

PROF. DR. HÜSAMEDDİN AFFÂNE

FIKHÎ VE AHLÂKÎ YÖNLERİYLE

İSLÂM'DA TİCARET

MÜTERCİM:

YRD. DOÇ. DR. SERVET BAYINDIR

Fıkhî ve Ahlâkî Yönleriyle İslâm'da Ticaret

Prof. Dr. Hüsameddîn Affâne

Çeviren:

Yrd. Doç. Dr. Servet BAYINDIR

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

POLEN

© 2007

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Önsözü	15
Yazarın Önsözü.....	19
I. İSLÂM'DA TİCARETE VERİLEN ÖNEM.....	23
A. KUR'AN VE SÜNNET'TE TİCARETE VERİLEN ÖNEM ...	30
1. Kur'anda Ticarete Verilen Önem.....	30
2. Sünnet'te Ticarete Verilen Önem	33
B. Ticarete Dünya ve Âhiret Dengesinin Gözetilmesinin Önemi	40
C. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Sahabenin Ticarete Verdiği Önem	49
II. İSLÂM'DA TİCARÎ HAYATA YÖNELİK GENEL KURALLAR	66
D. Sahih Bir Alış Veriş Sözleşmesinin Yapısı	73
A. Sözleşmelerin Yazılı Hale Getirilmesinin Önemi	83
B. Sözleşmelerin Şahitle Desteklenmesinin Önemi	89
IV. İSLÂM'DA BAZI ALIŞ VERİŞLERLE İLGİLİ HÜKÜMLER	96
A. Bazı Alış Veriş Yöntemleri.....	96
1. Taksitli Alış Verişin Hükümü.....	96
2. Götürü Usûlü Alış Verişin Hükümü	98

3. Müzâyede Usûlü Alış Verişin Hükümü	101
4. Kaporalı Alış Verişin Hükümü	106
B. Alış Veriş Yöntemlerine İlişkin Bazı Hükümler	108
1. Alış Verişte Bedellerin Netleştirilmesinin Önemi.....	108
2. Mülkiyete Geçmemiş Şeyin Satılmasının Hükümü	113
3. Gıda Maddelerinin Kabzedilmeden Satılmasının Hükümü	121
4. İslâm'da Fiyatlara Müdahalenin Hükümü	126
5. Ticarete Aşırı Aldatma (Gabn) ve Hükümü	129
6. Çalıntı Malı Satın Almanın Hükümü	133
7. Satılan Malın İade Edilmesi	134
8. Cum'a Vaktinde Yapılan Alış Verişin Hükümü.....	138
9. Simsarlık Karşılığında Alınan Komisyonun Hükümü.....	143
10. Hava Parasının Hükümü	145
11. Mağazaların Dağıttığı Hediyelerin Hükümü	147
12. Mağazalarda Cansız Manken Kullanmak	150
13. Ticarî Reklâmlara Yönelik Hükümler.....	151
C. İslâm'da Haram Olan Alış Verişler	156
1. Müstehcen İçerikli Medya Ürünlerinin Ticaretini Yapmak.....	156
2. Haç ve Heykel Ticareti Yapmak.....	157
3. Kullanım Süresi Dolmuş Yiyeceklerin Satışı.....	157
4. İçki Üreticisine Üzüm Satmak	159
5. Sigara Ticareti Yapmak	161
A. Sigaranın Tıbbî Zararları	162
b. Sigaranın Ekonomik Zararları	163

c. Sigaranın Psikolojik Zararları	164
6. Köpek Satmak	167
V. İSLÂM'DA FİNANSAL PİYASALARA YÖNELİK HÜKÜMLER	171
A. Finansal Kurumlarla İlgili Hükümler	171
1. Kâr ve Faiz Arasındaki Fark	171
2. Faizsiz Bankalarla Faizli Bankalar Arasındaki Fark	175
3. Faizli Bankaya Para Yatırmanın Hükümü	182
a) Faizli Bankada Carî Hesap Açmanın Hükümü	185
b) Faizli Bankalarda Tasarruf Hesabı Açmanın Hükümü ..	185
6. Faizli Bankaların Taksit İmkânından Yararlanmanın Hükümü	187
7. Zaruret Gerekçesiyle Faizli Bankadan Kredi Almanın Hükümü	192
8. Faizli Bankalardan Alınan Kredi Kartlarının Hükümü	198
9. Faizli Krediye Kefil Olmanın Hükümü	205
10. Faizli Paradan Kurtuluş Yolları	205
B. Finansal İşlemlerle İlgili Hükümler	212
1. Satın Alma Emriyle Gerçekleştirilen Murâbahanın Hükümü	212
2. İ'ne ve Teverruk Satışının Hükümü	217
C. Borsa İşlemlerine Yönelik Hükümler	222
1. Borsanın Yapısı ve Oradaki İşlemlere Yönelik Hükümler	222
2. Borsada İşlem Gören Senetlerle İlgili Genel Hükümler ..	231

3. Faize Bulaşan Şirketlerin Hisse Senetlerini Satın Almanın Hükümü	236
D. Çeklerle İlgili Hükümler.....	241
1. Nakit Çekle Yapılan İşlemlerin Hükümü	241
2. Vadeli Çekle Yapılan İşlemlerin Hükümü	244
3. Vadeli Çeklerin Başka Para Birimi Karşılığında Satılması.....	247
4. Çekle Altın Alım Satımının Hükümü.....	248
5. Eskimiş Altın Süs Eşyanın Yenisi İle Değiştirilmesi	250
E. PARAYA İLİŞKİN SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI	253
1. Aynı Cins Para Birimlerinin Birbirleri İle Değişimi.....	253
2. Paranın Değerindeki Değişimden Kaynaklanan Sorunlar	254
3. Borcun Farklı Para Birimiyle Ödenmesinin Hükümü	256
4. Borcu Erken Kapama İle İlgili Hükümler	259
5. Vaktinde Ödenmeyen Borçlara Cezâi Şart Uygulamanın Hükümü	262
6. Kredi İle Birlikte Başka Bir Sözleşmenin Şart Koşulması	267
7. Borçların Zamanında Ödenmemesinden Doğan Sorumluluk.....	268
8. Bir Menfaat Karşılığı Verilen Kredinin Hükümü.....	273
VI. İSLÂM'DA ORTAKLIKLARA İLİŞKİN HÜKÜMLER	277
1. İslâm'da Emek ve Sermaye Ortaklığı (Mudârabe).....	277
2. Ortaklıkta Kârın Sabit Olarak Belirlenmesinin Hükümü	281
3. Ortağın Kâr Payına Ek Olarak Şirketten Maaş Almasının Hükümü	286

III. İSLÂM'DA TİCARET VE ZEKÂT	290
A. Zekâtın Hesaplanma Yöntemi.....	290
1. Ticaret Mallarında Zekâtın Hesaplanması.....	290
2. Altın ve Gümüşte Zekâtın Hesaplanması.....	294
3. Şirket Mallarında Zekâtın Hesaplanması.....	297
4. Hisse Senetlerinde Zekâtın Hesaplanması.....	300
5. Defolu Mallarda Zekâtın Hesaplanması.....	302
B. Zekâttan Kaçanın Dünya ve Âhiretteki Sorumluluğu	305
C. Zekâtı Vermede Acele Etmenin Gerekliliği	312
D. Alacağı Zekâta Sayma	315
E. Zekâtın Ertelenmesi.....	319
F. Zekâtın Verileceği Yerler.....	322
1. Zekât Ayetindeki "Allah Yolundakiler" Kavramının Anlamı	330
2. Zekâtın İşsizlere Verilmesi	334
3. Zekâtın Yakın Akrabaya Verilmesi.....	335
4. Zekâtın Hak Etmeyene Verilmesi.....	339
VII. İSLÂM TİCARET AHLÂKİ	346
A. Giriş.....	346
B. Müslüman İşadamlarının Ahlâkî Vasıflarından Bir Demet...352	
1. Müslüman İyi Niyetlidir	352
2. Müslüman İşine Erken Koyulur	353
3. Müslüman Pazara Girdiğinde Allah'ı Anar	353
4. Müslüman Karşılaştığı İnsanlarla Selamlaşır.....	355
5. Müslüman Ticaretinde Hoşgörülü Olur.....	361

6. Müslüman Dürüsüt ve Güvenilir Kişiliğe Sahiptir	364
7. Müslüman Güzel Ahlâk Sahibidir	366
8. Müslüman Ölçü ve Tartıda Hile Yapmaz	368
9. Müslüman Alış Veriş Yaparken Sadaka Verir	371
10. Müslüman Verdiği Sözde Durur	374
11. Müslüman Gerektiğinde Sattığı Malı Geri Alır	380
12. Müslüman Felâkete Uğrayana Ödemelerinde Kolaylık Sağlar	387
13. Müslüman Ticarî İşlemlerinde Yeminden Kaçınır	390
14. Müslüman Kimseyi Dolandırmaz	395
15. Müslüman Sattığı Maldaki Ayıbı Açıklar	402
16. Müslüman Bulduğu Malı Sahibine İade Eder	404
17. Müslüman Müşteri Kızıştırmaz	408
18. Müslüman Müşterinin Bilgisizliğini İstismar Etmez ...	409
19. Müslüman Rüşvet ve Hediye Vermekten Kaçınır	411
20. Müslüman Haramdan Uzak Durur	412
21. Müslüman Üzerinde Ayet Bulunan Kâğıtları Ambalajda Kullanmaz	417
BİBLİYOGRAFYA	419

Konu ile İlgili Âyet ve Hadis Meâlleri

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de alış verişle ilgili olarak şöyle buyrulur:

- "Allah alım satımı helal kıldı."¹

- "Namazı kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çokça anın; umulur ki kurtulursunuz."²

- "Onlar, ne ticaret ne de alış verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı kişilerdir. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar."³

- "Faiz yiyenler, şeytanın peşine takılıp aklını çeldiği kimse-
nin davranışından farklı bir davranış göstermezler. Bu onların,
"alım satım da tıpkı faizli işlem gibidir" demeleri sebebiyledir.
Oysa Allah alım satımı helâl, faizli işlemi haram kılmıştır. Her

1 el-Bakara, 2/ 275.

2 el-Cum'a, 62/ 10.

3 en-Nûr, 24/ 37.

kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da, faize son verirse, geçmişte olanı kendinindir. Onun işi Allah'a aittir. Kim de devam ederse, onlar cehennem ehlidirler. Hep orada kalacaklardır. Allah faizi eksiltir, sadakaları artırır. Allah nankör günahkârların hiç birini sevmez. Kimler inanır, iyi işler yapar, namazı kılar ve zekâtı verirse; onlara Rabpleri katında ödül vardır. Onlar için ne bir korku, ne de üzüntü vardır. Müminler! Allah'tan korkun! Eğer inanmış kişilerseniz faizden geriye kalanı bırakın! Bunu yapmadınız mı, bilin ki, Allah ve Elçisi tarafından bir savaşla yüz yüzesiniz. Tevbe ederseniz, ana mallarınız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz."⁴

Hiz. Peygamber (s.a.v.) de ticaretle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

- "Yüce Allah alırken, satarken ve ödemede bulunurken kolaylık gösterilmesini sever."⁵

- "Doğru ve güvenilir tüccar, âhirette peygamberler, siddîkler ve şehitlerle birlikte olacaktır."⁶

- "Allah faizi yiyene, yedirene, kâtipliğini ve şahitliğini yapanı lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda aynadırlar."⁷

4 el-Bakara, 2/ 275-279.

5 Tirmizî, "Büyû", 75.

6 Tirmizî, "Büyû", 4.

7 Müslim, "Müsâkât", 19; Tirmizî, "Büyû", 2; Ebû Dâvud, "Büyû", 4.

- "Bir gün Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "Ey Tüccarlar!" diye seslendi. Herkes başını kaldırıp ona yönelince şöyle buyurdu: "Tüccarlar kıyamet gününde günahkâr olarak yargılanacaklardır. Ancak Allah'tan korkan, iyilik yapan ve sadaka verenler bunun dışındadır."⁸

8 Tirmizî, "Büyû", 4.

Çevirenin Önsözü

Değerli okuyucu! İnsanoğlunun yeryüzü serüveninin başlangıcından haber veren ayet-i kerimede Yüce Allah, dünyanın yerleşilip belli bir süreyle yaşanılacak bir mekân olduğunu bildirir⁹. İnsanın yeryüzünde hayatını sürdürebilmesi için beslenme, barınma, giyinme ve güvenlik ihtiyaçlarını gidermesi gerekir. Bu tür ihtiyaçlar ise genel olarak mallarla karşılanır. Tabiatıta doğal halde bulunan malların çok azı ihtiyaçları doğrudan karşılar niteliktedir. Bu sebeple mal denince daha çok üretilmiş mal ve hizmetler kastedilir.

İnsanoğlu ihtiyaç duyduğu bütün malları kendisi üretemeyeceğine göre, başkalarının ürettiği mallara bir şekilde ulaşmak durumundadır. Bu; ya savaş, gasp, hırsızlık, dolandırıcılık, aldatma gibi yollarla ya da üretim fazlası malın verilip karşılığında ihtiyaç duyulan malın alınmasıyla olur. İslam'da, savaşa olağanüstü hallerde ve ancak can, mal, din ve vatanın korunması uğrunda izin verilmiştir¹⁰. Gasp, hırsızlık, aldatma ve dolandırıcı-

9 el-Bakara, 2/ 36.

10 el-Mümtehdine, 60/ 9; el-Hacc, 22/ 39.

cılık gibi haksız filler ise kesin olarak yasaklanmıştır. Dolayısıyla bu tür yollar meşru bir mal ve hizmet temini yöntemi olamaz. Geriye üretim fazlası malın verilip karşılığında ihtiyaç duyulan malın alınması yöntemi kalmaktadır ki buna da ticaret denir.

İlkçağlardan itibaren belirli yer ve zamanlarda oluşturulan piyasalarda (pazarlar, panayır, borsalar) insanlar bir araya gelmiş, çeşitli yöntemlerle mal ve hizmet alış verişinde bulunmuşlardır. Gittikçe bir köy haline dönüşen günümüz dünyasında ise, ulaşım ve iletişim teknolojisinin de katkılarıyla, geçmiştekilere ek olarak, elektronik ortamlarda yeni ve çok değişik tekniklerle milyonlarca Liralık alış veriş işlemleri yapılmaktadır.

Kur'an hibe, miras, ganimet gibi istisnaî haller dışında malların el değiştirmesi yöntemini alış veriş olarak gösterir¹¹. Bunun yolu da karşılıklı rızaya dayalı ticarettir¹². Bir ayet-i kerime'de, herhangi bir yerleşim biriminin ekonomik refahının güvenlik ve ekonomik tatminden geçtiği bildirilmiş¹³, başka bir ayet-i kerime'de, "Namazı kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin"¹⁴ buyurularak ticaretin önemine vurgu yapılmıştır.

Kendisi de bir tüccar olan Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde: "Emin ve dürüst müslüman tâcir kıyamet günü şehitlerle birlikte olacaktır"¹⁵ buyurmuş; "En temiz kazanç hangisidir?"

11 el-Bakara, 2/ 275.

12 en-Nisâ, 4/ 29.

13 en-Nahl, 16/112.

14 el-Cum'a, 62/10.

15 Tirmizî, "Büyû", 4.

şeklindeki bir soruyu ise; " El emeği ve helal olan bütün alış veriş yöntemlerinden elde edilen kazançtır"¹⁶ şeklinde cevaplandırmış ve müslümanları ticarete teşvik etmiştir.

Müslümanlar bir yandan ticaret yapmaya teşvik edilirken diğer yandan da İslam'ın getirdiği ilkelere aykırı davranışları noktasında şiddetle uyarılmışlardır. İslam alimleri, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde ortaya konulan ilkelerden yola çıkarak, ticarete ilişkin kuralları helallik, haramlık ve mekruhluğ noktasından en ince ayrıntısına kadar ele almış; insanlığın dikkatine sunma çabası içerisinde olmuşlardır.

İşte orijinal adı *Fıkhu't-tâciri'l-müslim ve âdâbuhu* olan bu kitap da, İslam'ın ticarete verdiği önem, çeşitli alış veriş yöntemleri ve Müslüman iş adamının donanması gereken ahlakî meziyetlerin ayrıntılı şekilde ele alındığı eserlerden biridir. Eserde geleneksel alış veriş ve finansman yöntemlerine ek olarak faiz, borsa, hisse senedi alım satımı, murâbaha, mudâra, müşâreke, leasing (finansal kiralama), teverruk, kredi kartı, kambiyo ve diğer bankacılık işlemleri gibi çağdaş alış veriş ve finansman yöntemleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca ticaret malları, ortaklıklar ve hisse senetlerinin zekâtının hesaplanma yöntemleri incelenmiştir.

Eserin bir kısım bölümlerinde, müellifin yaşadığı bölgenin siyasi ve kültürel ortamının etkisi hissedilmektedir. Öncelikle eserde, akademik üsluptan ziyade İslam'ın ticari hayata ilişkin

16 et-Tabrânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VIII, 47.

ilkelerini önemseyen kitlelerin muhatap alındığı görülmektedir. Bu nedenle tercümede yazarın maksadı göz ardı edilmeksizin küçük tasarruflara gidilmiştir. Örneğin; kitabın orijinalinde para birimi olarak ABD Doları ve İsrail Şekli kullanılmışken biz bunları Lira olarak çevirdik. Eserde bilimsel kaygıdan çok, mesajın hedef kitleye ulaştırılması amaçlandığından ayet, hadis ve klasik eserlere yapılan atıflarda kaynak verilmemiştir. Tercümede bütün bu atıfların kaynak taraması yapılmış ve akademik üsluba uygun olarak dipnotlandırmaya gidilmiştir. Ayrıca müellif tarafından dile getirilen fakat bizim katılmadığımız bazı görüşler aynen tercüme edilerek bir kısmı metin içinde verilmiş bir kısmı ise dipnota indirilmiştir. Katılmadığımız konulara ilişkin görüşlerimiz dipnotlarda (mütercim) imzasıyla verilmiştir.

Sonuç olarak böyle değerli bir eseri insanlığın hizmetine sunması ve Türkçe'ye çevirisine müsaadelerinden ötürü değerli ilim adamı Prof. Dr. Hüsameddin Affâne'ye şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca, bu eseri yayımlayarak Türk okuyucusuna ulaşmasındaki katkılarından dolayı Karınca-Polen yayınlarına teşekkürü bir borç biliyorum.

İnsanoğlunun emek ve alın terinin sömürülmediği, paranın helal yöntemlerle kazanılıp yine helal yöntemlerle harcandığı; hak, adalet, güvenlik ve barışın hâkim olduğu bir dünyanın kurulması ümidiyle...

Yrd. Doç. Dr. Servet BAYINDIR

Nisan-2007, İstanbul

Yazarın Önsözü

Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamd eder, yardımını yalnız O'ndan dileriz. Nefislerimiz ve amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın yola gelmiş kabul ettiği kişiyi hiç kimse sapık sayamaz. Allah'ın sapık saydığı kişiyi de hiç kimse doğru yolda kabul edemez. Ben kesin olarak inanırım ki, Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir; ortağı yoktur. Muhammed (s.a.v.) O'nun kulu ve Elçisidir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Allah'tan gereği gibi sakının. Ancak Müslüman olarak can verin."¹⁷ "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir".¹⁸ "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin ki, Allah işlerinizi düzeltsin ve

17 Âl-i İmrân, 3/ 102.

18 en-Nisâ, 4/ 1.

günahlarınızı affetsin. Kim Allah ve Rasûlüne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur."¹⁹

Bu kitapta insanımızın dinî yönlerini bilmesi gereken ticaret gibi önemli bir konu incelenmiştir. Zira ticaret, toplumun ekonomik hayatının omurgasını oluşturur. Bu sebeple işadamlarımızın kardeşlerimizin iş hayatı ve diğer ilişkilerinde ihtiyaç duydukları dinî konuların en önemlilerini inceleyen bir kitap hazırlamayı arzuladık. Bu kitap Müslüman işadamına rehberlik niteliğinde olup, alış verişle ilgili dinî hükümlerle bu konudaki adab-ı muâşeret kurallarını içermektedir. Kitabımızda öncelikle, konuyla ilgili çok sayıda ayet ve hadise yer verdi; onu âdeta bu ayet ve hadislerle süsledik. Konuların anlatımında kolay ve sade bir dil kullanmaya özen gösterdik. Ele aldığımız konuların ihtilaflı olanları arasında tercihde bulunduk. Bunu yaparken dinî deliller yanında çağdaş ve kadim fukahânın görüşlerinden de yararlandık. Kitabımızda günümüz işadamlarının ticarî işlemlerinde başvurdukları birçok çağdaş yöntem incelendi. Özellikle faiz ve faizli bankalarla ilişkiler konusu üzerinde durduk. Çünkü bu konu, işadamları arasında yaygınlaşmış ve kendisinden sıklıkla bahsedilir bir konu haline gelmiştir.

Önsözü bitirirken *din muameledir* öz değişini tekrar hatırlatmak isterim. Bu ifade anlamı bakımından son derece isabetlidir. Kitapta zikrettiğimiz birçok delil de bu ifadenin doğru-

19 el-Ahzâb, 33/ 70-71.

luğunu göstermektedir. Tarihte Müslüman işadamlarının güzel ve dürüst davranışları milyonlarca insanın İslâm'ı seçmesine neden olmuştur. Müslüman işadamı, mensubu olduğu dinin aynı zamanda davetçisidir; O yaşamı ve insanlarla olan güzel ilişkileriyle Allah'ın dininin tebliğcisidir. Bu işi sözle olmasa bile davranışlarıyla yapar. Bir kısım ilim adamı "tâcir" kelimesini şu şekilde açıklamıştır: Bu kelimedeki "Te" takvayı, "Elif" güvenirliliği, "Cim" köprülük vazifesini, "Ra" acıma duygusunu ifade eder. Dolayısıyla Müslüman tâcir: Takvalı, güvenilir, insanlar arasında köprü vazifesi gören ve acıma duygusuna sahip bir kişidir. İşadamlarımızın bu gibi güzel vasıflarla donanmalarını ve hem doğru yolda olan hem de geçmişte o doğru yola çağıran tüccarlar gibi olmalarını Yüce Rabbim'den niyaz ediyorum.

Temas etmek istediğim diğer bir konu da, bu kitabın İslam'ın sosyal hayata ilişkin düzenlemelerini (fıkıh) iş ve sanat erbabına tanıtarak onlara benimsetmeyi hedefleyen kitaplar serisinin ilki olduğudur. Allah'ın izin verdiği takdirde bu kitabı, aşağıdaki konuları inceleyen yeni kitaplar serisi takip edecek:

- Müslüman Doktorun Fıkıh ve Ahlâkı
- Müslüman Hastanın Fıkıh ve Ahlâkı
- Müslüman Ev Hanımının Fıkıh ve Ahlâkı
- Müslüman Kocanın Fıkıh ve Ahlâkı
- Müslüman Memurun Fıkıh ve Ahlâkı

- Müslüman Öğretmenin Fıkıh ve Ahlâkı
- Müslüman İmam Hatibin Fıkıh ve Ahlâkı
- Müslüman Cuma Hatibinin Fıkıh ve Ahlâkı
- Müslüman İşçinin Fıkıh ve Ahlâkı
- Müslüman Sporunun Fıkıh ve Ahlâkı
- Müslüman Yöneticinin Fıkıh ve Ahlâkı

Yüce Rabbim'den bu kitapları hazırlama konusunda bana yardımcı olmasını ve beni söz ve eylemlerimde hayırla rızıklandırmasını niyaz ederim. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun âl ve ashabına sonsuz salât ve selâm olsun.

Prof. Dr. Hüsameddîn Affâne,
Kudüs, Haziran 2005.

I. İSLÂM'DA TİCARETE VERİLEN ÖNEM

Yüce Allah dinde derin bilgi sahibi olmayı öğütlemiştir. O, bu konuda şöyle buyurur: "Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinî konularda geniş bilgi elde etmek ve halkını, savaştan döndüklerinde ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar."²⁰ Dolayısıyla günlük hayatı ve ibadeti ile ilgili olarak gerekli dinî bilgileri edinmesi her müslümana farzdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurur: "İlim tahsili için çaba göstermek her Müslümana farzdır."²¹ Bu hadis ileride de belirtileceği üzere, en azından hasen derecesindedir. İslâm bilginleri "ilimden gerekli olan" ifadesiyle, ibadet ve muamelelerin kendisiyle sahih olan miktarının kastedildiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla

20 et-Tevbe, 9/ 122.

21 et-Taberânî, Süleman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-evsat* (nşr. Târik b. İ'vazullah b. Muhammed- Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî), Kahire 1415h., IV, 245; el-Bezzâr, Amr b. Abdulhâlik, *Müsnedü'l-bezzâr* (nşr. Mahfûz Errahman Zeynullah), Beyrut 1409h., I, 172-173.

bir müslümanın namaz, oruç, zekât, hac vb. ibadetleri sahih bir şekilde edâ edebilme yöntemlerini bilmesi gerekli olduğu gibi, aynı şekilde herhangi bir işle meşgul olan kişi de o işin olmazsa olmaz temel bilgilerinden haberdâr olmalıdır. Müslüman işadamlarının alış veriş ve finansman meseleleriyle ilgi kuralları çok iyi bilmesi gerekir ki faiz ve benzeri haramlardan korunabilsin.

Âlimlerimiz dinî ilimleri üç kısma ayırmışlardır: *Birincisi*, farz-ı ayn olan ilimlerdir. Farz-ı ayn ilimden maksat; İslam'la muhatap her müslümanın bilmesi gerekli olup habersiz kalması mazur görülmeyen bilgilerdir. Bunun en alt sınırı ibadet ve muamelelerin sahih şekilde yerine getirilmesine yetecek bilgisidir. Dolayısıyla bir müslüman abdest, namaz, oruç ve zengin ise, zekâtla ve gücü yetiyorsa hacla ilgili temel hükümleri bilmelidir. Aynı şekilde hayatta ihtiyaç duyduğu muamelelerle ilgili hükümleri de öğrenmelidir. Örneğin, bir kişi döviz ticareti yapıyorsa, o kişinin İslâm fıkhındaki bu konuyla ilgili hükümleri öğrenmesi gerekir. Bu konu, onun aynen ibadet ve diğer muamelelerden öğrenmesi gerekenler kapsamındadır.

Büyük İslâm âlimi Nevevî şöyle der: Farz-ı ayn bilgi; namaz ve oruç gibi mükellefin üzerine farz olan ve ancak kendisiyle eda edilebilen şeyin bilgisidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) buyurduğu, "İlim tahsili için çaba göstermek her Müslümana farzdır" şeklindeki hadis bu anlamdadır. Bu hadisin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sadır olduğu konusunda farklı görüşler varsa da, manası

sahihtir.²² Hadisteki ilimden maksat, genel anlamda bütün ilimler olmayıp yalnızca farz-ı ayn olan ilimdir.

Kulun dinini doğru şekilde yaşaması, amellerini Allah için samimi şekilde yapması ve bir kul olarak Allah'la olan ilişkilerinde muhtaç olduğu şeyleri öğrenmesi İslâm'ın farzlarındanandır. Mükellef her Müslüman erkek ve hanıma, itikadî konulardaki bilgilerden sonra abdest, gusül, namaz, oruç, -eğer zenginse- zekât ve -eğer gücü varsa- hacla ilgili bilgileri öğrenmesi gerekir. Tüccar ise, şüpheli ve mekruh şeylerden kaçınması için alış veriş ve diğer muamelelerle ilgili hükümleri öğrenmelidir. Sanatkârlar ve bir işle meşgul olan her müslüman, haramlardan kaçınabilmesi için mesleği ile ilgili dinî bilgileri öğrenmelidir.²³

İkincisi farz-ı kifâye olan ilimlerdir. Bir grubun yerine getirmesiyle tamamlanan ve günah olma bakımından başkalarının üzerinden düşen şeye *farz-ı kifâye* denir. Nevevî farz-ı kifâyeyi şöyle tarif etmiştir: "İnsanların dinlerini yaşayabilmeleri için, Kur'an-ı Kerim ve hadisleri ezberleme ve bu iki şeyle ilgili

22 En-Nevevî, Muhyiddîn, *Kitâbu'l-mecmu fî şerhi'l-Mühezzebe*, y. ve t. y.: Dâru'l-fıkr, I, 24. Bu hadisin sıhhati konusunda farklı görüşler vardır. Bir kısım İslam âlimi onu zayıf görür. Beyhakî, "Bu, metni meşhur fakat senedi zayıf bir hadistir. Çok çeşitli kalıplarla rivayet edilmiştir fakat hepsi de zayıftır" der. Hafızu'l-İrakî'nin de *Tahric-i İhya-î Ulumi'ddîn* adlı eserinde belirttiği gibi, Ahmed b. Hanbel'e göre de bu hadis zayıftır. Süyûtî ve Elbânî gibi bir kısım hadis bilginine göre ise bu, rivayet yollarının çeşitliliği nedeniyle kendisiyle delil getirilebilecek güçte bir hadistir.

23 İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-eb-sâr*, İstanbul 1984, I, 42.

ilimler, usul-i fıkıh ve fıkıh, Arapça'nın gramer ve edebî yönü, hadis usulü, icma ve hilâf gibi dinî ilimleri elde etmektir". Dinî olmayan fakat Tıp ve Matematik gibi dünya hayatı için gerekli olan bilimleri öğrenmek de farz- ı kifâyedir.²⁴

Üçüncüsü nafîle ilimlerdir; şer'î ilimlerde derin bilgi sahibi olmak gibi.

Bütün bu zikredilenlerden, işadamlarının ticaretle ilgili dinî bilgileri öğrenmelerinin farz-ı ayn olduğu sonucu çıkmaktadır. Çünkü ticarî işlemlerin sahihliği bu konuların bilinmesine bağlıdır. Nevevî'ye göre, dinî ilimler üç kısma ayrılır: Birincisi farz-ı ayn'dır. Mükellefin üzerine vacip olan şeyi, ancak o bilgiyle yapabildiği şeydir. Alış veriş, nikâh ve benzeri şeylere gelince, aslında bunların öğrenilmesi farz değildir. Bir kısım İslâm bilgini "herhangi bir işe yönelen kişinin o işin yöntem ve şartlarını öğrenmesinin farz olduğunu söylemişlerdir. Bir görüşe göre ise "öğrenmesi farz" değil de "öğrenmeden o işe yönelmesi haramdır" ki bu ifade daha doğrudur.²⁵

Gazzali şöyle der: Ticaretle uğraşan her Müslüman bu alanla ilgili dinî konuları öğrenmelidir. Çünkü ilim için çaba göstermek her Müslümana farzdır. O farz olan miktar da kişinin muhtaç olduğu şeylerin bilgisidir. Tüccar ise, mesleği ile ilgili bilgileri öğrenmekle yükümlüdür. Çünkü bu bilgi sayesinde

24 Nevevî, *el-Mecmu'*, I, 26.

25 Nevevî, *el-Mecmu'*, I, 24-25.

işlemleri ifsâd eden şeylerden haberdar olup sakınır. Bazı sorun oluşturan ayrıntıların sebebini bilir ve uzmanına sorar. Sorunun kaynağını genel hatlarıyla da olsa bilmediği durumlarda ise, ne zaman duraksayıp ne zaman uzmanına soracağını bilemez.

"Ben ticaretle ilgili konuları önceden öğrenmeyi gerekli görmüyorum. Ben işimi yapar, ticaretime devam ederim. Bir sorunla karşılaşırsam o zaman gider uzmanına sorarım" diyen kişinin bu görüşü haklı karşılanmaz. Ona şöyle denilmelidir: Sen bu anlayışınla fasit uygulamaları mübah ve sahih sanıp devam edebilirsin. Zira mesleğinle ilgili olarak genel anlamda dahi olsa bir bilgiye sahip olmadığında, hangi olayın dinen sorunlu olduğunu nereden bilip de uzmanına soracaksın? Dolayısıyla muübahla sakıncalı olan, açık ve net olanla girift olan konuları birbirinden ayırabilmek için, az da olsa ticaretin dini boyutu hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. İşte bu anlayışından dolayı Hz. Ömer çarşı pazarda dolaşır, bazı tüccarları sopayla uyararak şöyle derdi: "Çarşımızda ancak ticaret konusunda bilgi sahibi olanlar alış veriş yapabilirler. Aksi halde kişi istese de istemese de faize girer."²⁶

Bir İslâm âlimi de şöyle der: Allah'ın kitabı ve Elçisi'nin sünnetinde, dinde bilgi sahibi olmak emredilmiştir. Bu emir, dinin her hangi bir alanını değil tümünü kapsar. Umumî deliller göstermektedir ki bu emir, işadamlarının ticaret konusunda

26 Ebû Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed Gazzali, *İhyâu ulûmi-d-dîn*, Beyrut 1983, II, 66.

bilgi sahibi olmalarını da içerir. Şüphesiz dinde öğrenilmesi gereken konular kişiden kişiye değişir. Örneğin, sürekli alış verişle iştigal eden bir tüccar, bu alanla ilgili bilgilere, hayatında bu işlere nadir olarak başvurandan daha fazla muhtaçtır.²⁷

İbn Abidin'e göre ise, itikad ve mirasla ilgili konuların bilinmesinin farziyyeti konusunda şüphe yoktur. Çünkü işlemin sahihliği bu bilgiye bağlıdır. Helal ve haram ilmi de öyledir. Alış veriş, evlilik ve boşanma gibi konulara gelince bu işlerle meşgul olmak isteyen kişiler için de aynı hüküm geçerlidir.²⁸

İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi'nde şöyle denilir: Fıkıh öğrenmek, abdest, namaz ve oruç gibi ancak kendisiyle eda edilebilen ibadetlerde olduğu gibi, bazı durumlarda mükellefe farzdır. Bir kısım İslâm bilgini Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen "İlim tahsili için çaba göstermek her Müslümana farzdır" hadisini bu şekilde yorumlamıştır. Alım satım, nikâh vb. konuları herkesin bilmesi vacip olmasa da bu işlerle uğraşanların şüpheli şeyler ve mekruhlardan kaçınmak için bu konularda bilgi sahibi olmaları vaciptir. Aynı şekilde her sanat erbabı ve her bir meslek mensubunun haramlardan korunmak için meşgul olduğu alanla ilgili dinî konuları öğrenmesi farzdır.²⁹

Müslüman işadama alış veriş, faiz ve benzeri temel konular

27 eş-Şevkânî, *Veblü'l-gamâm*, y. ve t.y., II, 122.

28 İbn Âbidîn, *Hâşiye*, I, 42.

29 Hey'et, *el-Mevsûâtü'l-fıkıyye*, Kuveyt 1404/1983--, XXXII, 194-195.

hakkında bilgi sahibi olmalı ki günahlardan korunabilsin. Bu bilgilenme ticarete atılmadan önce olmalı. Çünkü bilgi rehber, iş ise ona tabidir. Özellikle pazarlarda alış veriş yapan birçok tüccar ve satıcı, alım satımla ilgili hükümlerin çoğundan habersizdir. Hz. Ömer tüccara alış veriş konusunda bilgi sahibi olmalarını emrederdi. Hz. Ömer'in şöyle dediği nakledilir:

"Dinî konularda bilgisi olmayan bizim pazarımızda ticaret yapmasın." Başka bir rivayette de Hz. Ömer'in şöyle dediği bildirilir: "Dinî konularda bilgisi olmayan bizim pazarımızda ticaret yapmasın. Aksi halde istese de istemese de harama düşer."³⁰ Hz. Ömer'in, alış verişle ilgili konularda bilgisiz kişilerin pazarda alış veriş yaptıklarına rastladığında onları cezalandırdığı rivayet edilir. Hz. Ömer'den nakledilen bu rivayetlerle ilgili olarak şöyle bir yorum yapılmıştır:

Hz. Ömer öyle yapardı ki, kişi neyi yapıp neden kaçınacağını, helal olanla haram olan şeyi bilsin. İnsanların alış verişlerini batıl ve yalan şeylerle ifsad etmesin. Müşterilerin bilmediği yöntemlerle faizcilik yapmasın. Özetle ticaret, müslümanın da gayri müslimin de tatmin olduğu dürüst, samimi ve tümüyle İslâm'a uygun bir ticaret olmalı. Aldatma ve kandırmadan kaçınılmalı.³¹

İlim meclisleri, helal, haram, alış veriş, nikâh, talak, hacc

30 Tirmizî, "Salât", 352.

31 Ahmed Şâkir, *Taliku alâ Sünen-i Tirmizî*, y. ve t.y., II, 357.

vb. konuların öğrenildiği ortamlardır.³² İbn Nüceym der ki: "Eskiden tüccarlar yolculuğa çıktıklarında danışmanlık yapmak üzere yanlarında fakihleri götürürlerdi. Havârizm fukahasına göre tacirin güvenilir bir fakih derecesinde bilgi sahibi olması şarttır."³³

A. KUR'AN VE SÜNNET'TE TİCARETE VERİLEN ÖNEM

1. Kur'an'da Ticarete Verilen Önem

Ticaret, alış veriş işlemine denir. Bu ifadeyi Yüce Allah çeşitli yerlerde kullanmıştır. "Aranızda peşin olarak yapıp bitirdiğiniz ticareti yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur"³⁴ ayeti ile "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayalı ticaret dışında aranızda mallarınızı batıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah sizi esirgeyecektir"³⁵ mealindeki ayetlerde ticaret, alış veriş anlamında kullanılmıştır.

Katâde'den (r.a.) bu ayetin yorumu ile ilgili olarak şöyle

32 Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Müflih b. Muhammed İbn Müflih Makdisi, *el-Âdâbu's-şeriyye* (nşr. Şuayb Arnaut, Ömer Kayam), Beyrut 1996, II, 34.

33 İbn Nüceym, Zeynüddîn b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerh Kenzi'd-dekâik* (nşr. Ahmed Izv l'nâyeti'd-Dımaşkî), Beyrut 2002, V, 398.

34 el-Bakara, 2/ 282.

35 en-Nisa, 4/ 29.

bir görüş nakledilmiştir: "Ticaret; doğruluk ve güzellikle rızık arayanlar için Allah'ın rızık yollarından bir yol, helallerinden bir helaldır. Bize güvenilir ve doğru tüccarın kıyamet günü arşın gölgesindeki yedi gruptan biri olduğu söylenmişti."³⁶ İbn Kesir ise, "Mallarınızı aranızda karşılıklı rızaya dayalı olarak yiyin" ayetinin tefsirinde şöyle der: "Sanki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Servet sahibi olmak için haram yollara başvurmayın. Alıcı ve satıcının rızasının bulunduğu meşru ticaret yöntemlerini kullanın."³⁷

Yüce Allah bir ayette: "Allah alış verişi helal, faizi haram kılmıştır"³⁸ buyururken başka bir ayette de "Resulüm! Rabbin senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, bazen yarısını, bazen de üçte birini yatmadan ibadetle geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da öyle yaptığını elbette bilir. Gece ve gündüzü belirleyen ancak Allah'tır. O sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için sizi bağışladı. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki, içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lütfundan rızık aramak için yeryüzünde yol tepecek bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaksınız."³⁹

36 et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-taberî*, Beyrut 1992, IV, 34.

37 İbn Kesîr, Ebu'l-Fedâ İsmâil, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Zerkâ (Ürdün), 1990, I, 424.

38 el-Bakara, 2/ 275.

39 el-Müzzemmil, 73/ 20.

Kurtubî bu ayetin tefsirinde şöyle der: "Allah Teâlâ bu ayette, kendisi ve ailesinin nafakasını kazanmak, ihsan ve ikramda bulunmak için helâlinden para kazanmaya çalışanların derecesini Allah yolunda cihad edenlerinki ile eşit tutmuştur. Bu, para kazanmanın cihad seviyesinde bir ibadet olduğunu gösterir. Çünkü Yüce Allah, her ikisini bir arada zikretmiştir."⁴⁰ Başka bir ayette de Yüce Allah şöyle buyurur: "Namazı kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok hatırlayın, umulur ki kurtulursunuz."⁴¹

"Allah alış verişi helal kıldı"⁴² ayetinde de belirtildiği gibi, Yüce Allah alış verişi helal bir eylem olarak nitelendirmiştir. Buhârî '*kazanç ve ticaretin sadakası*' babına "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan almayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Bilinki, Allah zengindir, övgüye layıktır"⁴³ ayeti, ticaret için yola çıkmak babına ise, "Yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin"⁴⁴ ayeti ile başlamıştır.

Yine Buhârî "*Denizde ticaret*" babında yağmur altında ticaret yapmanın bir sakıncası olmadığını söyler ve bu konuda şu

40 el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed el-Ensârî, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1993, XIX, 37.

41 el-Cuma', 62/ 10.

42 el-Bakara, 2/ 275.

43 el-Bakara, 2/ 267.

44 el-Cuma', 62/ 10.

ayeti zikreder: "Gemilerin denizde suları yara yara gittiklerini görüyorsun. Bütün bunlar, onun lütfunu aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir."⁴⁵ Buharî daha sonra İbn Abbas'tan (r.a.) şu bilgiyi nakleder: Ukaz, Mecenne ve Zü'l-mecaz cahiliye döneminde birer Pazaryeri idi. İslâm geldikten sonra müslümanlar buralarda ticaret yapmanın dinî hükmü konusunda şüpheyeye düştüler. Bunun üzerine "Hac mevsiminde ticaret yaparak Rabbinizden gelecek bir lütfu aramanızda size herhangi bir sakınca yoktur"⁴⁶ mealindeki ayete benzer ayetler nazil oldu. Ayrıca Hz. Peygamber de (s.a.v.) konuya ilişkin teşvik edici beyanlarda bulundu.

2. Sünnet'te Ticarete Verilen Önem

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) ticaretle ilgili çok sayıda hadis nakledilmiştir. Onlardan bir kısmını burada zikretmekte yarar görüyoruz:

— İbn Abbas'ın (r.a.) anlattığına göre, Ukaz, Mecenne ve Zü'l-mecaz cahiliye döneminin pazaryerleri idi. İslâm gelince Müslümanlar orada ticaret yapma konusunda tereddüt ettiler. Bunun üzerine "Hac mevsiminde, ticaret yoluyla Rabbinizden gelecek bir lütuf ve keremi aramanızda size herhangi bir günah

⁴⁵ en-Nahl, 16/ 14.

⁴⁶ el-Bakara, 2/ 198.

yoktur"⁴⁷ ayeti nazil oldu⁴⁸. İbn Abbas'dan (r.a.) gelen başka bir rivayette ise, Ukaz, Mecenne ve Zü'l-mecaz'ın cahiliye döneminde insanların ticaret mekânı olduğu, İslâm gelince Müslümanlar orada ticareti kerih görür gibi bir tutum sergiledikleri bunun üzerine söz konusu ayetin indiği bildirilir.⁴⁹

— Ebu Hureyre'nin (r.a.) bildirdiğine göre Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Sizden önce yaşayanlardan bir tüccar vardı. Halka borç verirdi. Borçluları arasında fakir görürse hizmetçilerine: 'Onun borcundan vazgeçiverin, böylece Allah'ın da bizim günahlarımızdan vazgeçeceğini umarız' derdi. Allah da onun günahlarından vazgeçti."⁵⁰

- Kays b. Ebû Garze (r.a.) anlatıyor: Bir gün, Hz. Peygamber (s.a.v.) bize uğradı -ki o dönemde bize "simsar" denirdi- ve "Ey tüccarlar! Satış işine şeytan ve günah bulaşır, siz alış verişinize sadaka karıştırın" buyurdu."⁵¹

- "Emin ve dürüst müslüman tâcir kıyamet günü şehidlerle birlikte olacaktır."⁵²

Bu hadisin açıklamasında şöyle denmiştir: Ticarete güven

47 el-Bakara, 2/ 198.

48 Buhârî, "Büyû", 1.

49 Buhârî, "Hacc", 150.

50 Buhârî, "Büyû", 18.

51 Ebû Dâvud, "Büyû", 1; Tirmizî, "Büyû", 4; Nesâî, "Eymân", 22,23.

52 Tirmizî, "Büyû", 4.

ve dürüstlüğe dikkat eden kişi ahirette nebiler ve siddîklar grubu içinde yer bulur; aksi yönde davrananlar ise fâsık ve isyan-kârlardan oluşan günahkârlarla birlikte olurlar."⁵³

- Buhârî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), "Satarken, satın alırken ve borcunu öderken cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılsın" şeklindeki hadisini "*Alış verişte kolaylık gösterme ve cömert davranma*" başlığı altında nakletmiş ve "Bir hak talebinde bulunanın onu iffetli bir şekilde yapmasının" gerekliliğini vurgulamıştır.⁵⁴ Hadisteki, "müsamahakâr davranmaktan" maksat, borçluyu sıkıştırmamak, ona eziyet vermemektir; yoksa kazançlı çıkmak için uyanık davranmak" değildir.⁵⁵

- "Allah, satarken, satın alırken ve ödeme yaparken kolaylık göstermeyi sever."⁵⁶

Hadisteki "سَمَحَ الْبَيْعِ" ifadesi "alış verişte kolaylık göstermek ve satarken bazı haklar konusunda cömert davranmak" şeklinde açıklanmıştır. İbn Hacer, "سَمَحَ" kelimesinin "cömertlikte bulunmak" anlamına geldiğini, kişi cömertlikte bulunduğunda bu ifadenin kullanıldığını belirtir ve burada kastedilenin "alış

53 et-Tîbî, Şerafü'ddîn Hüseyin b. Muhammed, *Şerhu't-tîbî ale'l-Mişkât* (nşr. Ebu Abdullah Muhammed Ali Semk), Beyrut 1422h., VII, 2119.

54 Buhârî, "Büyû", 16.

55 el-Askalânî, İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi şerh-i Sahîhi'l-buhârî* (nşr. Muhammed Fuad Abdulbâkî-Muhibbuddîn el-Hatîb), Kahire 1986, IV, 359.

56 Tirmizî, "Büyû", 75.

verişte kolaylık göstermek" olduğunu söyler. Yani malı alıp ödemede bulunduğu elinden çıkan mal dolayısıyla kalbindeki ona karşı sevginin baskısı karşısında güzel ahlaklı ve şahsiyetli davranarak kolaylık göstermektir. Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Alırken, satarken, ödemede bulunurken ve tahsil ederken kolaylık göstereni Allah kesinlikle cennetine koyacaktır."⁵⁷

- Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün ikindiden sonra başlayıp akşam güneş batıncaya kadar süren bir hutbe okudu. İçimizden bir kısmı bu hutbeyi ezberledi bir kısmı unuttu. Resûlullah (s.a.v.) Allah'a hamd ve senâdan sonra şöyle dedi: "Dünya güzel ve hoş bir bahçe gibidir. Allah sizi ona vâris kıldı ve fakat nasıl davrandığınızı gözetliyor. Aman ha! Dünya ve kadın konusunda çok dikkatli olun. Dikkat edin! İnsanoğlu farklı sınıflarda yaratılmıştır. Onlardan kimi mümin doğar, mümin yaşar ve mümin olarak ölür. Kimi kâfir doğar, kâfir yaşar ve kâfir olarak ölür. Kimi mümin doğar, mümin yaşar ve fakat kâfir olarak ölür. Kimi de kâfir doğar, kâfir yaşar ve fakat mümin olarak ölür. Dikkat edin! Öfke insanoğlunun içindeki bir kordur. Öfkelenen kişinin gözlerinin kızarıp boyun damarlarının kabardığını görmez misiniz? İçinizden kim öfkelenirse, hemen toprağa yönelsin toprağa! Dikkat edin! İnsanların en iyisi geç öfkelenip çabuk sakinleşen; en kötüsü de çabuk

57 el-Mubârekfurî, Ebu'l-Ali Abdurrahman Muhammed b. Abdurrahîm, *Mukaddimetu tuhfeti'l-ahvezi şerhu camii't-Tirmizi* (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire: Muhammed Abdulmuhsin el-Kütübî, t.y., IV, 457.

öfkelenip geç sakinleşendir. İnsan geç öfkelenip geç sakinleşir yahut çabuk öfkelenip çabuk sakinleşirse (bu iki huy) birbirini dengelemiş olur.

Dikkat edin! İşadamlarının en iyisi, ödeme ve tahsilâtını güzellikle yapan; en kötüsü de ödeme ve tahsilâtında güzel davranmayandır. Ödemesinde güzel, tahsilâtında kötü davranan veya ödemesinde kötü, tahsilâtında güzel davranana gelince, bu iki huyundan biri diğerini dengeler. Dikkat edin! Her zalim için, yaptığı haksızlıklar oranında kıyamet günü bir anıt dikilecektir. En büyük anıt halkına zulmeden zalim idarecininki olacaktır. Dikkat edin! İnsanlardan çekinmesi, kişiyi bildiği konuda hakkı söylemekten alıkoymasın. Dikkat edin! Cihadın en faziletlisi zalim idareciye karşı hakkı haykırmaktır." Güneş ufuktan kaybolmaya başladığında Resûlullah şöyle dedi: "Dikkat edin! Dünyanın geçirdiği ömre göre geri kalan, bugünkü geçirdiğiniz vakit kadardır."⁵⁸

- Hz. Peygamber bir gün namaz kılmak üzere musallaya çıktı ve insanların alış veriş yaptıklarını gördü ve "Ey tüccarlar topluluğu!" diye seslendi. Bunun üzerine her kes başını kaldırıp Resûlullah'a (s.a.v.) bakmaya başladılar. Resûlullah, "Tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltilecekler, Allah'ın yasaklarından kaçınan, iyi davranan ve sadaka verenler hariç" buyurdu⁵⁹.

58 Tirmizî, "Fiten", 26.

59 Tirmizî, "Büyû", 4.

- Kays b. Ebû Garze (r.a.) anlatıyor: Bir gün, Hz. Peygamber (s.a.v.) bize uğradı -ki o dönemde bize "simsar" denirdi- ve "Ey tüccarlar! Satış işine şeytan ve günah bulaşır, siz alış verişinize sadaka karıştırın" buyurdu."⁶⁰

- "Her kim ki, pazara girerken "Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, ortağı yoktur. Bütün varlıklar O'nun emrinde olup bütün övgüler O'nadır. Dirilten ve öldüren O'dur. Ancak kendisi diridir, ölmez. Bütün iyilikler O'nun kudretindedir. O'nun her şeye gücü yeter" derse onu sevaplarla donatıp günahlarını siler ve cennette onun için bir köşk bina eder."⁶¹

- Hz. peygamber'e (s.a.v.), "En temiz kazanç hangisidir?" diye soruldu. O da, "Kişinin, elinin emeği ve helal olan bütün alış veriş yöntemlerinden kazandığıdır"⁶² buyurdu.

- "Alım satımda, birbirlerinden ayrılmadığı yahut biri diğerine "tercihini yap" demediği sürece, taraflar akdi bozma yahut kabul etme konusunda muhayyerdirler."⁶³

- "Yüce Allah şöyle buyurdu: "Biri diğerine ihanet etmedikçe ben iki ortağın üçüncüsü olurum. İhanet söz konusu olduğunda ise ben aradan çıkarım."⁶⁴

60 Ebû Dâvud, "Büyû", 1; Tirmizî, "Büyû", 4; Nesâî, "Eymân", 22,23.

61 İbn Mâce, "Ticârât", 40.

62 et-Tabrânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VIII, 47.

63 Nesâî, "Büyû", 9.

64 Ebû Dâvud, "Büyû", 27.

Buharî, "Pazarlar" babında Abdurrahman b. Avf'dan (r.a.) şunu nakleder: Ben Medine'ye hicret edince orada ticaret yapacak bir pazarın bulunup bulunmadığını sordum. Bana *Kaynuka'* pazarının olduğunu söyleyerek yolunu gösterdiler." Hz. Ömer demiştir ki: "Pazarlarda alışverişle meşguliyet beni çok oyalttı."⁶⁵

Buhari'nin *Pazarlar babı* başlığını atmakla pazarlarda ticaretin meşru olduğunu, saygın ve dürüst kişilerin oralarda bulunmasının gerekliliğini vurgulamak istediği belirtilmiştir. Buharî bu başlığı atmakla Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen, "Allah katında mekânların en güzeli camiler, en çirkini ise pazarlardır" mealindeki hadisin her durum ve şart için geçerli olmadığına işaret etmek istemiştir. İbn Battal der ki: Hadisteki pazarlarla ilgili bu düşünce pazarların geneli ile ilgilidir. Oysa birçok pazar vardır ki orada Allah, camilerden daha çok zikredilmektedir. Bu hadis rivayet edilirken, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Medine'de pazarın mevcut olduğu ve ashabın saygın kişilerinin oralarda alış veriş yaptığı vurgulanmak istenmiştir.⁶⁶

Tirmizî, "erken kalkmanın ticaretteki önemi" başlığı altında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu duasını nakleder: "Allah'ım! Sabahın erken saatlerini ümmetim için bereketli kıl". Hz. Peygamber (s.a.v.) herhangi bir yere bir askeri birlik veya ordu göndereceği zaman sabahın erken vaktinde yola çıkarırdı. Kendisi bir tüccar

65 Buhârî, "Büyû", 49.

66 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IV, 397.

olan Sahr (r.a.) adlı sahabî'de herhangi bir ticarî faaliyette bulunacağında sabah erkenden bu işe koyulduğu için o da zengin olmuş, bol servete ulaşmıştı."⁶⁷

Hiz. Peygamber (s.a.v.) tacirleri yalan yere yemin etmekten sakındırma hususunda şöyle buyurmuştur: "O tacirler var ya, günahkârlar işte onlardır." Sahabenin: "Alış veriş helal kılınmadı mı Ya Resûlullah?" şeklindeki sorusu karşısında O: "Doğru, helal kılındı. Fakat onlar çok konuşup çok yalan söyler; yemin edip günah işlerler" buyurdu.⁶⁸

B. Ticarete Dünya ve Âhiret Dengesinin Gözetilmesinin Önemi

Allah'a ve vicdanına karşı dürüst davranan bir tüccar dünya işleri ile ahiret işleri arasında dengeyi korur; her ikisinin de gereğini yerine getirir. Yüce Allah, "Onlar, ne ticaret ne de alış verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar"⁶⁹ buyururken ticaret veya alış verişin kendilerini Allah'ı hatırlamak yahut diğer dinî görevlerini yerine getirmekten alıkoymadığı kişileri övmüştür.

67 Tirmizî, "Büyû", 6.

68 et-Taberi, İbn Cerir Muhammed, *Tehzibü'l-âsâr* (nşr. Nasır b. Sa'd Reşid), Mekke 1984, IV, 27.

69 en-Nûr, 24/ 37.

Kurtubî ayetteki "alıkoymaz" ifadesinin "engellemez" anlamına geldiğini söyler. Ayette özellikle "ticaretin" zikredilmesinin nedeni, onun insanı namazdan alıkoyan şeylerin başında gelmesindendir. "Allah'ı zikir" ifadesiyle neyin kastedildiği konusunda farklı görüşler vardır. Bu ifadeyi Ata (r.a.), "namazlarda hazır bulunmak", İbn Abbas (r.a.), "farz ibadetler", Yahya b. Sellâm "ezana kulak asmamak" şeklinde anlamışlardır. Ayrıca "Allah'ı birlemek ve yüceltmek" şeklindeki *el-Esmâu'l-husnâ*'nın zikri şeklinde de izah edenler olmuştur. İbn Ömer'e (r.a.) göre bu ayet pazar esnafı hakkında nazil olmuştur. Abdullah b. Ömer (r.a.) bir gün bir pazara uğrar, pazarcıların cemaat halinde namaz kılmak için dükkânlarını kapatmış olduklarını görür ve bunun üzerine şöyle der:

"Söz konusu ayet işte bu gibi kişiler hakkında indi". Ebû Hureyre (r.a.), "Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşanlar" ayeti ile ilgili olarak şu görüşü nakleder: Rivayet edilir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde iki adam vardı. Bunlardan biri alış verişle geçinirdi. Namaz ezanını duyunca, kantar elinde ise hemen yere bırakır, hiçbir şey tartmadan namaza giderdi. Diğeri ise kılıç imal ederek onu satıp geçinen bir sanatkârdı. Ezanı duyunca, çekici örsün üzerinde ise öylece bırakırdı, elinde ise yere bırakır namaza giderdi. İşte Allah bu ayeti onlar ve onlar gibi davrananları övmek için indirdi. Ayetteki "zekât"tan kasıt Hasan'u'l-Basrî'ye göre, "farz olan zekâttır", İbn Abbas'a (r.a.) göre ise, "Allah'a itaat ve ihlâstır". Çünkü her mü-

minin zekât verecek kadar malı olmayabilir. Ayetteki "*korkulan gün*"den maksat kıyamet günüdür. "*Kalpler ve gözlerin allak bulak olması*"nın nedeni ise, o günün korku ve dehşetidir."⁷⁰

"Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan... Alıkoymadığı insanlardır"⁷¹, "Ey inananlar! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın"⁷², "Ey inananlar! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya koşun; alım satımı bırakın"⁷³ ayetlerinin açıklamasında şöyle denmiştir: Allah Teâlâ, dünya hayatının süs ve debdebesi ile alış veriş ve kazancın hazzı, insanların yaratıcısı ve rızık vericisi olan rablerini hatırlamaktan alıkoymamasını istemiştir. Zira onlar bilirler ki, onlar için Allah katından olan, kendi ellerindekinden daha hayırlıdır. Çünkü kendilerinininki geçici, Allah katında olan ise ebedidir. Bu sebeple Yüce Allah "Ne ticaret ne de alış veriş onları, Allah'ı anmak, namazı kılmak ve zekâtı vermekten alıkoyar"⁷⁴ buyurmuştur. Zira onlar Allah'a olan itaat ve O'nun isteklerini yerine getirmekle, O'nun sevgisini kendi istek ve arzularına tercih ederler. İbn Mesud (r.a.) bir gün ezan okununca alış verişini terk edip namaza koşan pazar esnafını görür ve Yüce Allah'ın "Ticaret ve alış verişin Allah'ı anmaktan

70 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XII, 184.

71 en-Nûr, 24/ 37

72 el-Munâfikûn, 63/ 9.

73 el-Cuma, 62/ 9.

74 en-Nûr, 24/ 37.

alıkoymaz"⁷⁵ diyerek övdüğü insanlar işte bunlardır" der. Aynı görüş İbn Ömer'den (r.a.) de nakledilmiştir. İbn Abbas'a (r.a.) göre ayetteki "namaz"dan kasıt "farz namazlar", diğer bir görüşe göre ise "namazların cemaatle kılınmasıdır." Dolayısıyla ayette vurgulanan şey, alış veriş onları namazda hazır bulunup onu Allah'ın emrettiği şekilde kılmak, vakitlerine riayet etmek ve namazda korunulması gereken şeylerden korunmaktan alıkoymamasıdır."⁷⁶

Yüce Allah, kervan geldiğinde Hz. Peygamber'i hutbede terk eden sahabeyi azarlamış ve haklarında şu ayeti indirmiştir: "Onlar bir ticaret veya oyun gördüklerinde seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler. De ki: Allah'ın katında olan; oyun ve ticaretten daha hayırlıdır. Ve Allah; rızık verenlerin en hayırlısıdır."⁷⁷

Bu ayetin tefsirinde şöyle denmiştir: Sahabenin, Medine'ye gelen ticaret kervanından alış veriş yapmak üzere Hz. Peygamber'i (s.a.v.) hutbede yalnız bırakmaları olayı Yüce Allah tarafından, "Alış veriş veya eğlence gördüklerinde seni ayakta (yani minberde hutbe okur halde) terkettiler" şeklindeki ayetle kınanmıştır. Birkaç kişi hariç cemaatin çoğunluğunun Hz. Peygamber'i (s.a.v.) minberde hutbe okur halde terk ettiklerine ilişkin olay tâbiinden, başkaları tarafından da rivayet edilmiştir.

75 en-Nûr, 24/ 37.

76 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 277.

77 el-Cuma', 62/ 11.

Konuya ilişkin olarak Ahmed b. Hanbel, Cabr'den (r.a.) şöyle bir haber nakleder: "Bir keresinde Rasûlullah (s.a.v.) hutbe okurken Medine'ye bir kervan geldi. On iki kişi hariç bütün cemaat hutbeyi bırakıp kervana koştular. Bunun üzerine yukarıdaki ayet nazil oldu. Cabir'den (r.a.) gelen başka bir rivayet de şöyledir: "Bir Cum'a günü Hz. Peygamber (s.a.v.) hutbe okurken Medine'ye kervan geldi. On iki kişi dışında ashabın tümü hutbeyi bırakıp kervana koştular. Bunun üzerine Resûlullah: "Allah'a yemin ederim ki, eğer siz de onlarla birlikte gitseydiniz de burada kimse kalmasaydı, kesinlikle şu vadi dolusu bir ateş kütlesi sizin üzerinize akardı" dedi ve yukarıdaki ayet nazil oldu. Cabir (r.a.) dedi ki, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) terk etmeyen on iki kişi arasında Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer de bulunuyordu.⁷⁸

Buharî de Cabir b. Abdullah kanalıyla yukarıdaki geçen olayı aynen rivayet etmiştir.⁷⁹ Buhârî ayrıca, "Bir ticaret yahut eğlence gördüklerinde ona koştular" ve "Onlar öyle kişilerdir ki onları ne ticaret ne de alış veriş Allah'ı hatırlamaktan alıkoymaz" ayetleriyle ilgili olarak Katâde'den şöyle bir haber nakleder: Halk ticaretle meşgul olurdu. Fakat Allah'ın haklarından biri söz konusu olduğunda, Allah'a olan bağlılıklarının bir sonucu olarak, onları ne ticaret ne de alış veriş Allah'ın haklarını yerine getirmekten alıkoyardı".⁸⁰

78 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 331.

79 Buharî, "Cuma", 38.

80 Buharî, "Büyû", 11.

Yüce Allah "Cum'a günü namaz için ezan okununca alış verişi bırakıp namaza koşun. Eğer bilerseniz bu tür bir davranış sizin için daha hayırlıdır"⁸¹ buyurarak mümin kullarının Cum'a namazı için okunan ezana icabet için alış verişi terketmelerini emretmiştir.

Değerli tüccar kardeşim! O halde sen de Cum'a günü ezan okununca gereğini yap, namaz vaktinde işyerini kapa, Cum'a namazı dışında başka şeylerle meşgul olmaktan kaçın. Şunu bil ki, Cum'a namazının kaçmasına neden olan alış veriş haram olduğu gibi ondan elde edilen kazanç da haramdır. Birkaç kuruş kazanacağım diye namazlarını sakın terk etme! Zira dünya geçicidir; dünya malı orada kalacaktır. Şu fani dünyaya fazla dalma, ebedî olan âhiret hayatına kavuşturacak olan Allah'ı hatırlamaya; namaza koş. Zira yüce Allah, "Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır" buyurmuştur.⁸²

Değerli tüccar kardeşim! Pazara veya iş yerine girdiğinde Allah'ı daima hatırında tut. Zira bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Her kim ki, pazara girerken "Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, ortağı yoktur. Bütün varlıklar O'nun emrinde olup bütün övgüler O'nadır. Dirilten ve öldüren O'dur. Fakat kendisi diridir, ölmez. Bütün iyilikler O'nun kudretindedir. O'nun her şeye gücü yeter" derse Allah onu sevaplarla

81 el-Cuma', 62/ 9.

82 el-Cuma', 62/ 9.

donatıp günahlarını siler ve cennetinde onun için bir köşk bina eder".⁸³

Hadisteki, "her kim ki pazara girerken" ifadesi şu şekilde izah edilmiştir: Rasûlullah "Pazarı" özellikle zikretmiştir. Çünkü oralar ticarete dalınıp Allah'ın unutulduğu yerlerdir. Orada şeytan ve yandaşları etkindir. Orada ancak Allah'ı hatırlayan çıkarmayan kişi şeytanla harbedip onun ordularını mağlup eder. Böylece o Allah'ı anmasının karşılığını almış olur. Bu zikir (Allah'ı hatırlama tutma şekli) ister açık ister gizli olsun fark etmez. Zira pazarda Allah'ı hatırlayan çıkarmayan kişi ayetteki "Alışveriş ve ticaretin kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoymadığı kimseler"⁸⁴ grubuna dâhil olur.⁸⁵

Gazzali tacirin dünya ve ahiretini ilgilendiren konularda dinine bağlı olmasının gerekliliği ile ilgili olarak şöyle der: "Ticaretle meşguliyet tüccara âhireti unutturmamalıdır. Şayet ticaret kişinin âhiretini hatırlamasına engel oluyorsa, onun ömrü de kazancı da boşa gitmiş demektir. Âhiret kârından kaybettiğini dünyada kazandıklarıyla telâfi etmesi mümkün değildir. Bu şekilde hareket eden kişi, âhiretini verip dünyalığı satın alanlardan olur. Oysa akıllı kişinin yapması gereken, kendisini korumaktır. Kişinin kendisini koruması ise, sermayesini korumakla

83 İbn Mâce, "Ticârât", 40.

84 en-Nûr, 24/ 37.

85 Mubârekefurî, *Tuhfeti'l-ahvezi*, IX, 272-273.

olur. Onun sermayesi ise dini ve o dinin ölçülerine uygun olarak elde ettiği kazançtır.

Seleften bazıları şöyle derlerdi: "Akıllı insan için öncelikli olan, bu dünyada en fazla muhtaç olduğu şeydir. Bu dünyada kendisine en fazla muhtaç olunan şey ise, ahirette sonucu en güzel olandır. Muaz b. Cebel (r.a.) vasiyetnamesinde şöyle demiştir: "Senin dünyalığa ihtiyacın vardır. Fakat âhiret sevabına olan ihtiyacın dünyalıktan daha fazladır. O halde sen önce âhiretini kazanmaya çalış. Zira böyle yaparsan dünyalıkla da karşılaşır, ona da sahip olursun. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Dünyada olan nasibini unutma."⁸⁶ Yani bu dünyada âhiret için gerekli olan nasibini unutma. Çünkü dünya âhiretin tarlasıdır. Sevaplar dünyada kazanılır. Bir işadammının dinine olan bağlılığı yedi koldan her birine dikkat etmesiyle gerçekleşir. Bunların üçüncüsü ise, dünya peşindeki koşuşturmanın onu, âhireti uğruna çalışmaktan alıkoymamasıdır. Zira âhiretin kazanıldığı yerler Allah'ın anıldığı yerlerdir.

Yüce Allah "Onlar öyle kişilerdir ki, onları ne ticaret ne alışveriş Allah'ı anmaktan, zekâtı verip namazı kılmaktan alıkoyar."⁸⁷ Buyurmuştur. Başka bir ayette ise "O evlerde ki; Allah, onların yüceltilmesine ve içlerinde kendisinin adının anılmasına izin vermiştir."⁸⁸ Dolayısıyla işadamı sabah işyerleri açılınca kadar

86 el-Kasas, 28/ 77.

87 en-Nûr, 24/ 37.

88 en-Nûr, 24/ 36

ibadetini yapmalı; mescidlere devam edip ibadetlerini yerine getirmelidir. Hz. Ömer işadamlarına şöyle seslenirdi: "Gündüzlerin ilk vakitlerini âhiretinize, kalan kısmını ise dünyanıza ayırın." Selef-i sâlihîn günün baş ve sonunu ahiretleri, ortasını ise dünyaları için ticarete ayırırlardı.

Gazzali, bu yedi noktanın dördüncüsü olarak şunu zikreder: İşadamı çarşı ve pazarda devamlı olarak Allah'ı hatırında tutmalı, tesbih ve tehlillerle meşgul olmalıdır. Zira unutmuş olan kişiler arasında Allah'ı anmak, camide anmaktan daha faydalıdır. Her kim pazara girdiğinde, "Allah'tan başka ilah yoktur. Mülk O'nundur. Dirilten de öldüren de O'dur. Kendisi ise diridir. Bütün iyilikler O'nun tasarrufundadır. O'nun her şeye gücü yeter" derse Yüce Allah ona binlerce sevap yazar. Hz. Ömer Salim b. Abdullah (r.a.), Muhammed b. Vâsık (r.a.) ve diğer sahabiler bu zikri okur ve bu zikrin sevabına nail olmak için çarşı pazara giderlerdi.⁸⁹

Tüccar kardeşim! Sakın dünyaya kapılıp ona tamah edenlerden olma. Pazara ilk girip en son terk eden de olma. Zira bu çok yanlış bir davranıştır. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle bir hadis nakledilmiştir: "Eğer mümkünse, kesinlikle pazara ilk girip en son terk eden sen olma. Çünkü orası şeytanın savaş meydanıdır. O, sancağını orada diker."⁹⁰

89 Gazzali, *İhya*, II, 86.

90 Müslim, "Fedâilu's-sahâbe", 16.

Nevevî hadiste, pazarın "şeytanın savaş maydanı" na benzetilmesiyle ilgili olarak şöyle der: Pazarın şeytanın savaş alanı; çabalarının da pazar esnafına savaş ilanına benzetilmesinin nedeni, orada hile, aldatma, yalan yere yemin, fasit alış verişi, müşteri kızıltırma, bir kişinin yaptığı alım satım yahut pazarlık üzerine başkasının bu işleri yapması ve eksik ölçme ve tartma işlemlerinin çoklukla yapılmasındandır. "Sancağını oraya diker" den maksat, yandaşlarını toplayarak insanların arasını bozmak ve onları yukarıda adları sayılan ve benzeri fâsid uygulamalara yönlendirmek amacıyla şeytanın her zaman pazarda bulunduğu dair vurgudur. Zira pazar, şeytan ve yandaşlarının mekânıdır.⁹¹

C. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Sahabenin Ticarete Verdiği Önem

Bilindiği gibi câhiliyye döneminde Arapların alış verişi yaptıkları panayırlar vardı. Arap şiiri ve edebiyatında bu panayırlar oldukça meşhurdur. Bu panayırlarla ilgili olarak İbn Abbas (r.a.) şöyle der: "Ukaz, Mecenne ve Zül-mecaz câhiliyye döneminde insanların ticaret yaptıkları pazarlardı. İslâm gelince Müslümanlar orada ticaret yapma konusunda tereddüde düştüler. Bunun üzerine, "Hac mevsiminde ticaret yoluyla Rabbinizden

91 en-Nevevî, *Sahihu Müslim bi şerhi'n-Nevevî*, Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, t.y., XVI, 7-8.

bir lütuf ve kerem aramanızda size herhangi bir günah yoktur"⁹² mealindeki ayet indi.⁹³

Hız. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de iken pazarları dolaşır, hayatını kazanmak için ticaret yapardı. Hatta Sâib adında bir ortağı vardı. Müşrikler Hız. Peygamber'in (s.a.v.) panayırları dolaşıp ticaret yapmasını ayıplamaları üzerine Yüce Allah, "*Bu nasıl peygamberdir ki yemek yiyor ve çarşılarda dolaşıyor?*"⁹⁴ Şeklindeki itirazlarını dile getiren ayeti indirdi. Bu ayette sözü edilen kişiler Mekke müşrikleridir. Ayette Hız. Peygamber'e (s.a.v.) yaptıkları iftira ve itirazlardan söz edilmektedir.

İbn İshak'ın Siyer adlı kitabı ve diğer bir kısım eserlerde nakledildiği üzere, Hız. Peygamber'le (s.a.v.) Mekke müşrikleri arasında meşhur bir toplantı yapılmıştı. Kureyş'in lideri Utbe b. Rabia ve adamları Hız. Peygamber'le (s.a.v.) bir araya gelerek ona, "Muhammed! Eğer amacın liderlikse seni başımıza kral yapalım. Eğer mal mülk peşinde isen, mallarımızın hepsi senin olsun. Yeter ki gel bu davadan vazgeç" dediler. Hız. Peygamber (s.a.v.) onların bu tekliflerini geri çevirince, eskiden olduğu gibi tekrar mücadeleye tutuştular ve "Sen ne biçim Allah elçisisin ki yemek yiyor, pazarlarda dolaşıyorsun?" dediler. Görüldüğü üzere onlar Hız. Peygamber'i (s.a.v.) yemek yediği için ayıplıyorlardı. Çünkü onlara göre Peygamber melek olmalıydı. Onun pazarlar-

92 el-Bakara, 2/ 198.

93 Buhârî, "Hacc", 150.

94 el-Furkân, 25/ 7.

da dolaşması ayıplanacak bir davranıştı. Onlar zalim Kisralar, Kayserler ve Kralların pazarlara inmeye tenezzül etmediğini görüyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise pazarlarda onların arasına karışıyor, onlara doğruları tavsiye ediyor, yanlış yaptıklarında da uyarıyordu. Dediler ki: "Bunun niyeti bizim sırtımızdan mal mülk sahibi olmak. Aksi halde neden diğer kralların yapmadığı şeyleri yapıyor?"

Yüce Allah onların bu itirazlarına şu şekilde karşılık verdi: "*Ey Rasûlüm! Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de, şüphesiz, yemek yerler, çarşı pazarda gezerlerdi.*"⁹⁵ Sen bunalma, üzülme, onların suçlamaları sana hiç bir şekilde zarar veremez. Çünkü alış veriş yaparak rızkını kazanmak için çarşı pazarda dolaşmak mübah bir davranıştır.

Hız. Peygamber ihtiyaclarını karşılamak ve insanlara Allah'ı hatırlatıp O'na çağırarak için pazarlarda dolaşırdı. Kendisinin peygamberlikle görevlendirildiğini, Allah, doğru yolu bulmalarını nasip eder ümidiyle, diğer kabilelere anlatıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) pazarda dolaşırken ne katı ne kaba davranır ne de bağıırıp çağırırdı.⁹⁶ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) pazar hayatı hakkında sahih kaynaklarda oldukça fazla bilgi vardır. Sahabenin, özellikle de muhacirlerin pazarlarda alış veriş yaptıkları bilinmektedir. Nitekim Ebû Hureyre'nin (r.a.) şöyle dediğı nak-

95 el-Furkân, 25/ 20.

96 Buhârî, "Büyû", 50.

ledilir: "Muhacir kardeşlerimiz pazarlarda alış verişle meşgul oluyorlardı."⁹⁷ Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ey Resûlüm! Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de, şüphesiz, yemek yerler, sokaklarda gezerlerdi. Biz kiminizi kiminize bir imtihan aracı yaptık ki, bakalım sabredecek misiniz? Rabbin, her şeyi hakkıyla görendir.*"⁹⁸

Bu ayet müşriklerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.), "Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşı pazarda dolaşıyor!"⁹⁹ Şeklindeki itirazlarına cevap olarak nazil olmuştur. İbn Abbas'a (r.a.) göre bu ayet müşriklerin "Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!" şeklinde ileri geri konuşmaları üzerine üzülen Hz. Peygamber'i (s.a.v.) teselli için inmiştir. Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek, "Ya Rasûlellah! Allah'ın selamı üzerine olsun. O, sana şu ayeti indirdi: "Rasûlüm! Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de, şüphesiz, yemek yerler, sokaklarda gezerlerdi."¹⁰⁰ Yani dünyada hayatlarını kazanmaya çalışıyorlardı.

Dolayısıyla bu ayet ticaret, sanat ve diğer yollarla hayatı kazanmanın meşruiyetini gösteren delillerin en başta gelenidir. Ayetteki, " ...kuşkusuz onlar da yemek yiyorlar ve çarşıda, pa-

97 Buhârî, "İlm", 42.

98 el-Furkân, 25/ 20.

99 el-Furkân, 25/ 7.

100 el-Furkân, 25/ 20.

zarda dolaşıyorlardı" şeklindeki ifadeyi İslâm bilginleri, "ticaret ve sanatkârlık yaparlardı" şeklinde yorumlamışlardır. Sahabeler de ticaret ve sanatkârlıkla hayatlarını idame ettirirlerdi¹⁰¹.

Sâib, İslâm gelmeden önce Hz. Peygamber'le (s.a.v.) ortak ticaret yapardı. Mekke'nin fethi günü Sâib, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna çıktı. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu görünce şöyle dedi: "Kardeşim ve ortağım hoş geldin, sefalar getirdin. Ne karşı gelir ne de tartışırdın. Sâib! Câhiliyye döneminde yapıp da o zaman senin için uygun görülmeyen bazı davranışlar bugün artık senden kabul edilir. Sâib borç veren, insanî ilişkilerine özen gösteren biri idi."¹⁰²

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Hz. Hatice'nin mallarını satmak için Şam'a sefere çıkması ile ilgili olarak Siyer kitaplarında şu bilgiler yer alır: "Huveylid kızı Hz. Hatice (r.ah.) itibarlı ve zengin bir işkadınıydı. Adam kiralar ve belli bir hisse karşılığında onlara mallarını pazarlattırırdı. Kureyş tüccarlar topluluğundan oluşuyordu. Hz. Hatice (r.ah.), Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sözüne sadık, güvenilir ve güzel ahlâklı birisi olduğunu duyunca ona haber gönderdi ve başkalarından daha fazla pay teklif ederek mallarını, Meysere isimli hizmetçiyle birlikte, Şam'a götürüp satmasını teklif etti. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu teklifi kabul etti. Meysere ile birlikte malları alarak Şam'a gitti, onları sattı ve

101 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XIII, 5-6.

102 Ahmed, *Müsned*, III, 425.

Haticenin (r.ah.) istediği malları oradan alarak tekrar Mekke'ye döndü.¹⁰³

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabı da onun izinden gittiler. Çarşı ve pazarları dolaşarak mallarını pazarladı ve bu işte her hangi bir sakınca görmediler. Hadis, Tarih ve Siyer kitaplarında ticaretle uğraşan çok sayıda sahabe ismine yer verilir. Hiz. Ebu-bekr, Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Talha, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Erkam, Berâ b. Âzib ve Zübeyr b. Avâm (r.ahm.) bunlardan sadece bir kaçıdır. Hiz. Ebubekir'in hayatı ile ilgili olarak şu bilgilere yer verilir: O bir tüccardı. Erkenden çarşıya gider, alış veriş yapardı.¹⁰⁴ Hiz. Osman da hem câhiliyye hem de İslâm döneminde tüccarlık yapan sahabedendi.¹⁰⁵

Ümmü Seleme'nin (r.ah.) anlattığına göre, "Hiz. Ebubekir Asr-ı saadette ticaret yapmak üzere Basra'ya kadar gitmişti. Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) olan bağlılığı dahi onu bu ticaretten alıkoymadı. Bu durum sahabenin ticarete verdikleri önemin bir göstergesidir. Hiz. Ebubekir'le birlikte olmaktan duyduğu mutluluğa ve onun arkadaşlığının vermiş olduğu huzur ve hoşnutluğa rağmen Hiz. Peygamber (s.a.v.), onun önde gelen tüccarlardan

103 Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebevî* (nşr. Mustafa Saka), Kahire 1955, I, 187-188.

104 İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri, *Kitâbü't-tabakati'l-kebir* (nşr. Friedrich Schwally), Leiden 1912, III, 186.

105 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 60; Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Ferkad el-Hanefi Şeybani, *Kitâbü'l-kesb* (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Halep 1997/1417, 89.

biri olmasını engellemedi. Çünkü Hz. Peygamber ticareti teşvik eder, onunla meşguliyeti faydalı bulurdu.

Hz. Ebubekir, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından bir yıl önce, Bedir gazilerinden Nuaymân (r.a.) ve Suveyt b. Harmele (r.a.) adlı kişilerle ticaret için Basra'ya sefere çıkmıştı. Nuaymân (r.a.) erzaktan sorumlu idi. Şakacı bir kişiliği olan Suveyt (r.a.), Nuayman'dan (r.a.) yemek ister Nuaymân, "Ebubekir gelmeden olmaz" deyince, Suveyt, "Sen görürsün! Bunun hesabını senden soracağım" der. Bir yerleşim birimine vardıklarında Suveyt o yöre halkına, "Benim bir kölem var, satın alırmısınız?" diye sorar, onlar da, "Alırız" derler. Suveyt, "Fakat o daima 'ben hür bir insanım' der durur. Eğer size de aynı şeyi söylerse sakın inanıp da kölemi bana iade etmeyin" dedi. Onlar "Sen merak etme. Onu bize sat" deyince Suveyt, Nuaymân'ı on deve karşılığında satar. Bunun üzerine onu götürüp boynuna halka takarlar. Bu sırada Nuaymân, "O sizinle dalga geçiyor, ben köle değilim, hür bir insanım!" diye bağırırken onlar da, "Biz senin ne olduğunu iyi biliyoruz" diyerek onu alıp giderler. Hz. Ebubekir dönüp de durumu öğrenince, hemen develeri götürüp iade eder ve Nuaymân'ı kurtarır. Kafil Medine'ye döndüğünde olay Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlatılır. Bunun üzerine hem Hz. Peygamber (s.a.v.) hem de sahabe bu olaya çok gülerler."¹⁰⁶

Hz. Ömer de (r.a.) aynı şekilde ticaretle meşgul olurdu. O

106 İbn Mâce, "Edeb", 3709.

kadar ki, alış veriş sebebiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilim meclislerini aksattırdı. Bir gün Ebû Musâ el-Eşâ'rî (r.a.) Hz. Ömer'in huzuruna girmek için izin ister. Ömer (r.a.) meşgul olduğu için onunla ilgilenemez. Bunun üzerine Ebû Musa el-Eşâ'rî (r.a.) dönüp gider. Hz. Ömer'in meşguliyeti sona erince, "Sanki Abdullah b. Kays'ın sesini duydum. İzin verin de gelsin" der. Onu çağırıp neden geri döndüğünü sorunca, "Bize Hz. Peygamber böyle emretti" der. Hz. Ömer: "Bu haberin doğru olduğuna dair bir delil bul da gel" der. Bunun üzerine Ebû Musa el-Eşâ'rî (r.a.) sahabenin toplu halde bulunduğu bir yere gider ve durumu anlatır. Onlar, "Biz bu haber için sana şahitlik yapamayız. Ancak içimizden yaşça en küçüğümüz olan Ebû Saîd el-Hudrî yapabilir" derler. Ebu Saîd e'l-Hudrî'yi (r.a.) alıp Ömer'e getirir o da bu olaya şahitlik yapar. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle der: "Allah'ın Elçisinin bu emrinden haberdar olmamı, çarşı pazarda alış verişe çıkmam engelledi."¹⁰⁷

Hz. Ömer'in ticareti boş şeylerle meşguliyet şeklinde nitelendirmesi, ticaretin onu Hz. Peygamber'le uzun süre birlikte olmaktan ve başkalarının öğrendiklerini kendisinin öğrenemesinden dolayıdır. Yoksa Ömer (r.a.) ticaret gibi zorunlu şeylerin terk edilmesini kastetmemiştir. Zira bu işe ayrılacak vakit, kişiye göre değişir. Bilindiği gibi başkasına el açmadan ailesinin geçimini sağlamak için Hz. Ömer'in de ticaret yapmaya ihtiyacı vardı.¹⁰⁸

107 Buhârî, "Büyü", 1920.

108 İbn Hacer, *Fathu'l-bârî*, IV, 350.

Abdurrahman b. Avf (r.a.) ticarete hicretten sonra başlamış olmasına rağmen, Medine'nin önde gelen tüccarlarından biri haline gelmiş, yüklü miktarda servet sahibi olmuştu. Öldüğünde önemli miktarda mirası kalmıştı. Hatta hanımının bu mallar için 80 bin (dinar) karşılığında sulh yaptığı bildirilir.¹⁰⁹

Buhârî, Abdurrahman b. Avf'dan (r.a.) şu sözü nakleder: "Medine'ye hicret ettiğimizde, burada ticaret yapılan bir Pazar-yeri var mı?" diye sordum. Kaynuka' pazarını gösterdiler." Başka bir rivayette de Abdurrahman: "Bana pazarın yolunu gösterin" demiştir. Nitekim daha önce de geçtiği üzere Hz. Ömer, "Pazarlarda alışverişle meşguliyet beni çok oyaladı" demiştir.

Buhari'nin ilgili hadisleri rivayet ettiği bölüme "*Pazarlar babı*" başlığını vermesinin sebebi, oralarda ticaretin meşru olduğunu, saygın ve dürüst kişilerin pazarlarda bulunmasının gerekliliğini vurgulamak içindir. Abdurrahman b. Avf'la (r.a.) ilgili hadisin zikredilmesinin nedeni ise, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Medine'de pazarın mevcut olduğu ve ashabın saygın kişilerinin, insanlara yük olmadan geçimlerini temin için oralarda alış veriş yaptığını vurgulamaktır.¹¹⁰

Abdurrahman b. Avf (r.a.) der ki: "Medine'ye hicret ettiğimizde Hz. Peygamber (s.a.v.) benimle ensardan Sa'd b. Ra-

109 Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebü'd-Dünya, *İslâhu'l-mâl* (nşr. Mustafa Müflih Kudat), Mansure 1990, s. 51.

110 İbn Hacer, *Fathu'l-bârî*, IV, 398.

bîa'yı (r.a.) kardeş yaptı. Sa'd dedi ki: "Ben ensarın en zenginlerindenim. Malımın yarısını sana vereyim." Abdurrahman b. Avf (r.a.), "Benim bunların hiç birine ihtiyacım yoktur. Burada ticaret yapılan bir Pazar var mı? Sen bana onun yolunu göster" dedi. Sa'd, "Kaynuka' pazarı var" dedi. Abdurrahman (r.a.) ertesi gün satmak üzere pazara yağ götürdü ve bu durum devam etti. Kısa bir süre sonra Abdurrahman (r.a.) Hz. Peygamber'i ziyarette geldi. Üzerinden (zifafa yeni giren damatlara sürülen) safran kokusu yayılıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Evlendin mi?" diye sordu. Abdurrahman: "Evet" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Kimle evlendin?" diye sordu. Abdurrahman: "Ensardan bir hanımla" diye cevap verdi. Hz. Peygamber: "Ne kadar mehir verdin?" dedi. Abdurrahman: "Bir çekirdek (beş dirhem) ağırlığında altın, (yahut altından bir çekirdek) verdim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona, "Bir koyun keserek de olsa düğün ziyafeti ver" dedi.¹¹¹

Aynı konuyla ilgili bir başka rivayet de şöyledir: Abdurrahman b. Avf (r.a.) Medine'ye gelince Hz. Peygamber (s.a.v.) onu ensardan Sa'd b. Rebîa' (r.a.) ile kardeş yaptı. Sa'd ona, "Kardeşim, ben Medine'nin en zenginlerindenim. Malımın yarısını buyur al senin olsun. Nikâhımda iki eşim var, hangisini beğenirsen onu boşayayım". Abdurrahman dedi ki: "Allah eşin ve malınla seni mutlu eylesin. Sen bana pazarın yolunu göster yeter." Bunun üzerine sahabe ona pazarın yolunu gösterdiler, gitti

111 Buhârî, "Büyû", 1.

alış veriş yaptı, kâr etti ve sonunda biraz keş ve yağla geldi. Daha sonra Allah'ın lütfuyla bu ticarete devam etti. Bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.v.) geldi, üzerinden za'feran konusu saçılıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Hayırdır, bu halin nedir?" diye sordu. O da: "Ya Rasûlellah! Bir hanımla evlendim" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Mehir olarak ne verdin?" dedi. Abdurrahman: "Bir çekirdek (beş dirhem) ağırlığında altın verdim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona: "Bir koyun keserek de olsa düğün ziyafeti ver" buyurdu. Abdurrahman şöyle derdi: "Ben o zamanlar kendimi taşı sıkıp suyunu çıkaracak bir kişi olarak görürdüm."¹¹²

İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Ben Bekî' pazarında deve ticareti yapardım. Dinar karşılığında satar yerine dirhem; dirhem karşılığında satar yerine dinar alırdım. Bir gün bu durumu sormak üzere Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gittim. O, Hz. Hafsa'nın (r.ah.) evinin önünde idi. O'na bu durumu sordum. O da, "Günün kuruyla alırsan bir sakınca olmaz" buyurdu."¹¹³

Zeyd b. Erkâm, Berâ b. Âzib, Zübeyr b. Avvâm ve Osman b. Affân (r.ahm.) hepsi tüccardılar. Ebu'l-Minhâl bir rivayetinde şöyle diyor: Berâ b. Âzib ve Zeyd b. Erkâm'dan (r.a.) sarf akdinin hükmünü sordum. Dediler ki: "Biz Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken ticaret yapardık. O'ndan Sarf akdinin hükmünü sorduk. O da, "Eğer al ver şeklinde peşin olarak yapılırsa bir sa-

¹¹² Ahmed, *Müsned*, III, 271.

¹¹³ Ebû Dâvud, "Büyû", 14.

kınca olmaz. Yok, eğer vadeli olarak yapılırsa bu caiz değildir" buyurdu.¹¹⁴

İşte bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere ensâr ve muhâcirden çok sayıda sahabe ticaretle meşgul oluyormuş. Ebû Hureyre'nin (r.a.) şöyle dediği nakledilir: "İnsanlar *Ebû Hureyre çok fazla hadis rivayet ediyor* diyorlar. Eğer Allah'ın Kitabı'ndaki iki ayet (Bakara 159-160) olmasaydı ben hiçbir hadis rivayet etmezdim. Muhâcir kardeşlerimizi pazarlardaki alış veriş, ensâr kardeşlerimizi de kendi arazilerindeki işleri meşgul ederdi. Ebû Hureyre (r.a.) ise karın tokluğuna Hz. Peygamber'i (s.a.v.) takip eder, onların bulunmadığı yerlerde bulunur, onların ezberlemediği şeyleri ezberlerdi."¹¹⁵

Saî'd b. Müsyyeb'in bildirdiğine göre, Talha b. Ubeydullah ve Saî'd b. Zeyd b. Amr b. Nevfel (r.ahm.) gibi sahabîler Ege denizinde ticaret yaparlardı. Eyyub şöyle demiştir: Ebû Kılâbe beni çarşıda alış veriş ve sanatkârlık yapma konusunda zorlar ve *zenginlik mutluluğun bir parçasıdır* derdi. Heysem b. Cemil'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "İbnu'l-mubârek'e "Denizde ticaret yapayım mı?" diye sordum. O, "Karada da denizde de ticaret yap ki, insanlara el açmayasın" dedi. Adamın biri, Habeşistan'a satmak üzere mal getiren Hasan b. Yahya'ya rastlar ve ona şöyle der: "Seni tâ buralara kadar getiren nedir?" Hasan

114 Buhârî, "Büyû", 8.

115 Buhârî, "İlm", 42.

b. Yahya, ticaret için geldiğini söyler. Bunun üzerine adam onu kınayarak "Bütün bu katlandıkların dünyalık uğruna, ona karşı olan hırsının bir sonucu ha!" der. Hasan o kişiye döner ve:, "Bana bak bana! Benim buraya kadar gelmeme sebep olan senin gibilere muhtaç olmayı çirkin görmemdir" diye cevap verir.¹¹⁶

Ashabın tüccarlarında, Allah yolunda dağıtmanın, vermenin ve harcamanın en güzel örnekleri görülür. Örneğin; Hz. Ebubekr Allah yolunda harcayanların en başta gelenlerinden-di. Zeyd b. Eslem'in (r.a.) naklettiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: "Rasûlullah bize sadaka vermeyi emretmişti. Derken, bir gün denk geldi, yüklü miktarda malım oldu. Kendi kendime dedim ki; "Eğer geçersem ancak bugün Ebubekir'i geçerim". Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vardım ve malımın yarısını sadaka vermek üzere getirdiğimi söyledim. Resûlullah, "Ailene ne bıraktın?" diye sordu, ben de, "Getirdiğim kadar bıraktım" dedim. Bir de baktım ki, Ebubekir (r.a.) malının tümünü getirmiş. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Ebubekir! Ailene ne bıraktın?" diye sordu. O da, " Onlara Allah ve Rasûlünü bıraktım" dedi. Bunun üzerine onu hiçbir şekilde geçmemin mümkün olmadığını anladım.¹¹⁷

Hz. Peygamber, güçlük ordusunu donatırken Hz. Osman bin dinar getirip Hz. Peygamber'e verir. Abdurrahman der ki: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o paraları elleriyle karıştırıp ve iki kez

116 İbn Ebü'd-Dünya, *Islahu'l-mâl*, s. 76-78.

117 Ebû Dâvud, "Zekât", 40.

şöyle dediğini işittim: "Bundan sonra Osman'a yaptığı hiçbir şey zarar vermez."¹¹⁸

Başka bir rivayette şöyledir: Hz. Peygamber'i (s.a.v.) güçlük ordusu için ashabı bağışa teşvik ederken gördüm. Hz. Osman söz alıp ayağa kalktı ve, "Ya Rasûlellah! Eğer ve palanıyla birlikte yüz deve taahhüd ediyorum" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bağışı teşvike devam etti. Osman (r.a.) ikinci kez ayağa kalktı ve, "Ya Rasûlellah! Allah için bütün takımlarıyla üç yüz deveyi taahhüd ediyorum, dedi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) minberden inerken şöyle dediğini işittim: "Bu bağışdan sonra ne yaparsa yapsın Osman'a hiçbir şey zarar vermez".¹¹⁹

Abdurrahman b. Sülemî'den nakledilen bir rivayete göre, Osman (r.a.) şehid edilmezden önce muhasara halinde iken evinin bacasına çıktı ve isyancılara şöyle seslendi: "Allah için size şunu hatırlatmak istiyorum! Hira dağı silkindiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.), "Hira! Yerinde dur. Bil ki senin üzerinde bir peygamber, bir sıddîk ve bir şehid bulunuyor" demişti değil mi? Onlar da, "Evet doğrudur" dediler. Osman (r.a.), "Size tekrar hatırlatıyorum. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), "Güçlük ordusunu donatmak için Allah katında makbul harcamayı kim yapar diye buyurduğunda, her kes güçlük ve darlık içerisinde iken o orduyu benim donattığımı da bilirsiniz değil mi?" diye sordu. Onlar, "Evet biliriz" dediler. Osman (r.a.) bir kez daha şöyle dedi: "Size

118 Tirmizî, "Menâkıb", 19.

119 Tirmizî, "Menâkıb", 57.

Allahı hatırlatarak soruyorum: "Rûme kuyusunda hiç kimse bedava su içemezken benim onu satın alarak zengin fakir ayırımı yapmaksızın, gelen geçen herkesin su içmesini sağladığımı da bilirsiniz değil mi" dedi ve buna benzer şeyleri sıraladı. Orada bulunanlar: "Evet Allah şahit doğru söylüyor" dediler.¹²⁰

Tarihçilerin bildirdiğine göre, Hz. Ebubekir'in hilafeti döneminde şiddetli bir kuraklık ve kıtlık olur. İnsanlar bunalınca Halife Ebubekir'e giderek: "Ey Allah'ın elçisinin halifesi, gök yağmur yağdırmaz, yer ot bitirmez oldu. Halimiz nice olacak?" diye endişelerini dile getirince Hz. Ebubekir: "Gidin biraz sabredin, ben ümid ediyorum ki Yüce Allah akşama kalmaz sizin sıkıntınızı giderir" dedi. Akşam gün batmak üzere idi ki, Hz. Osman'ın kervanının Şam'dan Medine'ye ulaştığı haberi geldi. Kâfile Medine'ye varınca halk karşılamak üzere kervana doğru koşmaya başladı. Bin deveden oluşan kervanın yükü hayvan-sal yağ, zeytinyağı ve undan oluşuyordu. Kervan, Hz. Osman'ın kapısına yanaşıp yükler indirilince tüccarlar geldiler. Osman (r.a.) onlara, "Niçin geldiniz?" diye sordu. Tüccarlar, "Sen bizim niçin geldiğimizi biliyorsun. Şu malları bize sat, bildiğin üzere insanların onlara çok ihtiyacı var" dediler. Osman (r.a.), "Maliyeti dışında ne kadar kâr veriyorsunuz?" diye sordu. Dediler ki: "(Birim başına) bir veya iki dirhem". Osman (r.a.), "Başkası daha fazla verdi" dedi. "Dört dirhem veririz" dediler. Osman (r.a.) tekrar, "Başkası daha fazla verdi" dedi. Onlar, "Sana beş dirhem

120 Tirmizî, "Menâkıb", 19.

kâr veririz" dediler. Osman (r.a.), "Başkası daha fazla verdi" deyince tüccarlar, "Medine'de bizden başka tüccar yok. Bizim dışımızda sana uğrayan da olmadı. O halde bizim verdiğimizizin üzerinde sana kim ne verdi?" diye sorduklarında O şöyle dedi: "Yüce Allah bana her bir dirhem karşılığında on dirhem verdi. O bir iyiliği on katıyla mükâfatlandırır. İçinizden daha fazlasını verebilecek olan var mı?" Onlar, "Hayır yok" dediler. Osman (r.a.) Allah'ı şahit tutarak söylüyorum ki: Bana gelen develerdeki bütün bu malları gariplere, fakir Müslümanlara sadaka olarak verdim" dedi ve malları dağıtmaya başladı. Öyle ki fakir olup da Medine'de kendisi ve ailesine yetecek kadar erzak almayan hiç kimse kalmadı.

Buhari'de Hz. Osman'ın hayatıyla ilgili hadislerin geçtiği yerde şöyle denir: "Hz. Peygamber (s.a.v), "Her kim Rûme kuyusunu işler hale getirirse onun için cennet vardır" dedi. Bunun üzerine Osman (r.a.) o kuyuyu açtı. "Her kim zorluk ordusunu donatırsa onun için cennet vardır" dedi. Osman (r.a.) o orduyu donattı.

Enes'den (r.a.) gelen bir rivayete göre o şöyle demiştir: "Hz. Aişe (r.anh.) bir gün evinde iken dışardan bir ses duydu. "Ne oluyor?" diye sordu. Dediler ki: "Abdurrahman b. Avf'ın (r.a.) yedi yüz deveden oluşan kervanı Şam'dan döndü, yükü arasında her türlü mal var". Enes'in (r.a.) bildirdiğine göre kervanın gelmesiyle Medine'de sevinçten yer yerinden oynadı. Hz. Aişe (r.anh.) şöyle dedi: "Resulullah'ın, "Abdurrahman b. Avf'ın elle-

ri üzerine yürüyerek cennete girdiğini gördüm" dediğini işittim. Bu bilgi Abdurrahman'a (r.a.) ulaşınca, eğer imkânım olsaydı dimdik yürüyerek girerdim dedi" ve kervanını eğer ve palanları dâhil bütününü Allah yolunda infak etti.¹²¹

121 Ahmed, *Müsned*, VI, 115.

II. İSLÂM'DA TİCARÎ HAYATA YÖNELİK GENEL KURALLAR

Müslüman, hayatını İslâm'ın ilkelerine göre şekillendirir. Çünkü o Yüce Allah'ın kulu olduğu bilinciyle O'nun dinine bağlı olarak yaşamını sürdürür. İslâm, Kapitalizm gibi kişiye dilediği her şeyi keyfince yapma konusunda sınırsız hürriyet vermez. Zira sınırsız hürriyet insanı aşırılığa, dağınıklığa sürükleyen, bütün ilke ve prensipleri çiğnemesine yol açan çirkin ve aşağılık bir anlayıştır. Yusuf el-Kardavî bu konuda şöyle der: "İslam'ın ekonomik alanda ortaya koyduğu hürriyet -Şuayb (a.s.)'ın kavminin: "Mallarımızı dilediğimiz gibi kullanalım"¹²² şeklindeki ifade ettikleri gibi- her türlü kayıttan yoksun mutlak bir hürriyet olmayıp, aksine Allah'ın farz kılmış olduğu adâletle kayıtlı bir hürriyettir. Çünkü insanın fitratında birbirleriyle tezat oluşturan bir takım arzu ve istekler mevcuttur. Yüce Allah yeryüzünün imarı ve hayatın devamının sağlanmasının bir gereği olarak insanı bu özellikte yaratmıştır.

122 Hûd, 11/ 87.

Mal biriktirme arzusu ve insanı dengeli davranıştan uzaklaştıracak nitelikteki mal sevgisi de insanın yaratılışında mevcuttur. Nitekim insanın bu özelliği ile ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurur: "Şüphesiz insan mal sevgisi konusunda çok hırslıdır."¹²³ Hz. Peygamber de (s.a.v.) insanın mala olan tamahkârlığının boyutunu şu şekilde tasvir etmiştir: "İnsanoğlunun iki vadi dolusu malı olsa bir üçüncüsünü de ister. Âdemoğlunun karnını (gözünü) ancak toprak doyurur."¹²⁴

İnsan fitratının bir özelliği de kıskançlık ve hırdır. Nitekim ayette şöyle buyrulur: "Nefisler (insanlar) kıskançlıkla donatılmıştır."¹²⁵ Diğer bir ayette de "Doğrusu insan çok cimridir"¹²⁶ buyrulur. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İnsanoğlu ile birlikte iki huy da ihtiyarlar. Birisi, tamahkârlık diğeri tûl-i emel."¹²⁷ İnsanoğlunun bir diğer özelliği de sonsuza dek yaşama arzusudur, bunu kendisi için olmasa bile nesli için arzular. Bir diğeri de üstün olma ve başkalarına hâkimiyet kurma arzusudur. Bu son iki özellik insanlığın atası Âdem'in (a.s.) şeytan tarafından "Ey Adem! Ebediyet ağacı ve sonsuz iktidarın yolunu sana göstereyim mi?"¹²⁸ şeklindeki nefse hoş gelen bir sözle

123 el-Â'diyât, 100/ 8.

124 Buhârî, "Rikâk", 10.

125 en-Nisâ, 4/ 128.

126 el-İsrâ, 17/ 100.

127 Buhârî, "Rikâk", 5.

128 Tâhâ, 20/ 120.

kandırılıp Ağaç'tan yeme yasağına muhâlif davranmasına sebep olmuştur.¹²⁹

Bütün bu verilerden insanın yeryüzünde çalışıp kazanma konusunda teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurur: "Yeryüzünü, üzerinde (dağlarında tepelerinde) dolaşp rızkıdan yiyesiniz diye sizin emrinize veren O'dur. Dönüş ancak O'nadır"¹³⁰. Başka bir ayette de "Ey İnsanlar! Yeryüzünde bulunan şeylerin temiz ve helâl olanlarından yiyin" buyrulur.¹³¹

İslâm âlimleri ticarî işlemlerle ilgili olarak helâl ve haramlar konusunda bir takım ilke ve prensipler belirlemişlerdir. Bu ilke ve prensiplerden bir kaç şunlardır:

a) Faizin haram olması kuralı: Faiz Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin Sünneti ile haram kılınmıştır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: "Faiz yiyenler, şeytanın peşine takılıp aklını çeldiği kimsenin davranışından farklı bir davranış göstermezler. Bu onların, "alım satım da tıpkı faizli işlem gibidir" demeleri sebebiyledir. Oysa Allah alım satımı helâl, faizli işlemi haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da, faize son verirse, geçmişte olanı kendinindir. Onun işi Allah'a aittir. Kim de devam ederse, onlar cehennem ehlidirler. Hep orada kalacakla-

129 el-Kardâvî, Yusuf, *Devru'l-kıyem ve ahlâk fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Beyrut 1996/1417, s. 371-372.

130 el-Mülk, 67/ 15.

131 el-Bakara, 2/ 168

dır. Allah faizi eksiltir, sadakaları artırır. Allah nankör günah-kârların hiç birini sevmez".¹³²

Hız. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Allah faizi yiyene, yedirene, kâtipliğini ve şahitliğini yapana lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda aynıdırlar."¹³³

Hangi görevde olursa olsun, faizli bankalarda çalışmak da faiz yasağı kapsamına girer. Çünkü orada ya faize yardımcı olma ya da bu işe rıza gösterme durumu söz konusudur. Her iki durum da fıkhen haramdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir."¹³⁴ Bina ve diğer mekânların faizli bankalara kiralanması da faiz yasağı kapsamına girer. Zira daha önce de geçtiği üzere, bu tür bir işlemde günah ve düşmanlıkta yardımlaşma durumu söz konusudur.

b) İçinde hîle ve aldatma barındıran bütün işlemlerin haram olduğu kuralı da İslâm bilginlerinin bu konuda belirlediği genel prensiplerdendir. Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bizi aldatan bizden değildir."¹³⁵ Bu hadis ekonomik ve diğer bütün işlemleri içine alacak şekilde kapsamlıdır. Günümüzde

132 el-Bakara, 2/ 275-276.

133 Müslim, "Müsâkât", 19; Tirmizî, "Büyû", 2; Ebu Dâvud, "Büyû", 4.

134 el-Mâide, 5/ 2.

135 Müslim, "İmân", 43.

hîle ve aldatmanın pek çok yöntemi ortaya çıkmıştır. Özellikle ticaret ve diğer bir takım işlemlerde... Bunlardan bir kaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bozulmuş yahut kullanım tarihi geçmiş malları satmak.
- Gerçekte ağırlığı o kadar olmamasına rağmen, etiketler üzerine yanlış ağırlık ölçüleri yazmak.
- Kalitesiz malların üzerine kaliteli mal markası koyarak, adî malı kaliteli mal gibi pazarlamak.
- Çeşitli hastalıklara yol açan zararlı maddeleri satmak.
- Fabrika üretimi standart malları kalitesinin üstünde göstermek.
- İnşaat işlemlerinde mukaveleye aykırı davranmak; binaların demir ve çimentosundan çalarak onların yıkılmasına ve oturanların ölmeleri veya acı çekmelerine sebep olmak.

c) Haramı işleme yahut vacibi terk şeklinde olsa dahi, haramla iştiğal etmek iş ve ticaret aleminin dikkat etmesi gereken genel prensiplerden bir diğeridir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: "Ey inananlar! Sizi, mallarınız ve çocuklarınız Allah'ı anmaktan alıkoymasın; her kim böyle davranırsa o hüsrana uğrayanlardan olur."¹³⁶

136 el-Münâfikûn, 63/ 9.

d) Aşağıdakiler de haram olan yöntemlerindendir:

- Bütün yönleriyle içkinin ticareti, üretimi, onun üretimi için üzüm temini ve onun içki üreticisine satılması. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sahih olarak nakledilen bir hadiste şöyle buyrulur: "Yüce Allah içki, leş, domuz ve put ticaretini haram kılmıştır."¹³⁷

Başka bir hadiste de şöyle buyrulur: "Hz. Peygamber (s.a.v.) içkiyi içene, servis edene, ticaretini yapana, üretene, ücret karşılığı (bile olsa) taşıyana lanet etmiştir."¹³⁸

İçki ticareti yasağı kapsamına eroin, afyon ve haşhaş gibi zehirli ve uyuşturucu maddelerin ticareti de girer. Suçu ve ahlaksızlığı teşvik edici filmler ile gazete ve dergilerin yayınlanması ile benzeri Allah, Elçisi ve O'nun dini ile savaşılan her türlü şeyin üretimi ve ticareti haramdır.

Farz namazları vaktinde kılmayı yasaklayan fabrikada çalışmak gibi insanı farzları terk etmeye zorlayan işlerde çalışmak da haramdır.

Müdür, avukat veya doktor bürolarında yalnız başına, halvet-i sahiha gerçekleşecek şekilde bayan sekreter çalıştırılması da haramdır.

137 Buhârî, "Büyû", 112.

138 Ebû Dâvud, "Eşribe", 2.

Müslüman hanımın kendisine farz olan tesettürünü açarak çalışması da haramdır.

Haram yasağının yoğun şekilde ihlâl edildiği dans, şarkıcılık ve gösteri sanatlarını yapmak ve bu gibi sanatların ortaya konulmasında fotoğrafçı, yapımcı vb. şekilde görev üstlenmek de haramlardandır. Günümüzde az bir kısmı dışında, sanat olarak adlandırılan bu faydasız ve müstehcenlik, öpüşme ve kadın ve erkeklerin sınır tanımaksızın içli dışlı oldukları bu tür şeyler tümüyle haramdır. Bu tür film ve kasetleri alıp satma, kiralama yahut reklâmını yaparak yaygınlaşmasını sağlamak da haramdır. Haram sınırlarının aşıldığı, kadın ve erkeklerin karışık halde dans ettiği, müstehcenlik ve hayasızlığın sergilendiği konserler de haramlar grubundandır. Faiz, içki, dans ve eğlence gibi zulme veya haramlara yardımcı olan işlerde çalışmak da haramdır.¹³⁹

Sahiplerinin rızası dışında, zulüm ve haksızlıkla alınan mallar gibi gasp ve çalıntı malların ticaretini yapmak da haramdır.

e) Bu konudaki temel kurallardan biri de kumar gibi içerisinde hile, aldatma ve şans bulunan işlemleri yapmaktır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: "Ey iman edenler! Muhakkak ki içki, kumar, putlar ve kısmet için çekilen zarlar şeytanın işinden olan murdar bir şeydir. Artık ondan kaçınınız ki, felâh bulasınız. Gerçekten şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık

139 Yusuf el-Kardâvî, *el-Helâlu ve'l-harâmu fi'l-İslâm*, Beyrut 1985, s. 141.

ve kin düşürmek, sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoy-
mak ister. Artık vazgeçtiniz, değil mi?"¹⁴⁰

Loto, toto ve milli piyango şeklinde adlandırılan bütün bu
oyunlar kumar olup haramdır.

Sonuçta şunu da belirtmek isterim ki, hiç kimse haram-
lar konusunda dikkatli olma ve onlarla iştigalden kaçınmanın
insanları ekonomik sıkıntıya sokacağını düşünmesin. Aksine
helâl kazanç yolları bütününüyle açık olup sayılamayacak kadar da
çoktur.

D. Sahih Bir Alış Veriş Sözleşmesinin Yapısı

*Mülkiyeti nakil kasdıyla iki farklı malı birbiriyle değiştirme*¹⁴¹
işlemine satış sözleşmesi denir. Zıt anlamlı kelimelerden olma
"بيع", hem *almak* hem *satmak* manasında kullanılır. Nitekim
"شرا" kelimesi de öyledir; o da hem satın alma hem de satma an-
lamına gelir. Hz. Yusuf ve kardeşleri ile ilgili ayette "شرا" kelimesi
"satma" anlamında kullanılmış ve "Onu (Yusuf'u) ucuz bir bedel
karşılığında sattılar"¹⁴² buyrulmuştur.

Alış veriş Allah'ın Kitabı, Peygamberi'nin (s.a.v.) Sünne-

140 el-Mâide, 5/ 90-91.

141 İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî- Abdulfet-
tâh Muhammed el-Hulv), Beyrut 1405, III, 480.

142 Yûsuf, 12/ 20.

ti ve İslâm bilginlerinin ittifakı (İcma) ile mübah ve meşru bir kazanç yoludur. Bunu bildiren çok sayıda delil vardır. Örneğin Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: "Allah alış verişi helal kıldı."¹⁴³ "Alış veriş yaptığınızda şahit tutun."¹⁴⁴ "Mal-larınızı aranızda batıl yollarla yemeyin, ancak karşılıklı rızaya dayalı ticaretle yiyin."¹⁴⁵

Hz. Peygamber de (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Alış verişte taraflar, birbirlerinden ayrılmadıkları sürece (akdi bozma veya devam ettirme konusunda) serbesttirler."¹⁴⁶ "Kişi kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlığa girişmesin. Müşteri kızıştırmayın. Şehirli köylü adına alış veriş yapmasın."¹⁴⁷ Alış verişin cevazı konusunda çok sayıda ayet ve hadis mevcut olup İslâm bilginle-rinin de bu konuda ittifakı vardır.

Alış verişin sahih bir şekilde gerçekleşmesi için bazı şartla-ra dikkat edilmesi gerekir. Bu şartlar şunlardır:

1) Taraflar hukuken sorumluluk altına girebilecek, tasarruf yetkisine sahip kişilerden oluşmalıdır. Bu arada, çok sayıda-ki fıkıh bilginine göre, temyiz çağına ulaşmış çocuk da alış veriş yapabilir.

143 el-Bakara, 2/ 275.

144 el-Bakara, 2/ 282.

145 en-Nisâ, 4/ 29.

146 Buhârî, "Büyû", 19; Müslim, "Büyû", 11.

147 Buhârî, "Büyû", 70.

2) Her iki tarafın da irade beyanı birbirleriyle uyumlu olmalıdır. İnsanların örf geleneğinde rıza anlamına gelen bütün lafızlarla sözleşme yapılabilir. Lafız ister geçmiş zaman, ister şimdiki zaman isterse emir kipinde olsun hüküm değişmez. Örfte yaygın olan ve îcap ve kabulde bulunulmaksızın al-ver şeklindeki alış verişler de caizdir.

3) Satım konusu malın akit anında, hakikaten veya hükmen satıcının mülkiyetinde mevcut, mütekavvim yani hukuken bir kıymete sahip, yararlanılması mübah, teslimi mümkün ve bilinen mal olması gerekir.

4) Akid cehalet, ikrah ve ğarar gibi onu fasit kılan unsurlardan uzak olmalıdır.

5) Alış verişin peşin veya ödeme günü belirli olmak kaydıyla, vadeli olması caizdir. Nitekim Yüce Allah: "Ey iman edenler! Belirli bir vade ile borçlandığınızda onu yazın"¹⁴⁸ buyurmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için fıkıh kitaplarına bakılabilir.

Buraya kadar sıraladığımız şartlar, tarafların kendilerinin koştığı ve ca'lî şartlar diye adlandırılan şartlardan farklıdır. Kişinin satıcıdan aldığı malın kendi köyünde teslim edilmesi veya aldığı makinenin bir yıl süreyle garantili olmasını şart koşması bu tür ca'lî şartlardandır. Bu tür şartları koşmak fıkhen caizdir. Çünkü muâmelatta aslolan, haram olduğu hakkında nass bu-

148 el-Bakara, 2/ 282.

lunmayan konularda şart koşmanın helal ve mübah olmasıdır. Aşağıdaki deliller bu tür ca'li şartları koşmanın caiz olduğunu gösterir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Ey İman edenler! Akitle-
rinizin gereğini yerine getirin."¹⁴⁹ "Sözleşmelerinize bağlı kalın.
Çünkü verilmiş söz bir gün sorulacaktır."¹⁵⁰ Bu ayetlerden Yüce
Allah'ın akidler ve diğer sözleşmelerin gereğinin yerine getiril-
mesini emrettiği anlaşılmaktadır. Bu genel hükümlere, kişinin
sözleşme yaparken koştuğu ve rızası ile kendisini yükümlü kıl-
dığı şartlar da dâhildir.

Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) anlattığına göre, bir sefer sırasın-
da bindiği devesi yorgunluktan arkalarda yavaşça ilerlerken, Re-
sûlullah (s.a.v.) ona yaklaşır ve devenin terkisine vurarak onun
için duada bulunur. Bunun üzerine deve daha önce benzeri gö-
rülmemiş şekilde hızla yürümeye başlar. Hz. Peygamber (s.a.v.)
Cabir'e, "Onu bir ukiyyeye (dört dînara) bana satar mısın?" diye
sorar. Cabir (r.a.), "Hayır, satmam" der. Resûlullah ısrar ederek,
"Onu bana bir ukiyyeye sat" der. Cabir (r.a.) diyor ki: Evime dö-
nünceye kadar binmek şartıyla deveyi Hz. Peygamber'e sattım.
Medine'ye gelince, teslim etmek üzere deveyi Resûlullah'a (s.a.)
götürdüm. Bana parasını hemen ödedi. Ben oradan ayrıldım.
Arkamdan biri ile devemi geri göndererek:

149 el-Mâide 5/ 1.

150 el-İsrâ, 17/ 34.

"Esasen senin devene müşteri değilim, sen deveni geri al, o yine senin olsun" buyurdu.

Cabir'in (r.a.) Medine'ye kadar devenin sırtına binmeyi şart koştuğu da rivayet edilir. Bu olayın Ebû Dâvud'da ki rivayetinde şöyle denir: "Deveyi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sattım ve eve ulaşınca kadar binmeyi şart koştum."¹⁵¹

Hadisten şu sonuç çıkmaktadır: Cabir (r.a.) deveyi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) satmış olmasına rağmen, Medine'ye kadar ona binmeyi şart koşturmuş. Böyle bir şartı koşturmak dinen caiz midir değil midir gibi her hangi bir sorgulamada bulunmaksızın kendisi koşturmuş, Hz. Peygamber de (s.a.v.) böyle bir şartı onaylamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu onayı ca'lî şartı koşturmanın caiz olduğunu göstermektedir.

Resûlullah'tan (s.a.v.) rivayet edilen "Helâlî haram, haramı da helal kılıcı nitelikte olmamak kaydıyla Müslümanların kendi aralarında sulh yapmaları caizdir. Müslümanlar helâlî haram, haramı helal kılıcı nitelikte olmamak kaydıyla koşturdukları şartlara bağlı kalmakla yükümlüdürler" şeklindeki hadis de şart koşturmanın helal olduğunu göstermektedir.¹⁵²

Hz. Peygamber (s.a.v.) sözleşme yapan taraflardan her birinin kendi lehlerine olacak şekilde şart ileri sürmelerine cevaz vermiştir. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bu konuda nakledilen bir

¹⁵¹ Buhârî, "Şurû", 4.

¹⁵² Tirmizî, "Ahkâm", 17.

hadis şöyledir: "Her kim ki döllelenmiş bir hurma ağacını satarsa meyvesi satıcıya aittir. Ancak müşterinin meyve kendisine ait olmasını şart koşması durumu başkadır."¹⁵³

Bütün bu deliller sonuçta, tarafların sözleşme yaparken kendi yararlarına olacak şartları koşma hürriyetine sahip olduklarını göstermektedir. Aynı şekilde, hakkında haram olduğuna dair bir delil bulunmayan şartların koşulması da helaldir. Alım satım ve şartları hakkındaki bu kısa açıklamalardan sonra günümüz işadamlarının yoğun şekilde iştigal ettikleri alış veriş çeşitleri ve onunla ilgili önemli konulardan söz etmek istiyoruz.

1) Malı Helâl Yoldan Kazanmanın Önemi

Müslüman'ın en önemli sorumluluklarından biri boğazından geçenlerin helal olmasına dikkat etmesidir. O kadar ki, Yüce Allah ayette temiz şeylerden yemeyi sâlih amelden önce zikretmiştir. Ayet şöyledir: "Ey elçi! Helâl şeylerden yiye ve sâlih amel işleyin. Muhakkak ki ben yaptıklarınızı bilirim."¹⁵⁴

Gazzali'in naklettiğine göre, bir gün Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Maîn uzun uzun sohbet ettiler, nihayet Ahmed duyduğu bir söz üzerine onu terk edip gitti. Yahya, "Şeytan bana bir şey verse onu yerim de kimseden bir şey istemem" demiş daha sonra da özür dileyerek şaka yaptığını söylemişti. Bunun üzerine Ahmed: "Sen, din ile alay ediyorsun. Sen Allah'ın temiz şey-

153 Buhârî, "Büyû", 90.

154 el-Mü'minûn, 23/ 51.

lerden yemeyi sâlih amelden önce zikrettiğini bilmiyor musun?" der ve yukarıdaki ayeti okur.¹⁵⁵

Günümüzde doğruluğu tasdiklenmiş bulunan Hz. Peygamber'in (s.a.v.), bir kısım insanın kazancının helâl mi yoksa haram mı olduğuna, malını nereden kazandığına bakmaksızın, elindeki malı keyfince harcayacağını haber verdiği durumlar gerçekleşmiştir. Ebu Hureyre'den (r.a.) gelen bir rivayette şöyle denir: "Öyle bir zaman gelecek ki, kişi kazandığı malın helâl mi yoksa haram mı olduğuna aldırmayacak"¹⁵⁶.

İnsanların bir kısmı malından sorguya çekileceğini, onu nereden kazanıp nerelere harcadığının hesabının sorulacağını bazen unutabiliyor. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü ömrünü nerede harcadığı, ilmiyle amel edip etmediği, malını nereden kazanıp nerede harcadığı ve bedenini nerede tükettiği konusunda sorgulanmadıkça kişinin başına bir şey gelmez."¹⁵⁷

O halde değerli işadami kardeşim! Az dahi olsa, kazancının helal olması konusunda dikkatli ol.

Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde helâl kazançla ilgi çok sayıda ayet ve hadis mevcuttur. Onlardan bir kaçını sıralıyoruz:

155 Gazzali, *İhya*, II, 92.

156 Buhârî, "Büyû", 7.

157 Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 1.

"Ey İman edenler! Sizin için rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yiyin."¹⁵⁸ "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda karşılıklı rızaya dayalı olarak yapılan ticaret dışında batıl yollarla yemeyin."¹⁵⁹

Ebu Hureyre'den (r.a.) gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah temizdir, ancak temiz olanı kabul eder. Allah müminlere, peygamberlere emrettiği şeyi emretmiş ve şöyle buyurmuştur: "Ey elçi! Temiz olanlardan yiyin ve sâlih amel işleyin. Muhakkak ki ben yaptıklarınızı bilirim."¹⁶⁰ "Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yiyin."¹⁶¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) daha sonra şu insanın örneğini hatırlattı "Uzun süren yolculuğu sonucu üstü başı toz toprak içinde kalmış bir kişi ellerini Allah'a açarak Ey Allah'ım! Ey Allah'ım! Diye dua eder. Oysa yediği haram, içtiği haram, giydiği haram olup vücudu haramla gıdalanmıştır. Onun duası kabul olunur mu?"¹⁶²

Aynı şekilde haram yemekten sakındıran, haramla büyüyen cesedin cehennem ateşine girme konusunda diğerlerine göre daha açık olduğunu belirten çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilir:

158 el-Bakara, 2/ 172.

159 el-Bakara, 2/ 188.

160 el-Mü'minûn, 23/ 51.

161 el-Bakara, 2/ 172.

162 Müslim, "Zekât", 19.

"Haramla büyüyen vücut cennete girmez. Haramla büyüyen bir beden için cehennem ateşi daha layıktır."¹⁶³ Ebû Hureyre'nin (r.a.) naklettiğine göre, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) insanları en çok hangi amellerin cennete sokacağı soruldu. Resûlullah "Allah'tan sakınan ve güzel ahlaklı olanlar" diye buyurdu. Aynı şekilde insanları cehenneme en çok neyin sokacağı soruldu. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Dili ve cinsel organı" diye buyurdu.¹⁶⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah'tan gereği gibi hayâ edin!" Ashab, "Ey Allah'ın Elçisi! Allah'a hamdolsun ki biz gerçekten O'ndan hayâ ediyoruz" dediklerinde Resûlullah şöyle buyurdu: Allah'tan hakkıyla hayâ öyle söylediğiniz gibi değil şu şekilde olur: Beynini ve kalbini kötü düşüncelerden korumandır. Karnını ve oraya girenleri korumandır. Ölümü ve imtihanı sürekli aklında tutmandır. Ahiret hayatını arzu eden dünya hayatının süsünü terk eder. Her kim ki bu sayılanlara riayet eder, işte Allah'tan gereği gibi hayâ o kişinin davranışıdır."¹⁶⁵

Ka'b b. Ucre (r.a.) anlatıyor: Bana Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: Ka'b b. Ucre! Seni benden sonra gelecek idareciler konusunda Allah için uyarıyorum! Her kim ki onların kapılarının önünü aşındırır, onların yalanlarını tasdik eder, haksızlıklarına yardımcı olursa o benden ben de ondan değilim. O kişi âhiret-

163 et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman, *el-Mu'cemu'l-kebir* (nşr. Hamdi Abdülmecid Selefî), Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y., XIX, 36.

164 Tirmizî, "Birr ve sıle", 62.

165 Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyame", 24.

te Kevser havuzunda benim ümmetim içinde yer alamaz. Her kim de onlarla içli dışlı olur fakat onların yalanlarını tasdik etmez, haksızlıklarına arka çıkmazsa o benden ben de ondanım. O Kevser havuzu başında benimle birlikte olur. Ey Ka'b b. Ucre! Namaz, hakla batılı ayıran bir delildir, burhandır. Oruç cennetin surudur. Sadaka suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları yok eder. Ey Kab b. Ucre! Şurası muhakkak ki, haramla büyüyen beden cehennemi öncelikle hak eder."¹⁶⁶

Hz. Ebubekir'in rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur "Haramla gıdalanan vücut cennete girmez."¹⁶⁷

Hz. Aişe'den (r.ah.) gelen bir rivayete göre o şöyle demiştir: "Hz. Ebûbekir'in, harac gelirlerinden kendisine pay ödenen bir kölesi vardı. Ebûbekir onun haraçtan aldığı paydan yedi. Bir gün elinde bir şeyle geldiğinde Ebûbekir ondan da yedi. Köle Ebûbekir'e yediğinin ne olduğunu bilip bilmediğini sordu. Ebûbekir "Neydi o yediğim?" diye sordu. Köle: Ben cahiliye döneminde birisine kâhinlik yapardım. Yaptığım en güzel kehânet o kişiyi kandırmaktı. İşte o kişi ile karşılaştık bana o senin yediğin şeyi verdi" dedi. Bunun üzerine elini boğazına sokan Ebûbekir yediklerinin tümünü çıkardı."¹⁶⁸

166 Tirmizî, "Tahâre", 433.

167 et-Taberani, Ebü'l-Kâsım Süleyman, *el-Mu'cemu'l-kebîr* (nşr. Hamdi Abdülmecid Selefî), Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y. XIX, 36.

168 Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr", 26.

Rivayet edildiğine göre bir gün Hz. Ömer biraz süt içmiş ve çok huşuna gitmişti. Sütü veren kişiye onu nereden aldığını sordu. O da şöyle dedi: Zekât geliri olarak toplanmış bulunan develerin yanına gittim. Onlar su içerken ben de bu sütü onlardan sağdım" dedi. Bunun üzerine Ömer elini boğazına sokarak içtiği sütü çıkardı.

A. Sözleşmelerin Yazılı Hale Getirilmesinin Önemi

Sözleşmelerin yazılıp belgelendirilmesi dinen yerine getirilmesi gereken bir emirdir. Özellikle de insanların birçoğunun güvenilirliklerinin kaybettiği, din ve Allah korkusunun zayıflayıp aç gözlülük ve tamahkârlığın arttığı günümüzde... İnsanlar arasında sözüne güvenilir kişi olarak bilinmek, onun güvenilirliğini garanti etmez. Çünkü insanların kalpleri ve içinde bulundukları şartlar değişkendir. Bazen taraflar akit yahut borç alış veriş esnasında birbirini seven, birbirine güvenen iki dost iken daha sonra yalnızca Allah'ın bilebileceği bir nedenle, birbirlerine düşman kesilebilirler. Şayet sözleşmelerini kayda geçirmemişlerse, inkâr yahut cayma gibi sebeplerle sözleşmeden dönebilir, dolayısıyla tarafların hak kaybına sebep olurlar. İşte bu nedenlerden ötürü, dinimizde borç ve diğer sözleşmelerin belgelendirilmesi teşvik edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in en uzun ayetini oluşturan borç ayeti bu konu hakkındadır. Yüce Allah bu ayette şöyle buyurmuştur:

"Ey İnananlar! Birbirinize belirli bir süre için borçlandığınız zaman onu yazınız. İçinizden bir kâtip onu doğru olarak yazsın; kâtip onu Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın. Borçlu olan da yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan sakınsın, ondan bir şey eksiltmesin. Eğer borçlu, aptal veya aciz, ya da yazdıramayacak durumda ise, velisi, doğru olarak yazdırsın. Erkeklerinizden iki şâhid tutun; Eger iki erkek bulunmazsa, şâhidlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir. Şâhitler çağırıldıklarında çekinmesinler. Borç ister büyük ister küçük olsun, onu süresiyle beraber yazmaya üşenmeyin; bu, Allah katında en doğru, şâhitlik bakımından en sağlam ve şüphelenmenizden en uzak olanıdır. Ancak aranızdaki alış veriş peşin olursa, onu yazmamanızda size bir sorumluluk yoktur. Alış veriş yaptığınızda şâhid tutun. Kâtibe de şâhide de zarar verilmesin; eğer zarar verirsiniz, o zaman doğru yoldan çıkmış olursunuz. Allah'tan sakının, Allah size öğretiyor; Allah her şeyi bilir. Eğer yolculukta olup kâtip bulamazsanız alınan rehin yeter. Şayet birbirinize güvenirsiniz, güvenilen kimse borcunu ödesin. Rabbi olan Allah'tan sakınsın. Şâhitliği gizlemeyin, onu kim gizlerse şüphesiz kalbi günah işlemiş olur. Allah işlediklerinizi bilir."¹⁶⁹ Meali verilen bu ayetler, borcun yazılıp belgelenmesinin gerekliliğini açıkça göstermektedir.

Bir Malikî âlimi olan İbnü'l-Arabî, ayetteki "onu yazınız"

169 el-Bakara, 2/ 282-283.

emri konusunda şöyle der: "Allah Teâlâ vadesi geldiğinde onu hatırlatabilmesi için sözleşmenin belgelendirilmesini talep etmiştir. Çünkü sözleşmenin yapıldığı an ile ödeme vakti arasındaki sürede, yanılma yahut insanı yiyip bitiren unutkanlık hâsıl olabilir; şeytan insanı sözleşmeyi inkâra yönlendirebilir; kişi ölüm ve benzeri beklenmedik durumlarla karşılaşabilir. İşte bütün bu sebeplerden dolayı sözleşmelerin yazı yahut şahit tutmak suretiyle belgelendirilmesi talep edilmiştir."¹⁷⁰

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen şu hadis de sözleşmelerin belgelendirilmesinin önemine işaret eder: "Vasiyyet etmek istediğı bir şeyi bulunup da onu yastığının altında yazılı olarak hazır bulundurmıyan bir müslümanın, iki gece dahi olsa uyumaya hakkı yoktur."¹⁷¹

Başka bir hadiste Abdulmecid b. Vehb şunu nakleder: Adda b. Halid b. Huvze bana "Hz. Peygamber'in benim için yazdığı bir belgeyi sana okutayım mı?" diye sordu, ben de: "Okut" dedim. Bunun üzerine o bir belge çıkardı, belgede şöyle yazıyordu: "Bu Adda b. Halid b. Huvze'nin Allah'ın Elçisi Muhammed ile alış veriş yaptığına dair bir belgedir. İki Müslüman arasında yapılmış bir alış veriş olarak, hastalık, kusur ve ahlakî zafiyetleri olmamak kaydı ile ondan bir köle (yahut cariye) satın almıştır."¹⁷²

170 İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ), Beyrut 1408/1988, I, 328.

171 Buhârî, "Vasâyâ", 1; Müslim, "Vasiyye", 1.

172 Tirmizî, "Büyû", 8.

İşte bilginlerin tümü, bu delillerden yola çıkarak, borcun yazılıp belgelendirilmesinin İslâm'da tavsiye edilen bir davranış olduğunu söylemişlerdir. Bir kısım âlim ise ayetin zahirî anlamına bakarak borcun yazılmasının vacip olduğunu ileri sürerler ki, dikkate alınması ve üzerinde durulması gereken bir görüştür. Günümüzde bâtil yollarla insanların haklarının yenilmesinin önüne geçmek, anlaşmazlık ve düşmanlıkları önlemek için borcun yazılmasının vacip olduğu şeklindeki görüşü insanlara benimsetmek daha doğru bir davranış olur. Çünkü toplumumuzda sözleşme ve anlaşmaların yazılmaması, belgelendirilmemesi sebebiyle insanlar arasında huzursuzluk, anlaşmazlık ve kavgalara şahit olmaktayız. Birçok ortak arasında çeşitli bahanelerle çıkan anlaşmazlıkların hemen hepsinin gelip dayandığı ortak nokta, şirket sözleşmesinin yazıya geçirilmemiş olmasıdır. Belgelendirilmemiş bütün işlemlerin sonu bu şekilde anlaşmazlık ve bozuşmadır. İşte bu sebepten dolayı hangi tür sözleşme yapılırsa yapılsın, tarafların o sözleşme ile ilgili bütün şartları, hatta önemli görülenlerden önce önemsiz gözükenleri bütün ayrıntıları ile yazıya dökerek belgelendirmeleri tavsiye edilir. Zira Yüce Allah, "Borç ister az ister çok olsun onu yazmaktan üşenmeyin" buyurmuştur.¹⁷³

İbnu'l Arabî bu konu ile ilgili olarak şöyle der: Bu, tembellikten dolayı "Bu küçük bir borçtur, yazmaya yahut şahit tutmaya gerek yoktur" diyenlere karşı Yüce Allah tarafından bor-

173 el-Bakara, 2/ 282.

cun bütün ayrıntılarıyla yazılmasının gerekliliğini gösteren bir ifadedir. Çünkü Yüce Allah o burcun yazılmasını emretmiştir. Borç ister az ister çok olsun emir her ikisini de kapsamaktadır."¹⁷⁴ Çünkü yazı ya da şahitle belgelendirilmeyen işlemler birçok sıkıntılara yol açmaktadır. Bu anlaşmazlıkların bir kısmı, taraflardan birinin sözüne güvenilir olmaması ve aradan uzun süre geçtikten sonra gerçeğin aksini iddia etmesi durumunda olduğu gibi kasıttan, bir kısmı da hata yahut unutmadan kaynaklanabilir.

Taraflar şüpheye düşüp ihtilaf ettiklerinde bu şüphe ve anlaşmazlığı bertaraf etmek için başvurulacak ne bir yazı ne de bir şahit bulunamaz. Böylece her birinin diğerine karşı olan şüphesi derinleşir, biri kendi görüşünü karşısındakinin görüşü ile uzlaştıracak bir delil bulamaz. Bunun sonucu olarak kin ve düşmanlık artar, ardından da her ikisini de sıkıntıya sokan, onları krizlerin ortasına atan, hatta birçok haramlar işlemelerine yol açan durumlar ortaya çıkar.

Borcun yazılması ve belgelendirilmesinin insanlar açısından çok sayıda yararları vardır. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

a) Malların korunması sonucunu doğurur ki biz Müslümanlara mallarımızı korumamız emredilmiş, onları zayi etmemiz yasaklanmıştır.

174 İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I, 340.

b) Anlaşmazlıkların sona erdirilmesini sağlar. Zira yazılı belge taraflar arasında hakemlik rolünü oynar; anlaşmazlık durumunda ona müracaat edilir. Böylece fitnenin durulması sağlanır. Taraflardan hiç biri diğerinin hakkını inkâr edemez. Çünkü o belgenin ortaya çıkarılacağından, bu konuda insanların kendisi aleyhine şahitlik yapacağından ve sahtekârlığının insanlar arasında duyulacağından korkar.

c) Fâsit alış verişlerin yapılmasına engel olur. Çünkü taraflar bazen, akdi ifsad eden unsurlardan habersiz olabilirler. Yazdırmak için kendisine müracaat edilen yazıcı tarafları bu konuda aydınlatabilir. Böylece ifsad edici unsurlardan korunmuş olurlar.

d) Şüphenin bertaraf edilmesini sağlar. Taraflar süre uzayınca vade ve borcun miktarı konusunda şüpheyne düşebilirler. Belgeye müracaat ettiklerinde iki tarafta da herhangi bir tereddüt kalmaz.

Ancak şurası unutulmamalı ki, borçlar ve diğer sözleşmeleri taraflardan en âdil olanı yazmalıdır. Zira ayette "aranızda kâtip adaletle yazsın"¹⁷⁵ buyurulmaktadır. Kurtubî ayetteki "adl" ifadesi ile hak ve adaletle riayetle kastedildiğini, yani hak sahibinin hakkının ne belirtilenin üstünde ne de altında yazılmayıp tam sözleşmede belirlenen miktarıyla yazılması emredilmektedir. Ayette ayrıca "biriniz yazsın" değil de "aranızda yazın" bu-

175 el-Bakara, 2/ 282.

yurulmuştur. Çünkü bazen alacaklı bazen de borçlu mevcut belin kendi istediği şekilde yazıya geçirilmesini arzu eder. Allah Teala ise onların dışında üçüncü bir şahsin bu borcu yazmasını emretmiştir. Böylece kâtip, taraflardan hiç birine iltimas geçmeksizin adil bir şekilde borcu yazıya geçirir.¹⁷⁶

Son olarak ayetteki, "Borçlu olan da yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan sakınsın, ondan bir şey eksiltmesin. Eğer borçlu, aptal veya aciz, ya da yazdıramayacak durumda ise, velisi, doğru olarak yazdırsın" bölümüne dikkat çekmek istiyorum. Borcun varlığını, miktar, vade ve şartlarını kabul ederek kâtibe yazdıracak olan kişi, borçlunun bizzat kendisidir. Burada amaç, borçlunun korunmasıdır. Zira alacaklı yazdırırsa, ya miktarı fazla gösterir, ya vadeyi kısaltır ya da şartlarda kendi lehine bir takım ilaveler yapabilir. Borçlu, ihtiyacından dolayı sözleşme bir an önce gerçekleşmesi için itirazlarını dile getirmeyebilecek kadar zayıf konumda olup aldatılabilir. Borçlu yazdırdığında ise, yalnızca mevcut sözleşmede belirlenen şeyi kayda geçirir. Borçlunun ikrarı daha kuvvetli, daha güvenilir olur. Aynı zamanda yazdırırken Allah'tan korkması ve ikrar ettiği borçta herhangi bir eksiltme, yanıltmada bulunmaması gerekir.

B. Sözleşmelerin Şahitle Desteklenmesinin Önemi

Sözleşmelerde şahit tutmak vacip değildir fakat sünnettir. Sözleşme yaparken şahit tutmak şüphesiz son derece doğru ve

176 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 247.

güzel bir davranıştır. Özellikle işlem bir arsa yahut binanın satımı, kiralınması vb. önemli sözleşmelerden ise... Şahit tutmak anlaşmazlıkları giderme yahut yükümlülükleri inkâr etmeyi en aza indirir, hakların inkârını değil korunmasını sağlar. Böyle bir uygulama ayetteki, sözleşmelerin yazılması ve belgelenmesi prensibine tümüyle uygundur. Birisiyle bir arsa satım sözleşmesi yapan kişinin sözleşmede konuyla ilgili bütün ayrıntıları zikretmesi gerekir. Arsanın yeri, sınırları, yüz ölçümü, satış bedeli, vadeli veya taksitli ise bedelin ödeme vakti gibi. Aynı şekilde yapmış olduğu sözleşmeye iki şahit tutup adlarını sözleşme belgesine yazıp kendilerine imzalattırmalı, sözleşmenin tarihi ve ilave tüm hususlarını -gerektiğinde hatırlatıcı olması için- belgeye geçirmeyi unutmamalı. Kur'an- Kerim'in en uzun ayeti olan borç ayeti bu belirtilen hususlara işaret etmektedir. Ayetin meâli şöyledir:

"Ey İnananlar! Birbirinize belirli bir süre için borçlandığınız zaman onu yazınız. İçinizden bir katip doğru olarak yazsın; katip onu Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın. Borçlu olan da yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan sakınsın, ondan bir şey eksiltmesin. Eğer borçlu, aptal veya aciz, ya da yazdıramayacak durumda ise, velisi, doğru olarak yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahid tutun; eğer iki erkek bulunmazsa, şahidlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir. Şahidler çağırıldıklarında çekinmesinler. Borç büyük veya küçük olsun, onu süresiyle bera-

ber yazmaya üşenmeyin; bu, Allah katında en doğru, şâhidlik için en sağlam ve şüphelenmenizden en uzak olandır. Ancak aranızdaki alışveriş peşin olursa, onu yazmamanızda size bir sorumluluk yoktur. Alışveriş yaptığınızda şâhid tutun. Katibe de şâhide de zarar verilmesin; eğer zarar verirsiniz, o zaman doğru yoldan çıkmış olursunuz. Allah'tan sakının, Allah size öğretiyor; Allah her şeyi bilir. Eğer yolculukta olup katip bulamazsanız alınan rehin yeter. Şayet birbirinize güvenirsiniz, güvenilen kimse borcunu ödesin. Rabbi olan Allah'tan sakınsın. Şâhidliği gizlemeyin, onu kim gizlerse şüphesiz kalbi günah işlemiş olur. Allah işlediklerinizi bilir."¹⁷⁷

Bu ayet-i Kerimelerin iki yerinde yüce Allah sözleşme yaparken şahit tutmayı emretmektedir. Birincisi ayetteki, "erkeklerinizden iki şahit tutun; eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden razı olacağınız bir erkek, ve iki kadın şahit tutun" ifadesi diğeri ise, "alışveriş yaptığınızda şahit tutun" ifadesidir. Buradaki emir ulemanın çoğunluğu tarafından zahirine bakılarak vücup değil, nedb ifade ettiği şeklinde yorumlanmıştır.

Bu konuda bir hanefî fakihî olan Cassâs şöyle der: Şehir fukahası arasında bu ayetteki yazdırma, şahitlik ve rehinle ilgili bütün emirlerin nedb ifade ettiği ve her ne kadar vücup ifade etmese de dinî ve dünyevî bakımdan bizim lehimiz ve menfaa-timize olan yol göstermeden ibaret olduğu konusunda herhangi

177 el-Bakara, 2/ 282-283.

bir ihtilaf yoktur. Bizim âlimlerimiz kendi hocalarından, bulundukları şehirlerdeki borç ve diğer yiyecek içecek maddeleri alışverişlerini şahit tutmaksızın yaptıklarını nakletmişlerdir. Bu fakihler, bu alışverişlerden haberdar oldukları halde bu tür işlemlerin fıkhnın kurallarına aykırı olduğu şeklinde bir görüş belirtmemişlerdir. Sözleşmelerde şahit tutmak vacip olsaydı o fakihler bu uygulamayı bile bile görmezlikten gelmezlerdi. Bu tavır onların ayetteki emir kalıbının nedb ifade ettiği görüşünde olduklarını kanıtlamaktadır. Bu görüş Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinden günümüze kadar da böyle nakledilmiştir. Sahâbe ve tâbiîn alışverişlerinde şahit gösterebilirlerdi mutlaka mütevatir ve yaygın bir şekilde bize nakledilir ve böyle yapanların bu davranışlarını terk etmeleri talep edilirdi. Onlardan şahit tutulmasının gerekliliği konusunda ikna edici bir haberin nakledilmeyip bunu terkedenin kınandığına dair bir rivayetin gelmemiş olması, borç ve alışverişlerde şahit tutmanın vacip olmadığını gösterir."¹⁷⁸

İbnü'l-Arabî de şöyle der: "Âlimlerimiz ayetteki "alışveriş yaptığınızda şahit tutun" ibaresindeki "emir" kalıbı konusunda farklı iki görüş ileri sürmüşlerdir. Bunlardan birincisi bu kalıpla gelen "şahit tutma" emrinin farziyyet ifade ettiği şeklindeki görüştür ki Dahhâk bu kanaattedir. Diğerisi ise "nedb" ifade etmektedir. Dahhâk dışındaki bütün âlimler bu görüştedir, doğru olan da budur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bazen yaptığı alışveriş-

178 el-Cassâs, Ebûbekir Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut 1414/1993, I, 658.

şi aşağıdaki belgede olduğu gibi yazıya geçirmiştir. Belge şöyledir: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. "Bu Adda b. Halid b. Hüvze'nin Allah'ın Elçisi Muhammed ile alış veriş yaptığına dair bir belgedir. İki Müslüman arasında yapılmış bir alış veriş olarak, hastalık, kusur ve ahlakî zafiyetleri olmamak kaydıyla ondan bir köle (yahut cariye) satın almıştır."¹⁷⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.) bazen de alış verişini ne belgelendirmiş ne de şahit tutmuştur. Bir Yahudiden alış veriş yapmış, zırhını ona rehin olarak vermiş fakat şahit tutmamıştır. Eğer şahit tutmak farz olsaydı anlaşmazlığa düşme endişesiyle şahit tutardı."¹⁸⁰

İbn Kudame'de bu konuda şöyle der: Alış verişte şahit tutmak müstehaptır. Zira Yüce Allah "alış veriş yaptığınızda şahit tutun" buyurmuştur.¹⁸¹ Emir kalıbı'nın delâlet ettiği en alt derece ise "müstehap"tır. Şahit tutularak yapılan sözleşme, şahit tutulmayana göre anlaşmazlığa düşme ve inkâr edilme bakımından daha az risklidir. Bu nedenle şahit tutmak tavsiye edilir. Özellikle riskli alış verişlerde bu böyledir. Ancak bakkal, attâr ve benzeri yerlerde satılan ve riski az olan malların alım satımında şahit tutmak müstehaptır denemez. Çünkü bu tür yerlerde çokça alış veriş yapılmaktadır. Bu nedenle böyle bir şart sıkıntıya yol açar.

Basit mallar için delil bularak mahkemeleşmek çirkin karşılanabilir. Ancak değeri yüksek mallar böyle değildir. Do-

179 Tirmizî, "Büyû", 8.

180 İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 342.

181 el-Bakara, 2/ 282.

layısıyla alış verişlerin hiç birinde şahit tutmak ne vacip ne de şarttır. Ebû Saîd el-Hudrî, İmam Şafiî, Hanefî fukahası, İshak ve Ebû Eyyub'un da bu görüşte olduğu rivayet edilir. Bir kısım İslâm bilgini de şahit tutmanın farz olup terkinin caiz olmadığı görüşünü ileri sürmüştür.

Bize göre bu konuda Yüce Allah'ın: "Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah'tan korksun"¹⁸² ayeti dikkate alınmalıdır. Ebû Sa'îd, emanete riayetle ilgili olarak bu ayeti delil getirmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.), zırhını rehin bırakarak bir Yahudiden yiyecek¹⁸³, başka bir adamdan pantolon¹⁸⁴, diğer bir bedeviden at satın almış, bu bedevinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı alış verişi inkâr etmesi üzerine Huzeyme b. Sâbit Hz. Peygamber'in (s.a.v.) lehine şahitlikte bulunmuştur.¹⁸⁵ Bütün bunların hiç birinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahit tutma-ğına ilişkin herhangi bir bilgi nakledilmemiştir. Asr-ı saadette, sahabe pazarlarda alış veriş yapardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara alış verişlerinde şahit tutmalarını emretmediği gibi onlardan da böyle bir uygulama rivayet edilmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) onların yaptıklarından habersiz değildi. Eğer sahabe alış verişlerinde şahit tutma durumunda olsalardı bir şekilde, mutlaka bize nakledilirdi. Bir gün Hz. Peygamber Urve b. el-Ca'd'e

182 el-Bakara, 2/ 283.

183 Buhârî, "Cihad ve Siyer", 89.

184 Nesâî, "Büyû", 54.

185 Nesâî, "Büyû", 81.

kendisi için kurban satın almasını istemiş fakat şahit tutmasını emretmemişti. Urve, O'na iki koyun satın alıp daha sonra birini sattığını haber vermiş¹⁸⁶, Hz. Peygamber (s.a.v.) şahit tutmadığı için ona bir şey söylememişti. Çünkü alış veriş pazarlar ve başka yerlerde insanlar arasında çokça yapılan bir şeydir. Eğer şahit bulundurmak emredilseydi "Allah dinde size zorluk kılmamıştır"¹⁸⁷ ayetiyle kaldırılmış bulunan *sıkıntı* şart koşulmuş olurdu. Dolayısıyla müdâyene ayetindeki şahit tutma ile ilgili ifadeden amaç, malın korunmasını tavsiye ve bu konuda insanların eğitimidir. Vacip olmadıkları halde yazı ve rehnin emredilmesi ile ilgili ayetlerde de aynı durum söz konusudur."¹⁸⁸

Sonuç olarak, alış veriş, kiralama ve benzeri sözleşmelerde eğer akid konusu, önemli bir şey ise şahit tutmak müstehaptır. Her değersiz malın alım satımında ise, sıkıntıya yol açacağından şahit tutmak vacip görülmemiştir.

186 Ebû Dâvud, "Büyû' ve'l-icârât", 28.

187 el-Hacc, 22/ 78.

188 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 381-383.

IV. İSLÂM'DA BAZI ALIŞ VERİŞLERLE İLGİLİ HÜKÜMLER

A. Bazı Alış Veriş Yöntemleri

1. Taksitli Alış Verişin Hükümü

Taksitli satış caiz görülmüştür; fıkhıta onu yasaklayan bir delil yoktur. "Ey iman edenler! Belli bir vadeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın"¹⁸⁹ meâlindeki ayetle, İbn Abbas'tan (r.a..) rivayet edilen "Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde o yöre halkı ziraî ürünlerde bir yahut iki sene süreyle selem yapıyorlardı. Bunu gören Hz. Peygamber (s.a.v.), "Kim hurmada selem yapar (onu önceden satar)sa ölçüsünü, tartısını belirterek, vâdesini tâyin ederek yapsın" buyurdu¹⁹⁰ şeklindeki hadis, bu tür bir satışın caiz olduğunu gösterir. Hz. Aişe'den (r.ah.) rivayet edilen, "Hz. Peygamber bir Yahudi'den vadeli olarak gıda maddesi satın aldı ve ona zırhını rehin bırak-

189 el-Bakara, 2/ 282.

190 Buhârî, "Büyû", 7.

tı"¹⁹¹ hadisi de böyle bir akdin caiz olduğunu gösteren diğer bir delildir.

Taksitli satış işleminde taraflar akdi kesinleştirdikleri takdirde faiz de cehâlet de ortadan kalkar. Satıcı: "Bu malı peşin 1000, vadeli 1100 Liraya satıyorum" der; alıcı da, "Vadeli olarak 1100 Liraya aldım" derse bu akit sahihtir. Örnekteki yüz Lira haram olan faiz kapsamına girmez. Ancak müşteri, peşin mi, vadeli mi olduğunu açıkça belirtmeksizin sadece "kabul ettim" dese bu şekildeki bir akit caiz olmayıp batıldır. Çünkü bir akitte iki akit yapılmış olur ki bu caiz olmaz.

İslâm Fıkıh Akademisi taksitli satış konusunu incelemiş ve aşağıdaki şartlara uyulması kaydıyla bu akdin caiz olduğu kanaatini bildirmiştir.

1) Vadeli fiyatın peşin fiyattan fazla olması caiz olduğu gibi, malın bedelinin nakit veya vadeli olması da caizdir. Böyle bir akit, ancak tarafların bunu peşin veya vadeli yaptıklarını kesin bir şekilde kararlaştırmaları durumunda caiz olur. Bedelin miktarı üzerinde kesin olarak anlaşılmadığı yahut ödemenin peşin mi vadeli mi olacağı hususunda belirsizliğin bulunduğu satım akdi caiz olmaz.

2) Vadeli satış sözleşmesinde bedelden ayrı olarak vadeye ilişkilendirilip taksit başına belli bir faiz şartının eklenmesi caiz

191 Buhârî, "Büyû", 14.

değildir; bu faizin oranının belirlenmesinde ister tarafların kendi aralarındaki anlaşma isterse piyasa şartları dikkate alınmış olsun hüküm değişmez.

3) Müşteri borcunu vadesinde ödemediğinde borcun dışında ek bir meblağ ödemeye zorlanamaz. Bu durum ister önceden şart koşulmuş olsun ister olmasın hüküm değişmez; çünkü bu bir faizdir.

4) Ödeme gücü bulunan borçlunun ödemelerini gününde yapmayıp geciktirmesi haramdır. Bununla birlikte akit yapılırken, ödemeler vaktinde yapılmadığı takdirde gecikme bedeli alınacağı şartının koşulması caiz değildir.

5) Müşterinin de rızası olması şartıyla, satıcının taksitlerden bir kısmının vadesinde ödenmemesi durumunda kalan borcun muacceliyet kazanacağı şartını koşması caizdir.

6) Satıcının, malı sattıktan sonra onu kendi yanında alıkoyması caiz değildir. Ancak satıcı vadeli alacaklarını garanti etmek için malın kendi yanında rehin olarak bırakılmasını şart koşabilir.

2. Götürü Usûlü Alış Verişin Hükümü

Miktarı ölçme, tartma veya sayma ile belirlenen bir malı bu işlemlere başvurmaksızın, toptan satma işlemine *götürü usulü satış* denir. Bir yığın karpuz veya bir araba üzümü toptan satmak gibi.

Satıma konu malın bilinmesi satım akdinin sıhhat şartlarından olmasına rağmen, fakihlerin çoğunluğu, götürü satışı genel itibariyle caiz görmüşlerdir. Zira mal bütün yönleriyle değil kendisi, miktarı ve özellikleri açısından bilinmelidir. Götürü satışta ise malla ilgili bilgi yeterli oranda mevcuttur. Gıda maddesinin ölçü veya ağırlığı bilinmeden yığın halinde satılması; hayvanların, sayısı bilinmeksizin sürü halinde satılması; arazinin yüz ölçümü bilinmeksizin, kumaşın ise uzunluğu bilinmeksizin göz kararıyla satılmaları örneğinde olduğu gibi...

Götürü satış, insanların ona ihtiyaç duyması ve mecbur kalmaları sebebiyle uygulamada kolaylık için bir takım şartlar açısından klasik satım akdinden istisna edilmiştir. Kendisi bir Mâlikî fakihî olan Düsûkî bu konuda şöyle der: "Genel kurala bakılırsa götürü satış haram görülmelidir. Ancak sayılmasında sıkıntı çekilen mallarla ölçü ve tartısında fazla belirsizlik bulunmayan mallarda kolaylık olsun diye bu akde cevaz verilmiştir."¹⁹²

İslâm âlimleri götürü satışın cevazı için bir takım şartları ileri sürmüşlerdir ki en önemlilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) Müşteri sözleşme sırasında malı genel hatlarıyla görmüş olmalıdır. Malda bir değişiklik olmaması durumunda daha önceden görmüş olması da yeterlidir.

192 ed-Desûkî, Muhammed Arafe, *Hâşiyetü'd-desûkî* (nşr. Muhammed U'leyş), Beyrut: Dâru'l-fikr, ty., III, 61.

2) Malın ölçüsü, tartısı veya sayısı her iki tarafça da bilinmiyor olmalıdır. Eğer taraflardan biri miktarı biliyorsa bu durumda götürü satış sahih olmaz.

3) Akit esnasında malın miktarı tahmin yoluyla belirlenmelidir.

4) Götürü satılmak istenen mal, ne miktarı tahmin edilemeyecek kadar fazla ne de kolayca sayılıp belirlenebilecek kadar az olmalı.

İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edilen şu hadis de götürü usulü satışın caiz olduğunu gösterir. Abdullah İbn Ömer şöyle demektedir: "Ben Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde götürü usûlü gıda maddesi alış verişi yapanların, satın aldıkları malları mülkiyetlerine geçirdikten sonra satmalarını sağlamak için cezalandırıldıklarını gördüm."¹⁹³

Sâlim b. Abdullah ise babasından şöyle bir hadis rivayet etmiştir: "Ben Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bir kişi götürü usûlü gıda maddesi alış verişi yaptığında, o malı mülkiyetine geçirdikten sonra satmasını sağlamak için cezalandırıldığını gördüm."¹⁹⁴ İbn Şihâb, Ubeydullah b. Abdullah'ın şunu anlattığını rivayet eder: "Babam (Hz. Ömer) götürü usûlü gıda maddesi satın alır evine götürürdü."¹⁹⁵

193 Buhârî, "Büyû", 56.

194 Müslim, "Büyû", 8.

195 Müslim, "Büyû", 8.

Bütün bu rivayetler götürü usûlü satışın caiz olduğunu göstermektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde sahabe bunu uygulamış Hz. Peygamber (s.a.v.) de yasaklamayıp onaylamıştır.¹⁹⁶

3. Müzâyede Usûlü Alış Verişin Hükümü

Bir malı açık artırmaya çıkarıp en fazla veren müşteride kalmak üzere satılması işlemine *müzâyede* denir.¹⁹⁷ Müzâyede, "Allah alım satımı helal kıldı"¹⁹⁸ ayetinin kapsamına girdiğinden meşru ve caiz bir satış yöntemidir.

Buhârî, *Sahih* adlı kitabında *Müzayedeli Satış Bölümü* diye bir başlık açar ve tâbiîn'in önde gelenlerinden Atâ b. Ebî Raba-h'ın, "Ben ganimet mallarının açık artırma ile satıldığını ve fakat insanların bunda bir sakınca görmediklerine ulaştım" sözünden sonra şu hadisi nakleder: "Câbir b. Abdullah'dan (r.a.) nakledildiğine göre, bir kişi vefatından sonra hürriyetine kavuşmak şartıyla kölesini azad etti. Daha sonra paraya ihtiyaç duyunca Hz. Peygamber'e (s.a.v.) danıştı. Hz. Peygamber de (s.a.v.) köleyi, "Onu benden kim satın alıyor?" diye göstererek açık artırmaya sundu. Nuaym b. Abdullah (r.a.) şu fiyata onu satın aldı ve be-

196 Hey'et, *el-Mevsûâtü'l-fıkıyye*, IX, 72-73.

197 İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbi, *el-Kavaninü'l-fıkhiyye*, Beyrut: Darü'l-Kalem, t.y., s. 175.

198 el-Bakara, 2/ 275.

delini ödedi.¹⁹⁹ İbn Hacer de Mücahid'den, "açık artırma usûlü satışta bir sakınca yoktur" görüşünü nakleder. Yukarıdaki hadisin bu konuya dayanak teşkil etmesi Hz. Peygamber'in (s.a.v.), "Onu benden kim satın alıyor?" diyerek açık artırmaya sunmuş olmasından dolayıdır.²⁰⁰

Tirmizî de "Müzayadeli Satış" bölümünde Enes b. Mâlik'ten (r.a.) şu hadisi nakleder: "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hasır parçası ile bir kabı şu şekilde sattı: Önce, "Bu hasır parçası ve kabı kim satın alır?" diye açık artırmaya sundu. Sahabeden biri, "Ben onları bir dirheme satın aldım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kaç kez, "Bu bir dirhemi artıran yok mu?" diye tekrarladı. Başka bir kişi iki dirhem verdi ve Hz. Peygamber de (s.a.v.) o eşyaları ona sattı."²⁰¹ Bütün fukahaya göre de müzâyedeli satış caizdir.²⁰²

Müzâyedeli satış Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İbn Ömer (r.a.) aracılığıyla nakledilen "sizden biriniz kardeşinin yaptığı alış veriş üzerine yeni bir alış veriş teklifinde bulunmasın"²⁰³ hadisi ile de çelişmez. Muhayyerlik süresiyle bir malı satan kişiye, "o akdi feshet ben sana daha fazlasını veririm" veya satın alan kişiye, "o akdi feshet ben sana daha ucuza satarım" denmesi örneğinde

199 Buhârîü "Büyû", 59.

200 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 257-258.

201 Tirmizî, "Büyû", 10.

202 Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 191.

203 Müslim, "Büyû", 4.

olduğu gibi, yapılan bir pazarlığa müdahalede bulunulmasını İslâm âlimleri haram görmüşlerdir. Başkasının pazarlığı üzerine pazarlığın yasak olması meselesine gelince, bununla şu tür bir işlem kastedilir: Kişi, satın almak üzere bir malı eline alan müşteriye, "onu iade et ben sana daha kalitesini aynı fiyata veya aynısını daha ucuza vereyim" der. Yahut da satıcıya, "o malı geri al ben senden daha pahalıya alayım" demesi örneğinde olduğu gibi satıcı ile müşterinin artık karar aşamasına geldiği duruma müdahalede bulunmaktır.²⁰⁴

İbn Abdilberr, "kardeşin alış verişi üzerine alış veriş teklifinde bulunma" hadisini açıklarken şöyle der: "Müşteri malı beğenip hoşuna gittikten ve mala olan talebini satıcıya bildirdikten ve taraflar fiyatı kararlaştırıp rızanın beyanı ve akdin bitirilme aşamasına gelindikten sonra, araya başka birinin girip, taraflardan her hangi birine akdi feshetme teklifinde bulunması caiz değildir. Böyle bir davranışı gösteren kişi, çok büyük kötülük yapmış olur. Hele bunun yasak olduğunu bilerek böyle bir davranışı sergilemişse o kişi Allah'a baş kaldırmış emektir."²⁰⁵

Böylece müzâyedeli satışla başkasının alış verişi üzerine alış veriş teklifinde bulunma arasındaki fark aydınlanmış oldu. Müzâyedeli satışta satıcı, satmak istediği malı açık artırmaya sunuyor. Bir fiyat teklifinde bulunulduğunda ona razı olmayıp

204 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 257.

205 İbn Abdilberr, *Fethu'l-Mâlik bi tebvîbi't-temhîd li'bni Abdi'l-berr alâ Muvattai'l-imâm Mâlik* (nşr. Mustafa Samîra), Beyrut 1998, VIII, 180.

daha fazlasını talep ediyor ve taraflar fiyat üzerinde anlaşıp akit gerçekleşmeden artırma işlemi devam edip gidiyor. Müzâyedeli satış ve özellikle de herkese açık olarak (alenî) yapılan çeşidi ile *neceş* (müşteri kızııştırma) birbirine çok yakın iki işlemdir. Satın alma niyeti olmadığı halde başkalarını kandırmak için malın fiyatını artırma işlemine *neceş* denir. Bu iş genelde mal sahibi ile sun'î olarak malın fiyatını artıran kişinin (nâciş) ortaklığıyla gerçekleşir ki, aldatma ve hîle içerdiği için haramdır. İbn Ömer'den (r.a.) gelen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) *neceşi* yasaklamıştır.²⁰⁶

İslâm Fıkḥ Akademisi'nin müzâyedeli satışla ilgili kararı şöyledir:

Müzâyede akdi günümüzde yaygınlık kazanan akitlerdendir. Onun icrasında bazen aşırılıklara kaçıldığı gözleendiğinden, kurumlar ve hükümetlerin yönetmeliklerinde esas alacağı, tarafların haklarını koruyucu nitelikteki İslâm'ın hükümlerine uygun bir yöntemin belirlenmesine gerek vardır. Bu sözleşmenin fıkḥî hükümlerini beyan için Kurulumuz aşağıdaki kararları almıştır:

1) Müzâyede, isteklilerin açık artırmaya sözlü veya yazılı şekilde katılarak teklifte bulunmaları ve satıcının rızası ile tamamlanması temeline dayalı bir akittir.

206 Buhârî, "Büyû", 60.

2) Müzâyede, konusu itibariyle satış, icâre vb. şekilde çeşitli kısımlara ayrılır. Aynı şekilde bireyler arasında yapılan şekliye normal müzâyede ve yargının zorlamasıyla özel yahut kamu kurumları, hükümetler ve bireylerin ihtiyaç duyduğu müzâyede gibi yapılış şekli bakımından çeşitli kısımlara ayrılır.

3) Belgeler yazılıp düzenlenirken belirlenen idarî ve kanunî şartlar fıkhnın genel kurallarıyla çalışmamelidir.

4) Müzâyedeye katılmak isteyen den teminat istenmesi caizdir. Ancak müzâyedeyi kaybedenlerin yatırdıkları teminatların iadesi, kazananın ise ödeyeceği bedelden düşölmesi gerekir.

5) Müzayedeye katılmak isteyen den dosya bedeli olarak, fiilî harcamaları geçmeyecek şekilde bir komisyon talebi caizdir.

6) İslâm bankasının yatırım projesini daha fazla kâr etmek maksadıyla açık artırmaya çıkarması caizdir. Katılımcı ister banka ile mudârabe yapmış biri ister başkası olsun fark etmez.

7) Neceşin (müşteri kıızıştırmak) haramdır. Neceşin aşağıdaki yöntemlerden biri ile yapıldığı müşâhade edilmektedir:

a) Kişinin almaya niyeti olmadığı halde, müşteriyi kandırarak daha fazla vermesi için malın fiyatını artırması.

b) Kişinin almaya niyeti olmadığı halde, müşteriyi kandırarak fiyatı yükseltmek için mala ilgi duyup alacakmış gibi yapması yahut uzman gibi görünüp malı övmesi.

c) Mal sahibi, vekil veya aracının müşterinin aklını karıştırmak için mala şu kadar fiyat verildi şeklinde yalan beyanda bulunması.

d) Neceşin çağdaş yöntemlerinden biri de malın yazılı, görsel ve işitsel yayın organlarında gerçek kalite ve değerinin üstünde gösterilerek insanların o malı almaya teşvik edilmesidir.²⁰⁷

4. Kaporalı Alış Verişin Hükümü

Alış verişte sözleşmeyi güçlendirmek ve müşteri akdi sonuçlandırdığı takdirde bedelden düşmek, vazgeçtiği takdirde ise satıcıya kalmak üzere başlangıçta, satıcıya verilen paraya kaporası, bu tür bir işleme de kaporalı satış denir.²⁰⁸

Fakihler bu tür alış verişin hükümü konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Onların çoğu Amr b. Şuayb'ın babasından onun da dedesinden naklettiği "Hz. Peygamber (s.a.v.) kaporalı satışı yasakladı"²⁰⁹ mealindeki hadise dayanarak bu tür bir işlemin caiz olmadığını ileri sürmüşlerdir.

207 MMFİ, Yıl: 1994, Sayı: 8, II, 169-170.

208 Mustafa Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhiyy'l-â'm*, y.ve t.y., I, 495.

209 Ebû Davûd, "Büyû", 69. Bu hadis konunun uzmanları tarafından zayıf olarak nitelendirilmiştir. (Bk. İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şehabeddin Ahmed el-Askalani, *Telhisü'l-habir fî tahriri ehadişi'r-rafi'l-kebir* (nşr. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), Beyrut 1998/1419, III, 17.)

Hanbelî fakihleri kaporalı satışı caiz görürler. Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın (r.a.) bu görüşte oldukları rivayet edilir. Ayrıca Muhammed b. Sîrin ve Saîd b. el-Müseyyeb de bu tür bir işlemin caiz olduğunu söyleyenlerdendir. Ahmed b. Hanbel kaporalı satışı yasaklayan hadisi zayıf bulmuş ve Nafi' b. Abdi'l-hâris'den nakledilen hadisi kendi görüşüne delil olarak kabul etmiştir. Sözkonusu hadise göre, "Nâfi", Safvan b. Uyeyne'den Hz. Ömer'in hapishane olarak kullanması için 4000 dirhem karşılığında bir bina satın aldı. Akit şöyle bir şart içeriyordu: Eğer Ömer kabul ederse akit geçerli, kabul etmezse 400 dirhem Safvan'ın olacak". Ahmed'e, "Sen bu görüşü doğru mu buluyorsun?" diye sorduğumda O, "Ömer'in uygulaması yanında ben ne diyebilirim ki?" dedi ve yukarıda geçen hadisin zayıf olduğunu belirtti.²¹⁰ Kaporayı caiz görenler Abdurrezzâk'ın Musannefi'nde Zeyd b. Eslem kanalıyla rivayet ettiği "Hz. Peygamber'e kaporalı satışın hükmü soruldu, O da helal olduğunu bildirdi" anlamındaki hadisi de delil gösterirler. Fakat bu hadis mürsel olup Şevkânî'nin de belirttiği üzere aynı zamanda zayıftır.²¹¹

Kaporanın hükmü hakkındaki en tutarlı görüş onun caiz olduğudur. Çünkü hem Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bunu yasaklayan sahih bir rivayet yoktur hem de bu tür bir yaklaşım insanların menfaatine daha elverişlidir. Bilindiği gibi kapora,

210 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 331.

211 eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylül-evtâr*, Beyrut: Dâr'l-kutübi'l-ilmîyye, t.y., V, 153.

günümüz ticarî işlemlerinde taraflar arasındaki ilişkinin belgesi olup ticaret kanunlarına girmiştir. Kapora aynı zamanda bekletme ve vazgeçmeden kaynaklanan zararın giderilmesinin de garantisidir.

İbn Sîrin şöyle der: "Kadı Şüreyh'e bir kişi, hayvan kiralayana "Filan gün hayvanı hazırla, eğer gelmezsem sana yüz dirhem vereceğim" der de gitmez ise bunun hükmü nedir? Diye soruldu. Kadı Şüreyh: "Her kim ki baskı altında olmaksızın kendi iradesiyle bir şart koşarsa onun gereğini yerine getirmelidir" dedi. İbnü'l-Kayyim de bu görüşü destekler.²¹²

Bütün bu delillerden hareketle müşteri akitten vazgeçtiği takdirde kaporanın alınabileceği sonucuna varabiliriz. Her ne kadar ihtilaftan uzak durmak ve insanlara acımanın bir sonucu olarak, alınan kaporanın sahibine iadesi daha güzel bir davranış olsa da...

B. Alış Veriş Yöntemlerine İlişkin Bazı Hükümler

1. Alış Verişte Bedellerin Netleştirilmesinin Önemi

Bedelin netleştirilmediği sözleşme sahih değildir; çünkü bu tür bir işlemde risk (*ğarar*) söz konusudur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu tür sebeplerle, riskli satışı (*bey'u'l-ğarar*) yasaklamıştır. Bedeldeki belirsizlik de risk kapsamına girer. Zira bedeldeki

212 Zerkâ, *el-Medhal*, I, 495-496.

belirsizlik veya bedelin bilinmezliği taraflar arasında anlaşmazlığa yol açar. Dolayısıyla bu şekildeki bir cehâlet akdi bâtil kılar. Çünkü âlimlerin çoğunluğuna göre, bedelin miktarının bilinmesi satım akdinin sıhhat şartlarındandır.

Şirazî, Mühezzeb'de şöyle der: "Satım akdi ancak bedelin miktarı belirlendiğinde caiz olur. Malı, taraflarca henüz bilinmeyen "üzerindeki yazılı fiyattan" yahut "filan kişinin sattığı fiyattan" satmak şeklindeki alış verişi caiz olmayıp batıldır. Çünkü fiyat o malın bedelidir. Miktarında bilinmezlik bulunan bir bedel ile yapılan alış verişi ise, nitelikleri belirlenmemiş mal üzerine yapılan selem gibi caiz değildir."²¹³

Nevevî şöyle der: "Satım akdinin sahih olması için 'Onu şu bedel karşılığında sana sattım' örneğinde olduğu gibi, bedelin akit anında zikredilmesi şarttır. Taraflardan birinin "Onu sana sattım", diğerinin "Satın aldım, kabul ettim" şeklindeki ifadeleriyle akit yapılmış olmayacağı gibi, Şâfiî mezhebine göre, kabul eden tarafa mülkiyetin nakli de söz konusu olmaz. İslâm âlimlerinin çoğunluğunun görüşü de bu doğrultudadır."²¹⁴ İbn Kudâme de, "Bedelin bilinmesi satım akdinin sıhhatinin şartlarındandır; nitelikleri belirlenmedikçe bedel belirlenmiş sayılmaz" der.²¹⁵ Hanbelî mezhebi mensubu olan Merdâvî, satım akdinin

213 Şirazî, *el-Mühezzeb*, I, 266.

214 Nevevî, *el-Mecmu'*, IV, 171.(*el-Mecmu'* adlı eserde bu bilgiye ulaşamadık. Mütercim)

215 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 136.

sihhat şartları içerisinde "bedelin bilinir olması"nı da saymıştır.²¹⁶

Mecelle'nin 237. maddesi şöyledir: "Satım akdi sırasında bedelin zikredilmesi gerekir. Bedel zikredilmeden yapılan satım akdi fâsittir. Mecelle'nin 238. maddesi ise şöyledir: "Bedelin bilinir olması gereklidir." Bedelin bilinmesi ise miktar ve niteliği ile olur. Nitelik ya açıkça zikredilerek ya da örfle bilinir. Eğer bedelin teslimi için harcama yapılması gerekiyorsa teslim yerinin de bilinmesi gerekir. Bütün bunlar akdin fâsit olmaması içindir.

Bedeldeki cehâlet anlaşmazlığa yol açtığından akdi fâsit kılar. Bedelin miktar ve vasıf yönünden bilinmesi konusuna gelince, bu paranın Türk Lirası, Suriye Dinarı, Mısır Cüneyhi şeklinde vasfının ve miktarının belirlenmesiyle olur. Buradan şu sonuçları çıkarmak mümkündür: Bir kişi başkasına "bu malı maliyetine" veya "gerçek değerine" yahut "uzmanının belirleyeceği fiyatla" ya da "filanın satın aldığı fiyatla" sana sattım dese de malın bedel ve miktarı akit meclisinde belirlenmese akit fâsit olur. Ancak satım konusu şey, ekmek gibi aralarında fazla fark bulunmaksızın standart olarak üretilen mallardan olursa bu durumda akit fâsit olmaz.²¹⁷

216 el-Merdavi, Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed, *el-İnsâf li'l-Merdâvî* (nşr. Muhammed Hamid Fiki), Beyrut: Dâru ihyâi't-türasî'l-arabî, t.y., IV, 309.

217 Eminefendizâde Küçük Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkam şerhu Mecelle-ti'l-ahkâm* (Arp. terc. Fehmi el-Hüseyni), Beyrut : Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., I, 217-218.

"Bu şekildeki satım akdi bâtıldır" şeklindeki ifadeye gelince, bu Hanefîler için geçerli değildir. Çünkü onlar muâmelatta bâtıl ile fâsidi birbirinden ayırırlar. Hanefîlerde bâtıl, akdin asıl unsurlarındaki boşluk, eksiklik için kullanılır. Fâsit ise, akdin asıl unsurlarında değil niteliklerindeki eksikliktir. Hanefîlerin bu ayırımının sonuçları teoride değil uygulamada ortaya çıkar.

Sonuç olarak bedel kararlaştırılmadan yapılan satım akdi bâtıl olup İslâm âlimlerinin çoğunluğunun benimsediği üzere hukukî bir sonuç doğurmaz. Bu vesileyle bazı işadamlarının alış verişlerindeki bir kısım dine aykırı davranışlarına temas etmek istiyorum:

Bu yanlışlardan *birincisini* şudur: Örneğin, müşteri fiyatı belirli olan bir malı iki ay, altı ay vb. sürelerle vadeli olarak satın alıyor. Satıcı ile müşteri arasında şöyle bir anlaşma yapılıyor: Ödeme günü geldiğinde malın piyasa fiyatı akdin yapıldığı günkü fiyatı ile aynı olursa, müşteri bedeli anlaşmanın yapıldığı günkü fiyattan ödeyecek. Yok, eğer malın piyasa fiyatı yükselmişse, bedelin ödenmesinde bu yükselen yeni değer dikkate alınacak. Böyle bir işlem İslâm'da harama aracı kılınan ribâ işlemidir. Zira bedel müşterinin zimmetinde kesinleştikten sonra, ona hiçbir şekilde ilave yapılamaz. Yapılırsa dinde haram kılınan ribâyâ düşülmüş olunur.

Fakihlerin genel kabulüne göre, vadeli olarak satılan malın bedeli müşterinin zimmetinde kesinleşmiş borçtan ibarettir.

Borçlarda ise aslolan, onun herhangi bir ilavede bulunulmaksızın zimmette sabit olduğu şekliyle ödenmesidir.

İkinci yanlış gelince örneğin, müşteri bir ülkenin para birimiyle vadeli olarak bir mal satın alıyor, taraflar vade dolduğunda ödemenin başka bir ülkenin para birimiyle yapılması üzerinde anlaşıyorlar. Bu uygulama da dinen caiz değildir. Çünkü borç zimmette bir para birimiyle sabit olunca onun aynı para birimi ile ödenmesi gerekir. Borçlunun zimmetine başka bir para birimiyle sabitlenmesi caiz değildir. *İslâm Fıkıh Akademisi*'nin 08. 06. 1979 tarihli toplantısında alınan karar şöyledir: Herhangi bir para birimi ile meydana gelen borcun, altın veya başka bir para birimiyle ödenmek üzere, bu para birimine denk gelen altın veya başka bir para birimiyle borçlunun zimmetine tescili caiz değildir.²¹⁸

Üçüncü bir yanlış uygulama ise şöyledir: Kişi bir para birimi ile malı vadeli olarak satın alıyor. Daha sonra borcunu vadesinde ödemiyor. Bunun üzerine satıcı, alacağı miktarı başka bir para birimine çeviriyor. Bu bir önceki uygulamaya çok benziyor. Fakat burada borcun başka bir para birimine çevirilmesi sadece satıcının iradesiyle gerçekleşiyor. Bu uygulama da yukarıda zikredilen gerekçelerle caiz değildir.

* * *

218 MMFİ, Yıl: 1994, Sayı:8, III, 788.

2. Mülkiyete Geçmemiş Şeyin Satılmasının Hükümü

Hakîm b. Hizâm (r.a.) kanalıyla rivayet edilen bir hadiste o şöyle der: "Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sorarak dedim ki: Ey Allah'ın elçisi! Adam geliyor, yanımda olmayan bir şeyi kendisine satmamı istiyor. Ben de o malı pazardan onun adına alıp daha sonra ona satıyorum. Böyle bir işlemin hükmü nedir? Hz. Peygamber (s.a.v.): "Tasarrufunda olmayan şeyi satma" buyurdu.²¹⁹ Başka bir rivayette de Hakîm b. Hizâm şöyle diyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.) tasarrufumda olmayan şeyi satmamı yasakladı."²²⁰ Tirmizî bu hadis ile ilgili olarak: "İlim erbabının çoğunluğu bu hadis ile amel etmiş, kişinin yanında olmayan şeyi satmasını mekruh bulmuşlardır" der.²²¹

Amr b. Şuayb'in babasından onun da dedesinden rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Selefle birlikte satış, bir satışta iki şart, riskine katlanılmadan edinilen kâr ve tasarruf altında olmayan şeyin satımı helal değildir."²²²

Bu hadis müslümanın akit anında, yanında yani mülkiyetinde olmayan şeyi satmasının caiz olmadığını göstermektedir. Mubârekfurî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "tasarrufunda olmayan şeyi satma" hadisinin, insanın mülkiyetinde ve tasarruf güç ve

219 Tirmizî, "Buyû", 19.

220 Tirmizî, "Buyû", 19.

221 Mubârekfurî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, IV, 360-363.

222 Tirmizî, "Buyû", 19.

kudreti altında olmayan şeyin satımının haram olduğunu gösterdiğini söyler.²²³

Fakihler satım akdinin sıhhat şartlarını belirlemişler ve akit anında satıma konu şeyin mevcut ve satıcının mülkiyyetinde olmasını bu şartlardan saymışlardır. Hayvanda elde dilecek ürünler ve kişinin komşusu veya arkadaşının malını satması durumunda olduğu gibi, satıcının mülkiyetinde olmayan şeyin satımını caiz görmemişlerdir. Ancak *Selem* akdi bu genel kural dışında tutulmuş, *Istisna'* akdi de buna ilave edilmiştir.

İmam Beğavî, "yanında olmayan şeyi satma" hadisini şerh ederken şöyle der: "Bu kural malların bizzat kendilerinin (*a'-yân*) satımında geçerlidir, malın standartları üzerinden (*evsâf*) yapılan satımında değil."²²⁴

Şevkânî şöyle demiştir: "Bu yasaklama insanın mülkiyyetinde olmayan ve üzerinde tasarrufta bulunacak güç ve kudreti bulunmayan malların satımı konusunda geçeridir. *Selem* akdi bu kuraldan istisna edilmiştir. Zira *selem*le ilgili deliller bu kuraldaki genel hükmü tahsis etmişlerdir."²²⁵

İbn Hacer de İbn Münzir'den şu görüşü nakleder: "Tasarufunda olmayan şeyi satma" emrini iki şekilde anlamak mümkündür. Birincisi; "Her hangi bir köleyi veya alıcının görmediği

223 Mubârekfurî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, IV, 360.

224 Beğavî, *Şerhu's-sünne*, VIII, 141.

225 Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 175.

nitelikleti bir evi sana satıyorum" diyerek yaptığın akittir. Kölenin yok olması yahut alıcının razı olmama ihtimalinden dolayı bu akit risk içeren bir akde benzer. İkinci ihtimal ise şöyledir: "Bu evi sahibinden senin için alıp sana şu fiyattan satıyorum" yahut da "Sahibi sana teslim etmek üzere bu evi alıp sana şu fiyattan satıyorum" örneğinde olduğu gibi. Hakîm'in (r.a.) uygulaması bu ikinci ihtimale uygundur.²²⁶

İnsanın tasarrufunda olmayan şeyin satımı'nın yasak olması kuralından âlimlerin istisna ettiği Selem satışı, peşin para karşılığında malın vadeli alımı yahut peşin ödenen bedel karşılığında nitelikleri zimmette belirlenen bir mal üzerinde yapılan akde denir.

Satıcının akit anında peşin olarak aldığı beş bin Lira karşılığında, dört ay sonra teslim etmek üzere bir ton zeytini satması bir Selem uygulamasıdır. Selem akdi İslâm âlimlerinin ittifağıyla meşru görülmüştür. Kitap, Sünnet ve icma'dan bu akdin meşru olduğunu gösteren deliller vardır. "Ey iman edenler! Belli bir vadeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın"²²⁷ meâlindeki ayet İbn Abbas'a (r.a.) göre özellikle Selem hakkında nazil olmuştur.²²⁸

İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edilen bir hadiste o şöyle de-

226 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IV, 409-410.

227 el-Bakara, 2/ 282.

228 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 243.

miştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde o yöre halkı ziraî ürünlerde bir veya iki sene süreyle selem yapıyorlardı. Bunu gören Hz. Peygamber (s.a.v.), "Kim hurmada selem yaparsa (onu önceden satarsa) ölçüsü, tartısı ve vâdesini netleştirerek yapsın" buyurdu.²²⁹

Selem akdi İslâm iktisadına çok büyük işlerlik kazandıran, tarım ve sanayi sektörü için önemli fırsatlar sunan bir finansal üründür. Bu ürün sayesinde çiftçi veya sanayici ürününü, daha sonra teslim etmek üzere anlaştıkları nakit para karşılığında satabilmektedir. Selem ve çağdaş uygulaması konusunda *İslâm Fıkıh Akademisi*'nin kararı şöyledir: Günümüzde Selem İslâm iktisadında ve İslâm bankacılık faaliyetleri içerisinde önemli bir finansman aracı olarak kabul edilir. Bu akit sayesinde kısa, orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacı giderilir, İslâm bankalarının tüccar, sanayici, müteaahid, çiftçi vb. sınıflardan oluşan müşterilerinin finansman açıkları karşılanır ve sermayenin işletilme ve harcanması konusunda bu üründen yararlanılır. Bu sebepten dolayı Selem'in uygulama alanları çok çeşitlenmiştir. Onlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

1) Selem çeşitli tarımsal faaliyetlerin finansmanında kullanılabilir. İslâm bankası, hasad döneminde kendisi veya başkası sayesinde belli bir miktar ürüne sahip olacağını uman çiftçi ile ticarî muameleye girerek onun bu malını gününden önce satın

229 Buhârî, "Büyû", 7.

satın alır. Bu finansman işlemi, ürünü yetiştirme sürecindeki sermaye sıkıntısını giderdiğinden çiftçiye çok büyük katkı sağlar.

2) Selemnden tarım ve sanayinin finansmanında yararlanılması da mümkündür. Özellikle de piyasası olan malların üretim aşamasında finansmanı sağlanmak suretiyle... Bu mallar önceden satın alınır daha sonra kârlı olarak tekrar pazarlanır.

3) Selem akdinden sanatkârlar ve küçük ölçekli tarım ve sanayici esnafının donanım ve hammadde ihtiyacının karşılanmasında da yararlanılabilir. Onlara ürünlerini alıp tekrar pazarlamak üzere selem sermayesi desteği sağlanır.²³⁰

İslâm âlimlerinin "tasarrufunda olmayan şeyin satımı"nın yasaklanması kuralından istisna ettikleri "İstisna" akdine gelince, ehli ilmin geneline göre bu akit Selem'in bir türevidir. O, marangozdan belirli bir bedel karşılığında belli ölçülerde bir sandık yapmak üzere anlaşılması örneğinde olduğu gibi, bir sanatkârla zimmette belirlenen bir şeyi yapmak üzere gerçekleştirilen anlaşmadan ibaret bir akittir. İstisna' meşru bir akittir. Zira "Hz. Peygamber (s.a.v.) yüzüğünü istisna' yöntemiyle yaptırmıştır." Selem gibi istisna' akdi de İslâm ekonomisinde çok geniş imkânlar sunan bir uygulamadır.

Bu konuda Mustafa Zerkâ şöyle demektedir: "Baklagiller,

meyveler, taze et, süt, buğday ve diğer hububat gibi, yetişmesinde insanın doğrudan katkısı olmayan doğal ürünlerde ıstısna' akdi yapılamaz. Bu tür doğal ürünlerin yetişmeden önceki satış yolu ıstısna' değil selemdir. Çünkü ıstısna' geçen örneklerde olduğu gibi, üretiminde kişinin doğrudan katkısının bulunduğu mallarda yapılır. Ancak günümüzde bu doğal malların ambalajlanma teknikleri ilerlemiş, plastik kutu ve poşetlerde dondurularak bozulmasını engelleyen teknikler geliştirilmiştir. Dolayısıyla bu malların doğal yollarla yetişen mallar sınıfından üretilen mallar sınıfına intikal edip etmediği, onları istenilen standartlarda ambalajlayan firma ile ıstısna' sözleşmesi yapıp yapılamayacağı bir problem olarak karşımızda durmaktadır.

Bu konuda bizim yaklaşımımız şüphesiz olumlu yöndedir. Çünkü üzerlerindeki teknik işlemler sonucunda bu mallar artık teknik mallar grubuna intikal etmişlerdir. Bu gruba balık, etler, yeşillikler ve diğer malların hepsi dâhildir. İstısna' akdinden bir kişinin arsası üzerine bina yapılmasında yararlanılabilir. Arsanın üzerine bina yaptırmak isteyen arsa sahibi ile müteahhid anlaşma yaparlar. Anlaşma, inşaatın tüm malzeme ve diğer masraflarını müteaahhidin karşılayacağı, anahtar teslimi olarak inşaatı bitireceği şeklinde yapılırsa ıstısna' yapılmış olur.²³¹

Bütün bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, İslâm âlimleri kişinin tasarrufunda olmayan şeyin satımını yasak görmüş ve

231 Mustafa Zerkâ, *Akdü'l-ıstısna' ve medâ ehemmiyyetühû fi'l-istismâratil-muâsıra*, y.y., 1995, s.24.

fakat her ikisi de akit anında satıcının mülkiyyetinde olmayan malın satımından ibaret olan Selem ve Istisna'ya cevaz vermişlerdir.

Bu aşamada insanların, tasarrufunda olmayan malın satımı kapsamına sokarak haram gördükleri, hâlbuki helal olan bir kısım uygulamalara temas etmek istiyoruz. O uygulamalardan bir kaç şunlardır:

Bunlardan biri İslâm bankalarının uyguladığı murâbaha sözleşmesidir. Murâbahayı kişinin tasarrufu altında olmayan şeyin satımı kapsamına sokmak doğru değildir. Çünkü bilindiği üzere, İslâm bankası murâbaha yaparken, malı kesin bir şekilde kendi mülkiyetine geçirmeden müşteriye satmamaktadır.²³² *İslâm Fıkıh Akademisi*'nin konuya ilişkin kararı şöyledir: "Gizli bir ayıptan dolayı malın iadesi gerektiğinde onu kabul ve teslimden önce helâk sorumluluğu bankada olmak üzere, malı fiilen teslim alıp mülkiyete geçirdikten sonra, onu önceden anlaşılan fiyat ve kârla satmak üzere murâbaha sözleşmesi yapmak caizdir."²³³

Bir kişi standartlarını belirlediği bir malı, üzerinde ittifak

232 Not: Yazar her ne kadar böyle söylüyor ise de, günümüzde İslâm bankacılığı yaptığını ileri süren kurumlar murâbaha uygulamasında malı kendi mülkiyetine geçirmemektedirler. Belki yazarın bulunduğu ülkede uygulama bu şekilde olabilir. Fakat özellikle Türkiye'de aksi durum söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bk. Bayındır, Servet, *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul 2005, s. 87-92.

233 el-Kardâvî, Yusuf, *Beyu'l-murâbaha li'l-âmir bi's-şirâ*, Kahire 1987, s. 60.

edilen bedeli taksitler halinde ödemek üzere satın alıp, kendine satması için başkasıyla anlaşsa ve bu iki kişi vaadleşseler-akit mal birinci şahsın mülkiyetine geçtikten sonra gerçekleşecek olsa dahi- böyle bir muamele caiz olup, kişinin tasarrufunda olmayan malın satımı kapsamına girmez.

İnsanlardan bir kısmının "tasarrufta olmayan şeyin satımı" kapsamına girdiğini sandıkları işlemlerden biri de biçki-dikiş işlemleridir. Örneğin, kişi yatak odası takımı veya bir takım elbiseyi terziye ısmarlayarak diktirebilir. Bu gerçekte bir ıstisna' akdi olup fıkıhın belirlediği şartlara uygun olduğu taktirde caizdir.

"Tasarrufta olmayan şeyin satımı" kapsamına girdiği, dolaşısıyla caiz olmamsı gerektiği düşünülen alış veriş çeşitlerinden biri de henüz üretildiği ülkede bulunan yeni bir aracın, üretici fabrikanın bayisi tarafından başka bir ülkede satılmasıdır. Bu tür bir düşünce yanlıştır. Çünkü bu satış işlemi, aracın en ince ayrıntılarının yer aldığı kataloglar üzerinden yapılmaktadır. Bu satış caiz olup tasarrufta olmayan şeyin satımı kapsamına girmez. Aksine, bu bir selem sözleşmesinden ibarettir.

Plan üzerinden bina veya daire satımı da -plana uyulmak şartıyla- caiz olup, "tasarrufta olmayan şeyin satımı" kapsamına girmez. *İslâm Fıkıh Akademisi*'nin konut inşası için gayrimenkul finansmanında bulunmanın hükmü hakkındaki kararı şöyledir: "Tarafları bağlayıcı nitelikteki ıstisna' sözleşmesi yöntemiyle he-

nüz inşa edilmemiş konutun satışı yapılabilir. Ancak konutun özellikleri anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde ayrıntılı olarak sözleşmede zikredilmelidir. Bedelin tümünün peşin ödenmesi şart değildir; ıstına'ı selemden ayrı olarak ele alan fukahanın bu akit için belirlediği şartlara bağlı kalmak kaydıyla bedel, üzerinde anlaşılan taksitler halinde vadeli olarak da ödenebilir.²³⁴

3. Gıda Maddelerinin Kabzedilmeden Satılmasının Hükümü

İslâm âlimlerine göre gıda maddelerinin kabzedilmeden bir başkasına satılması, akdi fâsit kılar. Bir kişinin bir gıda maddesini satın aldığında, onu kabzetmeden başkasına satması İslâm âlimlerinin ittifakıyla caiz değildir. Çünkü gıda maddelerinin kabzedilmeden satımı fıkhen sahih olmaz.

İbn Kudâme'nin naklettiğine göre İbnü'l-Münzir şöyle der: "İlim ehli gıda maddesini satın alan kişinin, onu teslim almadan başka birine satamayacağı konusunda icma etmişlerdir."²³⁵ Bir Mâlikî bilgin olan İbn Rüşd şöyle der: "Gıda maddelerinin kabzedilmeden satımına gelince, bu işlemin yasak olduğu konusunda Osman el-Bettî'den rivayet edilen bir görüş dışında bütün İslâm âlimleri icma etmiştir. İslâm âlimlerinin icma etmelerinin sebebi Malik'in, Nafi'den onun da Abdullah b. Ömer'den (r.a.)

234 MMFİ, Yıl: 1990, Sayı:6, I, 188.

235 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 183.

bu tür bir alış verişin yasakladığına ilişkin rivayet ettikleri hadistir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Gıda maddesi satın alan kişi onu kabzetmeden satmasın."²³⁶ İslâm âlimleri bu tür bir işlemin yasak olduğu hususunda bununla yakın anlamda çok sayıda hadisi delil getirirler.²³⁷ Ayrıca bu konuyla ilgili olarak aşağıdaki hadisler de rivayet edilmiştir:

Hakîm b. Hizâm anlatıyor: "Hz. Peygamber'e (s.a.v.), Ey Allah'ın elçisi! Ben alış veriş yapıyorum. Alış verişin hangi yöntemi benim için helal, hangisi haramdır? Diye sordum. O da: Bir şey satın aldığında kabzetmeden satma buyurdu."²³⁸

Câbir (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.) gıda maddelerinin, biri satıcı diğeri de müşterininki olmak üzere iki kez tartıya vurulmadan (tekrar) satımını yasakladı."²³⁹

İbn Ömer'den (r.a.) gelen bir rivayete göre o şöyle demiştir: "Pazardan bir miktar yağ satın almıştım. Onu alır almaz bir kişi yanıma gelerek o yağı kendisine satmamı istedi ve bana iyi bir kâr teklif etti. O kişiyle tam sözleşme yapıyorduk ki birisi arkamdan kolumu tuttu. Geriye döndüğümde o kişinin Zeyd. b. Sabit (r.a.) olduğunu gördüm. O şöyle dedi. "O yağı kendi mallarının içine nakletmeden satın aldığın yerde tekrar satma. Hz.

236 Ebû Dâvud, "İcare", 67; İbn Rüsd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 119.

237 Bak. Buhârî, "Büyû", 51; Müslim, "Büyû", 8.

238 Ahmed, *Müsned*, III, 402.

239 İbn Mâce, "Ticârât", 37.

Peygamber (s.a.v.) tüccarın satın aldığı bir malı kendi malları içine nakletmeden, satın aldıkları yerde tekrar satmalarını yasakladı."²⁴⁰

Bir kısım ilim ehli gıda maddesi dışındaki, miktarı ölçü ve tartı ile belirlenmeyen şeylerin kabzedilmeden satımına izin vermişlerdir. İlim ehli gıda maddelerinin kabzedilmeden satımı konusu üzerinde önemle durmuştur. Ahmed b. Hanbel ve İshâk da gıda maddeleri dışındaki malların kabzedilmeden satılabileceğini söyleyenlerdendir.²⁴¹

Nevevî, Müslim'in bu konuda rivayet ettiği hadisleri naklettikten sonra şöyle der: Bu hadislerden, satın alınan bir şeyin müşteri tarafından kabzedilmeden tekrar satımının yasaklandığı anlaşılmaktadır. Oysa İslâm âlimleri bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İmam Şâfiî' şöyle demiştir: Satın alınan bir mal ister gıda maddesi, ister menkul veya gayri menkul isterse para veya başka bir şey olsun kabzedilmeden satımı caiz değildir". Osman el-Bettî, kabzedilmeden satma işleminin bütün mallarda caiz olduğunu ileri sürmüştür. Ebû Hanife'ye göre gayrimenkul dışındaki hiçbir mal kabzedilmeden satılamaz.

İmam Mâlik'e göre ise, bu işlem gıda maddeleri dışındaki mallarda caizdir. Bir çok İslâm âlimi de bu konuda İmam Mâlik'e katılmıştır. Bir kısım İslâm bilginine göre ise, ölçülen ve tartılan

240 Ebû Dâvud, "Büyû", 67.

241 Tirmizî, "Büyû", 56.

malların kabzedilmeden satımı caiz değil diğerlerinininki caizdir. Osman el-Bettî'nin görüşünü ise yalnızca Mazirî ve Kâdî rivayet etmiştir. Çoğunluk onun görüşünün aksine, gıda maddelerinin kabzedilmeden satımının yasaklandığı konusunda icma edildiğini bildirmiş ihtilafın gıda maddeleri dışındaki mallarda söz konusu olduğunu, Osman el-Bettî'nin görüşünün ise dikkate alınmayacak şâz bir görüş olduğunu bildirmişlerdir.²⁴²

İbn Abbas, Tâvûs'un kendisinden sorması üzerine gıda maddesinin kabzedilmeden satımının yasaklanmasının illetine işaret etmiştir. Buhârî'nin Tâvus'tan yaptığı rivayete göre Abbas şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) kişinin gıda maddesini kabzetmeden satmasını yasakladı". Tâvus diyor ki, İbn Abbas'a, "Bu işlem neden yasaklandı?" diye sordum. O da, "Çünkü bu, gıda maddesinin teslim ve tesellümünün ertelenmesi yoluyla paranın para ile satılmasından ibaret bir işlemdir" dedi. Şevkânî bu hadisin şerhinde şöyle der: "Bu yasağın nedeni, Buhârî'nin Tâvus'tan yaptığı rivayette belirtilmektedir.

Tâvus, İbn Abbas'tan bu yasağın nedenini sormuş o da, "Bunun gıda maddesinin ertelenmesi yoluyla paranın para ile satılmasından ibaret bir işlem" olduğunu söylemiştir. Yani Tâvus, bu yasağın sebebini sormuş İbn Abbas da şöyle cevaplamıştır: Müşteri gıda maddesini kabzetmeden satıp onu satıcının eline terk ettiğinde sanki parayı para karşılığında satmıştır.

242 Nevevî, *Şerh'u Sahih-i Müslim*, IV, 130.

Müslim'in İbn Abbas'tan rivayet ettiği şu olay da bu görüşü desteklemektedir: Tâvus bu yasağın nedenini sorunca o şöyle demiştir: Onların gıda maddesinin teslimini erteleyip parayı para karşılığında sattıklarını görmüyor musunuz?" Bu işlem şu şekilde gerçekleşmektedir: 100 Lira'ya gıda maddesi satın alan müşteri, onu kabzetmeden 100 Lirayı satıcıya teslim ediyor. Daha sonra henüz kabzetmediği bu gıda maddesini bir başkasına 120 Liraya satıyor. Bu kişi sonuç itibariyle sanki kendi 100 Lirasını daha yüksek bir meblağ olan 120 Liraya satmış olmaktadır. Ancak gıda maddelerinin kabzedilmeden satımının yasaklanmasının bu şekilde gerekçelendirilmesi bedelsizlerde olduğu gibi bütün akitlere uymaz. Yine de bu en akla yatkın gerekçelendirme yöntemidir. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.v.) maksadını en iyi bilen sahabedir."²⁴³

Tâbiîn fukahasından olan Osman el-Bettî'den gıda maddelerinin kabzedilmeden satımının caiz olduğuna ilişkin nakledilen görüş şâz olup Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bu konuda sarih olarak nakledilen hadislerle aykırıdır. İbn Abdilberr şöyle demiştir: "Bu görüş hem sünnet hem de gıda maddelerinin kabzedilmeden satımının haram olduğuna dair icma delili ile reddedilmiştir. Sanırım bu hadisler o'na ulaşmamıştır. Dolayısıyla bu tür görüşlere itibar edilmez."²⁴⁴

Nevevî 'de şöyle demiştir: "Osman el-Bettî'nin görüşünü

243 Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 180-181.

244 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 188.

yalnızca Mâzirî ve Kâdî rivayet etmiştir. Çoğunluk onun görüşünün aksine gıda maddelerinin kabzedilmeden satımının yasaklandığı konusunda icma edildiğini bildirmiş, ihtilafın gıda maddeleri dışındaki mallarda olduğunu, Osman el-Bettî'ninkinin ise dikkate alınmayacak şâz bir görüş olduğunu bildirmişlerdir."²⁴⁵ Şevkânî de şöyle der: Osman el-Bettî'nin bütün malların kabzedilmeden satımını caiz gördüğü rivayet edilir. Oysa hadisler onun görüşünün aleyhinedir. Çünkü nehy (yasaklama) kalıbı usul-i fıkıhta belirtildiği gibi, hakiki manasıyla hem tahrim bildirir hem de bâtılın benzeri olan fesâda delâlet eder."²⁴⁶

4. İslâm'da Fiyatlara Müdahalenin Hükümü

Kur'an -ı Kerim'in ayetleri ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerini dikkatli şekilde inceleyen bir insan, onlarda tüccarın kârına sınırlama getiren her hangi bir delil bulamaz. Aksine aşırıya kaçmamak şartıyla bu işin tüccarın iyi niyeti, hoşgörüsü ve ekonominin şartlarına havale edildiğini görür.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti'nde tâcirin malından yüzde yüz kâr etmesinin dahi caiz olduğunu gösteren rivayetler vardır. Şubeyb b. Garkâde şöyle der: "Hay kabilesinin Urve'den şunu naklettiklerini işittim: Rasûlullah (s.a.v.) kendine bir koyun satın alması için Urve'ye bir dinar verdi. Urve de o

245 Nevevî, *Şerh'u Sahih-i Müslim*, IV, 130.

246 Şevkânî, *Neylül'-evtâr*, V, 179.

parayla iki koyun satın aldı. Daha sonra koyunlardan birini bir dinar karşılığında satıp bir koyun ve bir dinarı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) onun alış verişini bereketli kılması için Yüce Allah'a dua etti. Eğer o para ile arazi satın alsaydı daha kârlı çıkardı."²⁴⁷

Bu hadis daha uzun bir şekilde Ahmed b. Hanbel'in Müs-nedi'nde geçer. Urve b. el-Ca'd el-Barikî'den nakledilen rivayete göre o şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) satılmak üzere pazara getirilen bir sürü gördü ve bana bir dinar vererek, "Urve git şu sürüden bize bir koyun al" buyurdu. Ben gidip sürü sahibi ile pazarlık yaptım ve bir dinar verip iki koyun satın aldım. Daha sonra onları satmak için pazara götürdüm. Bana bir adam rastladı, pazarlık sonucu koyunlardan birini bir dinar karşılığında ona sattım. Bir koyun ve bir dinarla birlikte Hz. Peygamber'e (s.a.v.) geldim ve "Ya Rasûlellah! Buyurun, bu koyununuz bu da bir dinarınız" dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Bu işi nasıl başardın?" diye sorunca ben de ona durumu anlattım. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "Allahım! Alış verişini onun için bereketli kıl" diye dua etti. Bundan sonra henüz evime dönmeden kendimi Kûfe pazarında câriye alıp satan ve 40 bin dinar kâr etmiş biri olarak buldum."²⁴⁸

Bu hadisten Hz. Peygamber'in (s.a.v.), bir koyunu yarım dinara satın alan Urve'nin onu bir dinara yani yüzde yüz kârla

247 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 731.

248 Ahmed, *Müsned*, IV, 376.

satmasına müsaade ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu hadis bir tâcirin hile, sahtekârlık, stokçuluk ve aşırı aldatmada bulunmaksızın yüzde yüz kârla ticaret yapabileceğini göstermektedir.

İslâm Fıkıh Akademisi tüccarın kârına sınır koyma konusunu tartıştığı bir ilmî toplantı sonunda şu kararları almıştır:

1) Naslar ve genel kaidelerde belirlendiği üzere İslâm'da aslolan, insanların dinin genel ilkeleri doğrultusunda, malları üzerinde tasarruf hürriyetinin tanınmasıdır. "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayalı alış veriş dışında mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin"²⁴⁹ ayetindeki mutlak ifade de bunu göstermektedir.

2) İslâm tâcirin alış verişinde uymakla yükümlü olduğu belli bir kâr oranı sınırlaması getirmemiştir. Aksine bu oran, dini adabın gerektirdiği alçak gönüllülük, müsamahakârlık, kolaylaştırıcılık ve kanaatkârlığa riayet ederek, ticaretin genel şartları ile satıcının şartları ve malın durumuna göre serbest bırakılmıştır.

3) İslâm'ın nasları ticarî işlemlerde hile, sahtekârlık, yanıltma, karşı tarafın bilgisizliğini istismar, kârı saklama ve hem topluma hem de bireye zararı olan stokçuluk gibi haram kılan unsurlardan kaçınılması gerektiği kuralını koymuştur.

4) Piyasa ve fiyatlarla yapay olarak oynandığının açıkça gö-

249 en-Nisa, 4/ 29.

rülmesi durumu dışında, devletin fiyatlara müdahale yetkisi yoktur. Spekülatif hareketlerin yaşanması durumunda ise ekonomideki dalgalanmanın yol açtığı aşırı aldanma ve fiyatlardaki yükselmeleri dengeleyecek araçlara başvurulabilir.

5. Ticarete Aşırı Aldatma (Gabn) ve Hükümü

Bir malın insanların normalde vermeyecekleri yüksek bir fiyattan satılması işlemine *gabn* denir.²⁵⁰

Gabnın bu türü fakihler tarafından *gabn-i müstersil* diye adlandırılır. Bununla satıcıya güvenip fazla pazarlığa girmeden alış veriş yapan kişinin karşılaştığı aldanma kastedilir. Bazı fakihler satıcıya güvendiği için pazarlık yapmayıp aldanan kişinin akdi feshetme muhayyerliğinin bulunduğu ilişkine ilişkin olarak İbn Ömer'den (r.a.) nakledilen şu hadisi delil getirirler. "Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v.) alış verişte çok aldatıldığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona şöyle dedi: "Bundan böyle kiminle alış veriş yaparsan *aldatma* yok de."²⁵¹

Enes'ten (r.a.) gelen bir rivayet ise şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında zekâ özürlü olan bir kişi çokça alış veriş yapardı. Ailesi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisi! Falan kişinin tasarruflarını sınırla; zekâ özürlü olmasına rağmen çokça alış veriş yapıyor. Hz. Peygamber (s.a.v.)

250 Hey'et, *el-Mevsûâtü'l-fıkıyye*, XXI, 138.

251 Müslim, "Büyü", 12.

onu çağırıldı ve alış veriş yapmasını yasakladı. Onun, "Ey Allah'ın Peygamberi! Alış veriş yapmadan duramıyorum" demesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: "Eğer terk edemiyorsan bundan sonra alış veriş yaptığında, "Akit peşin olacak, aldatma da yok" de."²⁵²

İslâm âlimlerine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözü öğretti ki o kişi bunu sürekli tekrar etsin ve alış veriş yaparken karşı taraf onun mal ve fiyatlar konusunda tecrübe sahibi olmadığını anlayıp âdil davransın. Sonuçta aldatılma durumu söz konusu olursa da malı verip bedeli geri isteme hakkı olsun.

Bu kuralın sadece bu sahabe için mi yoksa bütün durumlarda herkes için mi geçerli olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazı müctehidlere göre alış verişte "aldatma olmayacak" şartını koşan herkes için bu kural geçerlidir. Dolayısıyla bu şartı koşan ve malın kıymetini bilmediği için aldatılan herkesin, malı iade edip bedeli geri isteme hakkı vardır. Bazı fakihlere göre ise, kişi ancak *gabn-i fahiş*le aldatılması durumunda akdin feshini talep etme yetkisine sahiptir. Gabn-i fahiş ise; bir malın, normal fiyatının üçte birinden daha fazlası veya daha düşüğüne satılması işlemine denir. Ayrıca İslâm bilginleri, "akdin feshine imkân veren illetleri taşıyan herkesin, gabnla karşılaşması durumunda akdi fesh muhayyerliği vardır" demişlerdir.

Aykırı düşüncede olanlara göre ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.)

252 Tirmizî, "Büyû", 28.

bu kişiye akdi feshetme hakkı tanınması, hadiste de belirtildiği gibi, aklındaki noksanlıktan dolayıdır. Bu hüküm ancak bu şartı koşmaları durumunda benzeri kişiler için de geçerli olabilir. Rivayet edilir ki, bu adam aldatılmış, sahabeden biri de Hz. Peygamber'in (s.a.v.), malını geri alabilmesi için bu kişiye üç kez muhayyerlik hakkı tanıdığına dair şahitlik etmiştir. Bu rivayetten hareketle, aklî durumu yerinde olduğu halde gabn'e maruz kalan herkese akdi fesh etme özgürlüğü tanınamaz. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belirttiği şartı koşmayan aklî durumu zayıf herkes için de bu muhayyerlik tanınmaz. İslâm âlimlerinin çoğunluğunun görüşü bu yöndedir. Bizce doğru olan görüş de budur.²⁵³

Şevkânî'nin belirttiğine göre tağrîr (hile, yanıltma) söz konusu olmadıkça yalnızca gabn sebebiyle alış veriş feshedilemez. Bu mesele *Mecelle*'de şöyle düzenlenir: "Satımda gabn-i fâhiş bulunmasına rağmen tağrîr (hile) söz konusu değilse zarara uğrayanın (mağbûn) akdi feshetme hakkı yoktur."²⁵⁴

İbn Abidîn bu konuyu ayrıntılı olarak incelediği ilgili risâlesinde gabn-i fâhişin tek başına akdin feshini gerektiren bir unsur olmadığını belirtmiştir.²⁵⁵

253 Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 207.

254 *Mecelle*, md. 356.

255 İbn Âbidîn, "Tahbîru't-tahrîr f'i ibtâlî'l-kadâi bi'l-feshi bi'l-gabni'l-fâhiş bilâ tağrîr" (birlikte, *Mecmûatü resâili Ibn Âbidîn*), y.y.: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, t.y., II, 66-82.

Bazı bilginler gabn'ın normalin dışında olması halinde mağbûna akdi feshetme hakkının doğacağını belirtirler. İbn Kudâme şöyle der: Satıcıya güvenip alış veriş yapan kişi (müstersil) gabn'e maruz kaldığı takdirde akdi sürdürme veya fesh hakkına sahiptir. İşi satıcıya bırakmayıp pazarlık yaparak alış veriş yapmanın (gayri müstersil) gabn'e maruz kaldığında ise, alış verişten anlayan bir kişi gibi kendi rızasıyla gabn'e maruz kaldığından akdi feshetme hakkı olmaz. Çünkü acele edip gabn'e maruz kalacağına sabırlı davranarak fiyatı öğrenmeli ve ondan sonra malı alablirdi. Dolayısıyla bu durum onun başına kendi kusuru sebebiyle gelmiştir."²⁵⁶

Normalin dışındaki aldanmayı bazı âlimler üçte bir, bazıları dörtte bir bazıları ise beşte bir olarak ifade etmişlerdir. Yani satıcı eşyayı maliyetinden %33, %25 veya %20 gibi bir oranın üzerindeki bir kârla satarsa normalin dışındaki gabn meydana gelmiş olur. Bu oranlardan daha düşük bir fiyat ise insanların genelde kabul ettiği bir fiyat değişkenliğinden ibarettir. Gabn'ın belirlenmesinde temel ölçü örnektir. Her hangi bir anlaşmazlık durumunda konunun uzmanlarına başvurulur; onların gabn dedikleri şey, gabn olarak kabul edilir, gabn olarak görmedikleri ise gabn olarak kabul edilmez.²⁵⁷

* * *

256 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 36.

257 Useymîn, *eş-Şerhu'l-mumtî*, VIII, 298.

6. Çalıntı Malı Satın Almanın Hükümü

Bir müslümanın çalınmış, gasp edilmiş yahut kamu otoritesi tarafından haksız olarak müsadere edilmiş eşyalar gibi, sahibinin elinden haksız şekilde alınmış bir malı bile bile satın alması haramdır. Çünkü bu tür mallar sahiplerinin elinden haksız şekilde alınmıştır. Bu malların mülkiyeti sahibinden meşru bir şekilde değil çalma veya gasp yoluyla çıkmıştır. Dolayısıyla müslüman bu malları satın aldığı anda onları gerçek sahibinden almamış demektir.

Çalıntı yahut gasp edilmiş malların satın alınmasında, insanların mallarını haksız ve bâtıl yollarla elde edenlere yardımcı olduğunda şüphe yoktur. Bu da Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmış olan "günah ve düşmanlıkta yardımlaşma" kapsamına girer. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "İyilik ve takva konusunda yardımlaşın, günah ve düşmanlık konusunda yardımlaşmayın."²⁵⁸ Böylece müslümanın malının yalnızca onun gönül rızasıyla alınabileceğini öğrenmiş oluyoruz. Çalıntı yahut gasp edilmiş mallar ise sahibinin gönül rızasıyla değil zorla ya da ondan habersiz olarak gizlice alınmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: "Müslümanın malı ancak onun rızasıyla alındığında helal olur."²⁵⁹ Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edi-

258 el-Mâide, 5/ 2.

259 Beyhakî, Sünen, V, 89.

len başka bir hadis de şöyledir: "Bile bile çalıntı bir malı satın alan kişi onun günahı ve utancına ortaktır."²⁶⁰

7. Satılan Malın İade Edilmesi

Bazı işadamları "*satılan mal geri alınmaz ve değiştirilmez*" şeklindeki bir cümleyi levhaya yazarak iş yerinin en iyi gözüken yerine asıyorlar. Bu tür bir ibare kayıtsız şartsız doğru kabul edilemez. Aksine bu konunun aşağıda zikredeceğimiz üzere bir takım ayrıntıları vardır.

1) Eğer sözleşme muhayyerlik şartını içermiyor ve mal da kusurlu değilse "*satılan mal geri alınmaz ve değiştirilmez*" ifadesi haklı kabul edilir. Bilindiği üzere akit tarafların îcap ve kabulü ile tamamlandığında bağlayıcı hale gelir. Bağlayıcı nitelikli akitler ise muheyyerlik şartı içermediği sürece karşı tarafın rızası olmaksızın taraflardan hiçbirince feshedilemez. Çünkü hadiste, "taraflar birbirlerinden ayrılmadıkça akdi fesh muhayyerliğine sahiptirler" buyrulur.²⁶¹

Kişi bir malı satın alıp evine götürdükten sonra her hangi bir kusuru olmadığı halde onu iade etmek istese, satıcı rıza göstermedikçe bunu yapamaz. Bu tür bir işlem *ikâle* (yapılmış akdi bozma) diye isimlendirilir. İkâle ise dinde güzel görülüp

260 en-Nisâbûrî, Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn* (nşr. Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrut 1990, II, 41.

261 Buhârî, "Büyû", 19.

tavsiye edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hangi sebepten olursa olsun müşteri bir malı aldığından pişmanlık duyması halinde satıcının ikâle yaparak malı geri almasını teşvik etmiştir. Ebû Hureyre'nin (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim ikâle yaparak Müslümana kolaylık sağlarsa Allah'da kıyamette günahlarını silerek o kişiye kolaylık sağlar."²⁶² Fakat satıcının direnip de ikâle yapmama hakkı vardır. Dolayısıyla bu gibi durumlarda yukarıdaki ibare sahih olur. Ancak ikâle yaparak malı geri almak daha güzel bir davranıştır.

2) Kişi malı alıp evine götürdükten sonra onun defolu olduğunu görüp geri vermek isterse kesin olarak o malı iade hakkı vardır. Satıcı, "satılan mal geri alınmaz ve değiştirilmez" levhasını asmış olsa dahi hüküm değişmez. Dolayısıyla böyle bir durumda bu levhanın asılmış olması bir anlam taşımaz.

İbn Kudâme şöyle der: Müşteri malda, önceden haberdar olmadığı bir ayıbı gördüğü an akdi devam ettirme yahut feshetme konusunda serbesttir. Bu ayıp ister satıcı tarafından bilindiği halde saklanmış, isterse onun bilgisi dışında olsun fark etmez. İslâm âlimleri arasında bu konuda farklı düşünen birinin var olduğunu bilmiyoruz. Hayvanın sağımı ertelenerek sütü bol gösterilip satılmasını yasaklayan hadis, ayıplı malların satımında müşterinin muhayyerlik hakkının varlığını göstermektedir. Çünkü akit başlı başına kusursuzluğu gerektirir.²⁶³

262 İbn Mâce, "Ticârât", 26.

263 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 225.

İbn Kudâme'nin temas ettiği hayvanın sütlü gösterilmesi için sağımın ertelenmesi ile hadis şöyledir. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre'den (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Deve ve koyunları sağımını erteleyerek sütünü bol gösterip satmayın. Bundan böyle her kim ki bu şekildeki bir hayvanı satın alır, onu sağıp da gerçeği gördüğünde iki şey arasında muhayyerdir. Dilerse akdi devam ettirir; dilerse hayvanı iade edip üstüne bir ölçek de hurma verir."²⁶⁴ Zira müşteriye aldatmak için hayvanın sütünü sağmayıp memede bırakmak (tasriye) fakihler tarafından bir kusur olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) bu durumdaki müşteriye muhayyerlik hakkı tanımıştır.

İbn Teymiyye şöyle der: Dinin sahibi ayıp ve aldatıldığından habersiz kişiye seçme hakkı tanımıştır. Satım akdinde aslolan malın sağlamlığı ve iç ve dışın bir olmasıdır. Kişi bu şartlarda bir malı satın aldığı anda onun rızası da buna bağlı olarak var demektir. Malda bir aldatma, bir kusur ortaya çıktığında sanki o, belirtilen standartlara aykırı bir mal gibi olur. Böyle bir durumda ise, müşteri mala razı olabilir de olmayabilir de. Razı olursa diyecek bir şey yok. Ama razı olmazsa akdi feshetme hakkı vardır. Zira Hakîm b. Hizâm (r.a.), Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle bir hadis nakleder: "Taraflar birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Doğru söyleyip her şeyi açık seçik dile

264 Buhârî, "Büyû", 64; Müslim, "Büyû", 11.

getirirlerse alış verişleri bereketli olur. Yok yalan söyler maldaki ayıpları gizlerlerse alış verişlerinin bereketi yok olur gider.^{265"266}

Suudî Arabistan Daimi Fetva Dairesi Başkanlığına konuyla ilgili olarak şöyle bir soru sorulmuştur: Bazı iş yerlerinin verdikleri faturaların üzerine yazdıkları "satılan mal geri alınmaz, değiştirilmez" ibaresinin hükmü nedir? Böyle bir şart caiz midir? Bu konudaki tavsiyeniz nedir?

Cevap: Fetva heyeti konuyu inceledikten sonra, bir malın geri alınmayacağı, değiştirilmeyeceği şeklindeki bir şartla satışının caiz olmadığına kanaat getirdi. Çünkü bu şart zarar ihtimali ve genelleme içerdığinden sahih değildir. Zira satıcı bu şartı ileri sürmekle müşteriye ayıplı olsa dahi malı kabule zorlamaktadır. Böyle bir şartı koşmak satıcıyı malın ayıp ve kusur sorumluluğundan kurtarmaz. Mal kusurlu çıktığı taktirde müşterinin onu yenisi ile değiştirme ya da kusurun bedelini alma hakkı vardır. Çünkü bedelin tümü sağlam olan malın karşılığıdır. Malda kusur bulunduğu halde satıcının bu bedeli alması haksız bir davranıştır. Ayrıca hukukta örfte var olan şart lafzen koşulmuş şart gibi kabul edilir. Bu, kusur ortaya çıktığında müşteriye iade hakkı tanıyarak malın sağlam teslimini temin içindir. Dolayısıyla örfte malın sağlam olmasının gerekliliği anlayışı lafzen koşulmuş şart gibi kabul edilmiştir."

265 Buhârî, "Büyû", 19, 22; Müslim, "Büyû", 47.

266 İbn Teymiyye, *Fetâvâ*, XXVIII, 104.

Bu fetva yukarıda zikrettiğimiz durumlardan ikincisine, yani ayıp ve kusur durumunda bu şartın geçersizliğine uygundur. İslâm bilginleri, satın aldığı malın kusurlu çıkması durumunda müşterinin onu iade hakkının olduğu konusunda ittifak etmişlerdir; satıcının bu kusur hakkında önceden herhangi bir bilgisi olmasa dahi.

8. Cum'a Vaktinde Yapılan Alış Verişin Hükümü

Yüce Allah şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ı zikretmeğe koşun ve alış verişini bırakın. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır"²⁶⁷.

Kurtubî'ye göre, Allah Teâlâ *alışverişini terkedin* buyururken, Cum'a namazı vaktinde mükelleflerin alış veriş yapmalarını yasakladığını, haram kıldığını bildirmektedir. "Satma" aynı zamanda "alma"yı da içerdiğinden ayette sadece "satma" zikredilmiştir. Satışın tercih edilmesinin sebebi ise, pazar esnafının en fazla onunla meşgul olmalarındandır."²⁶⁸ Ayetteki "koşunuz" emri vücup yani bu işin farz olduğunu gösterir. "Alış verişin terkinde" dair emir ise, Cum'a namazı sırasında bu işin haram olup yasaklandığını bildirir. İslâm âlimlerinin çoğunluğu ayetteki "ezan" ile Cum'a günü hutbeden önce okunan iç ezanın kastedil-

267 el-Cum'a, 62/ 9.

268 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XVIII, 70

diği görüşündedirler. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Cum'a namazı için sadece iç ezan okunurdu. Sâib b. Yezîd (r.a.) bu konuda şöyle der: "Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer döneminde Cum'a ezanı imam hutbe okumak için minbere oturduğunda okunan ezandı. Hz. Osman (r.a.) döneminde insanlar kalabalıklaşınca Zevrâ bölgesinde o güne kadar mevcut olan kamet ve iç ezandan ayrı olarak üçüncü bir ezan daha okunmaya başlandı. "Zevrâ", o dönemde Medine'de bir pazaryerinin adı idi.²⁶⁹

Bu rivayetten de anlaşıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde yalnızca iç ezan okunuyordu. İmam hutbeye çıkınca önce ezan okunur sonra da hutbe verilirdi. Hz. Osman (r.a.) dönemi gelince diğer namaz vakitleri için okunan ezandan yola çıkılarak Cum'a namazı vakitinin geldiğini bildirmek için de dış ezan ilave edildi. Böylece iç ezan mevcut haliyle kalmış, Cum'a için ikinci bir ezan daha ilave edilmiş oldu.²⁷⁰

Hadiste ilave edilen ezan mevcut iç ezana kıyasla "ikinci ezan", kamet ve iç ezana ilave olması bakımında da "üçüncü ezan" diye adlandırılmıştır. Zira başka bir hadiste kâmet ezan olarak adlandırılır.²⁷¹

269 Buhârî, "Cum'a", 21.

270 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 458.

271 Buhârî, "Ezân", 16.

İslam âlimleri Cum'a ezanı okunurken alış veriş yapmanın haram olduğu ve yasağın Cum'a namazı ile muhatap olanları kapsadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Cum'a namazıyla olmayanlara gelince bunların, kendileri gibi Cum'a ile mükellef olmayanlarla alış veriş yapmalarında bir sakınca yoktur. Cum'a ile mükellef olmayanlar ise şu şekilde sıralanabilir.

- Henüz buluş çağına ulaşmamış çocuklar.
- Kadınlar; zira kadınlar Cum'a namazı kılmak zorunda değildir.
- Yolcu olan kişi; o da Cum'ayı kılmakla yükümlü değildir.
- Hasta; namaza gitmekten aciz olan hastaya da Cum'a farz değildir.

Cum'a mükellefiyetini düşüren daha başka sebepler de vardır, fakat burada üzerinde durmaya gerek görmüyoruz. Yukarıda zikredilen kişilerle, kendisine Cum'a namazı farz olmayanlar, Cum'a ezanı esnasında alış veriş yapabilirler. Çünkü yüce Allah Cum'a namazına koşmalarını emrettiği kişilere bu esnada alış verişi yasaklamıştır. Yukarıda sayılanlar ise Cum'a namazına koşmakla yükümlü değildirler.

İbn Kudâme şöyle der: Alış verişin haram olması ve ezan okunduğunda namaza koşma emri Cum'a namazı mükellefleri hakkındadır. Kadınlar, çocuklar ve yolcular ise bu emrin dışındadırlar. Zira Yüce Allah namaza koşmayı emrettiği kişilere alış

verişi yasaklamıştır; dolayısıyla Cum'a namazı esnasındaki alış veriş yasağı, namaza koşmakla mükellef olmayanları kapsamaz. Çünkü alış verişin haram kılınmasının nedeni onunla meşguliyetin kişiyi Cum'a namazından alıkoymasıdır. Cuma namazıyla mükellef olmayanlar için böyle bir tehlike yoktur.²⁷²

Örneğin bir kadın Cum'a namazı sırasında kendisi gibi bir kadınla, yahut bir çocuk, bir hasta ya da yolcu (mukîm olmayan bir kişi) ile alış veriş yapsa bunda Allah'ın izniyle bir sakınca olmaz. Fakat aynı kadın kendisine Cum'a namazı farz olup da onu kılmayan biriyle namaz esnasında alış veriş yapsa onun bu günah ve isyanına yardım etmiş olmuş olur. Cum'a namazını terk edenin günahkâr olacağı kesin olduğu gibi ona yardımcı olmak da haramdır. Yüce Allah şöyle buyurur: "İyilik ve takvada yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın".²⁷³ Özürsüz olarak Cum'a namazını terketmenin çok büyük günah olduğu bir gereçektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "İnsanlar muhakkak ki ya cemaati terk edecek, ya da yaptıkları kötülükler dolayısıyla Allah kalplerini mühürleyecek de gâfillerden olacaklar".²⁷⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) başka bir hadislerinde de şöyle buyurmuştur: "Her kim ki küçümseyip, hakîr görerek üst üste üç Cumayı kılmazsa yüce Allah onun kalbini mühürler."²⁷⁵

272 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 164.

273 el-Mâide, 5/ 2.

274 Müslim, "Cum'a", 12.

275 Ahmed, *Müsned*, III, 424-425.

Başka bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Özürsüz olarak üç Cum'ayı terk eden, münâfıklar gürûhuna kaydedilir."²⁷⁶ Başka bir hadiste de "Zarûret durumu dışında üç kez Cum'ayı terk edenin kalbini Yüce Allah mühürler" buyurulmuştur.²⁷⁷

Şurası iyi bilinmelidir ki, Cum'a namazı için ezan okunduğunda alış verişi terk emeri sadece satışı değil alış veriş, kiralama, nikâh ve diğer sözleşmeleri de kapsar. Çünkü burada hikmet alış verişin o kişiyi ezana yani namaza icabetten alıkoymasıdır; diğer sözleşmeler de aynı şekilde alıkoymaktadır. Bu vakitteki çeşitli oyunlar da yasak kapsamına girer. Örneğin Cum'a namazı vaktinde sportif ve kültürel karşılaşmalar düzenlemek de haramdır.

Buhârî, tabiîn imamlarından Ata'dan "Cum'a namazı vaktinde sanatkârlıkla ilgili bütün faaliyetlerin haram olduğuna" dair görüş nakleder.²⁷⁸ İbn Hacer de yine Ata'dan başka bir rivayette şöyle der: "Cum'a ezanı okunduğunda oyun, eğlence, alış veriş ve her türlü sanatkârlık faaliyeti, uyumak, kişinin eşiyle ilişkiye girmesi ve hatta yazı yazmak dahi haramdır. Bütün İslâm âlimleri bu görüştedir. Bu tür işlemlerin haramlığı Cum'a namazı kılınıncaya kadar devam eder. İbn Abbas (r.a.) şöyle de-

276 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I, 170.

277 İbn Mâce, "İkâmetü's-salâti ve's-sünneti fihâ", 93.

278 Buhârî, "Cum'a", 18.

miştir: "Cum'a günü ezan okunduğunda alış veriş yapmak doğru olmaz. Namazını kıl daha sonra git alış verişine devam et."²⁷⁹

9. Simsarlık Karşılığında Alınan Komisyonun Hükümü

Ticarî aracılık, başka bir adla *simsarlık* veya *tellallık* insanlarca eskiden beri bilinen ve uygulanagelen işlerden olup meşru ve caizdir. Kays b. Ebû Ğarze'den nakledilen rivayete göre o şöyle demiştir: "Bize Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde "simsarlar" denilirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) geldiğinde bizi, daha güzel bir isimle isimlendirerek şöyle buyurdu: "Ey tüccarlar topluluğu! Satış işine şeytan ve günah bulaşır, siz alış verişinize sadaka karıştırın" buyurdu."²⁸⁰ İbn Abbas'tan (r.a.) gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) o şöyle buyurmuştur: "Pazara mal getirenleri yolda karşılamayın. Şehirli de köylü adına alış veriş yapmasın." Tâvûs'tan gelen bir rivayette o şöyle demiştir: "Ben, İbn Abbas'a; "Şehirli bedevi için alış veriş yapmasın" sözünün manası nedir diye sordum. Dedi ki: "Onun simsarı olmasıdır."²⁸¹

Buharî "Simsarlık ücreti" babında İbn Sîrin, Ata, İbrahim ve Hasen el-Basrî'nin simsarlık ücretinin alınmasında bir sakınca görmediklerini bildirir. İbn Abbas şöyle der: "Bir kişinin diğerine "Şu elbiseyi sat; şu miktardan fazlası senin olsun" dese

279 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 454.

280 Ebû Dâvud, "Büyû", 1; Tirmizî, "Büyû", 4; Nesâî, "Eymân", 22,23.

281 Buhârî, "Büyû", 68.

bunda bir sakınca yoktur. İbn Sîrin' de şöyle demiştir: "Ona şu malı şu fiyata sat; kârı senin olsun" yahut "aramızda bölüşelim" dese bunda bir sakınca yoktur". Buharî bu arada konuyla ilgili olarak "Müslümanlar koştukları şartlara uymakla yükümlüdürler" kaidesini zikretmiştir.²⁸²

Simsarlık ücretinin, daha sonra anlaşmazlığa yol açmaması için baştan belirlenmesinin gerekliliği konusunda fakihlerin ittifakı vardır. Simsarlık ücretinin "on Lira" gibi maktu yahut "şu arsayı sat yüzde biri sana" örneğinde olduğu gibi "yüzde" üzerinden oransal olarak belirlenmesi caizdir.

Sonuç olarak şunu belirtmek gerekir ki, simsarlık iş dünyası için önemli bir meslektir. Ancak simsarların mesleklerini icra ederken Allah'tan korkmaları ve kazançlarının helal olması için cehâlet, hile ve aldatmadan kaçınmaları gerekir. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), "Bizi aldatan bizden değildir"²⁸³ buyurmuştur.

Simsarların gerçek değerinden yüksek bir fiyatla satmak için insanlara malları aşırı şekilde övmekten yahut gerçeğinden düşük bir değerle satın almak için onları aşırı şekilde yermekten kaçınmaları gerekir. Çünkü bu tür davranışlarda insanlara zarar verme durumu söz konusudur. İslâm'da ise *zarar vermek de zarara rıza göstermek de yoktur*.

282 Buhârî, "İcâre", 14.

283 Müslim, "İman", 43.

10. Hava Parasının Hükümü

Kiralanmış bir yerin boşaltılması karşılığında ödenen paraya hava parası denir. Hava parasını meşru kabul edenlere göre böyle bir paranın alınabilmesi için boşaltılması talep edilen yerle ilgili kira süresi henüz dolmamış olmalıdır. Örneğin; işyerini beş yıllığına kiraya veren bir kişi, iki yıl sonra sözleşmeyi feshetmek istediğinde kiracı iş yerini boşaltma karşılığında belli bir miktar hava parası talep edebilir. Çünkü bu para, hakkı olduğu halde yararlanmaktan vazgeçtiği o yerin menfaatinin karşılığıdır. Fakat kira süresi dolmuşsa kiracının hava parası istemesi caiz olmaz. Onun, işyerini boşaltıp sahibine teslim etmesi gerekir. Çünkü öncelikli olarak sahibinin buradan yararlanma hakkı vardır.

İslâm Fıkıh Akademisi'nin hava parası ile ilgili kararı şöyledir:

- 1) Hava parası sözleşmesi aşağıdaki şekillerden bir ile yapılır:
 - a) Gayrimenkul sahibi ile kiracı arasındaki hava parası sözleşmesi, başlangıçta kira akdi ile birlikte yapılır.
 - b) Kiracı ile mal sahibi arasındaki hava parası anlaşması, kira süresi içerisinde yahut kira süresinin bitiminde yapılır.
 - c) Hava parası sözleşmesi mevcut kiracı ile yeni bir kiracı arasında, kira süresi içerisinde yahut kira süresinin bitiminde yapılır.

d) Hava parası sözleşmesi yeni kiracı ile mal sahibi ve eski kiracı arasında yapılır. Bu da ya kira süresi bitmeden ya da bittikten sonra olur.

2) Mal sahibi ile kiracı, kiracının aylık kira bedellerinden ayrı olarak belli miktardaki sabit bir meblağı (bazı bölgelerde hava parası diye adlandırılır) mal sahibine ödemesi üzerinde anlaşmaları durumunda, bu paranın, üzerinde anlaşılan kira bedelinin bir parçası olarak kabul edilip ödenmesinde bir sakınca yoktur. Kira sözleşmesinin feshi durumunda bu meblağa da kira ücretindeki hüküm uygulanır.

3) Mal sahibi ile kiracı, mal sahibinin mevcut hakkından vazgeçip kira süresi henüz dolmadan, kira konusu malı boşaltması karşılığında, kiracıya belli bir miktar hava parası ödemesi konusunda anlaşmaları caizdir. Çünkü bu para, kiracının mal sahibinden satın aldığı yararlanma hakkından kendi rızasıyla vazgeçmesinin karşılığıdır. Fakat taraflar, açık veya îma ile dahi olsa, hukuki sonuç doğuracak şekilde akdi yenilemeksizin kira süresi dolarsa bu durumda artık hava parası alınması caiz olmaz. Çünkü kiracının hakkı sona erince, bu maldan öncelikli olarak mal sahibinin yararlanma hakkı vardır.

4) İlk kiracı ile yeni kiracının kira süresi içerisinde, ilk kiracıya hakkından vazgeçmesi karşılığında kira taksitlerinden ayrı olarak belli bir meblağ para ödenmesi üzerinde anlaşmalarında bir sakınca yoktur. Ancak bu sözleşme yapılırken, mal sahibi ile

ilk kiracı arasında yapılan kira sözleşmesi ve İslâm hukukunun kira sözleşmesi hakkında koymuş olduğu kurallara aykırı davranılmamalıdır.

Şu noktayı da vurgulamak gerekir ki, uzun süreli kiralamalarda, kira konusu şeyin kira sözleşmesine aykırı şekilde mal sahibinin de onayı alınmadan yeni bir kiracıya kiralanması caiz değildir.²⁸⁴

11. Mağazaların Dağıttığı Hediye­lerin Hük­mü

Reklâm ve pazarlamacılık günümüzde artık başlı başına bir uzmanlık alanı haline gelmiştir. İşyerleri ürünlerine olan talebi artırmak için çok değişik yöntemlere başvuruyorlar. Bu yöntemlerden bir kısmı meşru değildir. Örneğin; bazı işyerleri belli bir meblağda alış veriş yapan müşterilerine kupon verip daha sonra yapılan çekiliş sonucu kazananlara buzdolabı, araba vb. hediyeler verirler. Bu tür hediyeleri vermek bir tür piyango olduğundan caiz değildir. Bu işlemin piyango olarak nitelendirilmesinin sebeplerini şöyle izah edebiliriz:

1) Müşteri içerisinde risk unsuru taşıyan bir alış verişe yönelmektedir. Zira aldığı kuponla vaat edilen hediye­yi kazanabilir de kazanamayabilir de.

2) Satışını artırmak için bu tür hediyeler dağıtan iş yerle-

284 Hey'et, *MMFİ*, Yıl: 1988, Sayı: 4, III, 2171.

ri, genelde verdikleri hediyelerin maliyetini ürünlerin fiyatına yansıtırlar. Bu da fiyatların yükselmesine neden olur. Bunun sonucunda müşterilerden bir kaç kârlı çıkarken hediye kazanamayan çoğunluk zararlı çıkar.

3) Bu tür yöntemler, vaadedilen hediye kazanma hırsıyla insanların alış veriş duygularını kamçılar ve talebi artırır. Bu da gereksiz harcama ve kaynak israfına yol açar.

4) Bu tür yöntemler ayrıca, hediye kaybedenlerin -ki da- ima onlar çoğunluğu oluşturur- kalplerindeki kin, nefret ve intikam duygularını körükler.²⁸⁵

Bu yöntemlerin Kur'an'da haram kılınan kumar kapsamına girdiği noktasında bir şüphe yoktur. Yüce Allah şöyle buyurur: "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."²⁸⁶

Mustafa Zerkâ işyerlerinin dağıttığı hediyelerin hükmü hakkında kendisine sorulan bir soruyu şu şekilde cevaplandırmıştır: "Bence işyerlerinin çoğunlukla yüksek meblağda alış veriş yapan müşterilerine verdikleri oyuncak araba, alınan malın yanında verilen ilave birkaç parça basit hediyelerle, kupon sahiplerinden bir kısmının piyango çekimi sonucu kazandığı

285 el-Mısırî, Refik Yunus, *el-Meysir ve'l-kumâr: el-Musâbakât ve'l-cevâiz*, Dımaşk 1993, s. 168-169.

286 el-Mâide, 5/ 90.

değerli hediyeleri birbirinden ayırmak gerekir. Birçok işyerinin genelde yüksek meblağda alış veriş yapan müşterilerine verdiği bu basit hediyeler helaldır. Çünkü bu hediyeler işyerlerinin müşterilerine vermiş olduğu değerın bir göstergesidir.

Fakat bu hediyeı kazanma düşüncesiyle bu tür işyerlerinden yüksek meblağda alış veriş yapan müşterilere dağıtılan kuponların belirli araralıklarla yapılan çekilişı sonucunda verilen araba ve buzdolabı gibi değerli eşyalara gelince, bunların caiz olmadığı kanaatindeyim. Zira bu bir tür piyango olup İslâm hukukçularına göre kumar yönü ağır basan bir uygulamadır. Bu sebeple kuponu dağıtan işyeri de alan müşteri de günahkârdır. Bu yolla elde edilen kazanç helal olmaz. Ayrıca bu tür kumar ve yanıltıcı yöntemler, buna gücü yetmeyen küçük esnafın zarar edip piyasadan çekilmesine yol açar. Bunun sonucunda da genel ekonomi zarar görür.²⁸⁷

Kardâvî, Zerkâ'nın fetvası hakkında şunları söyler: "Ben bu engin fikhî görüşü destekliyorum. Bu görüşe ayrıca şunu da ilave etmek istiyorum: Bu tür yöntemler tüketiciler açısından sonuç itibariyle fiyatların yükselmesine yol açar. Ölçülü davranmayı esas alan İslâm'ın iktisadî ilkelerinden uzaklaşıp tüketimi körükleyen kapitalist anlayışın benimsenmesi anlamına gelir.

Konuyla ilgili olarak el-Useymin'e sorulan soru ve onun verdiği cevap şöyledir:

287 Zerkâ, *Fetâvâ*, s. 513-514.

Soru: "Daha fazla müşteri çekmek için, "iş yerimizden belli tarihler arasında belli meblağa ulaşan arabalardan satın alan müşterilerimiz arasında çekiliş yapıp kazananları ödüllendireceğiz" şeklindeki bir duyurunun yapılması caiz midir?

Cevap: "Bu tür bir işlem caiz değildir. Çünkü bu ya kumardır ya da kumar benzeri bir uygulamadır. Yüce Allah ise şöyle buyurmuştur: Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."²⁸⁸

12. Mağazalarda Cansız Manken Kullanmak

Mağazaların birçoğunda bayan giysileri kadın şeklindeki cansız mankenlere giydirilerek satışa sunulur. Bu heykeller tümüyle insan şeklinde olduklarından vitrinlerde kullanılmamalı. Ancak baş kısımları eksik olursa bir sakınca yoktur. Ebu'l-He-yâc el-Esdî'nin rivayet ettiğine göre Hz. Ali ona şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bana öğrettiği bilgiyi sana öğreteyim mi? Hiçbir heykeli ortadan kaldırmadan kendi haline terk etme; hiçbir kabri de düzeltmeden dağınık halde bırakma."²⁸⁹

Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Cebrail bana geldi ve dedi ki: Dün gece sana gelmiştim. Fakat kapıda asılan örtüdeki insan

288 el-Mâide, 5/ 90.

289 Müslim, "Cenâiz", 31.

resimleri ile içerdeki köpekten dolayı eve giremedim. Emret de kapıdaki resmin başı kopartılsın, o zaman bir ağaç şekline döner. Örtü de kesilip üzerine oturulan iki minder haline getirilsin. Ve yine emret köpek evden çıkarılsın." Hz. Peygamber (s.a.v.) bu söylenenleri yaptı. O köpek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) torunları Hasan yahut Hüseyin'e (r.a.) ait bir köpek yavrusu idi; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sedirinin altında bulunuyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) emretti ve derhal o yavru evden çıkarıldı."²⁹⁰

13. Ticarî Reklâmlara Yönelik Hükümler

İleride zikredilecek noktalara dikkat etmek şartıyla reklâm vermek meşru ve caizdir. Çünkü reklâmlar sayesinde insanlar mal ve ürünlerin çeşitleri ve satıldığı yerler hakkında bilgi edinir, bu sayede birçok açıdan işleri kolaylaşır. Bilindiği gibi günümüzde reklâm başlı başına bir uzmanlık dalı haline gelmiş, çok farklı ve gelişmiş araç ve yöntemleri ortaya çıkmıştır. Fakat Müslüman bir işadamı yahut mal veya ürününün reklâmını yapmak isteyen herhangi bir kişi, yaptığı bu işin meşru olması için aşağıdaki noktalara dikkat etmesi gerekir:

290 Tirmizî, "İsti'zân ve Âdâb", 77. Not: Mağazalarda cansız mankenlerin kullanılması hükmüne ilişkin olarak yukarıdaki hadislerin delil getirilmesinin, o hadislerin vürud maksadıyla örtüşmediği kanaatindeyiz. Zira hadislerde resim ve heykellerin yerilmesinin sebebi insanların tevhid ilkesinden saparak onlara farklı değerler atfetmeleri olabilir. Oysa cansız mankenler, günümüzde başka değil, sadece mağazalarda elbiselerin müşterilere arzı için kullanılmaktadır. Müstehcen görüntülerden kaçınmak şartıyla bu tür cansız mankenlerin kullanılmasında bir sakınca olmadığı düşüncesindeyiz. (Mütercim).

1) Reklâmda dince haram kılınan şeylere yer verilmemelidir. İçki, uyuşturucu madde, kumarhane ve açık saçık sahnelerin bulunduğu filmler gibi, haram mal ve eylemlerin reklâmını yapmak caiz değildir. Aynı şekilde reklâmlarda açık kadınlar ve alkollü içeceklere yer verme gibi haram yöntemleri kullanmak da caiz değildir.

2) Reklâm mal hakkında doğru bilgi vermelidir. Birçok reklâmda malın kalitesi hakkında doğru bilgi verilmeyip o mal abartılı şekilde yüceltilmektedir. Genellikle de bu bilgiler gerçeğe aykırı nitelikte olup, gerçek ancak deneme yanılma yoluyla anlaşılmaktadır.

Malı olduğundan farklı şekilde gösteren yanıltıcı reklâmlar hile, aldatma ve sahtekârlık kapsamına girer. Bütün bunlar ise İslâm'da haram kılınan insanların mallarını haksız şekilde yemeye sebep olan davranışlardır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayalı ticaret dışında mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah sizi esirgeyecektir."²⁹¹

Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadis şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.v.) (pazarı denetlerken) bir gıda maddesi yığının yanına yaklaşıp elini onun içine daldırdı. Eli ıslanınca mal sahibine "Bu nedir?" diye sordu. O da "Ya Resulellah! Yağmurdan ıslandı" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "İnsanların

291 en-Nisâ, 4/ 29.

görebilmesi için o yaş kısmı üste getirseydin ya; bizi aldatan bizden değildir!" buyurdu.²⁹²

Reklâmda malın niteliklerine aykırı beyanda bulunmak da hile ve aldatma kapsamına girer. Mal kusurlu olduğu halde bu durum reklâmda bile bile gizlendiğinde de aldatma ve hile yapılmış olunur. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen bir hadiste o şöyle buyurmuştur: "Müslüman müslümanın kardeşidir. Dolayısıyla bir müslümanın kardeşine bir mal sattığında ondaki ayıbı gizlemesi helal değildir."²⁹³

Ebû Suba' anlatıyor: Vâsile b. el-Esfa'dan bir deve satın almıştım. Hayvanı eve götürürken yolda karşılaştığım bir kişi bana: "Onu satın mı aldın?" diye sordu. Ben de: "Evet" dedim. "Bütün özelliklerini sana açıkladı mı?" diye sorunca ben, "Niye açıklasın ki; gösterişli hali onun sağlıklı bir hayvan olduğunu gösteriyor" dedim. Adam, "Binmek için mi aldın, eti için mi?" diye sorunca "Hacca giderken binmek için aldım" dedim. Adam, "Onu geri ver" dedi. Bunun üzerine devenin satıcısı o kişiye yönelerek: "Allah senin hayrını versin! Neden yaptığım ticarete çomak sokuyorsun?" dedi. Adam, Ben Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şunu işittim dedi: "Hiç kimse için bir malın özelliklerini açıklamadan satması caiz değildir. Bildiği halde malın özelliklerini açıklamadan satmak helal değildir."²⁹⁴

292 Müslim, "İman", 164; Tirmizî, "Büyû", 74; Ebû Dâvud, "Büy", 52.

293 İbn Mâce, "Ticârât", 45.

294 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 12

İbn Mesud'dan (r.a.) gelen bir riayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bizi aldatan bizden değildir. Aldatan da hîle-kâr da cehennemdedir."²⁹⁵

3) Mal hakkındaki reklâm, benzer üreticilerinkini kötülemek suretiyle onların malına zarar verici nitelikte olmamalıdır. Çünkü böyle bir davranışta dinen yasaklanmış olan bir zarar verme durumu söz konusudur. Oysa Hz. Peygamber (s.a.v.), "Dinde zarar vermek de zarara rıza göstermek de yoktur"²⁹⁶ buyurmuştur.

Tüketicileri aldatarak kendi ürününün başka firmaların tanınmış meşhur ürünü ile aynı kalitede olduğu hissini uyandırmak için başka markaları taklit etmek de caiz değildir.

Şurası bilinmeli ki ticarî işlemlerde insanlar mutlaka birbirlerine hakkı ve doğruyu hatırlatmalıdırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde, "Din nasihattır" buyurmuş, sahabe, "Nasihat hangi konularda olmalı ya Rasûlellah!" diye sorunca, "Allah'a, Kitab'a, Peygamber'e, Müslümanların önderleri ve tümüne uyma konularında" buyurmuştur.²⁹⁷

Gazzali ticarî ilişkilerdeki nasihatın niteliğini şöyle açıklar:

295 İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî, *Sahihu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb Arnaut) Beyrut 1993, II, 326.

296 İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

297 Müslim, "İmân", 23.

1) Kişi malı yalan yere övmemeli. Çünkü böyle bir davranış yalan söylemekten ibarettir. Abartıya kaçmadan malın kalitesi hakkında gerçek bilgi vermekte bir sakınca yoktur.

2) Malın kusurları gizlenmeyip tümüyle açıklanmalıdır. Satıcı maldaki her hangi bir kusuru gizlediği takdirde müşteriye zulmeden hilekâr durumuna düşer. Hilekârlık yapmak ise haramdır. Bu davranışları gösteren kişi ticarî ilişkilerinde nasihati terketmiş demektir. Oysa nasihat vaciptir.

3) Ölçü ve tartı aletleriyle oynayarak malın miktarı konusunda yanıltıcı davranışlarda bulunulmamalıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "İnsanlardan, kendileri bir şeyi ölçerek aldıkları zaman tam alan; ama onlara bir şeyi ölçüp tartarak verdiklerinde eksik tutan kimselerin, vay haline!"²⁹⁸

4) Malın piyasa fiyatı doğru olarak söylenip ondan hiçbir şey gizlenmemelidir. Gazzali sözlerine şöyle devam eder: "Müslüman, satıcı ve müşterinin bilgisizliklerinden yararlanarak fiyatlardaki dalgalanmaları gizlemek suretiyle fırsatçılık yapmamalıdır. Bu şekilde davranan kişi, adâletten uzaklaşarak zalimlik yapmış ve Müslümanlar için gerekli olan nasihati terk etmiş olur."²⁹⁹

* * *

298 el-Mutaffifin, 83/ 1-3.

299 Gazzali, *İhyâ*, IV, 76-80.

C. İslâm'da Haram Olan Alış Verişler

1. Müstehcen İçerikli Medya Ürünlerinin Ticaretini Yapmak

Açık saçık sahnelerin yer aldığı cinsel içerikli film ve görüntülere yer veren videokaset ve dergilerle suçu öğretici ve teşvik edici polisiye filmlerin ticareti haramdır. Bu tür haram unsurları içeren yazılı ve görsel ürünlerin alımı, satımı, kiralanması, hediyesi, karşılıksız değişimi vb. işlemler tümüyle yasaktır. Çünkü bu işlemler kötülüklerin yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Mü'minler arasında ahlâksızlığın ve edepsizliğin yayılmasını isteyenleri gerek dünyada ve gerekse âhirette acıklı bir azap beklemektedir."³⁰⁰ Bu tür davranışlar aynı zamanda günah ve düşmanlıkta yardımlaşma kapsamına da girer. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "İyilik ve takvada yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın."³⁰¹

Şurası da kesin olarak bilinmeli ki, mal sahiplerinin bu tür haram içerikli yazılı ve görsel ürünleri satanlara iş yerlerini kiraya vermeleri de caiz değildir. Ancak, sosyal, tıbbî ve tarihî içerikli olup İslâm'ın ilkeleriyle çatışmayan ve faydalı programlar içeren ürünlerin ticaretinin yapılmasında bir sakınca yoktur.

300 en-Nûr, 24/ 19.

301 el-Mâide, 5/ 2.

2. Haç ve Heykel Ticareti Yapmak

Haç ve kendisine kutsallık atfedilen heykel ticareti yapmak haramdır; müşteri ister Müslüman ister gayri Müslim olsun hüküm değişmez. Câbir b. Abdullah (r.a.), Mekke'nin fethi yılında Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şu hadisi işitmiştir: "Yüce Allah al-kollü içki, leş, domuz ve putların ticaretini yasakladı. "Ya Rasûlellah! Gemileri yağlama, derileri dabağlama ve aydınlanma amaçlı kullanılan ölmüş hayvanın yağına ne dersin?" diye sorulunca, "Hayır o haramdır" diye cevaplayıp şöyle dedi: Allah Yahudileri bu sebepten dolayı lanetledi; çünkü onlara iç yağını haram kılınca onu eritip sattılar ve parasını yediler."³⁰²

Put ticaretinin haram kılınması, onlarda mübah bir yararın olmaması ve şirke araç edilmelerinden dolayıdır. Bu putlar ister ibadet ister süs amaçlı olsun, ister insan ister hayvan şeklinde olsun ister Müslümana isterse gayri Müslime satılsın tümüyle haramdır. Müslümanların inançlarıyla ilişkisi olmayan gayri Müslimlerin dinî sembollerinin alım satımı da Müslüman'a haramdır.

3. Kullanım Süresi Dolmuş Yiyeceklerin Satışı

Belirli süre için geçerli olan ilaç ve yiyecek maddelerinin üzerine son kullanma tarihlerinin yazılmaması suçtur. Zira bunların üretildiği hammaddelerin her birinin ancak uzmanla-

302 Buhârî, "Büyû", 112, "Meğâzî", 50; Müslim, "Müsâkât", 71.

rının bileceği belli kullanım süreleri vardır. Konunun uzmanlarının da belirttiği gibi, bu tür maddelerin tarihi geçtikten sonra kullanılması tüketene zarar verir; hastalanmasına sebep olur. Dolayısıyla kullanım süresi dolmuş ilaç ve gıda maddelerinin satımı haramdır. Çünkü insanlara zarar ve eziyet söz konusudur. İslâm'da ise Müslümanın başkasına zarar vermesi yasaklanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Ne zarar vermek ne de zarara razı olmak caiz değildir"³⁰³ buyurmuştur.

Kullanım süresi dolan ilaç ve gıda maddelerinin tüketene zarar verdiği sabit olduğuna göre, bu tür maddeleri satan kişi sebep olduğu zarardan sorumlu tutulup cezalandırılabilir. Ayrıca satıcı bu işi bilerek yaptığı takdirde hilekârlık yapmış ve malın kusurunu müşteriden gizlemiş demektir. Hilekârlık ise İslâm'da haramdır. Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadis şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.v.) (pazarı denetlerken) bir gıda maddesi yığının yanına yaklaşp elini içine daldırdı. Eli ıslanınca satıcıya, "Bu nedir?" diye sordu. O da "Ya Resulellah! Yağmurdan ıslandı" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "İnsanların görebilmesi için o yağ kısmı üste getirseydin ya; bizi aldatan bizden değildir!" buyurdu.³⁰⁴ Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen başka bir rivayette de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bize silah doğrultan bizden değildir; bizi aldatan bizden değildir."³⁰⁵

303 İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

304 Müslim, "İman", 164; Tirmizî, "Büyû", 74; Ebû Dâvud, "Büyû", 52.

305 Müslim, "İman", 43.

Her iki hadis de insanların mallarının haksız şekilde yemesine aracı olduğundan hilekârlığın haram kılındığını göstermektedir. Zira hilenin özünde, maldaki ayıp veya noksanlığı gizleme anlayışı söz konusudur. Bu da insanların mallarını korumayı hedefleyen İslâm'ın ruhuyla uyuşmaz. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Müslümanın malı diğer müslümana helal değildir; ancak gönül rızasıyla verirse o başka."³⁰⁶

İster aktif ister pasif şekilde olsun hile yapmak haramdır. Pasif şekilde hile kişinin maldaki ayıp ve noksanlığı bildirmemesidir. Aktif hile ise, kişinin maldaki kusuru gizlemek ve onu olduğunun dışında göstermek için bir takım yollara başvurmasıdır.

Ebû Hureyre'nin (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) hilekârlığın yol açtığı zararı gözler önüne seren şöyle bir kıssayı anlatmıştır: "Geçmişte adamın biri gemide içki satıyordu. Fakat sattığı içkiye su katıyordu. Yanında bulunan maymun onun para kesesini kapıp güvertenin tepesine çıktı. Kesedeki bütün paraları boşalttı. Paraların bir kısmı gemiye bir kısmı da denize gitti."³⁰⁷

4. İçki Üreticisine Üzüm Satmak

Müslümanın içki üreten kişiye üzüm satması haramdır. Bu kişi ister Müslüman ister gayri Müslim olsun farketmez. Ancak,

306 Beyhaki, "Sünen", VI, 96.

307 Ahmed, *Müsned*, II, 335.

bu işin haram olması için satıcının bu üzümlerin içki üretiminde kullanılacağını bilmesi gerekir.

Mâliki, Hanbelî ve Zahirî mezhebi ile Şafiî mezhebinde tercih edilen görüş bu yöndedir. "Günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın"³⁰⁸ ayeti de böyle bir ticaretin haram olduğuna delâlet eder. İbn Kudâme şöyle diyor: "Ayetteki nehy (yasaklama) kipi haram ifade eder."³⁰⁹ Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen şu hadis de bu tür bir işlemin haram olduğunu gösterir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) içkiyi üreten, ürettiren, içen, taşıyan, kendisine taşınan, ikrâmını (sâkiliğini) yapan, satan, bedelini yiyen, satın alan ve kendisi için satın alınandan oluşan on kişiye lanet etmiştir."³¹⁰ Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen şu hadis de bu işin haram olduğunu gösterir: "Kim ki Yahudi, Hristiyan veya içki üreticisine satmak için hasat mevsiminde üzümlünü stok ederse yüz üstü cehenneme atılır."³¹¹

Muhammed b. Şîrin'den şöyle bir haber nakledilmiştir: "Uzmanı Sa'd b. Ebî Vakkas'a, arazisindeki üzümlerin kurutulup değerlendirilmeye uygun olmadığını ancak, içki üreten birine satılarak değerlendirilebileceğini söyler. O da üzüm bağının sökülmesini emreder ve, "İçki üretene satacaksam ben ne kötü bir

308 el-Mâide, 5/ 2.

309 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 167.

310 Tirmizî, "Büyû", 58.

311 İbn Hacer, *Bulûğu'l-merâm*, s. 167.

insan olurum" der.³¹² İbn Hazm da: "İçki üretene üzüm satma" meâlindeki hadisi A'tâ kanalıyla rivayet eder.³¹³

İbn Teymiyye içki üreten kişiye üzüm satmanın hükmü hakkındaki soruyu şöyle cevaplandırmıştır: "İçki üretene üzüm satmak caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) içki üretene üzüm sıkarak yardımcı olan kişiyi lanetlediğine göre, ona üzüm satarak daha fazla yardımcı olanın hali nice olur? Burada bir zaruret durumu da yoktur. Zira o üzümü yaş olarak satmayıp kurutarak değerlendiremese de sirke, pekmez vb. şeyler yaparak değerlendirebilir."³¹⁴

Bu arada konuyla ilgili önemli bir kuralı burada hatırlatmak istiyorum. O da İslâm âlimlerinin belirlediği gibi, "amaçlar hakkındaki hükümler araçlar için de geçerlidir". İ'zz b. Abdisselâm şöyle der: "Amaçlar hakkındaki hükümler araçlar için de geçerlidir. Amaçların en güzeline ulaştıran araç en güzel araç, en kötüsüne ulaştıran da en kötü araçtır."³¹⁵

5. Sigara Ticareti Yapmak

Tütün, önceleri İslâm dünyasında bilinen bir bitki olmadığından geçmiş dönem fakihleri sigaranın hükmü konusunda

312 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 168.

313 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 522.

314 İbn Teymiyye, *Fetâvâ*, XXIX, 236.

315 İ'zz b. Abdisselâm, *Kavâidu'l-ahkâm fî melâlihi'l-enâm*, Beyrut y. ve t.y., I, 46.

görüş bildirmemişlerdir. Âlimlerin bazılarının belirttiği gibi, İslâm dünyasında tütün ilk kez hicri 1000 (m.1600) yıllarında yaygınlaşmaya başlamıştır. Yaygınlaşmasıyla birlikte, sigaranın hükmü konusunda fakihler tarafından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısım fakih sigarayı mübah bir kısmı ise haram görmüştür. Bu tartışmalar sigaranın zararlarının henüz tam olarak bilinmediği bir döneme aittir. Günümüzde ise sigaranın zararlı olduğu bilimsel veriler ışığında artık kesinlik kazanmıştır. Birçok bilimsel ve tıbbî kurul sigaranın zararlı olduğu konusunda hemfikirdirler. Sigara kanser, akciğer ve ağız kanseri, damar sertliği vb. kötü hastalıkların başlıca sebebidir. Bu nedenle birçok çağdaş İslâm âlimi sigaranın haram olduğunu belirtmiştir ki bizce de bu görüş isabetlidir. Nargile ve benzeri bağımlılık yapıcı diğer şeyler de sigara ile aynı hükme tabidir. Sigara hakkındaki haramlık hükmüne onun kullanımı, satımı, dağıtımı, ikramı vb. bütün konular girer.

Sigaranın haram olduğuna dair hükmü aşağıdaki delillere dayandırabiliriz:

a. Sigaranın Tıbbî Zararları

Sigaranın gerek onu kullanan gerekse kullanmayana zarar verdiğinde şüphe yoktur. Doktorlar, kimyagerler ve konunun diğer uzmanları bu görüştedir. Çünkü sigaranın yapısında bağırsıklık sistemini zayıflatıcı on beşten fazla zehirli madde vardır.

Böbrekler, sinir sistemi ve kan dolaşımı üzerinde zararlı etkisi bulunan nikotin zehiri, bunların başta geleni ve en etkin olanıdır. Bir diğer zehirli madde de kan dolaşımını olumsuz şekilde etkileyen karbondioksittir.

Sigarada bulunan zehirli maddelerden biri de dişleri sarartıp çürüten ve diş eti iltihaplanmasına yol açan sarı yapışkanimsi madde katrandır. Bu madde kansere ve solunum yollarının iltihaplanmasına sebep olma vb. kullanana zarar ve eziyet verme bakımından sigarada bulunan zehirli maddelerin sağlık bakımından en tehlikeli olanıdır. Zira sigara ağız, dudaklar, dişler, diş etleri, dil, bademcikler, sindirim sistemi, solunum sistemi, sinir sistemi, kan dolaşımı ve boşaltım sistemini olumsuz şekilde etkileyip zarar verir. Ayrıca çocuğun ana rahmindeki gelişimini de olumsuz şekilde etkiler. Bu nedenle hâmile bayanlara sigara kullanmamaları tavsiye edilir. Bunca zararı olan bir şeyin haramlığından şüphe edilmez. "İslâm'da zarar vermek de zarara rıza göstermek de yoktur"³¹⁶ hadisinde de belirtildiği gibi, İslâm bütün zararlı şeyleri yasaklamıştır. Nevevî şöyle der: "Bir şey - cam, taş ve zehir gibi- yenmesi zararlı ise, o şey aynı zamanda haramdır."

b. Sigaranın Ekonomik Zararları

Sigara ve onun sebep olduğu hastalıkların tedavisi uğruna para harcayanların sayısı milyarları bulmaktadır. Bu uğurda

316 İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

harcanan paralarla ilgili olarak dile getirilen rakamlar, sigaranın birey ve toplumlar için ekonomik yönden ne kadar zararlı olduğunu açıkça göstermektedir. İslâm, paranın bu uğurda harcanmasını kesinlikle onaylamaz. Zira sigaraya masraf etmek paranın dünyada da âhirette de faydası olmayan bir alana harcanması demektir.

c. Sigaranın Psikolojik Zararları

Kardavî şöyle der: "Sigaranın bu konuda fikir beyan edenlerin gözünden kaçan bir zararı daha vardır ki o da psikolojik etkisidir. Sigara ve benzeri maddelerin tiryakiliği insanı o maddeye köleleştirir. Bu sayede insan bu rezil alışkanlıkların esiri haline gelir. Bir gün bir sebepten dolayı bu huyunu terk etmek istese dahi terk edemez. Sigaranın zararı kişinin bedeni, çocuğunun eğitimi ve daha yararlı yerler varken parasını sigaraya harcama şeklinde ortaya çıkar. Bu psikolojik esaretten dolayı birçok kişi çoluk çocuğunun nafakasını bu pis huyunu tatmin için harcar. Çünkü bir daha bu alışkanlıktan vazgeçip hürriyetini eline geçiremez. Kendisi veya dışarıdan kaynaklanan bir nedenle sigarayı kullanamaz hale geldiğinde adetâ işkence çeker, dengesi bozulur, üzüntüye kapılır, aklî dengesini kaybeder, sinir sistemi iflas eder." Bu kadar zararı olan bir şey için haram hükmünün verilmesinde herhalde her hangi bir şüphe kalmasa gerek.

- Sigara Pistir

Akli selim sahibi herkesin gözünde sigara pistir. Bunu sadece inatçı olanlar reddeder. Hiçbir akıl sahibi sigaranın temiz olduğunu söylemez. Yüce Allah ise şöyle buyurmuştur: "O size temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılar". Bu da göstermektedir ki sigara pistir ve bu pislği sebebiyle de haram kılınan şeylerden sayılmalıdır.

- Sigara Nefret Ettiricidir

Sigara kendisinden nefret edilen şeylerdendir. Bu durumu bütün sigara içenler bilir. Tiryakilerin nefret etmemeleri sigaranın helâl olduğu anlamına gelmez. Çünkü bazı alkolikleri bir veya iki kadeh içki sarhoş etmez. Onların sarhoş olmaları için fazla miktarda içki içmeleri gerekir. Nasıl ki bu durumdaki kişiye içki helaldır denemiyor aynı şekilde, ondan nefret etmeyen tiryakiye de sigara helaldır denemez. Ümmü Seleme'den (r.ah.) nakledilen bir hadiste, "Hz. Peygamber (s.a.v.) sarhoş edici ve nefret ettirici her şeyi yasaklamıştır."³¹⁷ Yasaklama kipinde (nehy) aslolan -başka bir engel yoksa- yasaklanan şeyin haram olduğudur.

Sigaranın haram olduğunu gösteren delilleri kısaca zikrettikten sonra ben de bazı çağdaş âlimler gibi sigaranın kesinlikle haram olduğunu belirtmek istiyorum. Fakat onun haramlığı içki

317 Ebû Dâvud, "Eşribe", 5.

ve zinanınki gibi değildir. Zira haramların derece ve kademeleri vardır. Bir kısmı büyük bir kısmı da küçük günah kapsamına girer. Kanaatimce sigara bu son grupta yer alır. Bununla birlikte bu kötü huyun terk edilmesi gerekir. Dolayısıyla üretimi, satımı, dağıtımı, ikrâmı, tanıtımı vb. sigara ile ilgili bütün işlemler haramdır.

Son olarak şunu da vurgulamak gerekir ki, sigaranın mekruh olduğu şeklindeki görüş zayıftır. İşin uzmanı olan ve olmayan her kes tarafından zararlı olduğu kabul edildiğine göre, sigaranın mübah olduğuna dair görüşün dikkate alınır bir yanı kalmaz. Kardavî şöyle der: "Değerlendirmelerden sigaranın mübah olduğuna ilişkin görüşün dikkate alınacak bir yönünün olmadığı anlaşılmaktadır. Aksine bu görüş, konunun önemini kavrayamayanların açık bir yanılgısından ibarettir. Az dahi olsa, servetin faydasız yere harcanmasına sebep olması, çirkin ve rahatsız edici şekilde kokması ve bir kısmı kanıtlanmış bir kısmı olası zararları içeriyor olması sigara hakkında haram hükmünün verilmesi için yeterlidir.

Kullanılmaya başlandığı ve zararlarının henüz bilinmediği hicri 1000 yıllarında sigaranın mübah olduğuna dair ileri sürülen görüş anlayışla karşılanabilir. Fakat tıbbî kurumlarca zararlı olup olumsuz sonuçlara sebebiyet verdiği ilan edilip bu durumun gerek bütün insanlar gerekse konunun uzmanlarınca sayısal veriler halinde bilindiği günümüzde, sigaraya mübah demenin hiçbir tutarlı dayanağı kalmamıştır.

6. Köpek Ticareti Yapmak

Öncelikle şurası bilinmelidir ki, av veya koruma amaçlı olması dışında evde köpek beslemek caiz değildir. İbn Ömer'den (r.a.) nakledilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Av veya koruma amacı dışında evinde köpek besleyenin amelleri her gün iki krat eksilir."³¹⁸

Köpeği satıp parasından yararlanmanın hükmü konusunda İslâm âlimleri arasında derin görüş ayrılıkları vardır. Fukahânın çoğunluğu, köpeğin satışının da ondan elde edilen gelirin de haram olduğu görüşündedir. Bu görüş sahiplerinin delilleri aşağıdaki hadislerdir:

1) Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den (r.a.) nakledilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) köpeğin parasını yasakladı."³¹⁹

2) Rafi' b. Hudeyc (r.a.) anlatıyor: "Ben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediğini işittim: "Kazancın en çirkini, fahişelik karşılığında alınan ücret, köpek parası ve hacamatçılık karşısında alınan ücrettir."³²⁰

Başka bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Köpek parası pistir, fahişenin bu iş için aldığı ücret kirlidir, hacamatçının kazancı kirlidir."³²¹

318 Müslim, "Musâkât", 10.

319 Müslim, "Musâkât", 9.

320 Müslim, "Musâkât", 9.

321 Müslim, "Musâkât", 9.

Bir kısım İslâm âlimi ise av ve bekçi köpeğinin satışını caiz görmüşlerdir. Satımı caiz görülen bu köpek grubu içine günümüzde suçluların takibi, uyuşturucu maddelerin tespiti vb. amaçlar için kullanılan iz süren köpekler de girer. Ebû Hanife, bir rivayete göre Malik, A'ta ve İbrahim en-Nehaî' bu görüştedir.³²²

Bir Malikî âlimi olan Sahnûn şöyle demiştir: "Ben av köpeğini satar parasıyla da hacca giderim."³²³ Bu görüş bir kısım Hanbelî âlimden de rivayet edilmiştir.³²⁴

Şevkânî ve Elbânî'nin de benimsediği bu görüş aşağıdaki sebeplerle bizce de isabetlidir.

Birinci olarak, Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: "Size iyi ve temiz şeyler helal kılındı." Allah'ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin), Allah'tan korkun. Muhakkak Allah, hesabı çabuk görendir."³²⁵ Ayetin bu konudaki delil olan yönü ayette geçen "مَكْلِينَ" kelimesidir. Kurtubî'ye göre,

322 Nevevî, *Şerh'u Sahih-i Müslim*, IV, 179.

323 Desûkî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *Hâşiye-tü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-kebir*, y.y.: Dârü'l-fikr, t.y., III, 11.

324 el-Merdavî, Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed, *el-İnsâf fi marifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel* (nşr. Muhammed Hamid Fiki), Beyrut 1986/1406, IV, 28.

325 el-Mâide, 5/ 4.

bu kelime ile köpek sahipleri de kastedilmiştir. Edepli, terbiyeli kelimeleri kullanıldığında o kişiyi terbiye eden kişinin kastedilmesi örneğinde olduğu gibi.³²⁶

Bu ayet avcılık için yararlanmak üzere köpek edinmenin caiz olduğunu dolayısıyla köpeğin kendisinden yararlanan bir av aracı olduğunu gösterir. Beslenmesi caiz olan şeyin ise satımı da caizdir.

İkinci olarak, ulemânın çoğunluğunun köpeğin beslenmesi ve satılmasının haram olduğuna ilişkin delil olarak ileri sürdükleri hadislerin bir kısmında av ve bekçi köpeğinin istisna edildiği görülmektedir.

Bu rivayetlerden bir kaç şöyledir:

1) Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) av köpeği dışındaki köpeklerin parasını yasakladı"³²⁷ Bu hadisin onu destekleyici nitelikte farklı rivayetleri de nakledilmiştir.³²⁸

2) Câbir'den (r.a.) rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) eğitilmişlerin dışındaki köpeklerin parasını yasakladı."³²⁹ Şevkâ-

326 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 45.

327 Tirmizî, "Büyû", 65.

328 Ebû'l-Feyz Ahmed b. Muhammed b. Sıddik Gumari İbnü's-Sıddik, *el-Hidâye fî tahrîci ehâdisi'l-Bidâye = Hidayetü'r-rüşd bi-tahrîci ehâdisi Bidayeti Ibn Rüşd* (nşr. Yusuf Abdurrahman Mar'aşlı, Adnan Ali Şallak), Beyrut 1987/1407, VII, 169.

329 Ahmed, *Müsned*, III, 317.

nî bu hadisle ilgili olarak şöyle der: "Mutlakın mukayyede hamledilmesi gerekir. Dolayısıyla bu mukayyed hadisle delil getirmek doğru olursa haram kılınanın av köpeği dışındakiler olduğu anlaşılır."³³⁰

Bir hadisci olan Elbânî ise şöyle der: "Av köpeğinin beslenmesini mübah kılan sahih hadislerden yola çıkarak böyle bir istisnanın yapılması doğrudur. Bu durumda Tahavî'nin de belirttiği gibi, diğer mübah eşyalar gibi köpeğin satışı da parası da helaldir."³³¹ İ'lâü's-sünen yazarı da av köpeğini yasak kapsamından istisna eden hadisi destekleyici çok sayıda rivayet zikrederek sonuçta şöyle der: "Av köpeğini istisna eden hadis en azından hasen derecesindedir. Dolayısıyla koruma, avcılık, iz sürme vb. amaçlarla köpeğin alınıp satılacağının caiz olduğu anlaşılmaktadır."³³²

330 Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 163.

331 Muhammed Nâsirüddin Elbanî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, Dimaşk 1979, VI, 1156.

332 et-Tehânevî, Zafer Ahmed, *İ'lâü's-sünen*, Karaçi 1415, XIV, 486.

V. İSLÂM'DA FİNANSAL PİYASALARA YÖNELİK HÜKÜMLER

A. Finansal Kurumlarla İlgili Hükümler

1. Kâr ve Faiz Arasındaki Fark

Kâr ile faizi (*riba*) birbirinden ayıramama problemi hâlâ birçok kişinin zihninde mevcuttur. Bu kişiler, faizsiz banka aracılığıyla yapılan işlemle faizli bankada yapılan işlem arasında herhangi bir farkın olmadığını sanarlar. Örneğin; araba almak isteyen bir kişiden, faizsiz bankaya başvurduğunda arabanın fiyatının 10.000 Lira kurumun alacağı kârın 800 Lira, faizli bankadan kredi istediğinde ise 10.000 Lira kredi karşılığında 650 Lira faiz talep ediliyor. Bu kişi, iki işlem arasında bir farkın olmadığını, hatta faizli bankanın istediği faizin, faizsiz bankanın talep ettiği kârdan daha az olduğundan, masrafı daha az olanı tercih ettiğini ileri sürebiliyor.

İki işlem arasındaki farkı izah için şu konuları iyice anla-

mak gerekir: Arapça'da "kâr" ticaretten elde edilen fazlalığa denir. Tâcir, kâr ettiğinde Arapça'da "ربحت تجارته": onun ticareti kâr etti" denilir. Aynı şekilde alış verişin kazançlı olsun anlamında "تجارة رابحة" denir. Kur'an-ı Kerim'deki şu ayette de "kâr" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır: "Onlar öyle kimselerdir ki, sapıklığı doğru yola karşılık satın alırlar. Alış verişleri kâr getirmez. Yola gelecek de değillerdir."³³³

Taberî, bu ayetin tefsirinde şöyle eder: "Malını daha değerli bir mal ile değiştiren yahut o malı satın aldığı fiyattan daha yüksek bir fiyatla satan tüccar bu işten kâr etmiş demektir. Malını değerinden daha düşük bir malla değiştiren yahut o malı satın aldığı bedelden daha düşük bir bedelle satan kişi ise bu işten zarar etmiş demektir."³³⁴ Dolayısıyla kâr, sermayenin ticarî faaliyette çalıştırılmasıyla elde edilen fazlalığa denir. Başka bir ifadeyle sermayenin ticaret, sanayi vb. meşru alanlarda çalıştırılması sonucu ortaya çıkan fazlalığa kâr denir. Fakihlere göre kâr, üretimin iki temel faktörü olan emek ve sermayenin üretim sürecine katılması sonucu ortaya çıkar. Kârın oluşumunda emeğin çok büyük etkisi vardır.

Samî Hamûd bu konuda şöyle der: "İslâm hukuku açısından kâr, sermayenin artma yöntemlerinden biridir ki bu da o sermayenin yatırımda kullanılmasıyla gerçekleşir. Zira kârı ortaya çıkaran en önemli etkenlerden biri olan sermayenin dola-

333 el-Bakara, 2/ 16.

334 Taberî, *Tefsîr*, I, 315-316.

şımı yatırım işlemi sürecinde gerçekleşir. Sermayenin ticarete değerlendirilmesi de böyledir. Ticaret esnasında para önce mala dönüşür; mal satıldığında, bu işten kâr edilmişse, kârla birlikte daha fazla miktarda; yok eğer zarar edilmişse daha az miktarda paraya dönüşmüş olur. Kârın ortaya çıkmasına sebep olan maldaki bu dönüşüm, insan emeğinin mal üzerindeki etkisiyle gerçekleşir. Çünkü para kendi haline bırakıldığında her hangi bir artış göstermez; emek söz konusu olmasa o para yıllar yılı aynı şekilde kalır. Ancak, uzman bir kişinin elinde alış veriş ve benzeri meşru faaliyetlerde işletilirse bu para çoğalır. Sonuç olarak, para ancak emeğin katkısıyla artar. Zira paranın, para doğurma özelliği yoktur. İşte bu sebepten dolayı İslâm'ın sermayeye bakışı, onun -darlıkta da bollukta da- ancak emekle birlikte kârı hak edebileceği noktasındadır. Bu durum birçok fikhî kuralda da vurgulanmıştır. Bu gerçek, Yüce Allah'ın kullarına karşı olan adalet ve ihsanı sonucu göndermiş olduğu bu dinin, insanın çabası sonucu ortaya çıkan emeğine verdiği değeri gösterir.³³⁵ Faiz ise alacaklının, vermiş olduğu paranın belli bir süre zarfında yanında kalması sebebiyle, borçludan talep ettiği fazlalıktır.

Faizin tarifini iyice düşündüğümüzde şunu görürüz: Faiz, paranın değişimi sürecinde vadeden doğan fazlalıktır. Başka bir ifadeyle faiz, verilen vadenin, ertelenen sürenin karşılığıdır. Bir kişi 1100 Lira ödemek üzere faizli bankadan 1000 Lira kredi al-

335 Sâmi Hasen Hamûd, *Tatvîru'a'mâlî'l-masrafiyye bimâ yettefikü veş-şeriâtî'l-İslâmiyye*, Kahire 1976, s. 23-254.

sa, bu 100 Lira bankanın sağladığı bir yıl vade karşılığında talep ettiği fazlalıktır. Kârla faiz arasındaki farkı daha da netleştirmek için şu hususa da dikkat etmek lazımdır: Kâr sermaye ile emeğin birlikteliğinden ortaya çıkar. Bir tüccar alış veriş yaptığında, onun emek ve sermayesinin işletilmesi sonucunda kâr meydana gelir. Faize gelince o, emek söz konusu olmaksızın yalnızca sermayeden ortaya çıkar, yani para, para doğurmuş demektir ki bu durum İslâm'da meşru görülmez.

Bir kişi çıkıp "kâr da faiz de sermayedeki artışı ifade eder" diyebilir. Bu söz doğrudur. Ancak kârdaki fazlalık, sermayenin bir durumdan başka bir duruma dönüşmesiyle meydana gelirken faiz, sermayenin bizzat kendisinde meydana gelen artıştan ibarettir; yani bu iş 1000 Liranın, 1100 Liraya dönüşmesi olayıdır.

Bir kişinin faizsiz bankadan 10.000 Lira değerindeki bir arabayı 11000 Liraya satın almasıyla, 11000 Lira ödemek üzere faizli bankadan 10.000 Lira kredi alıp aynı arabayı satın alması arasında, sonuç bakımından her hangi bir fark olmadığını söyleyen kişiye, İslâm'da önemli olanın sonuç değil, o sonuca ulaşma yöntemi olduğunu hatırlatmak gerekir. Örneğin; iki kişinin de 1000 Liralık sermayeleri olsa, birincisi bu sermaye ile prinç satın alıp onu mülkiyetine geçirdikten sonra 1100 Liraya satsa, bu kişi sermayesini 100 Lira artırmış olur ki bu fazlalık kâr olarak adlandırılır. Diğer şahıs ise elindeki 1000 Lirayı, 1100 Lira almak üzere başkasına kredi olarak verse o da sermayesini 100 Lira

artırmış olur. Fakat bu fazlalık riba yani faiz olarak adlandırılır. Görüldüğü üzere her ikisi de sermayelerini 100'er Lira artırdılar. Her iki durumda da aynı sonuç ortaya çıktı. Fakat birinci işlemin sonucu helâl, ikincisinin sonucu haramdır. Dolayısıyla önemli olan sonuç değil o sonuca ulaştıran araçlardır.

2. Faizsiz Bankalarla Faizli Bankalar Arasındaki Fark

Faizsiz bankalarla faizli bankalar arasında her hangi bir farkın olmadığını ileri sürenler vardır. Bu şekilde düşünenler, konunun içyüzü hakkında gerçek bilgileri olmadığından ileri geri konuşup duruyorlar. Bu söylentiler bir kısım vaiz, hatip ve kültürlü tabakaya mensup dini tahsil görmüş kişiler tarafından da dillendirilmektedir. Bu kişiler ne faizsiz bankaların üzerine bina edildiği dini referanslar ne de yapmış oldukları işlemlerden haberdardırlar. Faizsiz bankacılık düşüncesine karşı olanlar, bu uygulamanın kapitalist sistemin bir parçası, hatta destekleyicisi olduğu düşüncesiyle onu reddediyor ve pür İslâmî bir sistem kurulduğunda devlet başkanının baskısıyla faizli bankaların bir çırpıda faizsiz sistemle çalışmaya başlayacaklarını hayal ediyorlar. Oysa bu düşünce sahipleri yanılıyorlar. Şayet onlara, "İslâm âlemini önüne katmış sürüklemekte olan bu faiz tufanı karşısında çözümünüz nedir?" diye sorulsa sadra şifa bir cevap da veremezler. İşin ilginç tarafı, faizsiz bankacılık düşüncesine muhalif olanlar olayın içi yüzünden haberdar olmadan helal ile haramı bir görüp, iki şeyi birbirine karıştırıyorlar. Onların bu yaklaşımı

Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah tarafından reddedilen müşriklerin tavrına benziyor. Zira müşrikler; "Alış verişte faizcilik gibidir" demişler, Yüce Allah da; "Allah alış verişi helal faizciliği haram kıldı"³³⁶ buyurarak bu iddiayı boşa çıkarmıştır. Ben bu kişilere, "bu tür yıkıcı söylentilere başvurmadan önce, İslâm muâmelat sistemi ve faizsiz bankaların uygulamaları hakkında kapsamlı bir araştırma yaptınız mı?" diye sormak isterim.

Faizsiz bankaların üzerine bina edildiği düşünce, bu kurumların ister verme ister alma şeklinde olsun, bütün işlemlerinde faizden kaçınmalarını emreder. O halde nasıl oluyor da faizsiz bankalarla, işlemlerinin büyük çoğunluğu faizli olan diğer bankalar eşit tutuluyor?

Faizsiz bankalar işlemlerinde faize yer vermediklerini ilan ediyor, bunu kuruluş sözleşmelerinde de dile getiriyorlar fakat bu tür düşünce sahipleri yine çıkıp faizsiz bankalarla faizli bankalar arasında her hangi bir farkın olmadığını ileri sürüyorlar.

İşlemlerinde faize yer vermiyor olmaları, faizsiz bankaları faizli bankalardan ayıran temel özelliktir. Çünkü faiz bilindiği üzere, Kitap ve Sünnet'in açık nasslarıyla haram kılınmıştır. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur: "Faiz yiyenler, şeytanın peşine takılıp aklını çeldiği kimsenin davranışından farklı bir davranış göstermezler. Bu onların, "alım satım da tıpkı faizli işlem gibidir" demeleri sebebiyledir. Oysa Allah alım satımı helâl,

336 el-Bakara, 2/ 275.

faizli işlemi haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da, faize son verirse, geçmişte olanı kendinindir. Onun işi Allah'a aittir. Kim de devam ederse, onlar cehennem ehlidirler. Hep orada kalacaklardır. Allah faizi eksiltir, sadakaları artırır. Allah nankör günahkârların hiç birini sevmez. Kimler inanır, iyi işler yapar, namazı kılar ve zekâtı verirse; onlara Rabpleri katında ödül vardır. Onlar için ne bir korku, ne de üzüntü vardır. Müminler! Allah'tan korkun! Eğer inanmış kişilerseniz faizden geriye kalanı bırakın! Bunu yapmadınız mı, bilin ki, Allah ve Elçisi tarafından bir savaşla yüz yüzesiniz. Tevbe ederseniz, ana mallarınız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz."³³⁷ Hz. Peygamber de (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah faizi yiyene, yedirene, kâtipliğini ve şahitliğini yapana lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda aynıdırlar."³³⁸

Garib el-Cemal bu konuda şöyle der: Faizsiz bankaları diğer bankalardan ayıran en önemli özellik, onların işlemlerindeki faizsizliktir. Bu durum onları İslâm toplumunun sağlam yapısıyla âhenkli hale getirerek faaliyetlerini dinî ve aklî bakımdan sağlam temellere dayandırır. Bu kurumları geliştirip işletenler, hedeflerinin yalnızca kâr olmadığı ayrıca tebliğ sorumluluğunu yerine getirme ve ümmeti dinin aslî kaynaklarına aykırı işlemlerden kurtarmaya hazırlama görevini de ifa ettiklerinin bilin-

337 el-Bakara, 2/ 275-279.

338 Müslim, "Müsâkât", 19; Tirmizî, "Büyû", 2; Ebu Dâvud, "Büyû", 4.

cindedirler. Bütün bu sayılanların üstünde ve öncesinde ise, bu kurumlarda görev yapanlar çalışmanın dünyevi karşılığı yanında Allah'ın sevapla mükâfatlandığı bir ibadet ve bir takva yönünün de olduğunu farkındadırlar."³³⁹

Aynı şekilde faizsiz bankalar bütün birikimlerini yatırımda kullanırlar. Bilindiği üzere, faizsiz bankalar öncelikle birer kalkınma bankasıdır. Bu bankalar dinî ilkelere uygun olarak çalışmak üzere kurulduklarından, bütün işlemlerinde Allah'ın helal kıldığı şeylerle bağlı kalmak zorundadırlar. Bu durum onları, sermayeyi ülkeler ve insanların yararına olan projelerin finansmanında kullanmak ve bu aşamada da İslâm'ın belirlediği helal ve haram dairesinde hareket etmek durumundadırlar. Bu amaçlara ulaşmak için de aşağıdaki ilkelere bağlı olarak çalışırlar:

1) İslâm; insanının ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetlerin üretimine yönlendirip odaklandırmak.

2) İster mal ister hizmet olsun, ürünün helal kapsamında olmasına özen göstermek.

3) Üretimin bütün aşamalarında (finansman, üretim, alışveriş) helal dairesi içerisinde olmasına özen göstermek.

4) Bütün üretim faktörlerinin (ücretler, çalışma sistemi) helal dairesi içerisinde olmasına özen göstermek.

339 el-Cemâl, Garib, *el-Mesârif ve büyûtü't-temvîli'l-İslâmiyye*, Cidde ts., s.192-193.

5) Toplumun ihtiyaç ve yararını bireysel yarardan öncelikli görmek.³⁴⁰

Bütün bu sayılanlara, zekât sisteminin *Zekât fonu* aracılığıyla yeniden ihyâ edilip onun hak sahiplerine dağıtılması gibi önemli bir görevi ifa ettikleri de eklenebilir. Aynı şekilde, faizsiz bankaların yıllarca unutturulmaya çalışılmış olan İslâm muamelât hukukunun yeniden dirilmesindeki rolü, kibirli ve cahiller dışında kimsenin inkâr edemeyeceği bir gerçektir. Bu kurumlar sayesinde bilim adamı ve araştırmacıların çabaları muamelât fikhının üzerindeki tozları gidermeye yöneldi ve bu sistem hakkında çok sayıda araştırmanın yapılmasının önü açıldı. Böylece İslâm kütüphanesi'ne *murâbaha*, *müşâreke*, *şirketler* ve *kambiyo* ile ilgili yüzlerce eser kazandırıldı.

Ancak benim bu sözlerim, faizsiz bankaların uygulamalarında zirveye ulaşip hiç hata yapmadıkları, tam anlamıyla fıkha uygun çalıştıkları şeklinde yorumlanmamalıdır. Hayır hayır! Şurası muhakkak ki, faizsiz bankaların durumu tıpkıyla günümüz insanlarının durumuna benziyor. Müslümanlar arasında İslâm'ın hükümlerine tam anlamıyla uyanlar olduğu gibi sâlih amellerini kötü amelleriyle karıştıranlar da vardır. Aynı şekilde faizsiz bankalar içerisinden de dinin ilkelerine tam anlamıyla uygun faaliyet gösterenler olduğu gibi, doğruyu yanlışla karıştıranlar da vardır. Faizsiz bankacılık işlemlerinde hata yapılıyor

340 el-Cemâl, el-Mesârif, s.193.

olması, bu hatanın faizsiz bankaların üzerine bina edildikleri düşünce ve ilkedен kaynaklandığı anlamına gelmez. Banka personelinin hata yapması ise son derece doğal karşılanmalıdır. Çünkü çalışmayan hata yapmaz; bir kişi çalışıyorsa o mutlaka hata da yapacaktır.

Sonuçta şunu vurgulamak gerekir ki, faizsiz bankalar bilimsel çalışma ve araştırmalar, ilmî ve fıkḥî toplantılar, İslâm âlimleri yanında iktisatçıların da katıldığı bilimsel kongrelerden yola çıkarak asrımızdaki birçok Müslüman âlimin belirlediği esas ve ilkeler doğrultusunda gün geçtikçe ilerleyip başarılı bir şekilde yollarına devam etmekte. Ayrıca her bir faizsiz bankanın iktisatçı ve fıkḥî uzmanlardan oluşan danışma kurulları vardır ki, bunlar bankaların işlemlerini denetler, personeli ilke ve esaslar doğrultusunda yönlendirici, teşvik edici ve eğitici çalışmalar yaparlar.

Konuyu Kardavî'nin şu sözleriyle bitirelim: Sözüm, hangi gerekçeye dayanırsa dayansın, faizsiz banka ve finans kurumlarını tenkit edenlere yöneliktir. Bir kısmının tenkitlerinde samimi olduklarından da eminim. Faizsiz bankalara yönelik tenkitleri şu üç başlıkta cevaplamak mümkündür:

1) Öncelikle bu kişiler gerçekçi olsunlar; her tarafı noksanlıklarla dolu olan toplumda sadece faizsiz bankalardan mükemmeli beklemesinler. Henüz daha tecrübe aşamasındaki uygulama konusunda sabırlı davransınlar. Her taraftan suçlama

yönelteceklerine bu kurumlara yardımcı olmaya çalışsınlar. Şu hikmetli sözü çok iyi düşünsünler: "Konuşmak kolaydır. Ancak işlerin en zoru, söylenileni hayata geçirmektir."

2) Bu kişiler başkalarını karalama ve başkaları hakkında art niyetli düşünce üretme konusunda yarışacaklarına, insanlar hakkında iyi niyetli düşünmeye öncelik versinler. İnsanı helâk eden şeylerden biri olan; sadece kendi düşüncelerini haklı görmekten ve insanı rezil duruma düşüren şeylerden olan; kendi kendilerini kandırmaktan vazgeçerek yüce Allah'ın şu sözünü hatırlasınlar: "Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır."³⁴¹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisini de unutmasınlar: "Sizi zandan sakındırırım. Zira zan sözün en yalan olanıdır."³⁴²

3) Faizsiz bankalar hakkında her ne kadar bazı olumsuz değerlendirme ve yargılamalar yapılıyor ise de bazı olumlu taraflarının da var olduğunu düşünsünler. Bu kurumların olumlu yanlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Bu bankalar Müslüman bireye ticarî faaliyetlerini helal yoldan sürdürme imkânı sağladı, faizli bankalarla çalışma zorunluluğundan kurtararak Müslümanların gönüllerini ferahlat-tı.

b) Faizsiz banka kurulabileceğine dair güven ve arzuyu

341 el-Hucurât, 49/ 12.

342 Müslim, "Birr ve's-sıla ve'l-âdâb", 9.

Müslümanların kalplerinde yeşertti. Aynı zamanda toplumsal irade harekete geçtiğinde İslâm'ın ilkelerinin tatbikinin zor değil kolay olduğunu gösterdi.

c) Faizli bankaların sadece zenginlerle çalıştığı bir dönemde, Müslümanlar arasında tasarruf ve yatırımın gelişmesine katkı sağladı.

d) Zekât, hayır ve karz-ı hasen fonları aracılığıyla fakirler, hayır kurumları ve dini kurumlara yardım fırsatı yarattılar.

e) Eğitici ve kültürel etkinliklerin finansmanına katkı sağladılar.³⁴³

3. Faizli Bankaya Para Yatırmanın Hükümü

Faiz günahların en büyüklerindendir. O Allah'ın Kitabı ve Elçisi'nin Sünneti'nde kesin bir dille haram kılınmıştır. Faizin haramlığı hakkındaki nassları dikkatle inceleyen bir Müslüman bu büyük tehlikeyi sonuçlarıyla birlikte görebilir.

Yüce Allah şöyle buyurur: "Faiz yiyenler, şeytanın peşine takılıp aklını çeldiği kimsenin davranışından farklı bir davranış göstermezler. Bu onların, "alım satım da tıpkı faizli işlem gibidir" demeleri sebebiyledir. Oysa Allah alım satımı helâl, faizli işlemi haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da, faize

343 Kardâvî, *Beyu'l-murâbaha* s. 86-87.

son verirse, geçmişte olanı kendinindir. Onun işi Allah'a aittir. Kim de devam ederse, onlar cehennem ehlidirler. Hep orada kalacaktır. Allah faizi eksiltir, sadakaları artırır. Allah nankör günahkârların hiç birini sevmez."³⁴⁴ Diğer bir yerde de Yüce Allah şöyle buyurur: Müminler! Allah'tan korkun! Eğer inanmış kişilerseniz faizden geriye kalanı bırakın! Bunu yapmadınız mı, bilin ki, Allah ve Elçisi tarafından bir savaşla yüz yüzesiniz. Tевbe ederseniz, ana mallarınız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz."³⁴⁵

İslâm ümmetinin günümüzdeki durumuna şöyle dikkatle bakan bir kişi, onun içine düşmüş olduğu zillet ve aşağılığı mutlaka görür. Bu durum İslâm ümmetinin yüce Allah'ın koymuş olduğu ilkelerden uzaklaşmasının sonucudur. Gözardı edilen kurallardan biri de faizli işlemelerdir. Dünyanın birçok bölgesinde Müslümanlar faizle iştigal ediyorlar. İnsanlardan birçoğu onu mübah görmekte, bazıları ise güya Allah'ı kandırarak "riba: faiz" kavramını "faide: gelir" diye değiştirdiler. Bunun sonucunda Yüce Allah onlara savaş ilan etti ve bütün kâfirleri onlara musallat etti. Şurası da çok iyi bilinmelidir ki, faizi haram kılan ayetler â'mm'dir (geneldir); haram olma konusunda faizciliğin Müslümanlar arasında yapılmasıyla başkaları arasında yapılması arasında bir fark yoktur. Bu genellik İslâm'ın özelliklerindedir. İslâm'da haram kılınan bir şey ister İslâm ülkesinde isterse

344 el-Bakara, 2/ 275-276.

345 el-Bakara, 2/ 278-279.

gayrimüslim bir ülkede yaşıyor olsun Müslümanı her yerde bağlar. Nitekim içki de Müslümana İslâm ülkesi sınırları içinde de dışında da haramdır.

Şâfiî' bu konuda şöyle der: Kur'an, Sünnet akıl ve icma dâru'l İslâmda helal olan bir şeyin dâru'l harbde de haram olduğunu; dâru'l İslâmda haram olanın ise dâru'l harbde de haram olduğunu gösterir."³⁴⁶

Bütün bu sebeplerden ötürü, hangi ülkede olursa olsun hiçbir banka ile faizli işlem yapılamaz. İslâm âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedir: Mâlik, Şâfiî', Ahmed İbn Hanbel ve diğer müçtehitler de bu görüştedir. Bazı fakihlere dâru'l İslâm dışında faizli işlemin cevazına dair görüşler atfedilmektedir. Bu tür görüşler dikkate alınamayacak kadar zayıftır. Zira bu görüş sahiplerinin elle tutulur bir delilleri yoktur. Bu konuda sahih olan görüş, faizin her durumda haram olduğudur. Hz. Peygamberin (s.a.v.) şu hadisi de bunu gösterir: "Allah faizi yiyene, yedirene, kâtipliğini ve şahitliğini yapana lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda aynıdırlar."³⁴⁷ Bu hadisten faiz yiyen herkesin bu kınama kapsamına girdiği anlaşılır. Yani bu işi ister Müslümanla ister gayri müslimle yapsın Allah'ın merhametinden mahrum olur.

346 eş-Şafii, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Beyrut 1393h., VII, 355. Dâru'l-harpte faizin hükmü konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Bayındır, Servet, "Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükmüne Etkisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı: 14, s. 221-250.

347 Müslim, "Müsâkât", 19; Tirmizî, "Büyû", 2; Ebu Dâvud, "Büyû", 4.

a) Faizli Bankada Carî Hesap Açmanın Hükümü

Aslolan faizli bankalarla ticarî ilişkiye girmenin haramlığıdır. Çünkü bu kurumların işlemlerinin büyük çoğunluğu İslâm'da kesin şekilde haram kılınan faizli kredi alış verişinden oluşur. Fakat mal emniyetinin olmaması, faizsiz bankaların sayısının azlığı, ticaret ve sanayinin faizli bankalara bağımlı olması gibi, içinde bulunduğumuz şartlar gereği faizle ilişkisi olmamak şartıyla faizli bankalarda carî hesap açılabilir.

b) Faizli Bankalarda Tasarruf Hesabı Açmanın Hükümü

Şüphesiz faizli bankalar faaliyetlerini genişletmek ve bu sayede gelirlerini artırmak için müşterileri kendileriyle çalışmaya ve mevduatlarını kendilerine yatırmaya teşvik edici çok sayıda yöntemle başvururlar. Fakat bu yöntemler onları haram faizcilikten kurtarmaz. Bir bankanın "tasarruf hesaplarına yatırılan paraların geleceğin teminatı olduğu" şeklindeki hiçbir anlam ifade etmeyen reklâmında da görüldüğü gibi, bankaların arzuları okşayıcı reklâmlarla, halkı kendilerinde tasarruf hesabı açmaya davetleri bu tür teşvik edici yöntemlerdendir.

Faizli bankaların, tasarruf hesaplarına yatırılan mevduatlar için "mükâfat geliri" adı altında bir ödeme yaptığı oysa bunun, aslında haram kılınmış faiz olduğu bilinen bir gerçektir. İşin üzücü yanı, birçok insan faizli bankalarda tasarruf hesabı açıyor ve bu paraların kendileri adına değerlendirildiğini bu

sayede de çocuklarının geleceklerinin garantiye alındığını sanıyorlar. Oysa bu tasarruflar haram faizle artırılmakta, Allah ise haram malı bereketli kılmayıp aksine eksiltip mahvedeceğini bildirmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Allah faizi eksiltir, sadakaları artırır. Allah nankör günahkârların hiç birini sevmez."³⁴⁸

Müslüman'a düşen, rızkın Allah'ın kudretinde olduğuna iman edip, geleceğin bankaların iddia ettiği gibi, haram yollarda değil helal yolla yapılan tasarruflarda olduğu bilincine varmaktır. Çocuklarına haram para veya haram yollarla servet biriktiren kişi, aslında onları haramla besliyor, nafakalarını haramla karşılıyor ve onlar için -Allah korusun- cehennem ateşini hazırlıyor demektir.

Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyuruyor: "Allah temizdir, ancak temiz olanı kabul eder. Allah müminlere, elçilerine emrettiği şeyi emrederek şöyle buyurmuştur: "Ey Rasûl! Temiz olanlardan yiyin ve Sâlih amel işleyin. Ben yaptıklarınızı kesinlikle bilmekteyim". "Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yiyiniz" Hz. Peygamber (s.a.v.) daha sonra şu insanın örneğini verdi: "Uzun süren yolculuğu sonucu üstü başı toz toprak içinde kalmış bir kişi ellerini Allah'a açarak; Ey Allahım!, Ey Allahım! diye dua eder. Oysa yediği haram, içtiği

348 el-Bakara, 2/ 276.

haram, giydiği haram olup vücudu haramla beslenmiştir. Onun duası kabul olunur mu? "³⁴⁹

Dolayısıyla her Müslüman, çocuklarının geleceğini helal yollardan kazandığı malla güvenceye almaya çaba göstermeli ve Allah'ın haram kıldığı faizden kesinlikle uzak durmalıdır. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Allah alım satımı helâl, faizli işlemi haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da faize son verirse, geçmişte olanı kendinindir. Onun işi Allah'a aittir. Kim de devam ederse, onlar cehenneme saplanırlar. Onlar hep orada kalırlar."³⁵⁰

6. Faizli Bankaların Taksit İmkânından Yararlanmanın Hükümü

Faiz büyük günahlardan biridir. Bu işlem Allah'ın kitabı ve Elçisi'nin Sünnetiyle kesin olarak yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in şu ayetleri faizin haramlığını göstermektedir: "Faiz yiyenler, şeytanın peşine takılıp aklını çeldiği kimsenin davranışından farklı bir davranış göstermezler. Bu onların, "alım satım da tıpkı faizli işlem gibidir" demeleri sebebiyledir. Allah alım-satımı helâl, faizli işlemi haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da, faize son verirse, geçmişte olanı kendinindir. Onun işi Allah'a aittir. Kim de devam ederse, onlar cehenneme sapla-

349 Müslim, "Zekât", 19.

350 el-Bakara, 2/ 275.

nırlar. Hep orada kalırlar. Allah faizi eksiltir, sadakaları artırır. Allah nankör günahkârların hiçbirini sevmez. Kimler inanır, iyi işler yapar, namazı kılar ve zekâtı verirlerse; onlara Rabpleri katında ödül vardır. Üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzü- lürler. Müminler! Allah'tan korkun! Faizden geriye ne kaldıysa, bırakın! Eğer inanmış kişilerseniz. Bunu yapmadınız mı, bilin ki, Allah ve Elçisi tarafından bir savaşla yüz yüzesiniz. Tевbe ettiniz mi, ana mallarınız sizindir. Ne haksızlık edersiniz, ne de haksızlığa uğrarsınız."³⁵¹ Câbir'den (r.a..) gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah faizi yiyene, yedi- rene, kâtipliğini ve şahitliğini yapana lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda aynıdırlar."³⁵² Ebû Hureyre'- den (r.a..) gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle bu- yurur: "İnsanı helâk eden yedi büyük günahdan uzak durunuz." Ashab, "Bunlar nelerdir" diye sorunca Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah'a şirk koşmak, sihir ve büyü ile uğraşmak, Alla- h'ın öldürülmesini haram kıldığı kimseyi öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, kötülüklerden habersiz if- fetli mü'min kadınlara zina isnad ve iftirasında bulunmaktır."³⁵³

351 el-Bakara, 2/ 275-279.

352 Müslim, "Müsâkât", 19; Tirmizî, "Büyû", 2; Ebu Dâvud, "Büyû", 4.

353 Buhârî, "Vasâyâ", 23; Müslim, "İmân", 145. Faizciliğin ne kadar büyük bir günah olduğu hakkında daha başka hadisler de rivayet edilmiştir. Bu ha- dislerden ikisi şöyledir: 1) "Faizin yetmiş üç çeşidi vardır. En basiti kişinin annesiyle birlikte olması kadar büyük günahtır." Bu hadis ibn Mâcede geç- mekte olup zayıf olduğu konusunda ittifak edildiği bildirilir. (Bk. İbn Mâce, "Ticârât", 58). 2) "Bir dirhem değerindeki faizi bilerek yiyen bir kişi, otuz altı

Faizin haram olduğu Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün Sünneti'nde açıkça belirtilmesine rağmen bazı kişilerin kavram kargaşası yaratarak hileli yollara başvurdıkları görülmektedir. Bazı işadamlarının müşterilerine tüketim kredisi sağlamak için faizli bankalarla anlaşmaları bu tür hileli yollardandır. Tüketim kredisinin yaygın uygulaması şöyledir: Tâcir, faizli banka ile, müşterilerinin satın aldığı malları finanse etmesi için anlaşır. Müşteri buzdolabı gibi, her hangi bir elektrikli ev aletini satın almak üzere başvurduğunda satıcı ona, "ödemeyi filan banka aracılığıyla yaparsan bu aleti sana bir yıl vadeyle 2000 Lira'ya satarım" diyerek müşteriyi faizli bankaya yönlendirir. Banka müşteriden, memursa maaşını kendisi üzerinden havale ettirmek yahut iki güvenilir kefil göstermek gibi gerekli garantileri alır. İstenilen prosedür tamamlanınca, banka %5 veya %10 gibi -anlaşmaya göre değişen oranlardaki- faize karşılık gelen miktarı malın bedelinden düşer ve kalanı tâcirin hesabına peşin olarak yatırır. Bunu takiben müşteri kesilen faizle birlikte bedelin tümünü bir yıl süreyle taksitler halinde bankaya öder.

Dikkatle incelendiğinde bunun faizli bir işlem olduğu görülür. Zira banka satıcı değil kreditördür. Satıcıya peşin olarak 1800 Lira kredi vermiş bunun karşılığında 2000 Lira'yı tam olarak müşteriden tahsil etmiştir ki bu apaçık bir faiz uygulamasıdır.³⁵⁴

kez zina etmiş gibi olur"(Dârekutnî, *Sünen*, III, 16).

354 Not: Yazar tüketim kredisinin satıcıya verilip, belirlenen vade sürecinde

Fakat fıkıh bilgisine sahip olduğu ileri sürülen bazı kişilerin bu şekildeki faizli bir işlemin cevazına fetva verdiklerini üzümlere duymaktayız. Bunlar tüketici kredisi uygulamasından yararlanılarak yapılan alış verişte müşterinin, iş yerinden malı alıp, anlaşılan bedeli herhangi bir ilave söz konusu olmaksızın ödediği, iş yeri ile banka arasında her ne kadar faiz sözleşmesi mevcut ve ödeme faizli banka aracılığıyla yapılıyor ise de, bunun müşteriyi ilgilendirmediği şeklinde bir kısım temelsiz gerekçeler ileri sürüyorlar. Oysa yukarıda anlatılan tam anlamıyla faizli bir işlemdir. Bu düşünce sahiplerine aşağıdaki genel kuralları hatırlatmak isteriz:

1) Günah ve düşmanlıkta yardımlaşmak Yüce Allah'ın kitabında yasaklanmıştır. İlgili ayette şöyle buyrulur: "İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın. Günah işlemek ve aşırı gitmek üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan sakının, muhakkak ki Allah'ın cezası şiddetlidir."³⁵⁵

2) Hadiste bildirildiği üzere Müslümanın herhangi bir faizli işlemde taraf olması haramdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle

faiziyle birlikte müşteriden tahsil edildiğini belirtmektedir. Ya yazarın ülkesindeki uygulamada ya da olayın tasvirinde bir farklılık söz konusudur. Normalde tüketim kredisi herhangi bir dayanıklı malı satın almak isteyen müşteriye verilir. Satıcı banka ile anlaşmışsa kredi doğrudan müşteri adına satıcıya ödenir ve faiziyle birlikte müşteriden tahsil edilir. Bu şayet faizsiz bankacılık ürünlerinden *murâbaha* yöntemiyle yapılmamışsa, faizli bir işlem olduğunda şüphe yoktur.(Mütercim).

355 el-Mâide, 5/ 2.

buyurmuştur: "Allah faizi yiyene, yedirene, kâtipliğini ve şahitliğini yapana lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda aynıdırlar."³⁵⁶

3) Borç zimmette sabit olunca artık ona herhangi bir ilave de bulunmak caiz değildir. Çünkü bu ilave faiz olur.

4) Borca şart koşulan her türlü fazlalık –ismi ne olursa olsun- faizdir. Zira isimdeki değişiklik müsemmanın (isme konu şeyin) özünde, gerçeğinde değişikliğe yol açmaz. Yalnızca isimlerden yola çıkarak gerçekleri değiştirme amaçlı kelime ve kavramlarla oynama anlayışı, faizcilik yapan birçok kişi arasında yaygınlaşmıştır. Faiz bazen "gelir" (faide), bazen "hizmet komisyonu", bazen de "taksitlendirme bedeli" şekline sunuluyor. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların haramların isimlerini değiştirmek için bu tür oyunlara başvuracaklarını şu şekilde haber vermiştir: "Ümmetimden bir kısmı kesinlikle, şaraba (sarhoş edici özellikleri olan alkollü içkiye) başka bir isim takarak onu helal kılmayı arzulayacaklar."³⁵⁷ Başka bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ümmetimden bazıları başka bir şekilde isimlendirerek şarabı içerler."³⁵⁸ O yüce Peygamber ne kadar doğru söylemiştir. Bildiğimiz gibi günümüzde sarhoş edici içkiler "keyiflendirici içecekler" şeklinde isimlendirilmektedir. Bir başka hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle bu-

356 Müslim, "Müsâkât", 19; Tirmizî, "Bü, ü", 2; Ebu Dâvud, "Büyü", 4.

357 İbn Mâce, "Eşribe", 8.

358 Beyhakî, *Sünen*, VIII, 295.

yurmuştur: "Öyle bir zaman gelecek ki, insanlar faizi alış veriş adı altında helal göstermeye çalışacaklar."³⁵⁹ Bu hadiste vurgulanan gerçek, günümüzde bütün çıplaklığıyla ortadadır. Şurası da çok iyi bilinmelidir ki, fukahanın da belirttiği gibi; "akitlerde maksat ve manalara itibar edilir, lafız ve beyanlara değil".

7. Zaruret Gerekçesiyle Faizli Bankadan Kredi Almanın Hükmü

Bazı insanlar zor durumda kaldıkları için faizli kredi aldıklarını iddia ediyorlar. Bu gerekçenin geçerli olup olmadığını ve buna dayanarak alınan faizli kredinin zaruret kapsamına girip girmediğini tespit için öncelikle, zaruretin tanımı ve zaruret sebebiyle mübaha dönüşen haramların (mahzûrâtın) niteliği konusunda İslâm âlimlerinin belirlediği ölçülerin çok iyi tespit edilmesi gerekir.

Öncelikle şunu ifade edelim ki, İslâm hoşgörü ve kolaylığı getirmiş insanlardan sıkıntı ve eziyeti kaldırmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: O, size yalnız şunları haram kılmıştır: Ölü-yü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni. Zor-da kalan, saldırganlık etmez ve sınırı aşmazsa, günaha girmez. Allah bağışlar, ikramı boldur."³⁶⁰ "Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen; boğulmuş, vurulmuş, yu-

359 Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 319.

360 el-Bakara, 2/ 273.

kardan düşmüş, boynuzlanmış, canavar tarafından yaralanmış olup da canlı iken kesmedikleriniz; dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanan hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet (şans) aramanız size haram kılındı. Bunların hepsi doğru yoldan sapmaktır. Bugün kâfirler, dininize karşı ümitsizliğe düşmüşlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım. Size din olarak İslâmı beğendim. Kim açlıktan daralır, günaha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Çünkü Allah bağışlayan, merhamet edendir."³⁶¹ "De ki: Bana vahyolunanlar içinde, bu haram dediklerinizin, yemek isteyen kimseye haram kılındığını görmüyorum. Ancak leş, yahut akıtılmış kan, yahut pis olduğunda hiç şüphe bulunmayan domuz eti, veya Allah yolundan çıkarak Allah'tan başkası adına kesilen hayvan olursa başka (bunlar haramdır). Fakat kim çaresiz kalırsa başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret sınırını aşmamak üzere bunlardan yiyebilir. Çünkü Rabbin ğafûrdur, rahîmdir."³⁶² "O, size haram kıldığı şeyleri açıkça bildirmiştir; ancak çaresiz kalıp da zaruret miktarı yemeniz müstesnadır."³⁶³

Bu ayet-i kerimeler bazı haramların zaruret durumunda haram kapsamı dışında tutulduğunu göstermektedir. Bu ilke-den hareketle fukaha şöyle demiştir: "İnsanın canı, bedeni, aklı,

361 el-Mâide, 5/ 3.

362 el-Enâ'm, 6/ 145.

363 el-Enâ'm, 6/ 119.

malı vb. şeylerine zarar veya şiddetli acı vermesinden korktuğu bir durumla karşı karşıya kalması haline *zaruret durumu* denir. Bu gibi durumlarda, dinin belirlediği sınırlar dahilinde, zann-ı gâlibiyle hareket ederek maruz kaldığı bu zararı bertaraf etmek için haramı işlemesi, vacibi terk veya erteleme o kişi için, caiz veya mübah olur."³⁶⁴

"Zaruretlar haramları mübah kılar" kuralı her yer ve zaman için (â'm şeklinde) geçerli değildir. İslâm âlimlerinden hiçbiri her tür haramın zaruret halinde mübaha dönüşeceğini söylememiştir. Dolayısıyla zaruretin haramı mübah kıldığı ilkesi bütün haramlar için her durumda uygulanamaz. Haksız yere adam öldürme örneğinde olduğu gibi, öyle haramlar vardır ki zaruret gerekçesiyle mübaha dönüşmez. Dolayısıyla ikrah veya baskı altında olsa dahi, bir müslümanın diğer bir müslümanı zarureti gerekçe göstererek öldürmesi caiz değildir. Çünkü bir insanın öldürülmesi ancak haklı sebeplerle caiz olur. Zira Allah Teâlâ: "Allah'ın haram kıldığı canı, haklı bir sebep olmadıkça, öldürmeyin" buyurmuştur.³⁶⁵ Fakihler de bu ayetten hareketle müslümanın zaruret gerekçesiyle başkasını öldürmeye teşebbüsünün caiz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Aynı şekilde zina da zaruret sebebiyle caiz görülemez. Bir Müslüman baskı altında kalsa dahi, zaruret bahanesiyle zina yapamaz. Fakat zor

364 Vehbe Zuhayli, *Nazariyyetü'z-zarureti's-şer'iyye mukarenen maa'l-kanun*, Beyrut 1982, s. 67-68.

365 el-İsrâ, 17/ 33.

durumda kalındığında ölmüş hayvan veya domuzun eti yenilebilir; boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalacak şekilde boğazın tıkanması, aşırı susama veya ağır baskı altında kalındığında şarap içilebilir. Bu ve benzeri haramlar zaruret durumunda mübaha dönüşür.

Geçmiş ve günümüz fukahası zaruretin geçerli kabul edilmesi için bir takım ilkeler benimsemişlerdir ki bunlardan bir kaçı şöyledir:

1) Can veya malın helâkı korkusuyla karşı karşıya kalınmalı. Bunun tespitinde zann-ı gâlibe itibar edilir.

2) Kişi, dince korunması amaçlanan din, can, namus, akıl ve maldan ibaret beş temel şeyden birinin gerçek bir tehlike ile yüz yüze kaldığından emin olmalı.

3) İnsan karşılaştığı zaruret durumunu başka mübah yollarla aşma imkânı bulamamalı.

4) Zaruretlar miktarınca takdir olunur. Dolayısıyla zaruret kapısının haddinden fazla genişletilmesi caiz değildir. Zararın giderilmesinde haramdan asgarî ölçüde istifade edilir.³⁶⁶

Bu ilkelerden hareketle ben diyorum ki; zaruret gerekçeyle araba sahibi olmak için faizli kredi almak caiz değildir. Çünkü arabaya sahip olma ihtiyacı, zaruret dolayısıyla mübaha dönüşen haramlar sınıfına girmez.

366 Zuhayli, *Nazariyyetü'z-zarure*, s. 69-70.

Şüphesiz araba hayatta önemli bir ihtiyaçtır. Fakat bu ihtiyaç, araba sahibi olmayı dinin korumayı amaçladığı beş temel unsurdan biri konumuna sokmaz. Toplumda nice arabası olmayan insan vardır ki, hayatı normal akışında devam etmektedir.

Dolayısıyla zaruret gerekçesiyle faizi mübah görmek dinen caiz değildir. Hele ki bu zaruret, faizli kredi ile yeni bir araba satın alma örneğinde olduğu gibi, gerçek değil kuşkudan ibaretse...

Mevdudî bu konuda şöyle der: Her sıkıntı verici durum faizli kredi alma konusunda zaruret kapsamına sokulamaz. Düğün, nişan ve benzeri törenlerde yapılan israflar gerçek ihtiyaç (zaruret)tan sayılmaz. Aynı şekilde araba veya ev sahibi olmak gerçek zorunlu ihtiyaçlardan değildir. Mevcut işini büyütmek için sermaye biriktirmek ve yaşamı kolaylaştırıcı unsurlara sahip olmak da zorunlu ihtiyaçlar kapsamına girmez. Bu ve benzeri durumlar bazen zaruret diye adlandırılmakta ve faizciler bu gerekçe ile milyonlarca Lira faizli kredi almaktalar. Dikkat edin! Bunların dinde ne dayanağı ne de bir kıymeti harbiyesi vardır. Bu faizli kredileri verenler çok büyük günah işlemektedirler.

İslam'ın faizle kredi almaya müsaade ettiği durum harâmın helale dönüştüğü durumdur. Felç inmesi veya tahammülü mümkün olmayan bir acı ve sıkıntıya yol açacağından korktuğu bir felâketle karşılaşması gibi durumlarda başka yol bulamadığı takdirde, tedavi amacıyla müslümanın faizli kredi alması caiz

olur. Ancak başına gelen bu felâkette Müslüman kardeşlerinin elinden tutmayıp onu faizle borç bulma zorunda bırakan varlıklı kişilerin tümü günahkâr olur. Bundan daha da ötesi, bütün ümmet bu günahın cezasını çeker. Çünkü o toplum zekât, sadaka ve vakıf mallarının toplanıp ihtiyaç sahiplerine dağıtımını gerçekleştirecek sistemi oluşturmayıp muhtaçları faizcilerin insafına terk etmiş demektir.

Dolayısıyla zaruret sebebiyle dahi olsa, ancak ihtiyaç miktarınca faizli kredi alınabilir. İnsanın ilk fırsatta bu borçtan kurtulması gerekir. Çünkü ihtiyacını giderip sıkıntı ortadan kalktıktan sonra o kişinin, tek bir kuruş dahi faiz vermesi haram olur.

Fakat ihtiyaç zaruri mi değil mi? Zaruri ise miktarı nedir ve ne zaman son bulur? Bütün bu soruların cevabı, zihni bu işle meşgul kişinin dinî ve uhrevî sorumluluk bilincinin derecesine göre değişir. Kişi dindarlığı oranında Allah'tan sakınır, ahirette kurtuluş ümidiyle bu konuda ihtiyatlı ve titiz davranır."³⁶⁷

Son olarak şu noktayı tekrar etmek istiyorum ki, birçok insan zaruret ilkesini bahane ederek faize bulaşıyor. Bu bahane, beyan ettiğimiz üzere dayanaktan yoksundur. Zira faiz Yüce Allah'ın kitabında kesin olarak haram kılınmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Faiz yiyenler, şeytanın peşine takılıp aklını çeldiği kimsenin davranışından farklı bir davranış göstermezler.

367 Ebü'l-A'la Mevdudi, *er-Riba*, Dimaşk: Dârü'l-Fikr, t.y., s. 157-158.

Bu onların, "alım satım da tıpkı faizli işlem gibidir" demeleri sebebiyledir. Allah alım satımı helâl, faizli işlemi haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da, faize son verirse, geçmişte olanı kendinindir. Onun işi Allah'a aittir. Kim de devam ederse, onlar cehenneme saplanırlar. Hep orada kalırlar. Allah faizi eksiltir, sadakaları artırır. Allah nankör günahkârların hiçbirini sevmez. Kimler inanır, iyi işler yapar, namazı kılar ve zekâtı verirlerse; onlara Rabpleri katında ödül vardır. Üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzülrler. Müminler! Allah'tan korkun! Faizden geriye ne kaldıysa, bırakın! Eğer inanmış kişilerseniz. Bunu yapmadınız mı, bilin ki, Allah ve Elçisi tarafından bir savaşla yüz yüzesiniz. Tevbe ettiniz mi, ana mallarınız sizindir. Ne haksızlık edersiniz, ne de haksızlığa uğrarsınız."³⁶⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: "Allah faizi yiyene, yedirene, kâtipliğini ve şahitliğini yapana lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda aynadırlar."³⁶⁹

8. Faizli Bankalardan Alınan Kredi Kartlarının Hükümü

Bizler bulunduğumuz bölgede (Filistin) ağır ekonomik şartlar altında hayatımızı sürdürme mücadelesi veriyoruz. İçinde bulunduğumuz ekonomik şartlar birçoğumuzu faizli bankalarla çalışmaya mecbur kılmakta, birçok ticarî işlem ancak faizli bankalar aracılığıyla yürütülebilmektedir. Buna rağmen ben -

368 el-Bakara, 2/ 275-279.

369 Müslim, "Müsâkât", 19; Tirmizî, "Büyû", 2; Ebu Dâvud, "Büyû", 4.

çok zor durumda kalma hali dışında- faizli bankalardan uzak durulmasını tavsiye ediyorum. Çünkü faiz çok tehlikeli olup Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün Sünneti'nde kesin olarak haram kılınmıştır. (Faizli) kredi kartlarına da bu bakış açısıyla yaklaşılmalı, onlara da nâdir olarak başvurulmalıdır. Çünkü faizli bankaların çıkardığı kredi kartları, kart hâmili ödemeyi geciktirdiğinde yahut bankada hesap açtığında faiz ödeme şartını içerir. Aynı şekilde bu kartla yapılan her nakit çekiminde kart sahibi belli bir miktar ilave ödemekle yükümlü tutulur ki bu faizdir. Allah Teâlâ ise şöyle buyurmuştur: "Müminler! Allah'tan korkun! Faizden geriye ne kaldıysa bırakın! Eğer inanmış kişilerse- nize. Bunu yapmadınız mı, bilin ki, Allah ve Elçisi tarafından bir savaşla yüz yüzesiniz. Tevbe ettiniz mi, ana mallarınız sizindir. Ne haksızlık edersiniz, ne de haksızlığa uğrarsınız. Borçlu, darlık içinde ise, rahata çıkıncaya kadar beklenir. Bağışta bulunmanız sizin için daha hayırlıdır. Bunu bir bilseydiniz."³⁷⁰ Hz. Peygamber de (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah faizi yiyene, yedirene, kâtipliğini ve şahitliğini yapana lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda aynadırlar."³⁷¹

Bilindiği gibi kredi kartları geçmişte fukaha tarafından bilinmeyen ve günümüzde ortaya çıkan yeni bir konudur. Bu konu faize dayalı kapitalizmin sonuçlarından biri olarak Müslümanların da gündemine girmiştir. Bu konu birçok fikhî kongre,

370 el-Bakara, 2/ 278-280.

371 Müslim, "Müsâkât", 19; Tirmizî, "Büyû", 2; Ebu Dâvud, "Büyû", 4.

ilmi toplantı ve bireysel çalışmada ele alınmıştır. Fakat öncelikle Abdulvehhâb Ebu Süleyman'ın Master, Visa ve Amerikan Ex-pers gibi kartların "Kredi Kartı" şeklinde adlandırılmasının hatalı olduğu görüşünü burada zikretmek istiyorum. Ona göre bu isimlendirme o kartların gerçek mahiyetini yansıtmamaktadır. "Kredi Alma ve Hesaptan Nakit Çekmeye Yarayan Banka Kartları" adlı kitabında "Kredi Kartı" kavramının düzeltilip "Hesaptan Nakit Çekme ve Kredi Alma Kartı" şeklinde kullanılmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. Çünkü bu şekildeki isimlendirme günümüzde yaygın olarak kullanılan kredi kartlarının mahiyeti ve çeşitlerini daha açık olarak yansıtacaktır. Bu sayede kültürlü bir kişi ile normal kişi, satıcı ile tüketici, hâmil ile onu kabul eden üye işyeri sahibi arasında fark olmaksızın herkesin zihninde bu kartın anlamı belirginleşir. Bunun sonucu olarak, insanlar kartın kullanım alanları ve yüklediği sorumluluklar, helal olanla haram olan çeşitleri, zarurete binaen verilen dini hükümleri ve temel ilke ve kuralları hakkında daha sağlam bilgiye sahip olurlar. Yoksa böyle bir teklifle bu kartların tamamen iptali talep edilmemektedir.³⁷²

İslâm Fıkıh Akademisi kredi kartını şu şekilde tanımlamıştır: Kredi kartı, onu çıkaranın, aralarındaki sözleşmeye dayanarak hakîki veya hükmî şahsa verdiği, bunu kabul eden kişiden, onu çıkaran taraf ödeme sorumluluğunu üstlendiği için, nakit

372 Abdulvehhâb Ebû Süleyman, *el-Bitâkâtü'l-benkıyyetü'l-ikrâziyyetü ve's-sehbu'l-mubâşir mine'r-rasîd*, Dimaşk 1998, s. 31.

ödemede bulunmaksızın bir mal veya hizmet alma imkânı veren belgedir. Bankalardan nakit çekmeye yarayan kartlar da bunun bir türüdür. Kredi kartının çok sayıda çeşitleri vardır. Bunlardan bir kaçını şöyle izah edebiliriz:

- Onu çıkaran kurumun hesabından değil yalnızca hâmilin hesabından nakit çekme imkânı veren yani bankada karşılığı nakit olarak bulunan kredi kartı.

- Onu çıkaran kurumun hesabından nakit olarak para çekilen ve çekilen bu paranın hâmil tarafından taksitler halinde ödenmesi imkânını sunan kredi kartı.

- Hesaptaki ödenmemiş meblağın tümüne, hesap kesim tarihinden itibaren belli bir oranda faiz ödemekle yükümlü tutan kredi kartı ile faizle yükümlü tutmayan kredi kartı.

- Yıllık olarak kart veya üyelik bedeli altında belli bir meblağ ödemekle yükümlü tutan kredi kartlarıyla-ki çoğunluğu bu şekildedir- bu bedeli yükümlü tutmayan kredi kartları.³⁷³

İslâm Fıkıh Akademisi'nin kararı'nda bu tür kartlar kullanılırken takip edilecek hususlara ilişkin olarak da şöyle denilmektedir: Kurul, bankada karşılığı bulunmayan kredi kartları konusunda hazırlanıp heyete sunulan ve fakihler ve iktisatçılar tarafından konu üzerinde yapılan tartışmaları dinleyip *Akade-mi*'nin 7/1/63 no. lu kararında, bankada karşılığı bulunmayan

373 MMFİ, Yıl: 1992, Sayı:7, II, 717.

kredi kartının; "çıkaranın (kartı veren banka) aralarındaki sözleşmeye dayanarak hakîki veya hükmî şahsa (kart hâmili) verdiği, onu kabul eden kişiden (üy işyeri), çıkaranın verdiği garanti sebebiyle, bedeli nakit ödemeksizin mal veya hizmet alımına imkân veren, ödemenin onu çıkaranın hesabına ondan da taksitler halinde kart hâmilinin hesabına yapıldığı, bazılarında hesap kesim tarihinden itibaren geçen süre zarfında ödenmeyen kısım için faiz şartı bulunan bazılarında ise bulunmayan senede kredi kartı denir" şeklindeki tarife de müracaat ettikten sonra şu kararları almıştır:

1) Bankada karşılığı bulunmayan (açık hesaba dayalı) kredi kartını -bu kart borca ek olarak faiz şartını da içeriyorsa- çıkarmak da kullanmak da caiz değildir. Kart sahibi, borcunu faiz tahakkuk ettirilmeyen süre içerisinde ödeme konusunda kesin kararlı olsa dahi hüküm aynıdır.

2) Asıl borca faiz ilavesi şartını taşımayan, açık hesaba dayalı kredi kartının çıkarılması caizdir. Şöyle ki:

a) Onu çıkaran kurumun, sunulan hizmetler karşılığında belli bir miktar kartı çıkarma veya yenileme ücreti alması caizdir.

b) Kartı çıkaran bankanın, onu kabul eden üye işyerinden o kartla yaptığı satışlar için belli bir komisyon alması caizdir. Fakat üye işyeri bir malı peşin satarken hangi bedeli alıyorsa kartlı satarken de aynı bedeli almalıdır.

3) Kart hâmilinin bu kartla nakit çekmesi, bankadan kredi alması anlamına gelir. Bu krediye faiz tahakkuk ettirilmedikçe bu tür bir işlemde sakınca olmaz. Çekilen nakitle herhangi bir ilişkisi olmayan ve banka tarafından sabit olarak tahsil edilen kartı çıkarma veya yenileme ücreti, nakit çekimin karşılığı (yani faizi) sayılmaz. Bunun dışında fiilî hizmetler gerekçe gösterilerek alınan her türlü bedel faiz olduğu için haramdır. *İslâm Fıkıh Akademisi*'nin 13 (2/10) ve 13 (3/1) nolu kararları da bu doğrultudadır.

4) Bankada karşılığı bulunmayan kredi kartıyla altın, gümüş ve döviz alımı caiz değildir."

İslâm Fıkıh Akademisi'nin kararlarını zikrettikten sonra bu kartların döviz alım satımı işlemlerinde kullanılması konusu üzerinde biraz daha durmak istiyorum: Bedellerin, taraflar akit meclisini terk etmeden karşılıklı olarak teslim ve tesellümünün, sarf akdinin şartlarından olduğu konusunda İslâm âlimleri ittifak etmişlerdir. İbnü'l-Münzir bu konuda şöyle der: "Kendilerinden ilim tahsil ettiğim bütün âlimler sarf akdinde tarafların, bedeller kabzedilmeden ayrılması durumunda akdin fasit olacağı üzerinde icma etmişlerdir". Bu sebepten ötürü bir para birimi başka bir para birimi karşılığında satılırken, akit meclisinde her iki para biriminin de teslim ve tesellümünün gerçekleşmesi şarttır. Para birimlerinden birinin tesliminin dahi ertelenmesi caiz değildir. Şayet erteleme olursa akit bâtil olur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisi bunu gösterir: "Altın altınla dengi den-

gine peşin olarak; gümüş gümüşle dengi dengine peşin olarak değiştirilir."³⁷⁴

Kâğıt paralar, çağdaş birçok âlimin de belirttiği gibi, altın ve gümüşün yerine kullanıldığına göre -ki bu sahih bir görüş- bu tür paraların birbirleri ile değişiminde, akit meclisinde karşılıklı olarak kabzın gerçekleşmesi şarttır. Bedellerden biri veya her ikisinin tesliminin ertelenmesi caiz değildir. Bütün bu verilerden hareketle şunu söyleyebiliriz: Eğer üye işyeri (sarraf), kartı çıkaran bankaya müracaat ettiğinde (başka herhangi bir bedel ödemeksizin) sattığı döviz alabiliyorsa, bu tür bir kartın döviz alımında kullanılması caizdir. Çünkü (döviz satılır satılmaz bedelin hemen satıcının hesabına aktarılması şeklindeki) doğrudan hesaba yapılan kayıt, gerçek kabz yerine geçer. Fakat sarraf bankaya müracaat ettiğinde sattığı dövizin bedelini hemen alamıyorsa bu tür kartın döviz ticaretinde kullanılması caiz değildir.

Sonuç olarak, mümkün olduğu oranda faizli bankalardan uzak durulmasını tavsiye ediyorum. Bir insan bu tür bankalarla çalışmak zorunda kaldığında, bu ilişki asgarî düzeyde tutulmalıdır. Kredi kartına ihtiyaç duyulduğunda ise, kartın karşılığının bankada bulunmasına dikkat edilmelidir.

* * *

374 Müslim, "Müsâkât", 14.

9. Faizli Krediye Kefil Olmanın Hükümü

İslâm bir şeyi yasakladığında ona ulaşan ve ulaşmayı kolaylaştıran bütün yolları da yasaklar. Faiz ise yasaklananların en şiddetlilerindendir. Dolayısıyla İslâm ona götüren ve yardımcı olan bütün araçları da haram kılmıştır. Bu ilkeden hareketle, bir kişinin faizli kredi alana kefil olması, ona şâhitlik yapması ve bu işlemin kâtipliğini yapması haramdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah faizi yiyene, yedirene, kâtipliğini ve şahitliğini yapana lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda aynıdırlar."³⁷⁵ Faizi yiyen, faiz alan; yediren de faizi veren yani onu başkasına yedirendir. Bu hadis faizin ve ona şâhitlik, kâtiplik ve kefillik yapmanın haram olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

10. Faizli Paradan Kurtuluş Yolları

Şurası muhakkak ki faiz en büyük günahlardandır. Daha önce de geçtiği üzere, Allah'ın K Kitabı ve Rasûlü'nün Sünneti'nde faizin haram olduğunu gösteren çok sayıda delil vardır. Aslında bir müslümanın zaruret olmadıkça parasını faizli bankaya yatırmaması ilkesel olarak haramdır. Parasını mecburiyetten dolayı faizli bankaya yatırır ve banka da ona belli bir fazlalık verirse bu hakikaten de hükmen de faizdir. Bu durumdaki bir Müslüman

375 Müslim, "Müsâkât", 19; Tirmizî, "Büyû", 2; Ebu Dâvud, "Büyû", 4.

bir kısım çağdaş İslâm bilginin de belirttiği gibi, faizden kaynaklanan bu parayı aşağıdaki şekillerden biri ile elinden çıkarabilir.

- 1) Bu parayı kendisi veya ailesinin özel işlerine harcayabilir.
- 2) Parayı bankaya terk edebilir.
- 3) Bu parayı alır ve ondan kurtulmak için imhâ edebilir.
- 4) Bu parayı alır ve hayır kurumları, fakir ve yoksullar gibi çeşitli hayır alanlarına harcayabilir.

Bu konuda muhtemel çözüm önerileri olarak ileri sürülen bu dört alternatifi sırasıyla irdelemek istiyorum.

Faizden kaynaklanan bu haram parayı bankadan alıp kendisi yahut ailesinin özel işlerine harcamak Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün Sünneti ile haram kılınmıştır. Çünkü bu parayı alıp kendisi veya ailesine harcamakla, haram olan bir şeyi helal görmüş olmaktadır. Oysa yüce Allah, "alış verişi helal faizciliği haram kılmış" ve "Ey İman edenler! Allah'tan korkun da eğer inanıyorsanız faizden arta kalanı terk edin" buyurmuştur.³⁷⁶

Faiz parasının bankaya terkedilmesi şeklindeki ikinci görüşe gelince, bazıları her ne kadar bu görüşü takvanın bir gereği ve dinin hükümlerine de uygun bir görüş olduğunu ileri sürseler de özellikle Avrupa ve Amerika'daki faizli bankacılık sistemi hakkında azıcık bilgi sahibi olan bir kişi bu görüşün doğru

376 el-Bakara, 2/ 278.

olmadığını anlar. Zira Avrupa ve Amerika'daki faizli bankalar kendilerine terkedilen bu paraları İslâm ve Müslümanların düşmanlarına aktarıyorlar. Bu sebepten dolayı faiz paralarının o bankalara terkedilmesi haram olup dinen caiz değildir. Kardavî bu konuda şöyle diyor: "Sonuç olarak faiz gelirlerinin bankalara özellikle de yabancı olanlarına terk edilmesi kesin olarak haramdır. Kuveyt'te yapılan *İkinci İslâm Bankaları Kongresi* başta olmak üzere birçok fıkıh kongresinde bu doğrultuda kararlar alınmıştır.³⁷⁷ Hindistanlı çağdaş bir düşünür, Hindistan'da Müslümanların faizli bankalara terkettikleri faiz paralarının kilise inşası ve misyonerlik faaliyetleri için harcandığını bildirmektedir.

Paranın imhâ edilmesi şeklindeki üçüncü görüşe gelince, bunu hiçbir akıl sahibinin kabul etmesi mümkün değildir. Çünkü para Allah'ın bir nimeti olup bizzat kendisi (haram li aynihi) değil, haram yolla kazanıldığı için (haram li gayrihi) pistir. Dolayısıyla onun imhâsı Allah'ın nimetini heder etme anlamına gelir. Zerkâ bu konuda şöyle der: "Paranın bir günahı yoktur ki idamına karar verelim. Onun imhâsı Allah'ın nimetini yok etmekten ibaret olduğundan bu iş tam bir ahmaklıktır. Oysa İslâm dini tümüyle hikmet doludur; zira onun göndericisi hakîmdir, yerli yerine karar vericidir.

Üç ihtimalin de mümkün olmadığı anlaşılınca geriye, faiz-

377 Kardâvî, *Fetâvâ muâsıra*, II, 410.

den elde edilen gelirin fakirler, yoksullar ve hayır kurumlarına harcanmasından ibaret tek bir seçenek kalmaktadır. Bu kural Müslümanın eline geçen bütün haram mallar için geçerlidir. Gazzali haram paranın tasadduku konusunda şöyle der: "Haram şeyin tasadduk edilebileceğinin delili nedir? Kişi mâliki olmadığı şeyi nasıl tasadduk edebilir? şeklinde bir soru sorulursa şöyle deriz: Bir grup haram olduğunu gerekçe göstererek bu tür bir uygulamanın caiz olmadığını savunmuştur. Rivayet edildiğine göre Fudayl'in eline iki dirhem para geçer. Fudayl bu paraların helal olmadığını öğrenince, ben ancak temiz parayla tasadduk da bulunurum. Bana verilmesinden hoşlanmadığım bir şeyi ben de başkasına vermem" diyerek o paraları kayalıklar arasına atar. Biz böyle bir tutumun tercih meselesi ve isabetinin de imkân dâhilinde olduğunu söyleyebiliriz. Fakat biz hadis, sahabe sözü ve kıyasa dayanarak bunun aksi şeklindeki görüşü tercih ediyoruz.

Hadise gelince, kendisine kızartılmış koyun eti ikram edilip daha sonra bunun haram bir et olduğu haber verilince Hz. Peygamber, "Onu esirlere yediriniz" buyurarak tasadduk edilmesini emretmiştir.³⁷⁸

"Elif. Lâm. Mîm. Rumlar en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Fakat onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde

378 et-Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed, *Şerhu meâ'ni'l-âsâr* (nşr. Muhammed Zühri en-Neccâr), Beyrut 1987, IV, 208.

gâlip geleceklerdir"³⁷⁹ ayetleri nazil olunca Mekke müşrikleri inanmayıp sahabeye: "Arkadaşınızın Rumların gâlip geleceğine dair iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sorduklarında Ebûbekir (r.a.) Rasûlullah'ın (s.a.v.) onayını alarak onlarla bahse girdi. Rumlar gâlip gelip de Yüce Allah'ın sözü doğru çıkınca müslümanlar sevindiler. Bu arada Hz. Ebubekir bahse konu malı alıp Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirdi o da, "Bu haramdır. Onu tasadduk et" buyurdu. Kumar yasağı ise Hz. Peygamberin (s.a.v.) kâfirlerle bahse izin vermesinden sonra nazil olmuştu.³⁸⁰

Sahabe uygulamasına gelince, bir gün İbn Mes'ud (r.a.) bir cariyeye satın alır. Daha sonra bedelini ödemek istediğinde ne kadar araştırırsa da onun sahibini bulamaz. Bunun üzerine o parayı hayra harcar ve şöyle dua eder: "Allahım! Bu parayı eğer razı olursa onun adına tasadduk ediyorum. Yok, eğer razı olmazsa sevabı benim olsun."

Ganimet malından henüz taksim edilmeden izinsiz olarak alan kişinin tevbesi ve ordu dağıldıktan sonra o malın o kişiden nasıl alınacağı problemi Hasan'dan sorulunca o: "Onu tasadduk eder" demiştir. Rivayet edildiğine göre, bir adam nefesine aldarak henüz taksim edilmeden ganimet mallarından alır. Daha sonra pişman olup yöneticisine yapması gereken şeyi sorar.

379 er-Rûm, 30/ 1-3.

380 Serahsi, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *Şerhu kitâbi's-Siyerî'l-kebîr* (nşr. Muhammed Hasen İsmail eş-Şâfiî), Beyrut 1997, IV, 183-184.

Yönetici de o malı almayıp insanlara dağıtmasını söyler. Muaviye'ye getirir o da almaz. Gider bazı zâhit kişilere sorar onlar da beşte birini Muaviye'ye (devlet başkanına) verip kalanını da tasadduk etmesini tavsiye ederler. Muaviye bu çözüm önerisini duyunca, kendi aklına gelmemesi dolayısıyla hayıflanarak üzüntüsünü belirtir. Ahmed b. Hanbel, Haris el-Muhasibî ve bir kısım zâhit grubu da bu görüşü benimsemiştir.

Kıyasa gelince, bu para ya zayi edilecek ya da hayra harcanacaktır. Çünkü o kişinin gönlünde bu paranın meşruiyeti hakkında şüphe oluşmuştur. Bu paranın hayra harcanmasının denize atılmasından daha evlâ olduğu zorunlu şekilde ulaşılabilecek bir sonuçtur. Zira biz o malı denize attığımızda ne bize ne de onu alıp kullanacak kişiye hayrı olur, dolayısıyla o maldan fayda gelmez. Fakire verildiğinde, o fakir mal sahibine dua eder ve bu duanın bereketi ona ulaşır. Bu sayede fakirin de ihtiyacı giderilmiş olur. Malın fakire ulaşmasında doğrudan katkısı olmadığı için sahibine bir hayrı olmayacağı iddia edilemez. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), "Tohumu eken ve ağacı diken kişi için, insanların faydalandığı her bir ürün ve her bir meyve için bir ecir vardır" buyurmuştur.³⁸¹

"Yalnızca temiz olan şeyden tasadduk edilir" şeklindeki görüş, haram paranın tasaddukundan bir sevap beklenildiğinden

381 Müellif bu ibarenin Buhârî'de geçen bir hadis olduğunu belirtmesine rağmen biz ne Buhârî ne de diğer hadis kaynaklarında böyle bir hadise rastlamadık. (Mütercim).

de haklı görülebilir. Fakat burada biz bir haramdan kurtulmaya çalışıyoruz; yoksa sevap peşinde değiliz. O malın imhâ edilmesi ile tasadduku konusunda tereddüt ediyoruz. Biz imhâ yerine tasadduku tercih ettik.

"Kendimize verilmesine razı olmadığımız bir şeyin başkasına verilmesine de razı olamayız" şeklindeki görüş de şu şekilde cevaplandırılabilir: "O mal, bize haramdır, fakire değil. Şer'î delil bir şeyin helal olduğunu bildiriyorsa uygulama o şekilde olmalıdır. Bu konuda da maslahat (toplumsal yarar) o malın fakir için helal görülmesini gerektirmektedir. Maslahat bunu gerektirdiğinden biz de faizden elde edilen gelirin fakire tasaddukunun helal olduğuna hükmettik. Dolayısıyla fakir kişi bu parayı hem kendisi hem de fakir olan ailesi için harcayabilir. Hatta başkasına vermekten se fakir olan aile ve akrabasına harcaması daha evladır. Fakir kişi, dilerse o parayı başka her hangi bir fakire de verebilir."³⁸²

Bu izahlardan anlaşıldığına göre, faizden gelen paraların elden çıkarılabilmesi için yapılacak tek şey onun tasadduk edilmesidir. 1979'da yapılan ve çağdaş birçok fakihin katıldığı toplantıda da bu görüş benimsenmiştir. Bizim de tercih ettiğimiz bu görüş doğru ve güzel olan görüştür.

* * *

382 Kardâvî, *Fetâvâ muâsıra*, II, 412-413.

B. Finansal İşlemlerle İlgili Hükümler

1. Satın Alma Emriyle Gerçekleştirilen Murâbahanın Hükümü

Murâbaha sözleşmesi klasik dönem fukahasının caiz gördüğü bir alış veriş yöntemidir. Ancak, satın alma emriyle yapılan murâbaha örneğinde olduğu gibi, murâbahanın günümüzdeki faizsiz bankalar ve diğer kurumların uyguladığı bazı çağdaş yöntemleri hakkında farklı görüşler vardır. Fukahaya göre murabaha, *malın alım fiyatına belli bir miktar kâr eklenerek satılması işlemine* denir.

Murâbahanın faizsiz bankacılık uygulaması şu şekildedir: Öncelikle banka ile müşteri bir sözleşme yaparlar. Sözleşme, mal banka tarafından tedârik edildikten sonra, müşterinin kararlaştırılan bedeli ödeyip o malı bankadan satın alması şartını içerir. Günümüzde bu uygulama "*satın alma emriyle yapılan murâbaha*" diye adlandırılır. Örneğin bir fabrika sahibi, faizsiz çalışan kurumdan kendisine bir makine satın alması için başvurur. Başvuruda, sözleşmede belirlenen standartlara uygun olarak tedârik edildiği taktirde, fabrika sahibinin bu makineyi bankadan satın alacağı, bu işlemi yerine getirmesi karşılığında önceden kararlaştırılan kâr ve bedelin vadeli olarak, taksitler halinde bankaya ödeneceği kaydı yer alır. Bu ön sözleşmeyi takiben banka makineyi alıp mülkiyetine geçirir ve satın alma emrini veren müşteriye önceden anlaşılan fiyat üzerinden satar.

Şayet müşteriye teslimden önce makineye bir zarar gelirse sorumluluk bankanıdır. Makine sözleşmede belirlenen standartlara uygun olarak tedarik edildiği takdirde müşteri bunu bankadan satın almakla sorumludur.³⁸³

Günümüzde en yaygın murâbaha uygulaması yukarıdaki şekildedir. Böyle bir uygulama ise çağımız fukahasının çoğunluğuna göre caizdir; bu konuda çok sayıda fetva da yayınlanmıştır.

"Allah alış verişi helal faizi haram kıldı"³⁸⁴ meâlindeki ayet murâbahanın caiz olduğunu gösteren delillerdendir. Zira ayet haram olduğuna ilişkin hakkında delil bulunan bir takım özel muameleler dışındaki bütün alış verişlerin helal olduğunu göstermektedir. Murâbaha da bu mübah alış verişler grubuna girer. İslâm'da kişiler arasındaki hukuki ilişkiler, fukahanın belirlediği üzere, illet ve maslahatlara dayanır.

Kardavî şöyle der: İslâm'da sözleşmeler ya haksızlık içerdiği ya da insanlar arasında anlaşmazlık ve düşmanlığa yol açtığı için yasaklanmıştır. Faiz, stokçuluk, aldatma vb. uygulamaların

383 Not: Belirtilen hususlar faizsiz bankacılık işlemlerinin sıhhati açısından son derece doğru ise de, Türkiye'deki uygulama zikredildiği gibi değildir. Türkiye'deki Katılım Bankaları, genel kredi sözleşmelerinde yazarın belirttiği hiçbir sorumluluğu üstlenmemektedirler. Sözleşmenin yapılmasını takiben mala ilişkin bütün yükümlükler müşteriye aittir. (Mütercim). Ayrıntılı bilgi için bk. Bayındır, Servet, *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul 2005, s. 87-92.

384 el-Bakara, 2/ 275.

haram kılınmasının asıl nedeni haksızlık içermeleridir. Kumar ve ğarar ihtiva eden sözleşmeler ise anlaşmazlık ve düşmanlığa yol açtığı için yasaklanmıştır.³⁸⁵

Murâbaha ıstıсна' sözleşmesine kıyas edilerek de caiz görülebilir. Dolayısıyla, "murâbahanın faizli işlem den farkı yoktur" şeklindeki iddialar dikkate değ er olmayan boş sözlerden ibarettir.

Kardavî bu tür iddialara şu cevabı verir: Diyorlar ki, "bu işlem den amaç tümüyle faizdir; müşterinin faizli bankadan aldığı krediyi bu yolla almaktır. Her ne kadar isim ve yöntem farklı ise de sonuç aynıdır. Amaç kesinlikle alış veriş değildir. Bankaya başvuran müşterinin asıl amacı kredi bulmak, bankanın amacı ise normalde satın almayacağı bir malı, peşin satın alıp müşteriye vadeli olarak satarak kredi vermektir".

Benim kanaatime göre bu sözler gerçek uygulamayı yansıtmıyor. Banka gerçekten malı satın alıyor. Fakat o da bu malı her hangi bir tüccar gibi başkasına satmak için alıyor. Bir malın satın alınmasını helal kılan unsur, onun stok edilmesi, bizzat tüketilmesi yahut kullanılması değildir. Kendisi adına mal satın alması için bankaya başvuran müşterinin amacı, o malı şeklen veya hile ile değil gerçekten satmaktır. Bir tıbbî cihaza ihtiyacı olup da faizsiz bankaya kendisi adına bu cihazı satın alması için başvuruda bulunan doktor örneğinde olduğu gibi. Bu son derece

385 Kardâvî, *Beyu'l-murâbaha* s. 18.

aklî ve mantıkî bir durumdur. Zira bankanın görevi kendisiyle çalışan müşterilere hizmet etmek, yardım sunmaktır. Bu düşünceden hareketle banka elindeki sermaye ile müşterileri için mal alıp belli bir kârla onlara satar. Bu satış işlemi peşin olabileceği gibi vadeli de olabilir. Normal ölçülerde malın satımından alınan kâr da malın müşteriye vadeli olarak satımı da bu işlemi haram kılmaz. Önemli olan şekli değil gerçek anlamda alış verişin amaçlanması, faizli para bulmak için hile yapılmamasıdır. Bu işlem, "şeklî yönü hariç tamamen faizli bankaların yaptığı işlemidir" şeklindeki itirazlar doğru değildir. Bu işlem şeklen de öz itibariyle de faizli işlemden farklıdır. Zira işlem, faiz karşılığı kredi değil mal alış verişinden ibarettir. Bu durum her iki işlemin arasını ayıran en önemli bir farktır. Yahudiler de geçmişte faizi helal göstermek için, alış veriş ve faizi birbirine karıştırmaya çalışmışlardır. Allah Teâlâ; "Bu onların, "alım satım da tıpkı faizli işlem gibidir" demeleri sebebiyledir. Allah alım satımı helâl, faizli işlemi haram kılmıştır"³⁸⁶ buyurarak onların bu düşüncelerini reddetmiştir.

Her iki işlemin sonucu görünüşte aynı olsa da şekildeki değişiklik bazı durumlarda önem arz eder. Bir kişi, insanların huzurunda başka birine şu parayı al da kızınla birlikte olmam için bana müsaade et dese, onlar da kabul etseler tümü de günahların en çirkinini işlemiş olurlar. Fakat aynı kişi "kızını benimle evlendir, şu meblağı da mehir olarak kabul et" dese, taraflar da

386 el-Bakara, 2/ 272.

bunu kabul etseler, her üç taraf da güzel bir iş yapmış olurlar. Görünüşte sonuç aynı olsa da "evlilik" kelimesi çok önemli hukukî sorumlulukları ifade eder. "Satma" kavramı da aynı şekilde önemli hükümler içerir. Müşteri teslim alıncaya kadar mala gelecek her türlü zarardan satıcı sorumlu olur. Malın daha sonra fark edilen bir ayıp yahut gıyabında standartları üzerinden satın alınan malın kararlaştırılan standartlara uygun çıkmaması dolayısıyla iadesi durumunda satıcı sorumlu olur.³⁸⁷

Kabul edilir bir özür sebebiyle bedel vadesinde ödenmediğinde, faizli bankaların yaptığı gibi alacağa her hangi bir ilave yapılmayıp borçlu genişliğe çıkıncaya kadar süre tanınır. Nitekim bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Borçlu darlık içinde ise genişliğe çıkıncaya kadar süre verilir."³⁸⁸ Borcunu özürsüz olarak erteleyen ise, alacaklıya zulmetmiş olduğundan cezayı hak eder. Zira bir hadiste, "Gücü olanın borcunu zamanında ödememesi zulümdür"³⁸⁹ buyurulmuş başka bir hadiste de, "Ödeme gücü olduğu halde borcunu geciktiren, ayıplanmayı ve cezalandırılmayı hak eder"³⁹⁰ kuralı konulmuştur. Dolayısıyla faizsiz bankanın bu gibi durumda, ister az ister çok olsun fiili zararını, borcunu geciktirenden talep etme hakkı vardır. Zira artık bir fıkıh kaidesi haline gelmiş olan hadiste "İslâm'da zarar

387 Not: Konunun Türkiye uygulaması hakkında bilgi için bk. 375 nolu açıklama. (Mütercim).

388 el-Bakara, 2/ 280.

389 Buhârî, "İstikrâz", 12.

390 Buhârî, "İstikrâz", 13; Ebû Davûd, "Akdiye", 29; Nesâî, "Büyû", 100.

vermek de zarara katlanmak da yoktur"³⁹¹ buyurulmuş, fukaha ise bu hadisten "zarar giderilir" kuralını çıkarmıştır.

Faizli bankaların yaptığı işlemler yukarıda anlatılanlardan farklıdır. Zira faizli bankalar her durumda verdikleri kredi karşılığında faiz talep ederler. Borçlu ister sıkıntıda ister genişlikte olsun; banka ister zarar görsün ister görmesin, zarar ister az ister çok olsun fark etmez. Kendisiyle satın alınmak istenen mal alıcıya sağlam bir şekilde teslim edilse de edilmese de, hatta helâk bile olsa banka verdiği borç ve faizini tanır. Faizli bankanın mal ile hiçbir ilişkisi olmaz.³⁹²

2. İ'ne ve Teverruk Satışının Hükümü

İbn Ömer'den (r.a.) nakledilen bir rivayette o, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şunu işittiğini söylemiştir: "İ'ne yöntemini kullanarak alış veriş yaptığınız, öküzlerin kuyruklarına yapışarak tarıma bağlı kaldığınız ve cihadı terk ettiğiniz sürece Allah Teâlâ sizi zillete, rezilliğe mahkûm eder. Tekrar dininize dönmedikçe de bu durumdan kurtulamazsınız."³⁹³

Belli bir fiyatla vadeli olarak satılan bir malın bedeli henüz

391 İbn Mâce, "Akâm", 17.

392 Kardâvî, *Beyu'l-murâbaha* s. 27-31. Not: Konunun Türkiye uygulaması hakkında bilgi için bk. 375 nolu açıklama.(Mütercim).

393 Ebû Dâvûd, "Büyû' ve İcâre", 56. Bu hadisin zayıf olduğu ileri sürülmüştür. (Bk. Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 206-207. Mütercim).

kabzedilmeden, daha düşük bir fiyattan ve peşin olarak geri alınması işlemine î'ne satışı denir. İ'ne satışının en yaygın uygulaması şöyledir: Ahmet, Hasan'dan 12 bin Liraya vadeli olarak bir araba satın alır. Daha sonra Ahmet, bu arabayı 10 bin Liraya peşin olarak Hasan'a satar. Bu işlemde tarafların maksadı gerçek bir alış verişi değildir; araba, yapmacık alış verişe alet edilmektedir. Tarafların asıl maksadı kredi alış verişinde bulunmaktır; araba kısa sürede asıl sahibine dönmüş olduğundan bu bir faiz işlemidir. Zira Ahmet bu süreçte 12 bin Lira ödemek üzere 10 bin Lira kredi almıştır. Dolayısıyla î'ne satışı, alış verişi görüntüsüne büründürülmüş faizli kredi ilişkisinden ibaret bir işlemdir. Bu bir faiz işlemi olduğundan, İslâm âlimlerinin çoğunluğu bu uygulamanın haram olduğunu belirtmişlerdir.³⁹⁴

İbnu'l-Kayyim î'ne satışının haram olduğu hakkında çok sayıda delil zikreder. Bunlardan biri şöyledir: İbn Abbas'tan (r.a.) gelen bir rivayete göre, ondan î'ne satışının hükmü sorulmuş o da, "Allah kandırılmaz; bu Allah ve Rasûlü'nün haram kıldığı bir işlemdir" demiştir. İbnu'l-Kayyim, "Bu merfu bir hüküm olup ehli ilim bu hususta itifak etmiştir" der. Ebû İshak'ın eşinden gelen bir rivayette ise o şöyle der: "Bir kadın topluluğuyla birlikte Hz. Aişe'nin (r.ah.) huzuruna girdik. O buyurun, sorunuz nedir? dedi. İlk önce Ümmü Mahabbe söz aldı ve; "Ey müminlerin annesi! Zeyd b. Erkam'ı tanır mısın?" diye sordu. Hz. Aişe, "Evet tanırım" dedi. Bunun üzerine Ümmü Mahabbe: "Ben cariyemi

394 Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 207-208; Hey'et, *el-Mevsûâtü'l-fıkıyye*, IX, 69.

ona, bedelini Ata vaktinde (devletin ödemede bulunduğu tarih) tahsil etmek üzere 800 Dirheme sattım. Daha sonra o, bu cariye-yi satmak istedi. Ben de peşin olarak 600 Dirhem verip onu geri satın aldım" dedi. Hz. Aişe (r.ah.) öfkeli bir şekilde ona döndü ve, "Ne kötü bir alış veriş yapmışsın. Zeyd'e haber ver ki, tevbe etmediği takdirde Hz. Peygamberle (s.a) birlikte yaptığı cihadı boşa gitmiştir." Bu söz karşısında arkadaşımızın sesi soluğu kesildi ve uzun süre hiçbir şey konuşmadan öyle baka kaldı. Daha sonra, "Ey müminlerin annesi! Sadece sermayemi alsam nasıl olur?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.ah.), "Her ki-me Rabbi'nden bir öğüt ulaşır da faizciliğe son verirse, geçmişte olanı kendinindir"³⁹⁵ ayetini okudu. Şayet Hz. Aişe'nin (r.ah.) bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) duyduğu bir bilgi olmasaydı bu işlemin haram olduğunu bu kadar kesin ifadelerle söylemez, sadece içtihada dayanarak bu şekilde bir görüş beyan etmezdi. Hele özellikle de amellerin küfürle iptal olacağı, faizin haram olduğunu inkâr etmenin ise insanı küfre götüreceğini kastetmişse... Fakat Zeyd, bu işlemin haram olduğunu bilmediğinden bu hükmün dışındadır. Bu yüzden Hz. Aişe (r.ah.), "Ona bildir" dedi. Hz. Aişe (r.ah.) bu ifadesiyle faizin, günahı cihad sevabına denk büyük günahlardan olduğunu kastetmiş de olabilir. Böyle bir durumda Zeyd, sevabı ve günahı birbirine denk bir iyilik ve bir günah işleyen kişi konumunda olur ki, sonuçta hiç sevap işlememiş demektir.

395 el-Bakara, 2/ 275.

Müminlerin annesi Hz. Aişe'nin (r.ah.) kesin ifadeleri, bu konunun içtihadı açık yönünün olmadığını gösterir. Eğer bu mesele, sahabe tarafından farklı görüşlerin ileri sürüldüğü içtihadı açık bir konu olsaydı Hz. Aişe (r.ah.), Zeyd (r.a.) hakkında bu kadar kesin konuşmazdı. Zira hükmü farklı ihtimallere müsait içtihadî bir eylemin yapılması amelleri iptal etmez.³⁹⁶ İbnu'l-Kayyim burada î'ne satışının haram olduğuna ilişkin başka deliller de zikretmiştir.

Tevevruk, vadeli olarak satın alınan bir malın satıcı dışındaki birine, peşin olarak daha düşük bir bedelle ve satılması işlemine denir. Bu işi yapan kişinin amacı nakit sermaye ihtiyacını karşılamaktır. Örneğin; Zeyd 6000 Liraya vadeli olarak satın aldığı bir buzdolabını teslim aldıktan sonra, satıcı dışındaki birine 5000 Liraya peşin olarak satmış olsun. İşte böyle bir işleme *tevevruk* denir.³⁹⁷

Bu işlem İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre caizdir. İbn Teymiyye ve öğrencisi İbnu'l-Kayyim bu işlemin mekruh olduğunu ileri sürmüşlerdir. İbn Teymiyye, Ömer b. Abdülaziz'den "Tevevruk faizin kardeşidir" şeklinde bir görüş nakletmiştir.³⁹⁸

Mustafa Zerkâ konuya ilişkin bir soruya verdiği cevapta

396 İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *Şerhu İbn Kayyim alâ muhtasar-i Ebî Davud*, y. ve t. y., IX, 246.

397 Hey'et, *el-Mevsûâtü'l-fıkıyye*, XIV, 147; el-Misrî, Refik Yunus, *el-Câmi' fî usûli'r-riba*, Cidde 1999, s. 174.

398 İbn Teymiyye, *Fetâvâ*, XXIV, 303.

şöyle der: "Bu konu fukaha tarafından "teverruk problemi" diye isimlendirilir. Çünkü malı satın alanın niyeti gerçekten de bu mala sahip olmak değildir. Onun asıl niyeti, nakde yani paraya sahip olmaktır. Kısaca onun maksadı sermayedir. Bu işlemin hükmüne gelince, şayet satıcı ile müşteri arasında, yüksek fiyatla alınan malın daha düşük bir fiyatla satıcıya dönmesi şeklindeki daha önceden yapılan bir anlaşmaya dayanıyor ise bu işlem İslâm âlimlerine göre caiz değildir. Çünkü bu açık bir faiz işlemi yani î'ne satışdır. Ancak, nakit sermayeye ihtiyacı olup da karz-ı hasenle borç verecek birini bulamayan kişi, çarşıya gider vadeli olarak bir mal satın alır, daha sonra ihtiyaç duyduğu sermayeyi faizli krediye bulaşmaksızın elde edebilmek için, önceden bir anlaşma olmaksızın, bu malı daha düşük fiyatla peşin olarak satarsa caiz olur. Hatta faize düşmekten kaçındığından bu eylem, iyi bir davranış olarak da nitelendirilebilir. En doğrusunu Allah bilir."³⁹⁹ Muhammed el-Useymin ise, fakihlerin konuya ilişkin farklı görüşlerini naklettikten sonra şöyle der: Ben bu işlemin (*teveruk*) aşağıdaki şartlara riayet edilmek kaydıyla caiz olduğu düşüncesindeyim. Bu şartlar şunlardır:

1) Faizsiz kredi yahut Selemle sermaye bulma imkânının kalmamış olması. Yani mübah yöntemle sermaye bulma imkânının olmamasıdır ki, günümüzde karz-ı hasenle sermaye bulmak artık imkânsızdır.

³⁹⁹ Zerka, *Fetâvâ*, s. 496.

2) Çok şiddetli bir şekilde sermayeye ihtiyaç duyuması.

3) Malın satıcının yanında, onun mülkiyyetinde olması. Fakat mal satıcının mülkiyyetinde olmaz, yani satıcı malın riskine katlanmadan onu bir başkasına satarsa bu işlem caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.), "malın satın alındığı yerde, müşteri tarafından teslim alınmadan, müşterinin yükü içine katılmadan satılmasını yasaklamıştır."⁴⁰⁰ Dolayısıyla bu işlem de de aynı durum söz konusudur; mal satıcının mülkiyyetine girmemiştir.

Bu üç şart gerçekleştiği takdirde, teverruk işleminde bir sakınca olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü bazı şartlarda insan böyle bir işlemi yapmak zorunda kalabilir.⁴⁰¹

Sonuç olarak, zikredilen şartlar mevcut olduğu takdirde teverruk yapılabilir.

C. Borsa İşlemlerine Yönelik Hükümler

1. Borsanın Yapısı ve Oradaki İşlemlere Yönelik Hükümler

Borsa olarak adlandırılan *finansal piyasa* kavramı ile sarraflar, kıymetli evrak simsarları ve tüccarlarının, hisse senedi, bono ve diğer ortaklık paylarının alım satımı için buluştukla-

400 Buhârî, "Büyû", 56.

401 Muhammed Sâlih el-Useymin, *eş-Şerhu'l-mumti' alâ Zâdi'l-mustakni'*, Rıyad 1997, VIII, 232-233.

rı ortam kastedilir. Kapitalizmin bir ürünü olan finansal piyasa gerçeği İslâm âlemi için nispeten yeni bir olgudur. Fakat bununla, finansal piyasada yapılan işlemlerin dinen haram olduğu kastedilmemektedir. Ancak bu piyasalarda yapılan işlemlerin sahih olması için bir takım kurallara bağlı kalınması gerekir. Çağdaş İslâm âlimleri finansal piyasada işlem yapmayı caiz kılan noktaları gösterir kural ve kaideleri belirlemişlerdir.

Öncelikle şu hususu hatırlatalım ki, İslâm'da sözleşmelerde aslolan mübahlıktır. Dolayısıyla hakkında açık bir nass yahut haram olduğuna ilişkin sahih bir kıyas bulunmadıkça herhangi bir sözleşme haram görülemez. Yüce Allah'ın "Ey İman edenler! Sözleşmelerinizin gereğini yerine getirin"⁴⁰² emri bu hükme delâlet eder. Ayet-i Kerime özel olarak isim belirtmeksizin bütün akitlere riayet edilmesini emretmektedir. İbn Teymiyye şöyle der: " Bu konuda aslolan şudur: İnsanların ihtiyaç duyup yaptığı her hangi bir sözleşme, haram olduğuna ilişkin bir ayet veya hadis bulunmadıkça haram değildir. Aynı şekilde Allah'a kuluk (ibadet) maksadıyla yapılan bir uygulama da, hakkında dinî bir yönü olduğuna ilişkin ayet veya hadis bulunmadıkça dinden değildir. Çünkü (ibadet yönü olan) dinî bir uygulama, bu özelliğini ancak Allah'ın bildirmesiyle kazanır. Aynı şekilde bir uygulamanın haram olması da ancak Allah'ın onu haram kılmasıyla gerçekleşir. Allah'ın haram kılmadığı bir şeyi haram kıldıkları, bir delile dayanmaksızın Allah'a ortak koştukları ve Allah izin

402 el-Mâide, 5/ 1.

vermediği halde kendi kafalarından din uydurdukları için bu kurala aykırı davrananlar Yüce Allah tarafından kınanmışlardır. Yüce Rabbim bizleri onun helal kıldığını helal, haram kıldığını haram sayan ve onun Din olarak bildirdiğini din edinenlerden eylesin.⁴⁰³

Kardâvî de şöyle der: "Yasaklayıcı, haram kılıcı ve iptal edici nitelikte sübûtu sahih ve manaya delâleti açık herhangi bir nass bulunmadıkça, sözleşme ve akitlerde aslolan serbestlik ve mübahlıktır. İbadetlerde ise tam tersi bir kural geçerlidir. Hakında dinin sahibinden (Allah) geldiğine ilişkin bir nass bulunmadıkça ibadetlerde aslolan haram olmaktır. Bu kuraldan maksat, Allah bildirmediği halde insanların kendi kafalarından din uydurmalarını önlemektir. Burada iki prensip söz konusudur. Birincisi; Dinde kulluk yalnızca Allah'a yapılmalıdır. İkincisi ise, Allah'a yapılan kulluk ancak onun bildirdiği şekilde olmalıdır.

Bu ayırım temel bir prensip olup çok önemlidir. Bir İslâm âlimine: "Şu akit veya işlemin mübah olduğunun nedir?" şeklinde bir soru sorulamaz. Çünkü mübah kılmak için bir delil gelmez. Zira sözleşmelerde mübahlık asıldır. Delil bir uygulamanın haram olup olmadığı konusunda aranır. Haram kılan delil ise, kendisinde herhangi bir şüphe bulunmayan bir nass olmalıdır. Nitekim geçmiş ulemânın konulara yaklaşımı da bu şekilde olmuştur. İbn Teymiyye bu yaklaşımı şöyle açıklar: "Se-

403 İbn Teymiyye, *Fetâvâ*, XXVIII, 386.

lef (geçmiş ulemâ) kesin kanaate varmadıkça bir uygulama hakkında haram hükmünü vermezlerdi."⁴⁰⁴ "Allah alış verişi helal kıldı"⁴⁰⁵ ayetinin geneli (umumu) de alış verişte helallığın asıl olduğunu gösterir.

Bütün bu bilgilerden sonra tekrar finansal piyasalardaki (borsada) işlemlerin hükmü konusuna dönelim. Borsada genel olarak hisse senedi ve tahvillerin alım satımı yapılır. Hisse senetleri, anonim şirketlerde ortakların paylarını gösteren belgelere denir. Anonim şirketin sermayesi, her biri şirket varlığının bir parçasını temsil etmek üzere, eşit paylara ayrılır. Dolayısıyla hisse senedi, şirket sermayesinin bir parçası olup ortağın hakkının para ile belirlenmiş miktarını temsil eder. Bu şekildeki bir uygulama, şirketin kâr ve zararından ortağın payına düşen miktarın tespiti ile şirketteki sorumluluğunun belirlenmesi için önemlidir.

Faiz ve haram uygulamalardan uzak durduğu sürece, anonim ortaklıklarda aslolan caiz olmalarıdır. O ortaklığın hisse senetlerini satın alanlar, payları senetler halinde kendilerine sunulduğundan, ortak vasfını kazanır ve ortağın haklarına sahip olurlar. Bu sayede sermayeye ortak olur şirketin kâr ve zararını paylaşırlar. Onlar yalnızca üyelik sözleşmesini imzalamak suretiyle şirket ortağı haline gelirler. Bu sözleşmeyi imzalamak îcap ve kabul yerine geçer. Çünkü îcap ve kabulün mutlaka sözlü

404 Kardâvî, *Beyu'l-murâbaha*, s. 13.

405 el-Bakara, 2/ 275.

olarak ifade edilmesi şart değildir; yazışma ile de olur. Ortaklar şirket yönetimini kendileri adlarına işleri yürütmek üzere vekil kılmaktadırlar ki bu tür bir vekâlet sahihtir. Anonim ortaklığın caiz olmadığı şeklindeki görüş zayıf olup sağlam dayanağı yoktur.

Tahvillere gelince, onlar uzun vadeli borç senetleridir. Şirket bu senetleri çıkararak borçlanır ve borcunu belirlenen süre sonunda faiziyle birlikte ödemeyi taahhüt eder.⁴⁰⁶

İslam âlimlerinin konuya ilişkin görüşlerinden şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Belirli kurallar çerçevesinde hisse senetlerinin alım satımı helal, tahvillerin alım satımı ise haramdır; çünkü onlar faizli krediyi temsil ederler.

Hisse senetleri ile ilgili kuralları ise şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Hisse senedi, elektrik, ilaç vb. mal ve hizmetleri üreten işletmeler gibi, faaliyet alanı helal ve mübah olan şirket tarafından çıkarılmış olmalıdır. Fakat içki üreten, faizli bankacılık yapan işletmelerde olduğu gibi, faaliyet alanı haram olan şirketlerin hisse senetlerini almak, Müslümanlar arasında dolaşımını sağlamak ve kârına ortak olmak haramdır. Çünkü bu tür şirketlerin hisse senetlerini satın almak, günah ve düşmanlıkta ortaklık anlamına gelir.

2) Hisse senedini çıkaran, faaliyetlerinin sağlamlığı ve te-

406 Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye*, s. 176.

mizliği aşikâr olacak şekilde insanlar arasında bilinen ve tanınan bir şirket olmalıdır. Batıda olduğu gibi, hissesi satılan şirketler hakkında müşterinin herhangi bir bilgi sahibi olmadığı, anonim şirket hisselerinden oluşan havuzlardan (portföy) senet almak caiz değildir.

Sermayeyi yatırıma yönlendirmede son zamanlarda ortaya çıkan yeni yöntemlerden biri, Amerikan şirketleri tarafından oluşturulmuş fon yönetimi sistemidir. Her fonun başında bir yönetici bulunur. Bu kişi fonu müşterilerin talimatları doğrultusunda idare eder. Bir Amerikan şirketi olan "Merrill Lynch" üzerine yapılan araştırmada bu şirketin, kâr ve zararın paylaşımına dayalı hisse senetleri havuzundan pazarladığı senetlerden 1995 yılında, altı aylık sürede %18 oranında kâr ettiği anlaşılmıştır. 1990 yılında ise aynı şirketin %13 oranında zarar ettiği tespit edilmiştir.

Bu tür fonlara yapılan yatırımlar her ne kadar kâr ve zarara katılım esaslı olsa da yine de iki sebepten dolayı bu yöntemle hisse senedi alım satımında bulunmak caiz değildir.

- Havuzda yer alan hisse senetlerinin ait olduğu şirketler hakkında bilgi sahibi olunmaması. Çünkü bu havuzdaki senetler içerisinde İslâm'da otaklık kurulması haram olan içki fabrikaları ve faizli banka şirketlerine ait senetler de bulunur.

- Bu tür havuzlarda faize dayalı borç satımı gibi İslâm'da meşru olmayan faaliyetler yapılır.

Bu sebepten dolayı İslâm bankaları fonlarını belirtilen yöntemlerle bu havuzlarda değerlendiremezler.

3) Hisse senetleri alınıp satılırken faiz, ğarar, cehâlet ve haksız yollarla insanların mallarını yeme gibi İslâm'da yasaklanan hususlar söz konusu olmamalıdır. Müslümanın, şirketin kâr veya zararına bakılmaksızın sabit bir meblağ ödenmesi hakkını veren imtiyazlı hisse senedini alması caiz değildir. Çünkü bu tür bir gelir dinen haram kılınmış olan faizden başka bir şey değildir. Aynı şekilde bir müslümanın sermaye ve emek katkısında bulunmadığı halde, sahibine kârdan pay alma hakkını veren temettu senetlerini alması da caiz değildir. Çünkü bu işlemde insanların mallarının haksız yolla yenmesi durumu söz konusudur.⁴⁰⁷

İslâm Fıkıh Akademisi yedinci toplantısında finansal piyasalarda yapılan işlemleri görüşmüş ve aşağıdaki kararları almıştır:

Birinci olarak hisse senetlerinin tanımı:

1) Şirketlere ortak olmanın hükmü:

a) Sözleşmelerde aslolan mübahlık olduğuna göre, meşru faaliyette bulunmak üzere anonim şirket kurmak caizdir.

b) Faiz alış verişinde bulunmak ve haram mal üretimi yahut ticareti yapmak gibi asıl faaliyet konusu gayri meşru olan

407 Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye*, s. 169-173.

şirketlerin hisse senetlerinin alımının haram olduğu konusunda şüphe yoktur.

c) Asıl faaliyet alanı helal olmakla birlikte, ara sıra faiz ve benzeri haramlara bulaşan şirketlerin hisse senetlerinin alımında aslolan haramlıktır.

2) Faizli yöntemlerle hisse senedi işlemleri yapmak:

a) Hisse senedini rehin vererek, aracı ve benzeri kişiler tarafından teklif edilen faizli krediyi almak caiz değildir. Çünkü bu işlemde hem faizcilik hem de rehin vererek faize kefil olma durumu söz konusudur. Bu eylemler ise hadiste faizi yiyen, yediren, kâtiplik ve şahitliğini yapanların lanetlendiği bildirilenler grubuna girer.

b) Satıcının, mâlîki olmadığı hisse senedini satması da caiz değildir. Zira satıcı bazen, aracılar tarafından hisse senedinin teslim gününe kadar faizli kredi teklifi ile karşılaşabilir. Bu işlemin caiz olmamasının nedeni kişinin mülkiyyetinde olmayan şeyi satmasının yasak olduğu kuralının çiğnenmesidir. Verdiği kredinin karşılığında, faizli mevduat olarak yatırıp faydalanmak için, aracının hisse senedinin bedelini kabz şartı koşulmuşsa bu durumda haramlık unsuru daha da pekişmiş olur.⁴⁰⁸

Tahvillerin alınıp satılması ise daha önce de söylediğimiz gibi haramdır. Çünkü bunlar sabit faiz karşılığında verilen kre-

408 MMFİ, Tarih: 1990, Sayı: 6, II, 1725-1726.

diyi ifade ederler. İslam Fıkıh Akademisi altıncı dönem toplantısında konuya ilişkin olarak şu kararları almıştır:

1) Üzerinde yazılı meblağın faiz veya bir menfaat şartıyla birlikte ödenmesi yükümlülüğünü içeren borç senetlerinin çıkarılması, alınıp satılması ve dolaşımı haramdır. Çünkü bunlar faizli krediyi temsil ederler. Bu senetleri çıkaran ister özel isterse devlete ait bir kamu kurumu olsun hüküm değişmez. Bunların yatırım sertifikası veya çekî şeklinde isimlendirilmesi ile ödenmekle yükümlü olunan faizin kâr, gelir, komisyon veya kazanç şeklinde isimlendirilmesi hükmü değiştirmez.

2) Üzerinde yazılı nominal değerden az bir bedelle satıldığı ve sahibinin bu iskonto farkından menfaat sağladığı sıfır kuponlu senetlerin çıkarılması yahut alım satımı da haramdır.

3) Borç verenlerin tümü veya belirsiz bir kısmı lehine menfaat şartı içeren kredi anlamı taşıdığı için ödüllü senetler de haramdır. Bu tür senetler ayrıca kumar şüphesi de taşırlar.

Dolayısıyla faizli bankalar, sigorta şirketleri ve içki üretimi gibi haramla iştigal eden bütün şirketlerin hisse senetlerinin alımı, satımı ve dolaşımı haramdır. Aynı şekilde hisse senetlerinin vadeli olarak satımı da haramdır. Çünkü hisse senetlerinin vadeli satımında ne satıma konu mal ne de bedelin teslimi söz konusudur, aksine bunların vadeli olması şarttır. Dolayısıyla böyle bir işlem caiz olmaz. Çünkü bedellerden her ikisi yahut birinin teslimi akitlerin sıhhat şartlarındandır. Borcun borçla satımı

(*bey'ul-kâlî bi'l-kâlî*) sonucunu doğuracak şekilde her ikisinin de vadeli olması caiz değildir. Zira bu tür işlemler İslâm'da yasaklanan kumar grubuna girerler. Çünkü satıcı fiyatların düşmesini, alıcı ise yükselmesini düşünerek kendilerini riske atmakta, sonuçta arzusu gerçekleşen kişi aradaki farkı almaktadır.

2. Borsada İşlem Gören Senetlerle İlgili Genel Hükümler

Senetler çağdaş finansal piyasalarda işlem gören kıymetli evrakların bir çeşidi olup bazen yatırım sertifikaları (*şehâdâtü'l-istismâr*) şeklinde de adlandırılırlar. Bunlar, kredi toplayan şirketin piyasaya sürerek senetten doğan borcu belirlenen vadede ödemeyi taahhüt ettiği ya borç senetleri⁴⁰⁹ ya da piyasada alınıp satılabilen kıymetli evraklardan oluşur. Bu evraklar genelde şirketler ya da hükümetler tarafından halka arz edilir. Şirketin senedini elinde bulunduran kişi, bu şirkete borç vermiş kabul edilir. Senet hâmiline yıllık sabit faiz ödenir. Hâmil, belirlenen vade sonunda senedi teslim edip kıymetini alma hakkına da sahiptir.⁴¹⁰

Senetlerle ilgili tanımdan şu anlaşılmaktadır: Senet, şirketin almış olduğu borcu gösteren evraktan ibarettir ki o senedin hâmili şirket ister kâr ister zarar etsin sabit faizini alır. Sonuç

409 Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye el-muâsıra*, s. 176.

410 *MMFİ*, Yıl: 1990, Sayı:6, II, 1283.

olarak, isim ve nitelikleri ne kadar değişirse değişsin senetlerin faizli kredi verildiğini belgeleyen evraklar olduğu açıktır.

Senetler faizli krediyi gösteren belgeler olduğuna göre, belirli ve sabit faiz karşılığı çıkarıldığı sürece onları çıkarmak, dolaşımını sağlamak ve dolayısıyla alıp satmak caiz olmayıp haramdır. Senedlerin alış verişi faizli kredi ilişkisinden ibaret olduğu için, onları alıp satmak çağdaş İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre haramdır. Çünkü senet şart koşulmuş belirli sabit faiz karşılığı piyasaya süren şirket veya kuruma borç verildiğini gösteren belgeden ibarettir. Bu ise İslâm'ın Kitap ve Sünnet'te açık olarak haram kıldığı *nesîe faizinin* bizzat kendisidir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Faiz yiyenler, şeytanın peşine takılıp aklını çeldiği kimsenin davranışından farklı bir davranış göstermezler. Bu onların, "alım satım da tıpkı faizli işlem gibidir" demeleri sebebiyledir. Allah alım-satımı helâl, faizli işlemi haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da, faize son verirse, geçmişte olanı kendinindir. Onun işi Allah'a aittir. Kim de devam ederse, onlar cehenneme saplanırlar. Hep orada kalırlar."⁴¹¹

Bazı âlimler senetleri, fıkıhta bilinen ve meşru görülen mudârebeye benzeterék cevazı noktasında görüş bildirmek istemişlerdir. Fakat bu çıkarım kesinlikle isabetli değildir. Çünkü senetler öz itibarıyla faizli krediden ibarettir. Fıkıhtaki mudâ-

411 el-Bakara, 2/ 275.

rebeye benzetme düşüncesini kabul etsek dahi, bu durumda sıhhat şartlarını kaybetmiş mudârebe olur. Bu konuda Kardavî şöyle der: Yatırım senetleri A ve B grubundan olmak üzere iki grupta ele alınabilir. Birinci gruptakiler faizli krediden ibarettir ki bu durum onları düzenleyen kanunda açık olarak belirtilmiştir. İkinci grubu ise, meşruiyet şartlarını kaybetmiş mudârebe kapsamına girer. Dolayısıyla her iki gruba giren senetleri de alıp satmak haramdır.⁴¹²

Senetlerin alım satımının haram olduğu görüşü, bu konudaki en net ve en doğru olan görüştür ki çağdaş birçok İslâm âliminin katıldığı *İslâm Fıkıh Akademisi*'nin kararı da bu doğrultudadır. Söz konusu kararlarda şöyle denilmektedir: "Senedin, onu çıkaranın vakti geldiğinde nominal değeri ve üzerinde anlaşılan orandaki faizini hamiline ödemekle yükümlü olduğu yahut da kur'a ile dağıtılan ödül, sabit bir meblağ veya bir indirim şeklindeki menfaat şartını içeren bir belge olduğu anlaşıldığından Kurulumuzca şu karara varılmıştır:

1) Üzerindeki değerle birlikte belli bir miktar faiz veya şart koşulan menfaatin ödenmesi mecburiyetini içeren senetlerin çıkarılması, alınıp satılması ve piyasada dolaşımı haramdır. Çünkü bunlar faizli krediyi temsil ederler. Bunları çıkaran taraf ister devletle ilişkili bir kamu kurumu olsun isterse özel bir kurum olsun farketmez. Bunların sertifika yahut yatırım veya

412 Kardâvî, *Fevâidu'l-bünûk*, s. 102.

tasarruf (belgesi) çeki şeklinde adlandırılması, ödenmekle yükümlü bulunulan faizin kâr, ürün, komisyon veya gelir şeklinde isimlendirilmesi sonucu değiştirmez.

2) Sıfır kuponlu senetler haramdır. Çünkü nominal değerinden daha düşük bir bedelle satıldığı ve sahipleri bu iskonto-dan faydalandıkları için bunlar faizli kredi kabul edilirler.

3) Ödüllü senetler de haramdır. Çünkü bunlar kredi verenlerin tümü veya herhangi biri için menfaat şartını içeren krediden ibarettir. Ayrıca bu tür senetler kumar şüphesi de taşırlar.

4) Piyasaya sürme, alım satımını yapma yahut dolaşım bakımından haram senetlerin alternatifi, belli bir proje yahut ticarî faaliyetin gerçekleştirilebilmesi için mudârebe prensipleri çerçevesinde çıkarılacak senet veya sertifikalar olabilir. Bu tür senetleri ellerinde bulunduranlar faiz veya sabit bir menfaati hak etmezler. Aksine o projeden elde edilen kâra senet veya sertifikadaki yazılı meblağ oranında ortak olurlar. Kâra ise ancak gerçekleştiğinde sahip olurlar. Bu tür senetler *heyetimizin* dördüncü yıllık toplantısında kredi sertifikaları hakkında almış olduğu 5 sayılı kararında belirtilen niteliklerden çıkarılabilir.⁴¹³

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, faizli işlemler günümüzde yaygınlaşıp her tarafı kaplamıştır. Çağdaş hayatın faizli bankalarla olan ilişkisi sebebiyle çağdaş insanın birçok işi faizli hale

413 MMFİ, Yıl: 1990, Sayı: 6, II, 1725-1726

geldi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisi bilfiil gerçekleşmiş oldu: "Öyle bir zaman gelecek ki onlardan faiz yemeyen hiç kimse kalmayacak; yemeyene de tozu bulaşacak."⁴¹⁴

Günümüzde faizli işlemler yaygın olmakla birlikte insanlardan birçoğu bu işi kerhen yahut zaruret sebebiyle değil kendi rızalarıyla yapıyorlar. Onlar için de faizi haram kılan nasslardan bir kaçını aşağıda tekrar hatırlatmak isteriz:

- Yüce Allah şöyle buyuruyor: Müminler! Allah'tan korkun! Faizden geriye ne kaldıysa, bırakın! Eğer inanmış kişilerse-niz. Bunu yapmadınız mı, bilin ki, Allah ve Elçisi tarafından bir savaşla yüz yüzesiniz. Tevbe ettiniz mi, ana mallarınız sizindir. Ne haksızlık edersiniz, ne de haksızlığa uğrarsınız."⁴¹⁵

- Cabir b. Abdullah'dan (r.a.) gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah faizi yiyene, yedi-rene, kâtipliğini ve şahitliğini yapana lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda aynadırlar."⁴¹⁶

- Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen bir rivayette ise Hz. Pey-gamber (s.a.v.) şöyle buyurur: "İnsanı helâk eden yedi büyük günah-tan uzak durunuz. Ashab, "Bunlar nelerdir?" diye sorunca Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah'a şirk koşmak, sihir ve büyü ile uğraşmak, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı kimse-

414 İnş Mâce, "Ticârât", 58.

415 el-Bakara, 2/ 278-279.

416 Müslim, "Müsâkât", 19; Tirmizî, "Büyû", 2; Ebu Dâvud, "Büyû", 4.

yi öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, kötülüklerden habersiz iffetli mü'min kadınlara zina isnad ve iftirasında bulunmaktır."⁴¹⁷

Faizin günahlık derecesini vurgulama bakımından daha başka hadisler de rivayet edilmiştir.⁴¹⁸

3. Faize Bulaşan Şirketlerin Hisse Senetlerini Satın Almanın Hükmü

Bir müslümanın alma veya verme şeklinde de olsa faizli işlem yapan bir şirkete ortak olması caiz değildir. Nitekim günümüzdeki birçok şirket sözleşmesinde gelirlerin bir kısmının alınan veya verilen kredilerden elde edildiği belirtilmektedir.

Allah'ın kitabı ve Peygamberinin Sünneti'nde faizin her hangi bir şüpheye mahal bırakmaksızın kesin olarak haram kılındığını açık ve net bir şekilde bildiren çok sayıda nass vardır. Bankaların verdiği faizin haram olduğu ise, konunun uzmanlarınca kabul edilen bir gerçektir.

417 Buhârî, "Vasâyâ", 23; Müslim, "İmân", 145.

418 Bu hadislerden üçü şöyledir: 1) "Faizin yetmiş üç (bir rivayette yetmiş üç) çeşidi vardır. En basiti kişinin annesiyle birlikte olması (bir rivayette nikâhlanması) kadar büyük günahdır." Bu hadis İbn Mâcede geçmekte olup zayıf olduğu konusunda ittifak edildiği bildirilir. (Bk. İbn Mâce, "Ticârât", 58). 2) "Bir dirhem değerindeki faizi bilerek yiyen bir kişi, otuz altı kez zina etmiş gibi olur" (Dârekutnî, *Sünen*, III, 16).

Fakat bazı çağdaş düşünürler bu konuda -zikretmekte bir sakınca görmediğimiz- farklı görüşler ileri sürmekteler. O görüşleri şu şeklide izah edebiliriz: Meşru hedeflere ulaşmak üzere kurulmuş, helal konularda ticarî faaliyetler yürüten ve fakat faizli bankalarla ilişkisinden dolayı gelir ve kârlarına faiz bulaşan anonim şirketler vardır. Bu şirketler ihtiyaç anında bankalardan faiz karşılığı kredi almakta ve bu kredi ile üretim yapıp kazanç sağladığından bu şirketin bir kısım işlemlerinde alma veya verme şeklinde faiz söz konusu olmaktadır. Bu tür şirketlerin hisse senetlerini satın almanın mutlak surette ne haram ne de mübah olduğunu söylemeyip zarurete göre hüküm vermek daha doğru olur. Çünkü başta İslâm toplumu olmak üzere toplumların bu tür şirketlerin mevcudiyetine ihtiyacı vardır. Özellikle de küçük meblağlı birikimlerini kendi kendini tüketecek şekilde âtıl halde bırakmak istemeyen fakat çalıştıracak başka imkânlar da bulamayan kişiler sermayelerini bu şirketlerin hisse senetlerine yatırmak zorunda kalabilirler. Fakat bu hisse senetlerindeki haram unsurdan da kaçınmak zorundadırlar. Bu da şu şekilde olabilir: Hisse senedi sahibi her hisseye düşen kârın içindeki haram kısmı ya net ya da bu mümkün değilse takribî olarak hesaplayıp bir kenara ayırır ve herhangi bir şekilde yararlanmaksızın onu fakirlere dağıtır. Bu yararlandırma, onu malının zekâtı yahut sadakası saymak, haksız dahi olsa devlete ödeyeceği vergiden düşmek şeklinde bile olsa caiz değildir. Çünkü bunların hepsi bu hisse senetlerinden elde edilen haramdan yararlanma anlamına gelir.

Takribî yöntem başta olmak üzere hisse senetlerinin gelirindeki faiz miktarını hesaplamak günümüzde çağdaş muhasebe yöntemleri ve özellikle de işin uzmanları aracılığıyla çok kolaylaşmıştır.

Bu iş artık kaçınılamayacak bir durum (umum-i belvâ) halini almıştır. Bu sayede miktarının azlığından dolayı birikimlerini değerlendirme imkânı bulamayan kişileri hem haramdan sakındırmış hem de tasarruflarını değerlendirme konusunda onlara kolaylık sağlamış oluruz. Zira küçük sermayelerle müşâreke ve mudârebe ortaklığı kurup ticarî faaliyete katılmak emanete riayetin nerdeyse kalmadığı günümüzde maalesef çok risklidir. İnsanlara güvenin kalmayıp her şeyin kokuştugu günümüzde, sermayesini çalıştırması için başkasına teslim eden kişi çok büyük bir riski göze almış demektir. Özellikle de küçük birikimcileri çalışarak kendilerini geçindirme imkânı olmayan yetimlerle dul ve sakatların oluşturduğu günümüz (Filistin'in)de bu husus daha da önem arz etmektedir. Her zaman ve zeminin bir hükmü vardır. Fukaha zamanın bozulmasını delil göstererek birçok konuda istisnaî hüküm vermiştir. Hem faizden kaçınan hem de insanların yukarıda belirtilen ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikteki şirketlerin varlığı halinde, ihtiyaç duyduğunda faizli kredi alan yahut sermayesini faizli bankaya yatıran şirketlere ortak olmak ise caiz değildir.⁴¹⁹

419 Muhammed Osman Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye el-muâsıra fi'l-fıkḥi'l-İslâmî*, Amman 2001, s.170.

Yukarıdaki görüşlerin nakledildiği kitabın yazarı bu görüşlerden hareketle şu sonuçlara ulaşılabilirliğini belirtmektedir:

1) Böyle bir görüş, toplumun yararına hizmet gören ve kapanması durumunda insanların bir takım sıkıntılarla karşılaşacağı şirketler için geçerlidir; bütün şirketleri kapsamaz. Abdullah Kılânî eserinde bu konuyu destekler nitelikte şunu söylemektedir: Üstad Mustafa Zerka'ya bu fetvanın bütün anonim şirketleri kapsayıp kapsamadığını sorduğumda şunu söyledi: "Toplumun birinci dereceli (zaruriyyât) yahut ikinci dereceli (hâciyât) ihtiyaçlarını sağlamaya yönelik olarak çalışmayan ve sermayesini faizle değerlendiren şirketlerin hisse senetlerini satın almak haramdır. Zira onların batması topluma zarar vermez".

2) Bu fetva çeşitli delillere binaen verilmiştir. Bunlardan birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Bireysel yahut toplumsal sermayelerini, faizli bankalara mevduat yatırmak yahut kredi almak suretiyle faizle çalışan bankalar aracılığıyla değerlendiremeyen Müslümanlar için yamsal bir ihyacı karşılar.

b) Zamanın bozulup insanlara güvenin kalmadığı bir dönemde kaçınılması mümkün olmayan durum (umumu belvâ) ve insanlardan sıkıntıyı giderme (rafu'l-hareci ani'n-nâs) kaidelerine dayanmak ve tahrîc yöntemi kullanılmak suretiyle istisnâî hükümler verilebilir. Nitekim fukaha zamanın bozulduğu, fışkın yaygınlaşıp adâlet duygusunun azaldığında, şâhitlerde tam

adâlet şartı aranırsa, adâletin tatbiki mümkün olmayacağından, umumu belvâ'dan hareket edip mümkün olanla yetinme düşüncesiyle, âdil olmayan kişinin şahitliğinin kabul edilebileceğini kararlaştırmışlardır.

c) Birikimlerinin azlığı ve kendi kendilerine sermayelerini değerlendirme yeteneğinden yoksun olmalarına ek olarak mudârebe gibi başkalarını ortaklık kurmaya çağırانların emanet ve güvenilirliklerinin kalmadığı bir dönemde, küçük hissedarların bireysel ihtiyaçlarını karşılar.

3) Bu fetva, hisse senedi sahibinin bu yolla gelirlerine karışan haram maldan yararlanmasını yasaklayıp o kişinin bu paraları hesaplayıp fakir ve hak sahiplerine dağıtmak suretiyle elinden çıkarmasını zorunlu kılar.⁴²⁰

Sonuçta ben ilke olarak, faize bulaşan şirketlerin hisse senetlerinin satın alınmasının caiz olmadığı kanaatindeyim. Elinde bu şirketlere ait hisse senedi bulunanlardan takva ve Allah korkusuna öncelik verenler, o hisse senetlerini satarak sermayelerini faiz şaibesi taşıyan bu paralardan temizlemelidirler. Allah Teâlâ "Eğer tevbe edip vazgeçerseniz ana sermayeniz sizindir" buyurmuştur.⁴²¹ Fakat bu hisse senetlerinin alınmasına bazı kayıtlarla cevaz veren ikinci görüşü benimseyenleri destekleyici görüşler de vardır. Sonuçta karar kişilerin vicdanına kalmıştır.

420 Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye el-muâsıra*, s.171.

421 el-Bakara, 2/ 279.

D. Çeklerle İlgili Hükümler

1. Nakit Çekle Yapılan İşlemlerin Hükümü

İslâm finansal işlemler sisteminde, genel kurallara riayet etmek şartıyla aslolan mübahlıktır. Dolayısıyla finansal işlemler sahasında meydana gelen yeni gelişmelerin, İslâm hukuku ışığında derinlemesine incelenip araştırılmasına ve bu konuda İslâm'ın ruhuna uygun hükümlerin üretilmesine ihtiyaç vardır. Çek kullanımının, günümüzde bilinip yaygınlaştığı ve artık insanların ticarî ilişkilerinde vaz geçemeyeceği durum haline geldiği bir gerçektir. Çek bankadaki carî hesabından, üzerindeki yazılığın meblağı üçüncü bir şahsa ödemesi için hâmilin, bankaya yazdığı ödeme emrine denir.⁴²²

Çeklerin çok değişik tür ve tipleri vardır. Biz burada onların ayrıntısına girmeyeceğiz. Yalnızca çekin sarf işlemlerinde kullanımının fikhî hükümü ve çeki teslim alma işleminin, bankadaki karşılığı olan meblağın kabzı anlamına gelip gelmeyeceği konusu üzerinde duracağız. Çünkü fıkıhta, bedellerin akit meclisinde kabzedilmesinin, sarfın sıhhat şartlarından biri olduğu bilinmektedir. İki kişinin sarf işlemi yaptığını varsayalım: Örneğin, elindeki bin Lirayı, Dolarla değiştirmek isteyen, o bin Lirayı verdiğinde sarraf ona, Liranın karşılığını Dolar olarak değil de o dolar miktarı üzerinde yazılı olan bir nakit çek verse bu işlem doların kabzı anlamına gelir mi, gelmez mi?

422 Cemâl, *el-Mesârif İslâmiyye*, s. 314.

Çeklerle yapılan işlemleri incelediğimizde onların kıymetli evraklarla aynı konumda olduğunu görürüz. Çeklerin nakit olması, yani çekin ödenme tarihiyle sarfın yapıldığı tarihin aynı olması ve üzerindeki rakamın açık ve net olması şartını koştuğumuz takdirde, çekle yapılan işlem caiz olur. Bu durumda çekin teslim alınması, onun üzerinde yazılı meblağın kabzı anlamına gelir. Dolayısıyla çeki teslim almak, karşı tarafa ödenen meblağın bedelinin bizzat kendisinin kabzı yerine geçer.

Zerkâ bu konuda şöyle diyor: "Örf ve atfedilen değer bakımından, insanların gözünde çeklerin nakit para gibi algılandığı, ciro ve havale yoluyla para gibi tedâvül ettiği ve bütün devletlerin kanunlarında, bankada nakit parası olmayanın çek yazması halinde ağır müeyyidelerle karşı karşıya bırakılacak derecede korunduğu görülmektedir. Bu durum, aracı bankanın havale talebinde bulunan kişiden aldığı meblağ karşılığında çek vermesinin, yaptığı sarfın (bozduğu paranın) bedelini ödemesi anlamına geldiğini gösterir. Yani çeki almak, onda yazılı olan meblağı kabzetmek anlamına gelir. Bu şekildeki bir sarf, fıkhnın belirlediği şartlara uygun olarak yapılmış demektir."⁴²³

Bu durum nakit çek tesliminin, üzerinde yazılı meblağın akit meclisinde kabzı anlamına geldiği ve bunda da fıkhnî bir engelin olmadığını göstermektedir. Fakat iki ay vadeli 1000 Liralık çekin sarrafa verilip karşılığında 950 Lira alınması (çek kırdır-

423 Mustafa Zerkâ, *Ahkâmu sarfu'n-nukûd ve'l-u'melât*, s. 101.

ma) örneğinde olduğu gibi, vadeli çekin komisyon karşılığı el değiştirmesi işleminin caiz olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü bu faiz kapsamına girer.

Fakat nakit çekin kabulü karşılığında banka veya sarraflarca %1 gibi komisyon alınması (çek bedelini öderken %1 oranında komisyon kesmesi) vekâlet bağlamında düşünüleceğinden fikhî bir sakıncası olmaz. Çünkü vekâletten ücret almak da almamak da caizdir. Dolayısıyla bu işlemin dinen caiz olduğu aşikârdır. Çünkü bankanın aldığı komisyon, sahiplerinin verdiği yetki gereği bu evrakların bedelini tahsil hizmetinin karşılığıdır. Alacakların tahsili ise, bilindiği gibi borçlularla iletişim kurma, onları durumdan haberdar etme, uyarı mektubu gönderme vb. çokça çaba isteyen masraflı işlerdir. el-Hemşerî şöyle der: "Kıymetli evrakların tahsil işlemi ile vekâlet akdi iyice incelendiğinde, kıymetli evrakların tahsili emrinin bankanın ücretle vekil kılınmasından ibaret bir işlem olduğu görülür. Bir avukatın, davayı kazansa da kaybetse de vekâlet ücreti almasını caiz görüyoruz. Banka da vadesinde ödenmesini sağlamak için mümkün olan her tür işlemi yerine getirdiğinden, borcu tahsil etse de etmese de vekâlet ücreti alabilmelidir."⁴²⁴

Sonuç olarak nakit çeklerin, günümüz banka ve sarraflarının uyguladığı gibi, komisyon ödeyerek bozdurulması caizdir. Bu işlem fıkıhta ücretle vekâlet kapsamına girer.

424 el-Hemşerî, Mustafa Abdullah, *el-A'mâlü'l-masrafiyye ve'l-İslâm*, Kahire 1974, s. 137-138.

2. Vadeli Çekle Yapılan İşlemlerin Hükümü

Fıkıhta konulan ilkelere bağlı kalmak kaydıyla çeklerle ilgili her türlü işlem caizdir. Vadeli çeklerin, üzerindeki yazılı meblağdan daha düşük bir bedelle satılamayacağı kuralı ise bu ilkelerin başında gelir. Zira bu tür bir işlem faizcilikten başka bir şey değildir. Vadeli çeki, üzerinde yazılı meblağdan daha düşük bir bedelle satmak, gerçekte hem alacağın farklı bir bedel karşılığında satımından hem de kabzın akit meclisinde karşılıklı olarak gerçekleşmediği sarftan ibaret bir işlemdir. Bu ise nass ve icma ile haram kılındığı bildirilen nesîe faizi uygulamasıdır. Ebû Saî'd el-Hudrî'den (r.a.) nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpa ile, tuz da tuzla dengi dengine ve peşin olarak değiştirilmelidir. Kim artırır ya da (karşı taraftan) artırmasını isterse faizcilik yapmış olur. Faizi alan da veren de sorumluluk bakımından eşittir."⁴²⁵ Nevevî'ye göre hadisteki "peşin olarak(يداً)" ifadesi, tüm âlimlerce faizlik mallarda cinsler farklı olsa dahi işlemin peşin olmasının gerekliliğinin delili olarak kabul edilmiştir.⁴²⁶

Yukarıda geçen hadisin diğer bir rivayeti ise şöyledir: "Altını altınla ancak dengi dengine değiştirin, birini diğerinden fazla yapmayın, gümüşü gümüşle ancak dengi dengine değiştirin, birini diğerinden fazla yapmayın, onlardan hiç birini peşin

425 Müslim, "Musâkât", 15.

426 Nevevî, *Şerh'u Sahih-i Müslim*, IV, 199.

karşılığında vadeli olarak satmayın."⁴²⁷ İslâm âlimleri bedellerin kabzının taraflar akit meclisinde birbirlerinden ayrılmadan önce gerçekleşmesinin sarf akdinin şartlarından olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. İbnü'l-Münzir şöyle der: Kendilerinden ilim öğrendiğim bütün ulemâya göre sarf akdinde, taraflar bedelleri kabzetmeden ayrılırlarsa o sarf işlemi fâsit olur."⁴²⁸

Vadeli çeklerin üzerinde yazılı meblağdan daha düşük bir bedelle satılması işlemini, fıkıhta mübah bir işin yapılması karşılığında verilmesi vaat edilen ödül anlamındaki "cuale" şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Şöyle ki, elinde vadeli çeki olan, bu çeklerde yazılı meblağın tahsili karşılığında belli bir miktar parayı ödeyeceğini vaat eder ki bu fıkıhtaki cuale kapsamına girer.⁴²⁹

İslâm âlimlerinin tümü cuale akdinin caiz olduğunu ileri sürmüş ve bu hususta da "Onu (melikin su tasını) getirene bir deve yükü bahşış var ve ben de kefilim"⁴³⁰ ayetini delil getirmişlerdir. Ebû Saî'd el-Hudrî'den (r.a.) gelen şu rivayet de cualenin cevazına delâlet eder: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabından bir seriyye grubu sefere çıkmışlardı. Bu grup bir Arab kabilesine uğradılar ve misafir edilmelerini istediler; fakat o kabile bunları misafir etmekten kaçındı. Bu sırada onların kabile reisini bir

427 Buhârî, "Büyû", 78.

428 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 112.

429 Hey'et, *el-Mevsûâtü'l-fıkıyye*, XV, 208.

430 Yûsuf, 12/ 72.

akrep sokmuştu. Kabile bütün tedavi yöntemlerine başvurmasına rağmen reisi bir türlü iyileştirememişlerdi. Bunun üzerine kabileden birileri: "Şu kafileye gidip sorulsa belki içlerinden bu işten anlayan biri çıkar" dediler ve orada konaklamış olan ashaba gelerek, "Kabile reisimizi akrep soktu; bütün yolları denedik fakat bir çare bulamadık. İçinizden bu işten anlayan biri var mı?" diye sordular. Bunun üzerine kâfileden biri; "Evet ben varım. Allah'a yemin ederim ki ona dua okur iyileştiririm. Fakat sizden bizi misafir etmenizi istedik, siz bizi misafir etmediniz. Ben de karşılığını almaksızın size dua etmem" dedi. Bunun üzerine bir sürü koyun üzerinde anlaştılar. Sahabi kabile resinin yanına giderek onun üzerine Fatiha suresini okudu. Kabile reisi bağlarından kurtulmuş kişi gibi kalktı ve yürümeye başladı; hiçbir şeyi kalmamıştı. Bunun üzerine reis, "Onlara anlaştığınız ödülleri verin" diye emretti ve onlar da verdiler. Kâfileden bazıları sürüyü paylaşalım dediler. Dua okuyarak reisi iyileştiren (Rukye yapan) sahabî, "Gidip Hz. Peygamber'e (s.a.v.) durumu anlatıncaya kadar bekleyelim; O nasıl uygun görürse öyle yapalım" dedi. Seriyeye grubu Medine'ye dönünce olayı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlattılar. O da Fatihayı okuyarak reisi tedavi eden sahabî (Ebû Saî'd el-Hudrî) ye dönerek, "Fatiha suresinin şifa özelliği taşıdığını sana kim öğretti?" dedi ve daha sonra: "Doğru yapmışsınız; sürüden bana da bir pay ayırın" buyurdu.⁴³¹

Şu hususu vurgulamak gerekir ki, kişi ödülü ancak, üze-

431 Buhârî, "Tıb", 38.

rinde anlaşılan işi gerçekleştirdikten sonra hak eder. Bu durum cualenin sıhhat şartlarındandır.⁴³²

3. Vadeli Çeklerin Başka Para Birimi Karşılığında Satılması

Bir para biriminin başka bir para birimi karşılığında satılması fakihler tarafından "sarf" diye isimlendirilir. Tarafların akit meclisinde birbirlerinden ayrılmadan bedelleri kabzetmelerinin sarfın şartlarından olduğu konusunda fukaha ittifak etmiştir. İbnü'l-Münzir şöyle der: Kendilerinden ilim öğrendiğim bütün ulemâya göre sarf akdinde, taraflar bedelleri kabzetmeden ayrılırlarsa o sarf işlemi fâsit olur."⁴³³ Bu sebepten dolayı, bir para biriminin başka bir para birimi karşılığında satımında bedellerin mecliste el değiştirmesi şart koşulmuş ve bedellerden birinin kabzının ertelenmesi caiz görülmemiştir. Şayet bedellerden her ikisi veya birinin kabzı ertelenirse bu sarf akdi bâtil olur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Altınla altın dengi dengine peşin olarak, gümüşle gümüş dengine dengine peşin olarak değiştirilir"⁴³⁴ şeklindeki hadisi bunu göstermektedir.

Günümüzde birçok İslâm âliminin belirttiği gibi, kâğıt paralar altın ve gümüş paraların yerine geçmiş olduğundan, bu

432 Hey'et, *el-Mevsûâtü'l-fıkıyye*, XV, 209.

433 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 112.

434 Müslim, "Müsâkât", 15.

paraların birbirleriyle değişiminde de bedellerin karşılıklı kabzı şart olup erteleme caiz değildir. Bütün bunlar göstermektedir ki, kişinin elindeki Doları daha sonra ödenecek olan Lira karşılığında (vadeli olarak) satması caiz değildir.

4. Çekle Altın Alım Satımının Hükümü

Altının çek karşılığında satımı fukaha tarafından sarf olarak kabul edilir; çünkü altın esas olarak para kabul edilir. Sarf akdine ise bedellerin taraflarca akit meclisinde kabzı şarttır. Bedellerden birinin tesliminin ertelenmesi haramdır. Çünkü hadiste şöyle buyrulur: "Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpa ile hurma hurma ile tuz da tuzla dengi dengine ve peşin olarak değiştirilmelidir."⁴³⁵ Çeklerin nakit para yerine geçtiği bilinen bir gerçektir.

Dolayısıyla bütün çeşit ve şekilleriyle altının çek karşılığında satımı caizdir. Ancak çekin peşin olması; kuyumcunun istediği an nakde çevirebilecek nitelikte olması ve altınla çekin akit meclisinde karşılıklı kabzının gerçekleşmesi şarttır. Çekin vadeli olması; üzerindeki ödeme tarihinin altının satın alındığı tarihten sonraki bir tarihi göstermesi durumunda –bu tarih bir gün sonrası olsa dahi- böyle bir işlem haramdır. Çünkü bedellerin akit meclisinde karşılıklı kabzedilmesi şartı yerine getirilmemiş demektir. Tekrar hatırlatmak gerekir ki, bütün ilim ehline altın ve gümüşten imal edilmiş süs eşyalarının vadeli olarak; halkın

435 Buhârî, "Büyû", 7.

ifadesiyle borçla satımı caiz değildir. Aksine bu tür eşyanın satımı bedeller akit meclisinde kabzedilir şekilde nakit olarak yapılmalıdır. Ebû Saî'd el-Hudrî'den (r.a.) nakledilen hadiste şöyle buyrulur: "Altını altınla ancak dengi dengine değiştirin, birini diğerinden fazla yapmayın, gümüşü gümüşle ancak dengi dengine değiştirin, birini diğerinden fazla yapmayın, onlardan hiç birini peşin karşılığında vadeli olarak satmayın."⁴³⁶

Nevevî İslam âlimlerinin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), "Altını altınla, gümüşü de gümüşle ancak eşit olarak değiştirin"⁴³⁷ hadisindeki hükmün altının bütün çeşitlerini kapsadığı görüşünde olduklarını bildirir. Bu altın ve gümüş ister kaliteli ister âdi, ister sağlam ister kırık, ister süs eşyası haline getirilmiş ister getirilmemiş külçe halinde, ister saf ister başka madde ile karıştırılmış olsun farketmez, altın ve gümüşün bütün çeşitlerini kapsar. İslâm âlimleri bu konuda icma etmiştir.⁴³⁸

İbn Kudâme ise şöyle der: "Kaliteli olanla kalitesiz olan, külçe halinde olanla basılmış olan, sağlam olanla kırık olan (altın ve gümüş), biri diğerine denk olması durumunda satışın caiz, biri diğerinden fazla olması durumunda ise satışın haram olması bakımından eşittir. Ehl-i ilmin çoğunluğunun görüşü bu yöndedir."⁴³⁹

436 Buhârî, "Büyû", 78.

437 Buhârî, "Büyû", 77.

438 Nevevî, *Şerh'u Sahih-i Müslim*, IV, 195.

439 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 60.

5. Eskimiş Altın Süs Eşyanın Yenisi İle Değiştirilmesi

Birçok bayan elindeki eski altın süs eşyasını değiştirmek istediğinde kuyumcuya gider, eski altını verir yenisini alır ve üstüne de fiyat farkı öder. Böyle bir satım akdi bâtil olup caiz değildir. Çünkü altınla altının değişiminde iki şart vardır: Birincisi, ağırlıkların eşit olması yani denklik, diğeri ise bedellerin alış veriş esnasında kabzıdır. Yukarıdaki anlatılan örnekte eski altın yeni altına ağırlık bakımından denk değildir. Bu sebeple akit, aralarında fiyat farkı ödenerek sonuçlandırılmıştır. Bu tür bir akdin sahih olması için o bayan eski altını üzerinde anlaştıkları fiyattan kuyumcuya satıp bedeli kabzettikten sonra, başka bir kuyumcuya gidip dilediği yeni süs eşyasını almalıdır. Bu - Ahmed b. Hanbel'in de benimsediği gibi- daha güzel ve ihtiyatlı olan bir yöntemdir.⁴⁴⁰

Nitekim Ebû Saî'd el-Hudrî'den (r.a.) nakledilen hadiste şöyle buyurulmuştur: "Altını altınla ancak dengi dengine değiştirin, birini diğerinden fazla yapmayın, gümüşü gümüşle ancak dengi dengine değiştirin, birini diğerinden fazla yapmayın, onlardan hiç birini peşin karşılığında vadeli olarak satmayın."⁴⁴¹ Nevevî İslâm âlimlerinin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), "Altını altınla, gümüşü de gümüşle ancak eşit olarak değiştirin" hadisindeki hükmün altının bütün çeşitlerini kapsadığı görüşünde olduklarını bildirir. Bu altın ve gümüş ister kaliteli ister adi, ister

440 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 61.

441. Buhârî, "Büyû", 78.

sağlam ister kırık, ister süs eşyası haline getirilmiş ister getirilmemiş külçe halinde, ister saf ister başka madde ile karıştırılmış olsun fark etmez, altın ve gümüşün bütün çeşitlerini kapsar. İslam âlimleri bu konuda icma etmiştir.⁴⁴² İbn Kudâme ise şöyle der: "Kaliteli olanla kalitesiz olan, külçe halinde olanla basılmış olan, sağlam olanla kırık olan (altın ve gümüş), biri diğerine denk olması durumunda satışın caiz, biri diğerinden fazla olması durumunda ise satışın haram olması bakımından eşittir. Ehl-i ilmin çoğunluğunun görüşü bu yöndedir."⁴⁴³

Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Altın altınla aynı ağırlıkta eşit olarak, gümüş gümüşle aynı ağırlıkta eşit olarak değiştirilir. Kim artırır ya da (karşı taraftan) artırmasını isterse faizcilik yapmış olur."⁴⁴⁴

Fudâle'den (r.a.) gelen bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Altını altınla ancak eşit ağırlıkta değiştirin."⁴⁴⁵

Zikredilen bu hadisler ve benzerlerinden, faiz cereyan eden malların alım satımının ancak her ikisinin de eşit ağırlıkta olup kabzın akit meclisinde gerçekleşmesi durumunda caiz olduğu

442 Nevevî, *Şerh'u Sahih-i Müslim*, IV, 195.

443 İbn Kudâme, *el-Muğni*, VI, 60.

444 Müslim, "Müsâkât", 15.

445 Müslim, "Müsâkât", 17.

anlaşılmaktadır. Dolayısıyla faiz cereyan eden mallardan kalitesizin kaliteli olanla, eskinin yeni ile farklı miktarlarda değiştirilmesi sahih değildir. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen şu hadis bunu göstermektedir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) Adîy el-Ensârî'nin kardeşini zekât memuru olarak Hayber'e gönderdi. O Hayber'den Allah'ın Elçisine bir miktar kaliteli hurma getirdi. Hz. Peygamber(s.a.v.), "Hayber'in bütün hurmaları böyle kaliteli midir?" diye sorunca o: "Hayır ya Rasûlellah; biz kalitesiz hurmadan iki ölçek verip kalitelisinden bir ölçek alıyoruz" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): "Bir daha böyle yapmayın; iki tür hurmayı ya eşit olarak değiştirin ya da kalitesiz olan o hurmayı satıp bedeliyle kaliteli hurmadan satın alın. Bu işin kuralı budur" buyurdu.⁴⁴⁶ Müslim'de geçen başka bir rivayete göre de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Öyle yapma! Kalitesiz olanı para ile sat, daha sonra o para ile kaliteli olandan satın al."⁴⁴⁷ Ebu Saîd'den nakledilen başka bir rivayet de bu görüşü desteklemektedir. O şöyle demiştir: "Bilal Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir miktar kaliteli hurma getirdi. Hz. Peygamberi(s.a.v.), "Bunu nereden buldun?" diye sorunca Bilal, "Bizim bir miktar kalitesiz hurmamız vardı. Allah'ın nebisine ikram etmek için ondan iki ölçek verip karşılığında bu hurmadan bir ölçek aldım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "Olmadı! İşte bu tam bir ribanın tâ kendisidir; böyle yapma. Eğer kaliteli hurmadan satın almak istersen elindeki başka bir şey

446 Müslim, "Müsâkât", 18.

447 Müslim, "Müsâkât", 18.

karşılığında sat daha sonra git onunla kaliteli hurma satın al."⁴⁴⁸
Başka bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Bu bir ribadır. Onu geri verin. Daha sonra da bizim hurmamızı
satıp (bedeliyle) bize bu hurmadan alın."⁴⁴⁹

Sonuç olarak, altında sahih olan alış veriş yöntemi şudur:
Eski olan altın, para karşılığında kuyumcuya satılır bedeli kab-
zedildikten sonra o para ile yenisi satın alınır. Fakat iki akit ara-
sında bir ilişki olmamalıdır. Tercihe şayan olup şüpheden uak
olan ise, eski altının bir kuyumcuya satılıp yenisinin başka bir
kuyumcudan satın alınmasıdır.

E. PARAYA İLİŞKİN SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

1. Aynı Cins Para Birimlerinin Birbirleri İle Değişimi

Herhangi bir para biriminin tüm olan belli miktarının,
aynı para biriminin farklı miktardaki bozuğu (ufaklıkları) ile
değiştirilmesi caiz değildir. Bu değişim ister peşin ister vadeli
olsun fark etmez. Günümüzde kâğıt paralar altın ve gümüşün
yerini aldığından, altın ve gümüşte olduğu gibi bunlarda da faiz
cereyan eder; altın ve gümüşte geçerli olan kurallar bu paralar-
da da geçerlidir. Dolayısıyla kâğıt paraların, peşin de olsa vadeli

448 Müslim, "Müsâkât", 18.

449 Müslim, "Müsâkât", 18.

de olsa, kendi cinsleriyle farklı miktarlarda değiştirilmesi caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Altınla altın, gümüşle gümüş, buğdayla buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma ve tuzla tuz aynı miktarda, dengi dengine ve peşin olarak değiştirilir. Bunların cinsleri farklı olursa peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi değiştirebilirsiniz."⁴⁵⁰ Dolayısıyla aynı cins iki para biriminden tüm olanı bozuğu ile değiştirilmek istenir ve sarraf da bu işlemde gelir elde etmek isterse şöyle bir yöntem izlenmelidir: Sarraf tüm olan miktarı önce farklı bir para birimi ile değiştirir. Daha sonra bu farklı para birimi ile arzu edilen cins ve miktarda bozuk para alınır.

2. Paranın Değerindeki Değişimden Kaynaklanan Sorunlar

Bir kişinin, bir kısmını peşin verip kalanını da iki ay sonra ödemek üzere 20 bin Lira'ya bir araba satın aldığını düşünelim. Ödeme gününde Lira'nın değerinin düşmüş olduğu anlaşıldığında ödemenin, alış verişin yapıldığı günkü dolar kuru üzerinden yapılmasının talep edilip edilemeyeceği bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu verilen örnekte, satıcının borcun kalan miktarını, Lira'nın arabanın satıldığı günkü dolar kuru üzerinden talep etmesi caiz değildir. Çünkü borç, müşterinin zimmetinde 20 bin

450 Müslim, "Müsâkât", 15.

Lira olarak sabit olmuştur. Müşteri, zimmetindeki sabit borcu kıymetiyle değil miktarıyla ödemekle yükümlüdür. O miktar ise yalnızca 20 bin Liradır. Hanefî, Şafiî, Malikî ve Hanbelî uleması ile çağdaş İslâm hukukçu ve âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedir. Onlara göre, borç belli bir miktarla müşterinin zimmetinde sabit olduğunda o kişinin yapması gereken, artırma veya eksiltme yapmaksızın zimmetindeki borcu aynı miktarda ödemektir. Çünkü paranın değerinin düşmesi veya yükselmesi durumlarında borçlar miktarlarıyla ödenir, kıymetleriyle değil. Müdevvene'de şöyle denir: "Vadeli olarak verdiğin her şey sana ancak misliyle geri ödenir. Yapılacak her türlü ilave faizdir."⁴⁵¹ Şirâzî ise şöyle der: "Borçlu aldığının mislini ödemelidir; borçta genel kural, onun misliyle ödenmesidir."⁴⁵² Kâsânî ise şöyle der: "Para dolaşımdan kalkmayıp, değeri düşer yahut yükselirse satış akdi feshedilmez. Bu konuda icma vardır. Müşterinin, borcunu miktarıyla ödemesi gerekir. Bu konuda paranın değerine bakılmaz."⁴⁵³ İbn Âbidîn para ile ilgili risalesinde şöyle der: "İmam İsbîcâbî, Tahâvî şerhi'nde şöyle demiştir: "Dolaşımdan kalkmadığı sürece paranın değerinin düşüp yahut yükselmesi hallerinde, borçlunun yalnızca kabzettığı şeyin mislini ödemesi gerektiği konusunda fukaha icma etmiştir."⁴⁵⁴ İbn Teymiyye de

451 Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Beyrut : Dâru sadr, t.y., IX, 25.

452 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, I, 301.

453 el-Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, Beyrut t.y., V, 542.

454 İbn Âbidîn, *Tenbihu'r-rukûd alâ resâili'n-nukûd*, II, 60.

borçlunun herhangi bir ilavede bulunmaksızın borcunu misliyle ödemesi gerektiği görüşündedir.⁴⁵⁵ *İslâm Fıkıh Akademisi* bu konuyu ayrıntısıyla incelemiş ve şu kararları almıştır: "Kâğıt para ile zimmette sabit olan borçlarda misle (miktar) itibar edilir kıymete (değere) değil. Çünkü borçlar misilleriyle ödenir. Kaynağı ne olursa olsun zimmette sabit olan borçların fiyatlar genel seviyesine endekslenmesi caiz değildir."⁴⁵⁶ "Kredi ve alım satımdan doğan borçların misliyle ödenmesi, krediyi verene veya satıcıya zarar verir" şeklindeki itirazları fıkıhtaki "zarar zarar- la giderilmez" kuralıyla cevaplandırabiliriz.⁴⁵⁷

3. Borcun Farklı Para Birimiyle Ödenmesinin Hükümü

Bir para birimi üzerinden belli miktar borç alan kişinin o borcu, başka bir para birimi ile ödemesi konusunda alacaklısıyla anlaşması caiz değildir. Örneğin, bir kişi 1000 Lira borç aldı-

455 İbn Teymiyye, *Fetâvâ*, XXIX, 535.

456 *MMFİ*, Yıl: 1998, Sayı: 5, IIII, 2261.

457 Not: Görüldüğü üzere yazar ve görüşlerine atıfta bulunduğu klasik ve çağdaş ülemâsı, borçlarda kıymete değil misle/ borç olarak verilen miktarla itibar edilmesi gerekli olduğu görüşündeler. Yani bir insan x para birimiyle yükümlülük altına girdiği bir borcu uzun süre erteleyip ödemese ve bu süre zarfında borçlanılan para birimi değer kaybetse bu düşüncede olanlara göre değere değil paranın misline (yani miktarına) bakılıp, borç o miktar üzerinden tahsil edilmelidir. Oysa Kur'an-ı Kerim'de faizin haramlığından bahsedilirken "ana malınız/ sermayeniz sizindir" onu alabilirsiniz buyrulur. Dolayısıyla borçların genel fiyatlar seviyesi veya enflasyona endekslenip ödeme gününde miktar değil verilen borcun değerinin dikkate alınmasının Kur'an'ın ilgili hükmüne daha uygun, haksızlıkların önlemesi bakımından ise daha âdil bir yaklaşım tarzı olacağı kanaatindeyiz. (Mütercim).

ğında o borcu yine 1000 Lira olarak ödemelidir. Çünkü zimmetinde sabit olan bu miktardaki paradır. Aynı şekilde borçlanma esnasında, ödeme vakti geldiğinde borcun altın olarak ödenmesi gibi, onun altına endekslenmesi de caiz değildir. Çünkü borçlanılan para birimi ile ödemede bulunulacak para birimi arasındaki farklılık vadenin de eklenmesiyle, borçla alacak arasında eşitsizliğe sebep olabilir ki bu da birçok hadisle yasaklanan faizli borç kapsamına girer. Dolayısıyla bu tür bir işlem dinde yasaktır. Nitekim altının gümüş karşılığında vadeli olarak satılması da caiz değildir. Çünkü böyle bir durumda sarf işlemi vadeli olarak yapılmış olur.⁴⁵⁸

Fakat ödeme günü geldiğinde taraflar, borcun piyasa kuru üzerinden farklı bir para birimi ile ödenmesi konusunda anlaşabilirler. Örneğin bir kişi bir yıl sonra ödemek üzere başkasından 1000\$ borç almış olsun. Ödeme günü geldiğinde alacaklı ile borçlu bu 1000\$'ın günün kuru üzerinden Lira olarak ödenmesi konusunda anlaşsa, tarafların zimmetlerinde herhangi bir borç veya alacak kalmamak şartıyla bu işlem caizdir. İslâm âlimlerinin genelinin görüşü de bu doğrultudadır. İbn Ömer'den (r.a.) nakledilen bir hadiste o şöyle demiştir: Beqî'de deve satardım. Dinar karşılığında satar yerine dirhem (veya verik) alırdım, dirheme karşılık satar yerine dinar alırdım. Allah'ın Elçisine geldim, "Ey Allah'ın Elçisi, izninizle bir şey sormak istiyorum; Ben Beqî'de deve satıyorum; dinar karşılığında satıp yerine dirhem

458 el-Mısırî, *el-Câmi' fi usûli'r-riba*, s. 283.

(veya verik) alıyorum. Dirheme karşılık satıp yerine dinar alıyorum. Ona karşılık onu alıyor, buna karşılık bunu veriyorum" dedim. Rasulullah dedi ki: "Günün fiyatıyla almanda bir sakınca yoktur, yeter ki aranızda bir şey bırakarak ayrılmayın."⁴⁵⁹ Yesâr b. Numeyr şöyle demiştir: "Bir adamda birkaç dirhem alacağım vardı, bana onları dinar olarak ödemek istedi. Ben, "Ömer'e (r.a.) sormadan almam" dedim ve gidip Ömer'e sordum. Ömer (r.a.), "O dinarları sarrafa götür bak, eğer senin alacağın dirhemlerin değerinde (onun fiyatında) ise dilerse kabul et, dilerse dirhem olarak talep et" dedi.⁴⁶⁰

İslâm Fıkıh Akademisi'nin bu konudaki kararı şöyledir:

1) Belli bir para birimi ile meydana gelmiş olan bir borcun, altın veya farklı bir para birimi ile ödenmesi için, borçlunun zimmetine, o borca denk altın veya başka bir para birimi cinsinden tescili üzerine anlaşılması caiz değildir.

2) Alacaklı ile borçlunun –öncesinde değil- ödemenin yapıldığı günde, ödemenin borçlanılan para birimi dışında başka bir para birimi ile yapılması konusunda anlaşmaları caizdir. Ancak bu farklı para birimi ile yapılan ödeme günün kuru üzerinden olmalıdır. Aynı şekilde, belli bir para birimi üzerinden taksitli şekilde sabit olmuş borcun, ödeme vakti geldiğinde, günün kuru üzerinden, farklı bir para birimi ile yapılması konusunda

459 Ebû Davud, "Büyu", 14.

460 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII, 504.

anlaşılması da caizdir. Bütün bu işlemlerde esas olan, sarf yapılan (bozdurulan) paradan dolayı zimmette her hangi bir borcun kalmamasıdır.

4. Borcu Erken Kapama İle İlgili Hükümler

Bir kişi bir yıl sonra ödemek üzere başkasına 10.000 Lira borç verip daha sonra paraya sıkışınca, "borcunu vaktinden dört ay önce öde, ben de ondan 500 Lira düşeyim" dese böyle bir işlemi yapmak caiz olur mu olmaz mı?

Bu işlem fıkhıta "ضع وتعجل" : indirim yap peşin öde" diye isimlendirilip üzerinde farklı görüşlerin ileri sürüldüğü bir konudur. İslâm âlimlerinin çoğunluğu bu işlemin caiz olmadığı, bir kısmı da caiz olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir. İbn Abbas (r.a.), İbrahim en-Nehâî, İbn Sîrîn ve Ebû Sevr'in bu işlemi caiz gördükleri, Ahmed b. Hanbel'den bu yönde bir rivayet, İmam Şâfiî'den de bir görüşün nakledildiği, İbn Teymiyye, İbnu'l-Kayyim ve Hanefîlerden İbn Abidin ile bir grup çağdaş âlimin de bu görüşte olduğu bildirilmektedir.

İbn Kudâme şöyle der: Vadeli borcu olan kişi alacaklısına, "borcumdan bir kısmını düş ben de kalanını peşin ödeyeyim" dese bu işlem caiz olmaz. Zeyd b. Sâbit, İbn Ömer, Miktâd, Saîd b. el-Müsyseb(r.a.hm), Sâlim, Hasen, Hammâd, Hakem, Şafiî, Mâlik, Sevrî, Heşîm, İbn Âliye, İshâk ve Ebû Hanife de bu işlemi mekruh görenlerdendir. Mikdâd bu tür bir işlemi yapan iki kişiye, "Siz her ikiniz de Allah ve Rasûlü ile harbe tutuşmuş

durumdasınız" demiştir. İbn Abbas, İbrahim en-Nehâî' ve Ebû Sevr'in alacaklı, hakkının bir kısmını alıp bir kısmından vaz-geçtiği ve bunun peşin borçtaki gibi vadelide de caiz olacağını ileri sürerek bu işlemde bir sakınca görmedikleri rivayet edilir.⁴⁶¹ İbnu'l-Kayyim, "indirim yap peşin ödeyeyim" uygulamasının caiz olmadığı şeklindeki görüşleri naklettikten sonra şöyle der: "İkinci bir görüş de bu işlemin caiz olduğu şeklindedir. Bu görüş İbn Abbas (r.a.) ve -İbn Ebî Musa ve başkasının naklettiği iki rivayetten biri olarak- Ahmed b. Hanbel'e ait olup şeyhimiz (İbn Teymiyye) de bu kanaattedir. Bu işlemin caiz olduğunu ileri sürenler İbn Abbas'dan aşağıda nakledilen hadisi delil getirirler. İbn Abbas şöyle rivayet etmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) Nadîr oğullarını Medine'den çıkarmak istediğinde onlar Hz. Peygamber'e (s.a.v.), "Medine'den çıkarılmamızı emrettiniz, fakat bizim halkta henüz vadesi gelmemiş alacaklarımız var" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "İndirim yapın peşin tahsil edin" buyurdu.⁴⁶² Borçta indirim yapıp peşin tahsilini caiz görenler, bu meseleyi *sulha* benzeterek dinin genel kural ve kaidelerine aykırı bir yönünün olmadığını düşünmektedirler. Hatta alacaklı ile borçlunun anlaşarak, birinin peşin ödeyip diğerinin de indirim yapmasının dinin hikmeti ve insanların maslahatı gereğidir. Zira böyle bir uygulama bir anlamda sulhtur. Sulh ise helâlî haram, haramı helal kılıcı nitelikte olmadığı sürece caizdir.⁴⁶³

461 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 109.

462 Serahsî, *Şerhu Siyeri'l-kebir*, IV, 185.

463 el-Mütrek, Abdülaziz, *er-Riba ve'l-muâmelatü'l-masrifiyye fi nazari's-şeriâti-*

İbnu'l-Kayyim "indirim yap peşin öde" uygulamasının faiz olduğunu ileri sürenlerin görüşlerini şu şekilde eleştirir: "Borcu erken ödemeye karşılık yapılan indirim faizin tam zıddı bir işlemdir. Çünkü faizli işlem, vadeyi uzatmaya karşılık bedellerin birinde yapılan ilaveye denir. Bu işlem ise, vadeyi kısaltmaya karşılık borcun bir kısmını düşürmeyi içerir. Yani vadeden düşme karşılığında borçta bir miktar indirim yapılmaktadır. Bunda ise her iki tarafın da yararı vardır. Bu işlemde ne hakiki ne de örfi anlamda faiz vardır. Zira faiz artırmaktır. Bu işlemde böyle bir şey yoktur. Haram görenler bu işlemi faize kıyaslamışlardır. Ancak, "Ya vadesinde ödersin, ya da borcu artırırısın" sözü ile "Borcu bana erken öde, ondan bir yüzlük bağışlayayım" sözü arasındaki açık fark görmezlikten gelinemez. Biri nerede diğeri nerede? Bunu yasaklayan ne bir nass, ne bir icma ne de sahih bir kıyas vardır."⁴⁶⁴ İbnu'l-Kayyim daha sonra şöyle der: "Dediler ki, bu faizin tersi bir uygulamadır. Zira faizde sırf borçlunun aleyhi-ne olarak, vade ve borçta artırma söz konusudur. Üzerinde durduğumuz meselede ise, zimmetinin borçtan arınması sebebiyle borçlu, parasını peşin tahsil sebebiyle de alacaklı faydalanır. Bu uygulamada haram olduğu konusunda icma olan faizdeki gibi tarafların birinin zararı da söz konusu değildir. Zira faizin zararı borçluya, yararı ise alacaklıya aittir ki böyle bir işlem şekil olarak da öz olarak da faizin ta kendisidir."⁴⁶⁵

¹- *İslâmiyye*, Kahire 1974, s. 237.

464 İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *İlâm'ul-Muvakkîin*, III, 371.

465 İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân*, II, 13.

İslâm Fıkıh Akademisi Taksitle Satımın Hükümü ile ilgili toplantıda böyle bir uygulamanın caiz olduğu noktasında karar almıştır. Kararda şöyle denilmektedir: "Talep ister alacaklı ister borçlu tarafından gelsin, peşin tahsil etmek için vadeli borçta indirimde bulunmak caizdir. Bu, daha önceki bir anlaşmaya binaen yapılmadığı ve borçlu ile alacaklı arasındaki ilişki, ikili bir ilişki olarak devam ettiği sürece, haram kılınmış olan faiz kapsamına girmez. Ancak üçüncü bir taraf bu uygulamada rol alırsa caiz olmaz. Çünkü böyle bir işlem, kıymetli evrakın kırdırılması anlamına gelir."⁴⁶⁶ Daha başka birçok Fıkhî kurul da bu mesele-ye cevaz vermiştir.

5. Vaktinde Ödenmeyen Borçlara Cezâî Şart Uygulamanın Hükümü

Karz-ı hasen Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün Sünneti ile meşru kılınmıştır. Yüce Allah şöyle buyurur: "Allah'a güzel bir ödünç verecek kim var? O, ona kat kat fazlasını versin."⁴⁶⁷ Bu ayetin delâletiyle Yüce Allah'ın sâlih amelleri ve Allah yolunda yapılan infakı borç verilen paraya, karşılığında verilen mükâfâtı ise borçtan doğan alacağa benzettiği görülmektedir. Kendisine benzetilen şeyin meşru olması, benzeyenin de meşru olduğunu gösterir.

466 MMFİ, Yıl: 199, Sayı:7, II, 218.

467 el-Bakara, 2/ 245.

Ebû Rafî'den nakledilen bir hadis şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) adamın birinden genç bir deve borç almıştı. Zekât develeri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) takdim edilince o Ebu Rafî'i, adamdan alınan borcu ödemek üzere görevlendirdi. Ebu Rafî, "Ey Allah'ın Elçisi! Develerin içerisinde yedi yaşlık yetişkin dışında başka deve bulamadım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "O deveyi götür ona ver ona. Sizin en hayırlınız borcu en güzel şekilde ödeyeninizdir" buyurdu.⁴⁶⁸

Darlıkta olan birisine borç vererek onun sıkıntısını gidermek dinî bir sorumluluktur. Bu husus Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisi kapsamında kabul edilir: "Dünyada bir müminin sıkıntısını giderenin Allah da kıyamet günü sıkıntısını giderir. Darda kalmışa kolaylık sağlayana Allah da dünya ve âhirette kolaylık sağlar. Kim bir müslümanın hatasını örterse Allah da dünya ve âhirette onun hatasını örter. Kul, kardeşinin yardımcısı olduğu sürece Allah da onun yardımcısıdır."⁴⁶⁹

Borç veren kişinin Allah katında çok büyük mükâfâtı vardır. İbn Mesud'dan (r.a.) gelen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Bir Müslümana iki kez borç veren bir kişi, bir kez sadaka vermiş gibi olur."⁴⁷⁰

Şurası iyi bilinmelidir ki, borçlar ancak misliyle ödenir.

468 Müslim, "Müsâkât", 22.

469 Müslim, "Zikr ve Duâ", 11.

470 İbn Mâce, "Sadakât", 19.

Borçların ödenmesinde fazlalık şartı koşmak caiz değildir; şart koşulan her çeşit fazlalık faizdir. İbn Abdilberr şöyle der: "Borç işleminde borç verenin faydasına olan her tür fazlalık veya menfaat faizdir; bir tutam ot dahi olsa. Eğer şart koşulmuşsa böyle bir fazlalık haram olur." İbnü'l-Münzir de şöyle demiştir: "İslâm âlimleri şu konuda icma etmişlerdir: Borç veren kişi, bir fazlalık veya hediyeı şart koşarak borç verir, sonuçta da şart koştuğu o fazlalığı alırsa bu faiz olur."⁴⁷¹

Bu kısımda karzla ilgili olarak birkaç önemli nokta daha temas etmekte yarar görüyoruz:

1) Ödeme gücü bulunan varlıklı kişinin borcunu vadesinde ödemeyip geciktirmesi haramdır. Aynı şekilde, fakir fakat ödeme gücü olan kişinin de borcunu geciktirmesi haramdır. Ebu Hureyre'den (r.a.) gelen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Zenginın borcunu geciktirmesi zulümdür."⁴⁷² İbn Hacer de şöyle der: Bu hadisle murad edilen, kişinin ödemesini özürsüz olarak ertelemesidir. Zenginliğin tarifi duruma göre değişir. Buradaki zenginlikten maksat, kişinin ödeme gücüne sahip olmasıdır. İsterse o kişi fakir olsun fark etmez.⁴⁷³ Hz. Peygamber'den (s.av) gelen başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: "Varlıklı olduğu halde kişinin borcunu vadesinde ödememesi zulümdür. Bu kişi azarlanıp cezalandırılmayı hak

471 Hey'et, *el-Mevsûâtü'l-fıkıyye*, XXXIII, 1130.

472 Buhârî, "Havâle", 1.

473 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 372.

eder."⁴⁷⁴ Buhârî bu hadisi, "Alacaklının Söz Hakkı" bölümünde zikretmiştir.

Bu arada şunu da hatırlatmak isterim ki, borcunu vadesinde ödemeyenin azarlanıp cezalandırılabilmesine ilişkin hüküm, borcunu vaktinde ödemeyen varlıklı kişiler hakkındadır. Borçlu darlık içinde bulunduğunda ise Yüce Allah, "Borçlu darlık içinde ise darlıktan çıkıncaya kadar beklenir"⁴⁷⁵ buyurarak kolaylık gösterilmesini emretmiştir.

2) Ödeme gücü bulunan borçlunun, ödemeyi vaktinde yapmayıp geciktirmesi durumunda onun malî bir ceza ile yükümlü kılınması dinen haramdır. Çünkü öyle bir ceza faiz olur. Klasik ve çağdaş fukahanın çoğunluğunun görüşü bu doğrultudadır. Güvenilir fıkıh konseyleri de bu yönde kararlar almışlardır. Mekke'deki *Dünya İslâm Birliği*'ne bağlı Fıkıh Konseyi'nin kararında şöyle denir: "Aşağıdaki soru Konsey tarafından görüşülüp şu şekilde karara bağlandı.

Soru: "Borçlu, kararlaştırılan tarihte borcunu ödemediğinde, bankanın, anlaşılan tarihte borcunu ödemeyip geciktirdiği için, borçluya belirli bir oranda malî ceza şartı koşma hakkı var mıdır?"

Cevap: "Konsey konuyu iyice araştırıp inceledikten sonra ittifakla aşağıdaki kararı aldı: Borçlunun borcunu vadesinde

474 İbn Mâce, "Sadakât", 18.

475 el-Bakara, 2/ 280.

ödemeyip ertelemesi halinde alacaklının, ona sabit veya belirli bir oranda malî cezayı şart koşması veya onu ödemeye mecbur tutması geçersiz (bâtıl) dir. Böyle bir şartın yerine getirilmesi de gerekmez. İster banka ister başka biri tarafından olsun böyle bir şartı koşmak helal değildir. Çünkü böyle bir şartın koşulması Kur'an-ı Kerim'de haram kılınan câhiliyye faizinin tıpkı aynısıdır".⁴⁷⁶

Birileri bu görüşün, "borçluları akitlerine bağlı kalmayıp ödemelerini geciktirmeleri konusunda cesaretlendirdiğini" ileri sürebilirler. Fakat bizce bu mesele şu şekilde çözülebilir: Alacaklı, taksitlerden birinin vadesinde ödenmeyip ertelenmesi durumunda kalan taksitlerin muaccel hale dönüşeceği şartını koşabilir veya kefile rücû gibi başka yollara başvurabilir. Bu konunun ayrıntısı ileri de gelecektir.

3) Alacakların fiyatlar genel seviyesi veya hayat standartlarına irtibatlandırılması dinen caiz değildir. İslâm Fıkıh Akademisi 5. dönem toplantısında aşağıdaki kararı almıştır: "Herhangi bir para birimi ile sabit olan borçlarda aslolan, kıymetiyle (değeriyle) değil misliyle ödenmesidir. Çünkü borçlar ancak misliyle ödenir. Dolayısıyla kaynağı ne olursa olsun zimmette sabit olan borçların fiyatlar genel seviyesine endekslenmesi caiz değildir."⁴⁷⁷

476 Hey'etu Râbitati'l-âlemi'l-İslâmî, *Karârâtü'l-Mecmei'l-fıkhi'l-İslâmî* 1398-1422/1997-2000, Mekke t.y., s. 266.

477 *MMFİ*, Yıl: 1988, Sayı: 5, III, 2261. Bizim bu konudaki görüşümüz için 449

6. Kredi İle Birlikte Başka Bir Sözleşmenin Şart Koşulması

Borç verenin karz akdiyle birlikte satım, icâre veya karz gibi başka bir akdi şart koşması dinen caiz değildir. İlim ehlinin tümünün görüşü bu doğrultudadır. Hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: "Aynı anda hem borç hem alım satım akdini yapmak helal değildir."⁴⁷⁸ Aliyyü'l-Kâri bu hadisi şerh ederken şöyle demiştir: "Borç ve alım satım helal değildir" ibaresinden maksat; biri diğerinin şartı olmak üzere borçla birlikte alış veriş yapmaktır.

Kadî de şöyle demiştir: "Selef kavramı, selem ve karz için kullanılır. Bu hadisteki alım satımla birlikte koşulan şarttan maksat karzdır. "Bana 10 Lira karz vermen şartıyla bu kumaşı sana 10'a satarım" örneğinde olduğu gibi, borç verilmesi şartıyla birlikte alış veriş helal değildir."⁴⁷⁹ İbn Teymiyye de bu hadis ile ilgili olarak şöyle demiştir: "Hadisin vurguladığı şey, teberrû akdi ile bedelli akdin bir araya toplanmamasıdır. Çünkü bu teberrû akdi, bedelli akit için yapılmış olur yoksa sırf teberrû maksatlı değil. Dolayısıyla bu teberrû, akitte bedelin bir parçası haline gelir."⁴⁸⁰ İbnu'l-Kayyim de şöyle der: "Borç ve alım satımın bir

nolu nota bak.(Mütercim).

478 Ebû Dâvud, "Büyû", 55.

479 Ali el-Kâri, *Mirkatü'l-mefatih şerhu mişkati'l-mesabih* (nşr. Sıdkı Muhammed Cemil el-Attar), Beyrut 1992/1412, VI, 89.

480 İbn Teymiyye, *Fetâvâ*, XXIX, 62-63.

arada yapılmasının yasaklanması konusuna gelince, kişi birine bir yıl vade ile 100 Lira borç verse daha sonra, 50 Liralık bir malı ona 100'e satsa bu satış akdini, sadece mislini ödemesi gereken borcu, fazlasıyla tahsil için bir araç kıldığından caiz değildir. Zira bu alış veriş olmasaydı o borç akdi, o olmasaydı alış veriş akdi yapılmayacaktı."⁴⁸¹

7. Borçların Zamanında Ödenmemesinden Doğan Sorumluluk

Üzülerek belirtmeliyiz ki, insanların çoğu borçlarına sadakat konusunda fazla ihmalkâr davranıyorlar. Bir malı satın aldıklarında, satıcıdan maaş günü veya ay sonuna kadar süre tanımasını talep ediyor daha sonra ödeme güçleri olduğu halde onu aylarca hatta yıllarca bekletiyorlar. Bunların yaptığı, insanların mallarını haksız yolla yemekten başka bir şey değildir. Oysa Yüce Allah, "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ancak kendi rızanızla yaptığınız ticaretle yiyin. Birbirinizin canına kıymayın. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir" buyurmaktadır.⁴⁸²

Hz. Peygamber (s.a.v.) de insanların mallarını alıp ödeme-

481 İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *Tehzîb'ü süneni Ebî Dâvud* (birlikte, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi Münziri, *Muhtasarü süneni Ebî Davud*, nşr. Muhammed Hamid Faki, Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut: Darü'l-Ma'rife, t.y, IX, 295-296.

482 en-Nisâ, 4/ 29.

yi zamanında yapmayanları uyararak şöyle demiştir: "Kim ki, geri ödemek üzere insanlardan mal alır Yüce Allah ona ödeme-
de kolaylık sağlar; kim de ödememek üzere alırsa Yüce Allah o
malı helâk eder."⁴⁸³ İmran b. Husayn'den (r.a.) gelen bir rivayete
göre o şöyle demiştir: "Meymune çokça borçlanan biri idi. Akra-
baları bu konuda ileri geri konuşup onu kınayınca o şöyle dedi:
"Ben borçlanmayı terketmem. Dostum ve sırdaşım Hz. Muham-
med'den şu sözü işittim: Ödeme niyetiyle borçlanan her hangi
bir Müslümanın -ki Allah onun bu düşüncesini bilir- Allah ona
bu borcu dünyada ödemeyi nasip eder."⁴⁸⁴ İbn Ömer'den (r.a.)
gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Üzerinde dinar veya dirhem borcu olduğu halde ölen kişinin
bu borcu, âhirette onun sevaplarından ödenir. Öyle ki, onun se-
vap kefesinde ne bir dinarlık ne de bir dirhemlik sevap kalır."⁴⁸⁵
Suhayb'den gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle
buyurmuştur: "Bir borç alıp da aldığı o borcu (kasten) ödeme-
yeceği konusunda genel bir kanaat oluşmuş kişi, âhirette Allah'-
ın huzuruna hırsız olarak çıkar."⁴⁸⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) borç konusunda Allah'a sığınır-
dı. Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a.) naklettiğine göre, Hz. Peygamber
(s.a.v.) bir gün Mescide girdi. Ensardan Ebû Ümâme isimli kişiyi
orada otururken görünce hemen ona şöyle dedi: "Ebû Ümâme!

483 Buhârî, "İstikrâz", 2.

484 İbn Mâce, "Sadakât", 10.

485 İbn Mâce, "Sadakât", 12.

486 İbn Mâce, "Sadakât", 11.

Seni namaz vakti dışında neden mescidde otururken görüyorum?" Ebû Ümâme şöyle cevap verdi: "Gam, keder ve borçlarım beni bu hale getirdi ya Rasûlellah!" Hz. Peygamber (s.a.v.), "Sana okuduğunda Yüce Allah'ın gam ve kederini gidereceği, borcunu ödemeni kolaylaştıracağı bir dua öğreteyim mi?" dedi. O da, "Öğret Ya Rasûlellah!" deyince Hz. Peygamber (s.a.v.) ona şabah ve akşam şu duayı okumasını tavsiye etti: Allah'ım! Hüzün ve kederden sana sığınırım. Acizlik ve tembellikten sana sığınırım. Cimrilik ve korkaklıktan sana sığınırım. Borç altında ezilmek ve insanların bedduasından sana sığınırım." Ebû Ümâme dedi ki: O andan itibaren bu duayı okudum, Allah Teâlâ hüznümü giderip borçlarımı ödememi nasip etti."⁴⁸⁷

Dolayısıyla hiç kimse borcunu vadesinde ödeme konusunda ihmalkârlık yapmamalıdır. Özellikle de insanın borçlu olarak ölmesi durumu çok tehlikelidir. Çünkü Müslümanın ruhu borcuna ilişiktir. Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Müminin ruhu onu ödeyinceye kadar borcuna ilişiktir."⁴⁸⁸

Câbir'den (r.a.) gelen bir rivayette o şöyle demiştir: "Ölen bir müslümanı yıkayıp, kefenleyip kokuladıktan sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirip cenaze namazını kıldırmasını talep ettik. Hz. Peygamber (s.a.v.) cenazeye doğru bir adım attıktan sonra durdu ve "üzerinde kimsenin alacağı var mı?" diye sordu. Biz

487 Ebû Dâvud, "Salât", 367.

488 İbn Mâce, "Sadakât", 12.

de: "İki dinar borcu var" dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) çekilip uzaklaştı. Borcunu Ebû Katâde üstlenince tekrar Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirdik. Ebû Katâde: "Onun iki dinarlık borcu bana aittir, ben ödeyeceğim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah alacaklının hakkını teslim edip borçluyu bundan kurtardı değil mi?" Daha sonra "Evet" dedi ve cenaze namazını kıldırdı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün sonra, "O iki dinara ne oldu, ödendi mi?" diye sordu. Ben de: "Daha dün öldü" dedim. Bunu ertesi gün tekrar sorunca, "Ödedim" dedim. Hz. Peygamber de (s.a.v.), "İşte şimdi cezadan kurtuldu" dedi.⁴⁸⁹

Bu durumun da gösterdiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) borçlu olarak ölen kişilerin cenaze namazını dahi kıldırıktan kaçınırdı. Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledildiğine göre borçlu olarak ölen bir kişi cenaze namazını kıldırarak üzere getirilince Hz. Peygamber (s.a.v.), "Borcu ödenmesi için bir şey bıraktı mı?" diye sorar, eğer bırakmışsa namazını kıldırır, aksi halde kendisi kıldırımayarak "Arkadaşınızın namazını kılın" derdi. Fetihler gerçekleşip şartlar değişince Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Ben müminlere kendilerinden daha yakınam. Kim ki üzerinde borçla ölürse onun borcunu ödemek bana aittir. Kim de miras olarak mal bırakırsa o mal mirasçılarınınındır."⁴⁹⁰

İnsanların mallarıyla oynayan ve borçlarını vadesinde

489 Ahmed, *Müsned*, III, 330.

490 Müslim, "Ferâiz", 4.

ödemeyenler şunu bilmelidir ki gücü yettiği halde borcu vaktinde ödemeyip ertelemek haramdır. Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ödeme gücü bulunduğu halde borcunu vaktinde ödemeyenin yaptığı zulümdür."⁴⁹¹ Kurtubî'nin tefsirinde de belirttiği gibi, İslâm âlimlerine göre, başkasının malına el koymayı haram kılan hadisler, borcu vaktinde ödemenin vacip olduğunu da gösterir.⁴⁹² Borcun edasındaki önem dolayısıyla, bu kavram Kur'an'da, "Yapacakları vasiyyetten ve borçtan sonra eşlerinizin, eğer çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir" mealindeki ayet⁴⁹³ lafız olarak her ne kadar sonra ise de hüküm olarak vasiyyetten önce zikredilmiştir. Âlimlerin çoğunluğunun görüşü de bu yöndedir. Bu sebepten dolayı, ölenin terekesi henüz daha taksim edilmeden borçları ödenmelidir.

Sonuç olarak borç verenlere, verdikleri borçları yazdırıp şahit tutarak belgelendirmelerini tavsiye ediyorum. Çünkü birçok insan artık güvenilirliğini yitirmiş durumdadır. Bu tür kişiler şayet borç yazıya geçirilerek belgelendirilmemişse borçlarını inkâr etmekte. Oysa Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey inananlar! Belli bir süreye kadar birbirinize borçlandığınızda, yazın. Onu aranızda güvenilir bir yazıcı yazsın. Yazıcı yazmaktan kaçınmasın. Allah ona (burada) nasıl öğrettiyse, öyle yazsın.

491 İbn Mâce, "Sadakât", 18.

492 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 415.

493 en-Nisâ, 4/ 12.

Yazıyı borçlu yazdırsın. Rabbi olan Allah'tan korksun, borçtan bir şeyi eksiltmesin. Borçlu, sefih, güçsüz veya söyleyip yazdıramayacak durumda ise, onu velisi, doğru şekilde yazdırsın. Erkeklerinizden iki şâhit bulundurun. İki erkek yoksa razı olacağınız şahitlerden bir erkek ile iki kadın bulunsun. Biri yanılırsa, diğeri hatırlatır. Şahitler çağrıldıklarında gelmezlik etmesinler. Borç, ister büyük, ister küçük olsun, vâdesi ile birlikte yazmaktan üşenmeyin. Böylesi Allah yanında daha güvenli, şâhitlik yapmak için daha sağlam, şüpheyi düşmemeniz için daha uygun olur. Aranızda hemen alıp verdiğiniz bir ticaret olursa, onu yazmamamanızın size bir günahı yoktur. Alım satım yaptığınızda şâhit bulundurun. Ne yazıcı zarara uğratılsın, ne şâhit. Aksini yapmanız, yoldan çıkmanız olur. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretir. Allah her şeyi bilir."⁴⁹⁴

8. Bir Menfaat Karşılığı Verilen Kredinin Hükümü

"Menfaat sağlayan her borç faizlidir"⁴⁹⁵ şeklinde bir hadis rivayet edilmiştir. Ancak hadisin bu şekliyle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nisbeti sabit değildir. Konuya ilişkin olarak Hâris b. Ebû Usâme, "Hz. Peygamber (s.a.v.) menfaat sağlayan borcu yasakladı" şeklinde bir hadis rivayet etmiş fakat İbn Hacer bu hadisin senedinde metruk (sözüne güvenilmeyen) kişiler olduğunu

494 el-Bakara, 2/ 282.

495 İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkıîn*, I, 333.

belirtmiştir.⁴⁹⁶ Beyhakî ise, Müsnedi'nde "Menfaat sağlayan her borç, faiz çeşitlerinden bir çeşittir" şeklinde bir hadis rivayet etmiş ancak, bir eserinde bu hadisin mevkuf başka birinde ise zayıf olduğunu bildirmiştir.⁴⁹⁷ Yukarıda geçtiği üzere bu hadisi İbn Hacer ve Elbânî de zayıf olarak nitelendirmişlerdir.⁴⁹⁸

Hadis sened yönünden zayıf olmakla birlikte mana bakımından kabul edilebilir niteliktedir. Fakat bütün borç işlemlerini içine alacak şekilde *mutlak* olarak anlaşılmamalıdır. Menfaat sağladığı için faiz yahut faiz çeşitlerinden bir çeşit olan borç, onu verenin dinen yasak olmasına rağmen, kendisi lehine menfaati şart koştuğu borçtur. Eğer şart koşulmaz, borçlu da önceden koşulan bir şarta dayanmaksızın alacaklıya, alacağına ek olarak bir de hediye verirse bu caizdir ve bir sakınca yoktur. Hatta iyiliğe karşı iyilikte bulunma anlamına gelir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "En hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir."⁴⁹⁹

Câbir b. Abdullah'dan şöyle bir hadis nakledilmiştir: "Mescidde kuşluk namazı kıldığı sırada Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vardım. Bana; "İki rekat namaz kıl" buyurdu. Benim onda alacağım vardı; alacağımı ödedi ayrıca biraz da fazla verdi."⁵⁰⁰ Bu hadis de

496 İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, III, 34.

497 Beyhakî, *Sünen*, V, 350.

498 İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, III, 34.

499 Buhârî, "Vekâlet", 5.

500 Buhârî, "İstikrâz", 7.

göstermektedir ki menfaat sağlayan borç, eğer menfaat önceden şart koşulmuşsa haram olur ve "menfaat sağlayan her borç faizlidir" kuralı işletilir.

Borçlunun alacaklıya ödemedede bulunmadan önce, takdim edeceği hediye yahut herhangi bir menfaat da şart koşulan menfaat kapsamına girer.

Buhârî Ebu Burde'den şu hadisi nakleder: "Medine'ye vardığımda Abdullah b. Selâm'la karşılaştım. Bana, "Evime buyur da sana kavut çorbası ve hurma ikram edeyim" dedi. Biz de birlikte evine vardık ve bize kavut çorbası ve hurma ikram etti ve daha sonra şöyle dedi: "Sen faizin yaygın olduğu bir bölgede yaşıyorsun. Eğer birinde alacağın olur da o kişi sana bir miktar saman, arpa yahut alaf (hayvan yemi) hediye ederse sakın kabul etme, çünkü bu faiz olur."⁵⁰¹

Sâlim b. Ebu'l-Ca'd'dan gelen bir rivayette ise o şöyle der: "Birinin, kendisinde elli dirhem alacağı olan bir balıkçımız vardı. Bu balıkçı, o alacaklısına balık hediye ederdi. Alacaklı olan kişi İbn Abbas'a (r.a.) giderek bu durumu sordu. İbn Abbas (r.a.) da: "Sana hediye edilen balıkları alacağından düş" dedi.⁵⁰²

Sâlim b. Ebu'l-Ca'd'dan gelen başka bir rivayette ise o şöyle der: "İbn Abbas, borçlusunun kendisine hediye bulunduğu ve her defasında hediye edilen malları satıp paraya çevirdiğinde on

501 Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr", 19.

502 Beyhakî, *Sünen*, V, 350

üç dirheme ulaştığını gören ve aslında alacağının toplam yirmi dirhem olduğunu söyleyen kişiye şu tavsiyede bulunmuştur: "Sana hediye edilen malların tutarı olan on üç dirhemi düş ve sadece yedi dirhem al."⁵⁰³

503 Beyhakî, *Sünen*, V, 349.

VI. İSLÂM'DA ORTAKLIKLARA İLİŞKİN HÜKÜMLER

1. İslâm'da Emek ve Sermaye Ortaklığı (Mudârame)

Bir kişinin belli bir miktar sermayeyi belli bir alanda kendisi adına çalıştırmak üzere başka biri ile yaptığı ortaklık anlaşmasına fakihlerce *mudârame ortaklığı* adı verilir. Bazı bilginler bu uygulamayı "*Kırâz*" olarak da adlandırırlar. Her ne kadar Kitap ve Sünnet'te hakkında sahih ve açık bir nass bulunmasa da mudârame İslâm âlimlerine göre meşru bir yatırım yöntemidir. İbn Hazm şöyle der: "Kur'an ve Sünnet'te fıkıhın bütün konularının bir aslı, bir dayanağı olmasına rağmen mudâramenin yoktur. Onun hakkında bu iki kaynakta hiçbir dayanak bulamadım. Fakat onun meşru olduğuna dair açık ve sahih icma vardır."⁵⁰⁴ İbnü'l-Münzir de dinar ve dirhemlerle (nakit para ile) yapılan mudâramenin caiz olduğu konusunda İslâm bilginlerinin icma ettiğini bildirir."⁵⁰⁵

504 Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 301.

505 İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim en-Nisaburi, *el-İcma'* (nşr.

İslâm âlimleri aşağıda açıklayacağımız gibi, mudârabenin caiz olduğuna dair Kur'an ve Sünnet'in genelinden çıkardıkları ilkelerle bazı hadis ve haberleri delil getirmişlerdir. Maverdî şöyle der: "Rabbinizin ikramını istemenizde size bir günah yoktur"⁵⁰⁶ meâlindeki ayetin umumu mudârabenin helal ve mübah olduğunu gösterir. Zira mudârabede Allah'ın ikramı ve gelir talebi söz konusudur."⁵⁰⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) arkadaşı Hakîm b. Hizam'dan nakledildiğine göre, o sermaye verip kendisi adına çalıştırmak üzere birisiyle mudârabeye yaptığı zaman şu şartı koşardı: Malımla yağmurlu havalarda alış veriş yapmayacaksın, onunla vadilerde konaklamayacaksın, deniz yolculuğuna çıkmayacaksın. Bunlardan birini yaparsan (mal da helâk olursa) onu tazmin edersin."⁵⁰⁸

Mâlik'in Zeyd b. Eslem, onun da babasından şöyle rivayet ettiği bildirilir: "Hz. Ömer'in oğulları Abdullah ve Ömer (r.a.hm) bir seferde orduyla birlikte Irak'a gitmişlerdi. Ordu Medine'ye dönerken yolda dönemin Basra valisi Ebû Musa el-Eşârî'ye (r.a.) uğradılar. Vali onları karşılayıp hal ve hatırlarını sorduktan sonra şöyle dedi: "Eğer imkânım olsaydı size bazı hediyeler vermek isterdim. Fakat şu anda öyle bir imkânım yok. Ancak elimde,

Fuad Abdülmün'im Ahmed), İskenderiye 1981, s. 58.

506 el-Bakara, 2/ 198.

507 el-Maverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Havi'l-kebir huve şerhu muhtasari'l-Müzenî* (nşr. Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcud), Beyrut 1994/1414, VII, 305.

508 Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 300.

halifeye gönderilmek üzere, hazineye ait biraz para var. Onu size borç olarak vereyim, onunla Irak'tan mal alın, götürüp Medine'de satın, sermayeyi halifeye verirsiniz kârı da sizin olur." Abdullah ve Ubeydullah bu teklifi memnuniyetle karşıladılar. Bunun üzerine Ebû Musa el-Eşâ'rî onlara bu parayı verip Hz. Ömer'e de durumu bildiren bir mektup yazdı. Onlar Medine'ye gelince Irak'tan yanlarında getirdikleri malları satıp kâr ettiler. Hazinenin parasını teslim etmek üzere Hz. Ömer'in huzuruna çıktıklarında Ömer, "Sizinle birlikte bütün orduya borç olarak böyle bir para verildi mi?" diye sorduğunda onlar: "Hayır, verilmedi" dediler. Bunun üzerine Ömer: "Sizler halifenin oğulları olduğunuz için size bu para verildi. Sermayesi ve kârıyla birlikte paranın tümünü hazineye vereceksiniz" dedi. Abdullah ses çıkarmadı. Ubeydullah ise: "Ey müminlerin emiri! Buna hakkınız yok. Para eksik çıksa yahut helâk olsaydı biz tazmin edecektik değil mi?" diye cevap verdi. Ömer tekrar: "Paranın tümünü verin" dedi. Abdullah yine sustu, Ubeydullah aynı itirazını tekrarladı. Bunun üzerine orada oturanlardan biri Hz. Ömer'e: "Ey müminlerin emiri! Bu parayı mudarâbe sermayesi olarak kabul etsen olmaz mı?" diye sordu. Hz. Ömer de: "Tamam mudârabe olarak kabul ettim" dedi. Daha sonra Ömer sermayenin tümü ile kârın yarısını aldı, kârın geriye kalan yarısını da onlara bıraktı.⁵⁰⁹ Mudârabe yaptıklarına dair Hz. Ali, İbn Mesud, İbn Abbas, Cabir vb. sahabeden (r.ahm.) başka rivayetler de vardır.

509 İbn Abdilberr, *el-İstizkâr* (nşr. Abdul Mu'tî Emîn Kala'cî), Beyrut 1993, XXI, 120; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 300.

Şevkânî, "bütün bu rivayetler, sahabenin her hangi bir inkârda bulunmaksızın ve cevazı konusunda da icma ederek mudârabeyi uyguladıklarını göstermektedir" der.⁵¹⁰

Tarafların kârdan alacakları payın, aralarındaki anlaşmaya göre %10, %15 veya %40 gibi oransal şekilde belirlenmesi mudârabenin sıhhat şartlarından biridir. İbnü'l-Münzir şöyle der: "Mudârabeda işletmecinin sermayedara, kârın üçte biri veya yarısının kendisine ait olmasını şart koşabileceği yahut payları belirli olmak şartıyla miktarın oransal şekilde aralarında ittifakla belirlenebileceği konusunda bütün ehli ilim icma etmiştir."⁵¹¹

Kârın taraflar için sabit bir miktar olarak belirlenmesi caiz değildir. Böyle bir anlaşma mudârabeyi fâsit kılar. Mudârabede bilinmesi gereken önemli konulardan biri de meydana gelmesi durumunda, zararın sermayedara ait olacağıdır. İşletmeci zarara katlanmaz, zira böyle bir zarar durumunda onun da emek ve gayreti boşa gitmiş olur. Ancak mudârabeye belli şartlarla kayıtlı olarak yapılmış, işletmeci de bu şartlara aykırı davranmışsa bu durumda zararı tazminle sorumlu tutulur. Sermayedar, araba ticareti yapılmamasını şart koşmasına rağmen işletmeci bu işin ticaretini yapıp zarar ederse onu tazminle yükümlü olur; çünkü üzerinde anlaştıkları şarta aykırı davranmıştır. Her iki ortağın da kârdan alacakları pay ileride anlaşmazlığa yol açmayacak ve

510 Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 300-301.

511 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 23.

herkesin hakkına sahip çıkacağı şekilde açık ve net olarak sözleşmede belirtilmelidir.

Son olarak şunu da belirtmek de yarar görüyorum ki, Hanefî ve Hanbelî bilginlerine göre mudârabenin belirli bir süre ile sınırlandırılması caizdir. İbn Kudâme şöyle der: "Bu paralarla seninle bir yıllığına mudâraibe yapıyorum. Süre dolunca artık ticaret yapma şeklindeki bir şartla mudâraibe yapmak caizdir". Mühennâ şöyle demiştir: Ahmed b. Hanbel'e, "birine bir ay süreyle çalıştırmak üzere 1000 Lira mudâraibe sermayesi veren kişinin durumunu sordum o da, "Bir ay geçince akit karza dönüşür. Dolayısıyla böyle bir sözleşmede her hangi bir sakınca yoktur" dedi.⁵¹²

2. Ortaklıkta Kârın Sabit Olarak Belirlenmesinin Hükümü

Bir kişi üç yıl süreyle ortaklık yapmak üzere başka bir işadama 10 bin Lira verse ve her ay 100 Lira, süre bitiminde ise başlangıçta verdiği 10 bin Lira'nın kendisine geri verilmesini şart koşsa böyle bir işlem iki sebeple bâtıldır.

1) Bu özü itibariyle bir faizli kredi işlemidir. İşadamı ayda 100 Lira faiz ödemek üzere 10 bin Lira borç almıştır. Zira fakihlerce kurallaştırıldığı gibi, akitlerde lafız ve şekle değil maksat

512 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 5; el-Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud *el-Ihtyar li ta'lîli'l- muhtâr*, y.y., 1951, III, 21.

ve niyetlere itibar edilir. İbnu'l-Kayyim şöyle der: Fıkıh ve usul-i fıkıhın genel kuralları akitlerde lafız ve şekillere değil maksat ve niyetlere itibar edileceğini gösterir. Şurası kesindir ki, şu veya bu sözün bir önemi yoktur. Akitlerde asıl dikkate alınacak olan maksat ve niyetlerdir, lafızlar değil."⁵¹³ Dolayısıyla bu kaidelerin de gösterdiği gibi tarafların yapmış oldukları sözleşmeyi ortaklık diye adlandırmaları onu gerçekte faiz sözleşmesi olmaktan çıkarmaz. Burada söz konusu olan şirket, mudârabedir. Mudârabeye ise fakihlerce malum olduğu üzere müteşebbisin emeği, sermayedarın da parası üzerine kurulur. Kârın paylaşımı aralarındaki anlaşmaya göre; ya dörtte bir, üçte bir gibi oransal ya da %25 gibi yüzde üzerinden olmalıdır. Zarar sermayedara aittir. İşletmecinin ise emek ve çabası boşa gider. Taraflardan biri için koşulan sabit miktardaki bir gelir, sözleşmeyi bâtıl kılar:

İbn Kudâme, Hırâkî'nin, "ortaklardan birinin payına ek olarak belli bir miktar paranın şart koşulması caiz değildir" görüşünü açıklarken şöyle der: Ortaklardan birinin payı sabit bir meblağ olarak belirlenir ya da ortaklardan biri kendisi için oransal olarak belirlenmiş payına ek olarak 10 bin Lira gibi, sabit bir meblağı şart koşarsa böyle bir şirket sözleşmesi bâtıl olur. İbnü'l-Münzir de şöyle der: Mâlik, Evzaî, Şafîî, Ebû Sevr ve re'y ahabî gibi kendilerinden ilim aldığımız bütün fakihler, taraf-

513 İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd* (nşr. Şuayb Arnaut, Abdülkadir Arnaut), Beyrut 1981, V, 200, 813.

lardan biri veya her ikisinin kendisi için sabit bir miktar gelir şartını koşması durumunda mudârabeye akdinin bâtil olacağını söylemişlerdir. Böyle bir akdin sahih olmamasının iki nedeni vardır: Birincisi, ortaklardan biri için belirli meblağ şart koşulduğunda şirket bu miktar dışında kâr etmeyebilir. Bu durumda kârın tümünü ortaklardan birine gider. Belki şirket hiç kâr da etmeyebilir. Bu durumda sermayenin bir bölümü o ortağa gitmiş olur. Belki şirket çok kâr edebilir ve bu durumda lehine sabit bir meblağ şart koşulan kişi zarar eder.

İkincisine gelince, emeğini sermaye olarak koyan işletmecinin payı sabit bir şekilde net olarak hesaplanamayacağından oransal olarak belirlenmek zorundadır. Bedelin bilinmesinin şart olduğu akitlerde nasıl ki bedeldeki cehâlet akdi fâsit kılıyor, burada da oranlardaki bilinmezlik ortaklık akdini fâsit kılar. Ayrıca işletmeci, lehine sabit bir meblağ şart koşulduğu takdirde, bu gelirden mahrum kalmamak için daha fazla kâr etmek için riske atılmaktan kaçınabilir. Payının kârın belli bir oranı olarak belirlendiği takdirde ise aksi durum söz konusu olur."⁵¹⁴

2) Taraflardan biri lehine sabit bir gelirin şart koşulduğu mudârabeyı bâtil kılan ikinci neden ise, böyle bir durumda sermaye işletmeci tarafından garanti edilmiş olur. Böyle bir şartla kurulan mudârabeye ortaklığı ise caiz değildir. Çünkü işletmeci hukuken emanetçi statüsündedir; kefil veya garantör değil. Do-

514 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 145-146.

layısıyla işletmeci kusur, ihmal ve tedbirsizlik yahut sözleşmeye aykırı davranma durumu dışında, zararı tazminle sorumlu değildir. Zira mudârame bir tarafın sermayesi diğer tarafın emeği üzerine kurulan bir ortaklık türüdür. Zarar meydana geldiğinde, bu zarar sermayedara ait olur. İşletmecinin ise emek ve çabası boşa gider. İşletmecinin, zararı tazminle yükümlü kılınması, akdin özü ile çeliştiğinden caiz değildir. İbn Kudâme şöyle der: "İşletmeci kusurlu davranır yahut yasaklanan bir malın ticaretini yapar da zarar ederse, bu durumda âlimlerin çoğunluğuna göre tazminle yükümlü olur. Ebû Hureyre, Mâlik, ve Şâfiî' ile birlikte çok sayıda kişiden bu görüş nakledilmiştir. Bizce de bu tür bir davranış, başkasının malında onun izni olmaksızın tasarrufta bulunmaktan ibaret olduğundan işletmeci tazminle yükümlü tutulmalıdır."⁵¹⁵ Mâverdî şöyle der: "İşletmecinin mudârame sermayesindeki kusuru iki şekilde olabilir. Birincisi, sermayeyi izin verilmeyen bir alanda kullanarak kusur işler. Sadece yiyecek maddeleri ticaretine izin verilmiş olmasına rağmen, sermayeyi canlı hayvana yatırması gibi. Böyle bir işlem sermayeye karşı kusurlu davranma anlamına geldiğinden işletmeci tazminle sorumlu olur. Kusurun işlenmesiyle birlikte mudârame bâtil hâle; daha önceki işlemler ise borçlu alacaklı ilişkisine dönüşür. İkinci şekil ise, işletmecinin sermayeyi riske atarak işlediği kusurdur. Sefere çıkmasına izin verilmemiş olmasına rağmen sermaye ile sefere çıkması, deniz yolculuğuna izin verilmediği halde bu yol-

515 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 162.

culuğa çıkması gibi. Bu tür davranışlarda bulunduğunda sermayenin başına bir şey gelmese dahi, kusurlu davranışından dolayı mudârame bâtil olup işletmeci tazminle yükümlü kılınır. Çünkü kusurlu davranışı ile birlikte mal üzerinde gâsıp haline gelmiş olur."⁵¹⁶ İbn Rüşd kırâz akdini (mudârame) fâsit kılan şartları sayarken şöyle der: "Bunlardan biri de sermayedarın, işletmeciye sermayeyi garanti etmesini şart koşmasıdır. Mâlik şöyle demiştir: "Bu şeklideki bir mudârame caiz olmayıp fâsittir. Şâfiî' de bu görüştedir. Mâlik'in dayanağı şudur: Sermayeye garanti şartının koşulması, mudârameda riski daha da artırır. Bu sebeple böyle bir şartın koşulduğu akit fâsittir."⁵¹⁷

Dubai İslam Bankası'nın fetva heyeti konuyla ilgili olarak şu kararı almıştır:

Soru: Yatırıma dönüştürülerek değerlendirilmesi talep edilen yetimlere ait bir miktar sermaye var. Bu meblağı değerlendirmekten sorumlu kurum, zarardan endişe ettiği için sermayeye garanti verilmesini şart koşturmaktadır. Teminat mektubu vererek bu sermayeyi garanti edebilir miyiz? Teminat mektubu vererek garanti ettiğimiz bu sermayeyi emanet kabul edip mudârameda olduğu gibi, kâr ve zarara ortak kılabilir miyiz?

Cevap: Kurul yetimlere ait olup yatırıma dönüştürülmesi talep edilen sermayeye garanti verilmesi konusunu görüştü ve

516 Mâverdî, *Hâvi'l-kebir*, VII, 340-341.

517 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 199.

kâr amaçlı olarak yatırıma dönüştürülmüş sermayeye garanti verilmesinin caiz olmadığı kanaatine vardı. Çünkü yatırım İslâm'da risk ve menfaat paylaşımı esasına dayanır. Bu şekildeki bir garanti talebinin dinde aslı yoktur. Fakat yatırımın güvenli bir şekilde gerçekleşmesi için, dindar ve güvenilir bir işletmecinin seçilmesi, bilimsel yöntemlerle pazar araştırması yapılması, iktisadî verilerin incelenip takip edilmesi gibi iktisadın gerektirdiği önlemlere başvurulmalıdır.

Sonuç olarak, mudârabeda taraflardan biri lehine sabit bir meblağ gelirin şart koşulması caiz değildir. Çünkü bu şartın koşulması durumunda akit haram olan faizli borç alış verişine dönüşür. Aynı şekilde kasıt ve kusur durumu hariç, işletmecinin sermayeyi garanti etmesi şartı da caiz değildir.

3. Ortağın Kâr Payına Ek Olarak Şirketten Maaş Almasının Hükümü

Ortağın sermayesi karşılığında aldığı kâr payına ek olarak, her ay sâbit bir meblağda veya kârın belli bir oranı kadar şirketten maaş alması caizdir. Zira bir kişinin aynı anda şirketin hem ortağı hem de işçisi olmasında dinen bir sakınca yoktur. Bilindiği gibi şirketin işlerini yürütmek için ortaklar işçi çalıştırabilmektedirler. Yabancı işçi çalıştırmaktansa ortaklardan birinin işçi olarak çalıştırılması evladır. Zira böyle bir kişi şirketin malına göz kulak olma bakımından yabancıdan daha hassas dav-

ranır. Fakat ortağın şirkette çalışmasına dair işçilik sözleşmesi, şirket sözleşmesinden ayrı yapılmalıdır. İbn Kudâme şirket çeşitlerini anlatırken şöyle der: "Dördüncü tip şirket, bir tarafın sermayesi diğer tarafın ise emek ve sermayesi üzerine kurulan ortaklıktır. Bu müşâreke ve mudârabenin birleşiminden oluşan bir ortaklık tipi olup caizdir. İki taraftan biri bin, diğeri iki bin koyarak üç bin lira sermaye ile bir ortaklık kursalar, iki bin koyan, diğer ortaktan şirketi çalıştırmasını, buna karşılık kârın eşit paylaşılmasını teklif etse böyle bir ortaklık caizdir. Kârın üçte biri, sermayesinin karşılığı olarak bin lira koyan ortağa verilir, kalan üçte iki ise iki ortak arasında paylaşılır. Üçte ikinin ise, dörtte üçü iki bin veren ortağın, dörtte biri de işletmecinin olur. Paylaşımın bu şekilde yapılması sebebi, kârın eşit paylaşımının şart koşulmuş olmasındandır. Bu sebeple kâr altı hisseye ayrıldı; üçü sermayesi ve çalışmasının karşılığı olarak işletmeci ortağa, kalan kısım da iki bin koyan diğer ortağa verildi."⁵¹⁸

İbn Hazm şöyle der: "Ortaklardan birinin şirkette diğerinden daha fazla çalışması yahut şart koşulmadığı halde kendiliğinden karşılıksız olarak çalışması caizdir. Karşılıksız çalışan, bu çalışmasının bedelini talep ederse ister kâr ister zarar etmiş olsun sadece ecr-i mislini (o işi yapan bir işçinin ücreti) alabilir. Çünkü o kişinin başkasına çalışma mecburiyeti yoktur."⁵¹⁹ Bir Hanbelî bilgini olan Behûtî de şöyle der: "Her ortağın, ortaklı-

518 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 135.

519 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 415.

ğın gereği olan sorumluluğu üstlenmesi gerekir. Ortağa bu işi yapması için ortaklık kurulurken örfen izin verilmiş kabul edildiğinden, ondan bunun gereğini yerine getirmesi beklenir. Eğer kendisinin yapması gereken işi başkasına yaptırırsa o kişinin ücretini o ortağın vermesi gerekir. Çünkü kendi işini başkasına yaptırmıştır. Genelde de bu tür işler başkasına yaptırılır. Kendisi yaptığı takdirde ücreti hak edeceği bir işi, ücretini şirketten ödemek üzere başka bir işçi aracılığıyla yaptırabilir. Ortağın örfen kendi sorumluluğunda olmayan bir işi kendiliğinden yapması durumunda ücret talep etme hakkı yoktur. Ancak ortağıyla bu işi ücretle yapmak üzere anlaşmışsa bu durumda ücret talep edebilir. Çünkü onun başkasına ücretsiz olarak çalışma mecburiyeti yoktur.⁵²⁰

Vehbe Zuhaylî şöyle der: "Züfer dışındaki Hanefî müçtehitlerine göre, şirketi kendileri işletmeleri şartıyla, sermayeleri eşit olsa dahi ortakların kâr paylarının farklı oranlarda belirlenmesi caizdir. Ortaklardan biri için kârdan fazla miktarda şart koşulması da caizdir. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz gibi, kâr ya sermaye, ya emek ya da riske katlanma gibi sebeplerden biriyle hak edilir. Bu ortaklıkta kârdan fazla miktarın şart koşulması, o ortağın fazla çalışması sebebiyledir. Ayrıca ortaklardan biri daha bilgili, daha becerikli, daha kuvvetli olup şirkete daha fazla katkı sağlayabilir. Bu durumda diğer ortağa göre kârdan

520 el-Buhutî, Şeyh Mansur b. Yunus b. Selahiddin Hanbeli, *Şerhu münteha'lrâdât*, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, t.y., II, 324.

daha fazla hak eder. Ortak ve işçi sıfatının aynı anda bir kişide toplanmasında bir sakınca yoktur. Çünkü anlaşmazlık ve kargaşaya yol açmama gibi hikmet ve illet ortadan kalktığında, bir akitte iki akit yahut bir akitte birbirine zıt iki şartın yasak olması kuralı da ortadan kalkar. Ortaklıkta ise bu şekildeki şartın anlaşmazlığa yol açmadığı örfen sabit olduğundan böyle bir şart, akdi fâsit kılmaz.⁵²¹

Ortaklardan biri diğerine göre daha fazla çalışması halinde kâr payına ek olarak maaş alması da mümkündür. Belli bir sermaye ile ortaklık kurmaları ve ortaklardan birinin işi üstlenmesi durumunda olduğu gibi. Bu ortak hem çalışmasının karşılığında belli bir ücreti hem de kârdan sermayesinin payına düşen yahut anlaşılan orana karşılık gelen miktarı alabilir. Çünkü inan ortaklığında, ne kâr ne de sermayede eşitlik şartı aranır. Bu husus karşılıklı rıza ve anlaşma ile belirlenir. Sonuç olarak ortağın şirkette sabit bir aylık veya kârdan fazla bir oran karşılığında işçi olarak çalışması caizdir.

521 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, IV, 842.

III. İSLÂM'DA TİCARET VE ZEKÂT

A. Zekâtın Hesaplanma Yöntemi

1. Ticaret Mallarında Zekâtın Hesaplanması

Ticaret mallarında zekâtın farz olduğu bilinen bir gerçektir. İslâm bilginleri bu hükme, zekâtı farz kılan nassların genelinden (umumu) ulaşmışlardır. Çünkü ilgili nasslarda zikredilen varlıkların geneli içerisine öncelikle ticaret malları girer. Yüce Allah konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Onların mallarından sadaka (*zekât*) al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın. Ve onlara dua et. Şüphesiz ki senin duan onlar için bir sükûnettir. Allah; işitendir, bilendir."⁵²² "Onların mallarında yoksullar ve muhtaçlar için de bir hak vardır."⁵²³ "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak size yerden çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan almayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz

522 et-Tevbe, 9/ 103.

523 ez-Zâriyât, 51/ 19.

ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır."⁵²⁴ Semure b. Cudeb'in (r.a.) rivayet ettiği "Hz. Peygamber satışa arz ettiğimiz mallarımızdan zekât vermemizi emrederdi"⁵²⁵ mealindeki hadis de ticaret mallarından zekâtın verilmesinin gerekli olduğunu gösterir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Deve, sığır ve kumaş gibi mallardan zekât gerekir".⁵²⁶ Nevevî der ki: "İsabetli olan ticaret mallarında zekâtın farz olduğu şeklindeki görüşdür. Sahâbe, tâbiîn ve onlardan sonra gelen İslâm âlimlerinin tümü bu görüştedir. İbnü'l-Münzir, bütün ilim ehlinin ticaret mallarında zekâtı farz gördüğünü, Hz. Ömer, İbn Abbas (r.a.), Medine'nin meşhur yedi fakîhi ve dört imamla birlikte birçok fakihden de bu görüş nakledilmiştir."⁵²⁷ İbn Teymiyye de şöyle der: "Ticaret mallarına gelince onlar için zekât farzdır. Zira İbnü'l-Münzir şöyle demiştir: Üzerinden bir yıl geçen ticaret mallarından zekât gerekir. Bu görüş Hz. Ömer ve oğlu, İbn Abbas, yedi Medine fakîhi, Hasenü'l-Basrî, Câbir b. Zeyd, Meymûn b. Mehrân, Tâvus, Nehâ'î, Sevrî, Evza'î, Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhuye ve Ebû Ubeyd gibi İslâm bilginlerinden nakledilmiştir. İmam Mâlik ve Davud'dan ticaret malları için zekâtın gerekli olmadığına dair bir görüş de rivayet edilir. Ebû Dâvud'un kitabında Semure'den (r.a.) şöyle bir rivayet yer

524 el-Bakara, 2/ 267.

525 Ebû Dâvud, "Zekât", 2.

526 ed-Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebu'l-Huseyn, *Sünenü'd-Dârekutnî* (nşr. es-Seyyid Abdullah Hâşim el-Medenî), Beyrut 1386/1966, II, 100.

527 Nevevî, *el-Mecmu'*, VI, 47.

alır: "Hz. Peygamber (s.a.v.) ticaret için ayırdığımız mallardan zekât vermemizi emrederdi."⁵²⁸ Hammâs'dan da şöyle bir bilgi nakledilir: "Bir gün Hz. Ömer bana uğradı ve, "Malının zekâtını ver" dedi. Ben de malım yalnızca *okluk* ve *tabaklanmış derilerden* oluşuyor" dedim. Bunun üzerine "Değerini belirle ve zekâtını ver" dedi. ⁵²⁹ Bu rivayet adetâ icma derecesinde meşhur olmuştur.

İmam Mâlik ve onun yolunu izleyenlere göre işadamları iki kısma ayrılır: Birincisi bekleyen diğeri ise işini sürdürendir. Bekleyenden şu kişi kastedilir: Kişi malı alır, piyasaları gözetler, öyle olur ki bazen bu mal yıllarca satılmaksızın o kişinin elinde kalabilir. İşte bu şekilde bekleyen tâcire bu mal için zekât gerekmez. Ancak mal satıldığında, satıldığı yılın zekâtını verir. Mâlik'in dayanağı şudur: Zekât çoğalan mallarda farz kılınmıştır. O tüccar, dükkânında bekleyen mal için her yıl zekât verirse -ki bu malın talep yetersizliğinden dolayı değeri de düşebilir- maliyetinin altına düşer ve bu durumda o kişi zarar eder. Oysa mal satıldıktan sonra verilen zekât, malda birikmiş olan kârın zekâtıdır. Kâr nisaba ulaşmazsa zaten zekât gerekmez, nisabı aşan miktarın ise az olsun çok olsun zekâtı verilmelidir.

İşini sürdürene gelince, o malı yıl içerisinde, yanında bek-

528 Ebû Dâvud, "Zekât", 2.

529 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 249; İbn Hazm, *el-Muhallâ* (nşr. Abdulgaaffâr Süleyman el-Bağdâdî), Beyrut 1988, IV, 40. Not. Bu rivayet İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'si dahil bir çok eserde Ahmed b. Hanbel'e isnad edilmektedir. Ancak Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi ve diğer hiçbir muteber hadis kaynağında böyle bir rivayete rastlayamadık. (Mütercim)

letmeksizin satar ve dolayısıyla yıl içindeki bütün kazancından zekâtını verir. Kendisine zekât hesaplayacağı bir tarih belirler ve bu tarih gelince elindeki ticaret mallarını, nakitleri ve ödeme gücü bulunan güvenilir kişilerdeki garantili alacaklarını hesaplar ve bâkiye, bir dirhem dahi olsa zekâtını verir. Eğer malı nakit satmamış; bedel o yıl içinde tahsil edilmeyecekse bu durumda o malın zekâtını o yıl içinde vermesi gerekmez."⁵³⁰

Dolayısıyla kendisine zekât farz olan kişi şöyle bir yöntem takip etmelidir. Zekât vermeyi kararlaştırdığı ay girince, dükkânındaki mevcut ticaret malları, nakitleri ve insanlardaki garantili alacaklarını toplar, bu malların piyasa fiyatından değerini belirler ve bu miktara yıl içinde elde ettiği kâr, tasarruflar ve garantili alacaklarından oluşan nakitlerini ekler ve varsa borçlarını düşükten sonra kalanın %2,5'u oranında zekâtını verir.

Örneğin, zekât vermek isteyen bir tüccar Ramazan ayı girince mal varlığını hesaplıyor ve sonuçta dükkânda piyasa değeri 120 bin Lira olan satılmamış mal, kasada nakit 40 bin Lira, 65 bin Lira garantili alacak ve 25 bin Lira da borcunun bulunduğunu görüyor. Bu kişinin mallarının değeri ile nakit ve alacakları toplamının 225 bin Liraya ulaştığı görülür. Toplam meblağdan borçlar çıkınca geriye 200 bin Lira kalır. İşte bu kişi, kalan 200 bin Liranın %2,5 luk kısmını zekât olarak verir ki bu da 5 bin Lira tutar.

530 İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mecmua-tü'l-fetâvâ*(nşr. Amir Cezzar, Enver Baz), Riyad 1997/1418, XXV, 15-16.

Ancak şurası önemle belirtilmeli ki raf, dekor ve makine-donanım gibi işyeri için gerekli olan malzemeler zekât malı kapsamına girmez. Örneğin, iş yerinde kullanılmak üzere araba, buzdolabı, depo, bina, vb. eşyalar olsa bunlar zekât malı kapsamında hesaplanmaz. Zira zekât ticarete ayrılmış ve devri daim eden mallardan verilmelidir. Nitekim Semure b. Cündeb'in rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber "Satışa arz edilmiş olan mallarda zekâtı emrettiği"⁵³¹ belirtilir.

Fukahanın çoğunluğuna göre zekâtı verilmek üzere malların değeri hesaplanırken, o günün toptan satış fiyatı esas alınır. Tüccarın zekâtını, ticaretini yaptığı malların bizzat kendisinden vermesi caizdir. Örneğin, gıda maddeleri satan bir tüccar zekâtını pirinç, un ve şekerden verebilir.

2. Altın ve Gümüşte Zekâtın Hesaplanması

Zekât zenginlerden alınıp fakirlere verilen bir paydan ibarettir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Muaz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurmuştur: "Onları Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğumu kabul etmeye çağır. Eğer bu konuda sana itaat ederlerse onlara gece ve gündüzleri kılınmak üzere Allah'ın beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Eğer onlar bu konuda da sana itaat ederlerse, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılmak üzere Allah'ın mallarından

531 Ebû Dâvud, "Zekât", 2.

onlar üzerine zekâtı farz kıldığını bildir."⁵³² Diğer bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Zekât zenginin boynunun borcudur."⁵³³

Fukahaya göre zekâtın farz olmasını gerekli kılan zenginliğin ölçüsü, nisap miktarı mala sahip olmaktır. Nisap miktarından maksat, 20 Dinar ağırlığındaki altındır ki bu da günümüzde 85 gr altına denktir. Ya da 200 dirhem gümüşdür ki onun günümüzdeki karşılığı da 595 gr dır. Bilindiği gibi, 20 Dinarlık altın nisabı Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde 200 dirhem ağırlığındaki gümüş nisabına denkti. Ancak o dönemden günümüze kadar altın küçük değişikliklerle değerini korurken gümüşün değerinde büyük bir düşüş yaşanmış ve her ikisi arasında önemli bir fark meydana gelmiştir. Öyle ki, altının Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki satın alma gücü ile günümüzdeki satın alma gücü arasındaki fark yalnızca %20 civarındadır. Değerindeki bu düşüş sebebiyle İslâm bilginleri nisabın hesaplanmasında gümüşün değil de, değeri düşmeyen altının esas alınmasının doğru olduğunu belirtmişlerdir.

Yusuf el-Kardavî bu görüşle ilgili olarak şöyle der: "Görünen o ki, bu görüş akla daha yatkın, delil bakımından daha kuvvetlidir. Devede 1/5, koyunda 1/40, kuru yahut yaş hurmada beş veskden (ölçek) oluşan zekât mallarındaki nisap ölçüleri düşünüldüğünde bunların günümüzdeki değerlerine çok yakın

532 Buhârî, "Zekât", 63.

533 Ahmed, *Müsned*, II, 394.

oldukları görülür ki o da gümüşün değil altının nisapta esas alınacağını gösterir."⁵³⁴

Vehbe Zuhaylî de şöyle der: "Altınla gümüş arasındaki gümümüzde ortaya çıkan değer farkına itibar edilmeyip, nisabın tespitinde her iki maden için dinin asıl kaynaklarında belirlenen oran esas alınmalıdır. Nakit paralar altın esas alınarak hesaplanmalıdır. Zira altın parasal işlemlerde asıldır; paralar altın karşılığında dolaşıma sürülür. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında miskal (*bir miskal 4, 810 gr*) Mekke'lilerin para birimlerinin temelini oluşturuyordu".⁵³⁵

Muhammed el-Aşkar ise şöyle demektedir: "Asrımızda bazı fakihler ticaret malları ve kâğıt paraların değerinin belirlenmesinde özellikle altının esas alınmasını benimserler. Bu düşüncenin temelinde altının satın alma değerindeki istikrar yatar. Altının nisabı olan 20 Dinar ile Hz. Peygamber zamanında, Hicaz koyunlarından yaklaşık 20 tane alınırdı. Nisabı 200 Dirhem olan gümüş ile de aynı sayıda koyun alınabiliyordu. Fakat günümüzde 200 Dirhem gümüşle yalnızca bir koyun alınabilirken 20 miskal altınla (20 Dinar) 20 veya biraz az sayıda Hicaz koyunu satın alınabilmektedir. Dolayısıyla altının satın alma gücündeki bu istikrar zekât nisabının hikmete uygun olarak, en mükem-

534 el-Kardâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-zekât*, Beyrut 1969, I, 264.

535 ez-Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühü*, Dımaşk 1985, II, 760.

mel şekilde belirlenmesinde onun esas alınmasına sebep teşkil etmektedir."⁵³⁶

3. Şirket Mallarında Zekâtın Hesaplanması

Zekâtla mükellef olan kişinin normal şartlarda kendi malından zekâtını hesaplayıp vermesi gerekir. Eğer mal nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden de bir yıl geçmişse zekâtın şartları gerçekleşmiş olacağından o kişi zekâtını vermelidir. Şirket mallarının zekâtına gelince, her ortak şirketteki payı ile kendi özel işinde kazandığı kâr ve diğer mallarını toplar ve zekâtı gerektiren şartlar oluşuyorsa bu görevini eda eder. *Mısır İslâm Araştırmaları Konseyi* çok sayıda kişinin ortaklığıyla kurulan şirketlerde zekâtın, şirketin tüm kârından değil her bir ortağın kendi payına düşen kısmından, bizzat ortağın kendisi tarafından verilmesinin gerektiği şeklindeki görüşü benimsemiştir.

Ancak *hükmi şahıs* olan şirketin tek bir şahıs gibi kabul edilip zekâtın buna göre verilmesi gerektiğini söyleyen İslâm âlimleri de vardır. *İslâm Fıkıh Akademisi*'nin bu konudaki kararı şöyledir:

1) Hisse senetlerinin zekâtı, bizzat sahipleri tarafından verilmelidir. Ancak ana sözleşmede yer verilmesi, genel kurul kararı alınması, devletin mecbur tutması ya da hisse senedi sa-

⁵³⁶ Muhammed el-Aşkar, *Ebhâsun fıkhiyyetun fi kadâyâ ez-zekâti'l-muâsıra*, I, 30.

hiplerinin yetki vermesi halinde, ortakların payına düşen zekâtı şirket yönetimi dağıtabilir.

2) Şirket yönetimi pay sahiplerinin mallarını, mal ve nisabın tür ve miktarı ile diğer zekât için gerekli şartları da göz önünde tutarak, onları tek bir şahsın malı gibi kabul eder ve hakîki şahıs gibi zekâtını verir. Fukahanın ortaklık mallarının karıştırılmasına dair belirlediği genel prensipten hareket ederek önce hazine, çeşitli vakıf ve hayır kurumları ile gayri Müslimlerin payı ve zekâtın farz olmadığı oran çıkarılır ve kalan miktarın zekâtı verilir.

3) Herhangi bir sebepten ötürü şirket zekâtı dağıtmazsa bu durumda, ortakların kendi paylarına düşen miktarın zekâtını -hesaplama imkânları varsa- şayet şirket ödese idi nasıl ödeyecek idiyse o şekilde kendi payının zekâtını hesaplayıp ödemesi gerekir. Hisse senetlerinin değerini belirleme imkânı bulunmadığında ise şöyle bir yöntem uygulanır: Kişi şirketten ticaret amacıyla değil de yıllık getirisinden yararlanmak üzere yani tasarruf amacıyla hisse senedi almışsa İslâm Fıkıh Akademisi'nin ikinci dönem oturumunda, kiraya verilmiş bina ve ziraî amaçlı olmayan arazilerin zekâtı hakkındaki kararına uygun olarak hareket eder ve zekâtını hisse senetlerinin yıllık getirisinden öder. Zekât bu tür hisse senetlerinin bizzat kendi kıymetleri üzerinden değil, teslim alındıktan sonra üzerinden bir yılın geçtiği ve diğer zekât şartlarının olduğu yıllık getirisi üzerinden % 2,5 oranında ödenir. Fakat sahibi bu senetleri ticaret amacıyla satın almışsa,

ticaret mallarındaki yöntemi takip ederek zekâtını ödemelidir. Hisse senetleri kişinin mülkiyetinde olduğu halde, zekât dönemi gelirse bunların zekâtı piyasa değerinden verilir. Eğer piyasası yoksa, konunun uzmanlarının belirleyeceği miktardan olmak üzere, şayet kâr etmişse bu kârın %2,5'unu zekât olarak verir.

4) Pay sahibi elindeki hisse senedini yıl içinde sattığı takdirde bedelini diğer mallarına ekler ve ona göre zekâtını verir. Bu hisse senedini alan ise yukarıda izah edildiği şekilde zekâtını hesaplar."⁵³⁷ *Kuveyt Finans Kurumu*'nun yayınladığı fetvalarda şöyle bir karar yer alır: "Sermayenin zekâtını şirket yönetimi öder" şeklindeki maddeyi içeren bir senetle şirket kurulabilir. Bu durumda şirket yönetiminin ortakları adına zekât verme hakkı doğar. Şirket sözleşmesinde böyle bir madde yoksa, ortaklar zekâtlarının ödenmesi için yönetime vekâlet verebilirler. Eğer vekâlet verilmemiş ise ortaklar adına, yönetim tarafından zekât dağıtılamaz. Zekâtın, mükelleflerin seçimine bırakıldığı ortaklıklarda bu hüküm uygulanır. Ancak her hangi bir devlette eğer zekâtın toplanması mecburî kılınmışsa o devlet, şirketi hakiki şahıs, sermayesini de küçük ve büyük baş hayvanların zekâtındaki karışım prensibinden yola çıkarak, tek bir kişiye ait sermaye kabul eder ve zekâtı tahsil eder. Fakat zekâtın zorunlu olmadığı günümüzde her mükellef ya kendisi ya da vekili aracılığıyla zekâtını hesaplar, şirketteki payına düşen mal varlığı-

537 *Mecelletü'l-mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî li munazzamati'l-mü'temeri'l-İslâmî (MMFİ)*, Yıl: 1988, Sayı:4, I, s. 188-288.

nı diğer zekât düşen mallarına katar, borçlarını çıkar ve bâkiye eğer nisap miktarını aşıyorsa zekâtını verir. Ancak bu görüşün uygulanması için ortakların rızası şarttır. Sünnet'te yer alan "zekâtta hayvanların ortak hesaplanması ilkesi" ni Şafiî mezhebi sermaye ve diğer ticaret mallarında da benimsemiştir. Nevevî şöyle der: Karıştırma prensibi Şafiî mezhebinde koyun, keçi, sığır ve deve gibi otlayan hayvanlar hakkında ihtilafsız olarak uygulanır. Bu prensibin meyve, ziraî ürün, altın ve gümüş para ile ticaret mallarında geçerli olup olmadığı konusuna gelince, Şafiî mezhebindeki "kavli cedit"e göre bu mallarda da aynı hüküm uygulanır."⁵³⁸

İşin doğrusu, her ortağın bizzat kendisinin zekâtını vermesidir. Eğer bir şirket, sermayesinin zekâtını hükmî şahıs olarak kendisi öderse ne ala, bunda da bir sakınca olmaz.

4. Hisse Senetlerinde Zekâtın Hesaplanması

Hisse senedi, anonim şirketlerin ortaklarına verdiği, şirket sermayesinin belli bir oranını temsil eden pay belgesine denir. Bazı hisse senetleri bizzat mal varlığını temsil etse de, onlar genelde nakit hükmündedir. Hisse senedi mülkiyetteki nakit olduğuna göre, zekât şartları oluşmuşsa -çağdaş fukahânın da belirttiği gibi- zekâtı verilmelidir.

İslâm bilginlerinden bir kısmına göre zekâtı hisse senedi

538 en-Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, Beyrut 1405h., II, 30.

sahibinin bizzat kendisi vermelidir. Çünkü o malın sahibi bizzat kendisidir. Diğer bir kısım İslâm bilginine göre ise hisse senetlerinin zekâtını sahibi değil ilgili şirket vermelidir. Çünkü o şirketin bağımsız bir hükmî şahsiyeti vardır. Aynı zamanda zekât doğrudan mal ile ilgili bir haktır. Zekât mükellefinin -küçükler ve delillerde olduğu gibi-bizzat kendisinin ödemesi gerekmez.

İslâm bilginlerinin diğer bir kısmı ise her iki görüşü de onaylayarak şöyle derler: Hisse senedinin zekâtı, asıl mâlikî olması nedeniyle öncelikle bizzat sahibi tarafından verilmelidir. Şirket isterse vekâleten onun zekâtını öder. Ortaklık senedinde "*hisse senetlerinin zekâtını şirket öder*" şeklinde bir kayıt bulunursa, bu durumda hisse senedi sahiplerinden zekâtlarını ödemele-ri istenmez. Fakat şirket zekâtı ödemezse ortakların zekâtlarını bizzat kendileri vermeleri gerekir. *İslâm Fıkıh Akademisine* ait bu görüş son derece yerindedir.

Şirket hisse senetlerinin zekâtını belirlerken hakikî şahıs gibi hareket eder. Yani bütün ortaklara ait sermayeyi tek bir şahsa ait sermaye gibi kabul eder ve fukahânın genelleştirdiği karış-tırma ilkesini uygulayarak sermayenin zekâtını hesaplar. Ticarî şirketlerdeki hisse senetlerine ise ticaret malı kuralı uygulanır. Senetlerin değeri hesaplanır ve toplamın % 2,5'u zekât olarak verilir. Fakat şahıs bir ticaret şirketine ortak ise, bu şirket onun payına düşen zekâtı ödemekle yükümlü olmaz. Ortak bizzat kendisi hisse senetlerinin kıymeti ve kârını hesaplayıp zekâtını vermelidir.

5. Defolu Mallarda Zekâtın Hesaplanması

İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre, tüccarın elindeki ticaret amaçlı bütün malların zekâtı verilmelidir. Bu kurala her türlü mal dâhildir. Mal değer kaybetse yahut bozulsa, tüccar bu malın kıymetini belirleyip diğer sağlam mallarda olduğu gibi zekâtını vermelidir. Bu konuda farklı bir görüşe sahip olan İmam Mâlik ve bir kısım Malikî fukahasına göre ise, piyasası kalmayan yahut bozulan mallar için zekât gerekmez. Ancak ne zaman satılırsa o yılın zekâtı verilir. Bu, dikkate alınması gereken bir görüştür. Özellikle bozulan malların çok olduğu durumlarda sıkıntıya yol açmama ve kolaylaştırma ilkesinden hareketle bu görüş uygulanabilir. Satıcıların geleneğinde her malın belli bir kısmını gözden çıkarma uygulaması vardır. Örneğin bir tüccar, belli bir marka kumaştan 100 top satın alsın ve bunların 90'nını satıp 10'u da bozuk veya defolu çıktığı için elinde kalsa, bu durumda "*malın tümünün zekâtı verilmelidir*" şeklindeki çoğunluğun görüşü tercih edilir. Dolayısıyla sermayenin zekâtı hesaplanırken bu bozuk kısım da hesaba dâhil edilir. Fakat helâk olan kısım çok fazla ise bu durumda yukarıdaki Maliki fakihlerin bir kısmına ait olan görüş dikkate alınarak zekât ona göre hesaplanır.

Bir Maliki fakîhi olan Desukî de şöyle der: "Malın bozulup değerinin düşmesi işleminde sahibinin ne kâr ne de stokçuluğu söz konusudur". Dolayısıyla bu malın zekâtı gerekmez. İbn Nafi' ve Sahnûn'a göre de bozulup değeri düşen malın değeri zekât nisabına eklenmez, ancak bu stoka yazılır. Lahmî ve İbn Yunus'a

göre bu ihtilaf bozulan malın az miktarda olması durumu ile ilgilidir. Malın yarısı veya daha fazlasının helâk olması durumunda ise, helâk olan bu kısmın değerinin nisaba eklenmeyeceği konusunda ittifak vardır. Ancak İbn Beşîr, helâk olan malın azlığı veya çokluğu değil niyyeti esas alır ve konunun mezhep müçtehitleri arasında temelden ihtilaflı olduğunu ileri sürer. Ona göre eğer satıcı müşteri bulabilseydi bu malı satacaktı. Ya da mal durmaktadır. Böyle bir durum ihtikâr (stokçuluk) kapsamına gireceğinden her durumda kişi zekâtını vermelidir.

Günümüzde bazı İslâm âlimleri Malikî'lerin bu görüşü doğrultusunda fetva vermişlerdir. Bu yönde fetva verenlerden biri de Mustafa Zerkâ'dır. O bir soruya verdiği cevapta şöyle der: "Bozulan yahut sahibinin elinde bekleyen malların zekâtı hakkındaki sorunuza gelince, bu konudaki görüşüm kadîm dönemdeki Mâlikî mezhebine ait görüştür. Nitekim İbn Teymiyye ve Yusuf el-Kardavî de malı elinde kalan tâcirin zararını düşünerek bu görüşü benimsemişlerdir. Ben de insanların kolaylığını düşünerek daima bu doğrultuda fetva veriyorum. Özellikle de enflasyonun yaygın olduğu ve bu nedenle gayrimenkulü elinde bekletenlerin çoğaldığı günümüzde... Matbaaların altın ve gümüş çıkarılan maden ocaklarının yerini almasından itibaren(!) özellikle üçüncü dünya ülkelerinde kalkınmanın tek aracı haline gelen kâğıt para sürekli değer kaybetmektedir. İnsanların paralarının değeri ve satın alma gücünü korumak için önlerinde, onları gayrimenkule yatırıp beklemekten başka çare kalma-

miştir. Bu amaçla parasını gayrimenkule yatıranlar bazen 10 yılları bulan bir süreyle bekler, paraya ihtiyaç duyduğunda ise o gayrimenkulü satar. Beklendiği gibi bu süre zarfında genelde gayrimenkulün değeri yükselmiş, yükselmese dahi en azından değerini korumuş olur. İşte ben bu gibi durumda, o malı sattığı yıla ait olmak üzere, tek bir kez zekât vermesi gerektiği yönünde fetva veriyorum. Fakat zekât, onu satın aldığı fiyat üzerinden değil yükselmiş olan mevcut değerinden verilmelidir. Şayet gayrimenkulün değeri on veya daha fazla artmışsa-ki gayrimenkul-lerde genelde bu böyledir- onun zekâtı da satın aldığı tarihteki miktarına göre on kat artmış olur. Bu şekildeki bir uygulamada hem âdil davranma hem de yükümlüye kolaylık sağlayarak gücünün yetmeyeceği bir şeyden kurtarma durumu söz konusudur. Değeri düşmüş, talep olmadığı için sahibinin elinde bekleyen ticaret malları için de aynı hüküm söz konusudur. Fakihler tâcirin mallarının bir kısmını evinde kullanmak üzere ayırdığı andan itibaren o malların zekât yükümlülüğünün düşeceğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü bu sayede mal çoğalma özelliği bulunan ticaret malı kapsamından çıkmış, kullanılmak suretiyle çoğalmayan mal haline dönüşmüştür. Hâlbuki zekât fiilen veya para da olduğu gibi hükmen büyüyen, çoğalan mallarda söz konusudur.

Bana göre mal stokta beklediği sürece -tâcir bekleyen malı satmayı arzu etmediği taktirde- Mâlikî fukahasından nakledilen duruma benzemektedir. Zira kişi malını belirsiz bir vakte kadar

dolaşımdan alıkoymuş; bu mal (karz-ı hasen hariç kârlı satılan malların bedelinden doğmuş olsa dahi) ödenmesi umulmayan borçlar gibi, artmayan veya büyümesi durmuş mala dönüşmüştür. Kendilerinden yararlanma umudu kesilmekle bu mallar hükmen dahi olsa artan mal kapsamı dışına çıkmıştır. Değerli soru sahibi kardeşim bu benim görüşümdür. Yüce Allah'tan bu görüşümün doğru ve dinin amacına uygun olmasını niyaz ederim."⁵³⁹

Sonuç olarak, önemli miktardaki bir ticaret malının değeri düşer yahut bozulur da onu satmak ciddî şekilde güçleşirse, satılincaya kadar o mala zekât gerekmez. Satıldığında ise, yalnızca satıldığı o yılın zekâtı verilir. Bu mal senelerce beklese dahi hüküm aynıdır. Ancak bir malın az miktardaki bir kısmının değerinin düşmesi yahut bozulması onun zekâtının verilmesine engel değildir.

B. Zekâttan Kaçanın Dünya ve Âhiretteki Sorumluluğu

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen bir sahih hadiste şöyle buyrulur: "Yapılan her türlü işler kişilerin niyetlerine göre değer bulur. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır."⁵⁴⁰ Yüce Allah bütün niyetlerden haberdardır; "O gözlerin hainlik-

539 Mustafa Zerka, *Fetâvâ*, Dımaşk 1420/1999, s. 135-136.

540 Buhârî, "Bed'u'l-vahy", 1.

leri ve kalplerin gizlediklerini bilir."⁵⁴¹ Dolayısıyla mümin Allah'ın bütün emirlerine sımsıkı sarılmalıdır. Zekât da Allah'ın farz kıldığı emirlerdendir. Kendisine zekât farz olan kişi, zekâtını hesaplayıp İslâm'ın belirlediği alanlara aktarmalıdır. Zekâtı vermemek için hilelere başvurma ve bu ibadet görevinden kaçmayı bütün İslâm âlimleri haram görmüş ve şöyle demişlerdir: Zekât borcunu edadan kaçmaya çalışandan zekâtı zorla alınır. Bu kişi aynı zamanda "Bahçe sahipleri" kıssasında da belirtildiği gibi, bir cezayı da hak eder. Bahçe sahiplerinin karşılaştıkları durumdan haber veren ayetler şöyledir: "Biz, vakti ile "bahçe sahiplerini" sınıdığımız gibi, onları da sınıdık. Hani onlar (bahçe sahipleri) sabah olurken kimse görmeden onun ürünlerini toplayacaklarına yemin etmişlerdi. Onlar (inşallah diyerek) istisna da etmiyorlardı. Fakat onlar henüz uykuda iken, Rabbin tarafından gönderilen bir afet bahçeyi kapladı. Bahçe sabahleyin siyah kül haline geliverdi. O, kupkuru kesildi. Sabah erkenden: "Ürünlerinizi devşirecekseniz erken çıkın" diye birbirlerine seslendiler. Hemen yola koyuldular. Bir taraftan da aralarında şöyle fısıldaşıyorlardı: "Sakın, bugün yanımıza fakir fukara gelmesin, onların bahçeye girmelerine hiç imkân vermeyin!" (Zanlarınca yoksulları) engellemeye güçleri yeterek erkenden gittiler. Bahçeyi görünce, apışıp kaldılar: "Galiba yolu şaşırdık, yanlış yere geldik!" dediler. Çok geçmeden işi anlayınca: "Hayır!" dediler, "Doğrusu felakete uğramışsınız!" İçlerinde en makul olanı şöyle dedi: "Ben si-

541 el-Mümin, 40/ 19.

ze Rabbinizi tesbih etsenize dememiş miydim?" Bunun üzerine "Sübhansın ya Rabbenâ, her türlü noksandan uzaksın! Doğrusu biz kendimize zulmetmişiz!" deyip, birbirlerini kınamaya başladılar. "Yazıklar olsun bize! Gerçekten bizler azgınmışız" dediler. Olur ki Rabbimiz bize onun yerine daha hayırlısını verir. Biz Rabbimizin rahmetini arzu ediyor, O'na dönüyoruz." ⁵⁴²

Görüldüğü üzere, sözü edilen bahçe sahipleri fakirlere yardımda bulunmamayı kararlaştırmışlardı. Yüce Allah ise arzularının tam aksi şekilde onları cezalandırdı. İbni Kesîr şöyle der: "Bu, Kureyş kâfirlerine Yüce Allah'ın verdiği bir örnektir. Zira onlar büyük bir rahmet ve değerli bir nimetle peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'i (s.a.v.) yalanlayıp reddettiler ve ona karşı savaştılar. Allah Teâlâ, zengin meyve ve ürünlerle dolu o bahçenin sahiplerini imtihan ettiğini, onların hayırda bulunmasınlar da ürünler kendilerine kalsın diye fakir veya isteyenlerin haberi olmaması için geceden hasat yapmayı kararlaştırdıklarını ve bu kötü düşüncelerindeki ısrarlarının sonucu olarak yemin dahi ettiklerini bildirmektedir. Allah Teâlâ ise yeminlerinin boşa çıktığını vurgulayarak: "Rabbin tarafından gönderilen bir afet; yani semavî bir afetin bahçeyi kapladığı ve bahçenin sabahleyin kül haline geliverdiğini bildirmektedir".

İbni Kesîr devamla şöyle der: Bir kısım İslâm âlimi sözü edilen kişilerin Yemen'li olduklarını bildirirler. Sâid b. Cübeyr

(r.a.), onların *Sana*'ya altı mil uzaklıkta bulunan ve *Darvâ* adı verilen bir köye mensup olduklarını söyler. Bir görüşe göre de bunlar *Habeşistan*'lıdır. Bahçe kitap ehli olan bu insanlara babalarından miras kalmıştı. Babaları çok güzel bir yaşam tarzı sürdürüyordu; Bahçeden elde ettiği ürünlerden bir kısmını fakirlere veriyor, ailesinin bir yıllık ihtiyacını karşılayacak miktarı depo ettikten sonra kalanı sadaka olarak dağıtıyordu. Babaları ölüp de oğulları bahçenin sahibi haline gelince şöyle dediler: "Babamız aptalın biri idi! Bahçenin ürünlerinden fakirlere dağıtıyordu, biz onlara vermeyelim de ürünün tümü bize kalsın." Onlar bu şekilde davranmaya karar verince, hedeflediklerinin tam tersi ile cezalandırıldılar. Yüce Allah sermayesi, kârı ve sadakası ile birlikte ellerindeki servetin tümünü, onlara hiçbir şey kalmayacak şekilde helâk etti ve şöyle buyurdu: "İşte azab budur!" Yani Allah'ın emrine karşı gelip bahşedilen nimetlerde cimrilik yapıp nankörlük edenlerin cezalandırılması böyle olur. "Eğer bilseler âhiretteki azabın şiddeti daha ağırdır" ifadesi ile de Yüce Allah şunu vurgulamaktadır: "İşte bu karşılaştığınız azabı gördünüz. Hâlbuki ahirette karşılaşacağınız daha şiddetli bir azab olacaktır."⁵⁴³

Zekâtтан kaçmanın haram olduğunu gösteren bir diğer delil de Enes b. Malik'ten (r.a.) rivayet edilen şu hadistir. Enes b. Malik (r.a.), Hz. Ebubekir'in kendisine, Allah'ın Elçisi'nin belirlediği zekât nisabını yazdırdığını ve bu belgede şu ifadenin yer

543 İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 367.

aldığını bildirir: "Farklı olanlar birleştirilmez, birleşik olanlar da zekât korkusuyla ayrıştırılmaz."⁵⁴⁴ Buhârî bu hadisi özellikle zekâtтан kaçmak için başvurulmuş hîleler bölümünde zikretmiştir.

Muvatta'da, İmam Mâlik bu hadisle şu hususun amaçlandığını belirtir: "Kırkar koyun sahibi üç kişi düşünelim. Bunlardan her birine zekât olarak birer koyun düşer. Ancak bu üç kişi, toplam üç yerine bir koyun vermek için koyunlarını toplar, toplanan bu koyunların sayısı 120 ederken zekât olarak verilmesi gereken miktar da bir koyunda kalır. Yahut da iki ortağa ait toplam 202 koyun olsun ki buna zekât olarak düşen koyun sayısı üçtür. Ortaklar üç yerine iki koyun vermek için koyunları ayırırlar."⁵⁴⁵ Şâfiî'ye göre ise, hadisteki bu ifade hem zekât mükellefi hem de zekât memuruna yönelik bir uyarıdan ibarettir. Zekât endişesiyle toplama veya ayrıştırma yapmamaları istenmektedir. Zira bazen mal sahibi fazla zekât ödememek için malını toplar veya ayrıştırmada bulunabilir. Zekât memuru da zekâtı fazla tahsil edebilmek için bu yola başvurabilir. Dolayısıyla "*zekât korkusundan dolayı*" ifadesi ile zekâtın azaltılması yahut artırılması kastedilmektedir. Mana her iki duruma da uygun olduğundan, tek bir manaya hamledilmeyip ikisinin birlikte düşünülmesi daha isabetlidir. Ancak, öncelikle mal sahibine yönelik bir uyarı olarak anlaşılması daha kuvvetli bir ihtimaldir".⁵⁴⁶

544 Buhârî, "Hiyel", 3.

545 Mâlik, "Zekât", 13.

546 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 368.

İbnü'l-Kayyim'e göre de yukarıdaki hadis, birleştirme veya ayrıştırma yoluyla zekâttan kurtulmak yahut miktarı azaltmak için yapılan hîlenin haram olduğunu gösterir. Örneğin, kişi süre dolmadan zekâttan kaçmak için nisap miktarı malın bir kısmını satsa, zekât borcu düşmez.⁵⁴⁷

Hırakî, *el-Muhtasar* adlı eserinde zekâttan kaçmanın hükmüyle ilgili olarak şöyle der: "Elinde otlayan hayvanları olup da, bir yıllık süre dolmadan zekâttan kaçmak için onları satan kişinin zekât borcu düşmez." İbn Kudâme ise bu konuyu şöyle izah eder: "Nisap miktarına ulaşmış bir mal o yıl içerisinde başka bir cinsten bir mal ile değiştirilirse o malın süresi bitmiş, değiştirilen mal açısından yeni bir zekât süresi başlamış olur. Fakat kişi bu değiştirme işlemini zekâttan kaçmak için yaparsa değiştirilen ister hayvan ister başka mal olsun, zekât borcu onun sorumluluğundan kalkmaz. Malını azaltarak zekâttan kaçmak için nisaba ulaşmış malın bir kısmını itlâf etse yine zekât borcu düşmez. Bu dönüştürme veya itlâfı ödeme dönemine yakın bir tarihte yapmışsa yılsonunda zekâtı ondan tahsil edilir. Ancak bu işlemi henüz senenin başında yapmışsa zekât gerekmez; çünkü zekâttan kaçma durumu sözkonusu değildir."⁵⁴⁸

547 İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *I'lâmu'l-muvakkîn* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut, 1407/1987, III, 172.

548 Mâlik, Evzaî, İbn Mâcişun, İshak ve Ebu Ubeyd de bu görüşte olduğu bildirilir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 136.)

Yukarıdaki ayetlerden de anlaşıldığı üzere, Allah Teâla zekâtı kaçıranları cezalandırmaktadır. Çünkü bunu yapan o malda hakkı olanın hakkını vermemeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla böyle bir insanın nasıl ki ölüm döşeginde iken karısını boşamasıyla o kadın boşanmış kabul edilmez aynı şekilde zekâtı da verilmiş olmaz. O yanlış bir sonuca ulaşmayı arzu ettiğinden, arzusunun tersi bir sonuçla cezalandırılmayı hak eder. Nasıl ki mirasa erken konmak için mûrisini öldüren, mirastan mahrum bırakılıyor burada da aynı durum söz konusudur. Ancak kişi, malını kendi ihtiyacını karşılamak için harcarsa bu durumda yanlış yapmış olmaz.

Sonuç olarak, hangi şekilde olursa olsun Müslümanın zekâtı kaçırmaması haramdır. Çünkü bu tür yöntemler İslâm'da haram kılınan hilelerdendir. Oysa yüce Allah aşağıdaki ayette Yahudileri haramları delmek için hilelere başvurmaları sebebiyle kınamaktadır: Yüce Allah Yahudilerin bu tavrı ile ilgili olarak şöyle buyurur: "Onlara deniz kıyısındaki kasabanın halkının yaptığını sor. Hani onlar Cumartesi yasağını çiğniyorlardı. Çünkü Cumartesi yasağına uydukları gün onlara akın akın balık geliyordu, fakat Cumartesi yasağını çiğnedikleri gün onlara hiç balık gelmiyordu. Öteden beri fâsık oldukları için, biz onları böylece sınavdan geçiriyorduk."⁵⁴⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yahudilerin iş-

549 el-A'raf, 7/ 163.

ledikleri büyük günahları işlemeyin; onlar Allah'ın yasaklarını delmek için her türlü hileye başvuruyorlardı."⁵⁵⁰

C. Zekâtı Vermede Acele Etmenin Gerekliliği

Üzerinden bir yıl geçmesi şart olan malın zekâtını henüz yıl dolmadan vermek caizdir.⁵⁵¹ Aşağıdaki hadisler de bu görüşü destekler:

- "Amcası Abbas (r.a.), Hz. Peygamber'e (s.a.v.) senesi dolmadan zekâtını verip veremeyeceğini sordu; Resûlullah da buna izin verdi."⁵⁵²

- "Hz. Peygamber (s.a.v.) Ömer b. Hattab'a (r.a.) şöyle dedi: "Biz Abbas'ın zekâtını yılın başında aldık."⁵⁵³

- "Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Biz ekonomik sıkıntıya düştüğümüzde Abbas'tan (r.a.) iki yılın zekâtını talep ettik."⁵⁵⁴

Nevevî, zekâtın yılsonu gelmeden ödenebileceğine dair

550 İbn Batta, Abdullah Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed Ukberi (nşr. Süleyman b. Abdullah Umeyr), *İptâlu'l-hıyel*, Beyrut 1996/1417, s.112.

551 Hasan el-Basrî, Said b. Cübeyr, Zührî, Evzaî, Hanefî, Şafîî ve Hanbelî fukahası, İshak b. Râhûye ve Ebu Ubeyd Kasım İbn Sellâm gibi âlimlerin görüşü de bu doğrultudadır. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 79.)

552 Tirmizi, "Zekât", 37.

553 Tirmizi, "Zekât", 37.

554 el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Beyhakiyyi'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Abdulkadir Attâ), Mekke 1414/1994, IV, 111.

delilleri sıraladıktan sonra şöyle der: "Görüldüğü üzere zikrettiğimiz delillerin tümü zekâtın erken verilebileceğini göstermektedir. Biz bu kitabın başlangıcında Şafiî'nin dört kritik durumda mürsel hadisle hüküm verdiğini belirtmiştik. Bu dört durum şunlardır: Bir hadis bir açıdan müsned başka bir açıdan mürsel olup sahabenin bir bölümü, âlimlerin ise çoğunluğu tarafından rivayet edilebilir. İşte bu dört unsurdan birini taşıyan mürsel hadisi delil kabul ederek hüküm vermek caizdir. Yukarıda Hz. Ali'den nakledilen hadiste de bu özellikler mevcuttur. Zira Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen aynı anlamdaki bir hadis müsned ve muttasıl olarak sahiheynde (Buhârî ve Müslim) geçmektedir. Bu hadisi sahabeden İbn Ömer (r.a.) ve -Tirmizî'nin naklettiğine göre- çok sayıda İslâm bilgini rivayet etmiştir. Dolayısıyla bütün bu deliller zekâtın erken ödenmesi konusunda bu hadisin delil alınabileceğini göstermektedir. Doğrusunu Allah bilir."⁵⁵⁵

Nevevî'nin işaret ettiği, Buhârî ve Müslim'de geçen hadiste Ebû Hureyre (r.a.) şöyle der: "Hz. Peygamber (s.a.v.) zekâtı emredince İbn Cemîl, Hâlid b. Velîd ve Abbas b. Abdülmuttalip'in zekâtlarını vermedikleri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bildirildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: "İbn Cemîl, zekât vermekten nasıl kaçınır? O fakir iken Allah ve Rasûlü onu zengin etti. Fakat Hâlid'e gelince, siz zekât istemekle ona haksızlık ediyorsunuz. Zira o zırhlarını vakfetmiş, mallarını Allah yolunda cihad için ayırmıştır. Rasûlullah'ın amcası Abbas'a gelince,

555 Nevevî, *el-Mecmu'*, VI, 127.

onun zekâtı bir misli fazlasıyla benim üzerimedir (daha önceden alınmıştır)."⁵⁵⁶ Başka bir rivayette de "Abbas'a gelince onun zekâtı bir misli ile benim üzerime borçtur" şeklindedir.⁵⁵⁷

İslâm âlimleri Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Abbas'ın (r.a.) zekâtı ile ilgili sözü konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İbn Hacer bu konuda şöyle der: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "benim üzerimedir" ifadesinden kasıt "onun zekâtı benim borcumdur; çünkü onun iki yıllık zekât miktarını ben karz olarak aldım" şeklindedir. Nitekim Tirmizi'nin rivayet ettiği hadiste bu olay açıkça beyan edilmektedir. İbn Hacer Abbas'ın zekâtının erken ödendiğine dair rivayetleri sıraladıktan sonra şöyle der: "Bunca rivayetten sonra Abbas'ın zekâtının önceden ödendiğine ilişkin haberin doğru olması uzak bir ihtimal değildir."⁵⁵⁸

Nevevî hadisteki, "Bir kat fazlasıyla benim üzerimedir" ifadesini şerh ederken şöyle der: "Doğru olan bu ifadenin "Onun zekâtını erken aldık" şekilde anlaşılmasıdır. Zira başka bir hadiste "Onun iki yıllık zekâtını erken aldık" buyrulmaktadır."⁵⁵⁹

Zekâtın senesi dolmadan ödenebileceğini gösteren delil-

556 Buhârî, "Zekât", 49; Ebû Davûd, "Zekât", 21.

557 Müslim, "Zekât", 3.

558 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 391. Elbanî bu rivayetle ilgili olarak şöyle der: "Mürsel olmasına rağmen senedindeki sahihihlik bu hadisin zayıf değil kuvvetli olduğunu göstermekte ve en azından Hasen hadis derecesine yükseltmektedir. (Elbânî, *İrvâü'l-ğalîl*, III, 49).

559 Nevevî, *Sahih'i Müslim*, III, 57.

lerden biri de, İslâm âlimlerinin tümünün kabul ettiği gibi, fitır sadakasının vakti gelmeden ödenmesinin caiz olduğudur. İbn Ömer'den (r.a.) nakledildiğine göre "O fitır sadakasını ramazan bayramından iki veya üç gün önceden ilgili kişiye gönderirdi."⁵⁶⁰

İslâm bilginlerinin yıl sonu gelmeden zekâtın verilebileceği konusunda ileri sürdükleri delillerden biri de yemin bozmadan önce kefâretin ödenebileceği hakkındaki görüşe yaptıkları kıyastır. Zira bu konuda çok sayıda hadis rivayet edilmiştir ki bunlardan biri de şöyledir: "Her kim ki bir konuda yemin eder, daha sonra yemin ettiği şeyin dışında başka bir şeyi yapmanın daha hayırlı olduğunu anlarsa, yaptığı yeminin kefâretini versin ve daha hayırlı olana yönelsin."⁵⁶¹ Hanefî fakihleri zekâtın birkaç yıl önceden verilebileceğini ileri sürerler. Hasen el-Basrî'ye göre de zekât üç yıl önceden verilebilir. Hafs b. Sülayman'dan şöyle bir görüş nakledilmiştir: "Hasen el-Basrî'ye zekâtımı üç yıl önceden bir seferde verebilir miyim? diye sordum. O da bunda bir sakınca görmedi."⁵⁶² Fakat tercihe şayan olan, erken ödemenin iki yıldan daha fazla olmamasıdır. Çünkü nasslar bu şekildedir.

D. Alacağı Zekâta Sayma

İslâm âlimlerinin tercih ettiği görüşe göre, fakirdeki alacağın zekâta sayılması caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)

560 Muvatta, "Zekât" 29.

561 Müslim, "Eymân", 3.

562 Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 703.

Muaz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e gönderdiğinde, "Onlara bildir ki Allah Teâlâ mallarında zekâtı farz kıldı; O zekât zenginlerinden alınıp fakirlere dağıtılır" buyurdu.⁵⁶³ Dolayısıyla zekâtın mutlaka zenginden alınıp fakirlere dağıtılması gerekir. Fakirin boynundaki borcu zekâttan saymak, zekât malını zenginden alıp fakire verme anlamına gelmez. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî ulemasının çoğunluğu ve Şafiî mezhebinde tercih edilen görüş bu doğrultudadır. Ayrıca İbn Teymiyye, Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm, Sufyân Sevrî ve başkaları da bu görüştedir. Nevevî şöyle der: "Ödeme sıkıntısı çeken fakir bir kişide alacağı olan, bu alacağını zekâttan saymak isteyip de "ben alacağımı zekâtımdan saydım" dese, bunun hükmü konusunda iki görüş vardır. el-Beyan müellifi'nin naklettiğine göre sahih olan görüş, bu işlemin caiz olmadığıdır. Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'in de benimsediği bu görüşü Sumeyrî de desteklemiştir. Çünkü zekât o zenginin zimmetinde sabit olmuş bir borçtur, bu borç ancak başkasının eline teslim etmekle düşer."⁵⁶⁴

Karâfî'ye göre, "alacağın fakirin zimmetinden silinmesiyle zekât verilmiş olmaz. Çünkü bu fakirin elindeki bir şeyin tüketilmesinden ibarettir."⁵⁶⁵

İbn Kudâme de şöyle bir görüş nakleder: Aşağıdaki kişinin

563 Buhârî, "Zekât", 63.

564 Nevevî, *el-Mecmu'*, VI, 199.

565 el-Kârâfî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim, *ez-Zehîra* (nşr. Saîd Ahmed E'rab-Muhammed Haccî), Beyrut 1994, VI, 210.

durumunu İmam Ahmed b. Hanbel'e sordum: Yanında fakirlere ödenmek üzere belli miktar zekât parası bulunan kişinin ödeme gücü bulunmayan bir fakirde rehin karşılığı alacağı vardır. Bu kişi rehni iade ederek "Sendeki alacağım sana kalsın" deyip bunu zekâtından sayıyor. Bu tür bir işlemin hükmü nedir?" Ahmed Hanbel cevaben bu tür bir işlemin caiz olmadığını söyledi. İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in görüşünü şu şekilde gerekçelendirir: Çünkü zekât Allah'ın hakkıdır, kişinin onu kendi menfaatine harcaması caiz olmaz. Teslimden önce alacağını zekâtına sayamaz. Çünkü o kişi bu zekât malını ödemekle, yani başkasına vermekle emrolunmuştur. Borç ancak bu şekilde düşer.⁵⁶⁶ İbn Teymiyye'ye, ödeme gücü bulunmayan kişideki borcun zekâttan düşülmesi konusu sorulmuş o da "ödeme sıkıntısı çeken kişinin borcu düşülerek onun zekâttan sayılmasının kesinlikle caiz olmadığını bildirmiştir."⁵⁶⁷

Kâsım b. Sellâm şöyle der: "Sufyan b. Sevrî'den nakledildiğine göre, o zekâtın alacaktan düşülmesini mekruh bulup caiz görmezdi. Sorduğumda Abdurrahman'ın da aynı düşüncede olduğunu gördüm. Bilmiyorum belki de Mâlik'ten de aynı görüş nakledilmiştir. Onunla yaptığım toplantılar süresince anladığım kadarıyla o da bunu aşağıdaki nedenlerle caiz görmemekteydi: Birincisi; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zekât uygulaması bunun tersi bir yönde idi. Çünkü O, zenginlerin mallarından alıp fakirlere

566 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 106.

567 İbn Teymiyye, *Fetâvâ*, XXV, 84.

dağıtıyordu. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra gelen sahâbe halîfeler de aynı şekilde davranıyordu; hiç birinden, alacağın zekâta sayılmasına izin verdiği haberi gelmemiştir. Oysa biz biliyoruz ki, onların zamanında da insanlar borç alış verişinde bulunuyorlardı.

İkincisi; bu mal, sahibinin elinden karz veya borç şeklinde çıktıktan sonra artık, mevcut olmayan tüketilmiş, kaybolmuş mal durumuna düşmüştür. Oysa sahibi, mevcut olmayan bu malı yalnızca niyyetle başkasına aktarmak istemektedir. İnsanlar arasında böyle bir uygulama kabul edilmez. Önce o para teslim alınmalı, daha sonra başka tarafa aktarılmalıdır. İnsanların kendi aralarında uygun görmedikleri bir uygulama, kullarla Allah arasında nasıl caiz görülür?

Üçüncü olarak; ben bu kişinin samimiyetinden şüphe edirim. Zira o, ümit kestiği bu alacağını garanti etmek için zekâtı buna vesile kılmaktadır. Oysa Yüce Allah ancak samimi duygularla yapılan ibadeti kabul eder.⁵⁶⁸

Bütün bu rivayetler alacağın zekâttan düşülmesinin caiz olmadığını göstermektedir.

* * *

568 Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm, *el-Ervâıl*, s. 533-534.

E. Zekâtın Ertelenmesi

Fukahanın tümü zekâtı vakti girdiğinde hemen yerine getirilmesi gereken (fevrî) bir ibadet olarak kabul eder. Kendisine zekât farz olan kişinin, vakti girdiğinde onu ertelemesi caiz değildir. Dolayısıyla zekâtı dağıtmakla görevli kişilerin de bu işlemi ertelemeleri caiz değildir. "Hasat günü onun hakkını verin"⁵⁶⁹ ayeti de bunu göstermektedir. Bu ayet her ne kadar ziraî ürünlerin zekâtından bahsetse de diğer malların zekâtı da buna dâhildir. Zira yüce Allah zekâtı vermeyi emretmiştir. Hangi mal için ne zaman zekât farz olursa bu zekât en kısa sürede hak sahiplerine dağıtılmalıdır. Çünkü ertelemek caiz olsaydı, bunun üzerine başka hükümler de bina edilebilir, terk edenin cezalandırılması mümkün olmazdı. Ayrıca fakir ve miskinlerin ihtiyacı o an için mevcut olup, zekâtı almaları da onların hakkıdır. Zekâtın ertelenmesi onların haklarının ihlâli sonucunu doğurur.

Ahmed b. Hanbel'e zekâtını peyder pey ödeyen kişinin durumu sorulunca o: "Hayır öyle şey olmaz; vakti gelince tümünü birden vermelidir" demiştir. Yine Ahmed b. Hanbel başka bir vesileyle şöyle demiştir: "Kişi her ay akrabalarına zekâttan bir miktar vermek için zekâtını erteleyemez."⁵⁷⁰ Zekâtın yıl dolar dolmaz hesaplanıp hak sahiplerine dağıtılmasının gerekliliğine delâlet eden delillerden biri de "Hayırlardâ yarışınız"⁵⁷¹ ve "Rab-

569 el-Enâm, 6/ 141.

570 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 147.

571 el-Bakara, 2/ 148.

bınızın mağfiretine ve genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşun. O, takva sahipleri için hazırlanmıştır"⁵⁷² ayetlerinde belirtildiği gibi, hayır işlerinde acele edilmesini tavsiye eden nassların genelinden çıkarılan sonuçtur.

Buharî'deki şu hadis de zekâtın hemen hesaplanıp sahiplerine ulaştırılması gerektiğini gösterir. Hâris (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.) ikindiye kıldıktan sonra hızlı bir şekilde evlerine girdi ve hiç beklemeksizin geri çıktı. Ben yahut başka biri tarafından bunun sebebi sorulunca o şöyle dedi: "Zekât için gönderilen mallardan evde bir miktar altın bırakmıştım. Onu dağıtmadan gecelemeyi uygun görmedim."⁵⁷³

Değerli kardeşim! Gördüğün gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) elinde bulunan zekât malını dağıtmadan gecelemeyi dahi uygun bulmamıştır. O halde sen de zekâtı hesaplayıp sahiplerine ulaştırma konusunda acele et.

İbn Battal yukarıdaki hadisle ilgili olarak şöyle der: "Hayırlı olan, zekâtı vermekte erken davranmaktır. Çünkü felâketler meydana gelir, engeller ortaya çıkar, ne zaman geleceği bilinmeyen ölüm gelip çatabilir. Dolayısıyla zekâtı ertelemek hoş bir davranış değildir."⁵⁷⁴

İbn Hacer şöyle demiştir: İbn Battal dışındaki bazı şahsiyet-

572 Âl-i İmrân, 3/ 133.

573 Buhârî, "Zekât", 20.

574 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 351.

ler de şu görüşü dile getirmişlerdir: Zekâtı zamanında ödemek zimmetteki borcu düşürmesi bakımından en sağlam yol, fakirin ihtiyacını gidermesi bakımından en temiz davranış, hor görülen ödemekten kaçınmaktan en uzak ve Allah'ın rızasını almak ve günahlardan kurtulma konusunda en güzel davranıştır.⁵⁷⁵

Bütün bu zikredilenlerden şu sonuç çıkmaktadır: Zekâtı ertelemek yahut mal sahibi veya görevlinin dağıtmayı geciktirmesi caiz değildir. Meşru bir özürlü olmaksızın zekâtı erteleyen günahkâr olur.

Nevevî şöyle der: "Bizim mezhebimize göre (Şâfiî mezhebi), zekât farz olup dağıtma imkânı doğduğunda o hemen dağıtılmalıdır. Şayet kişi bu borcunu ertelerse günahkâr olur. Malik, Ahmed b. Hanbel ve ulemânın çoğunluğu da bu görüştedir."⁵⁷⁶

Bu sebepten ötürü, zekâtı toplayıp dağıtmakla görevli kişi ve kurumlara, topladıkları zekâtı hak sahiplerine ulaştırmada acele davranmalarını salık veririm. Zekâtın toplandığı yerden daha muhtaç durumdaki fakirlere ulaştırmak için beklenmesi durumunda olduğu gibi- ancak kabul edilebilir bir mazeretle kısa süreli olarak bekletilebilir.

Sonuç olarak müsaade edilen, kısa süreli ertelemedir. Kardavî bu konuda şöyle der: "Bana göre mezheb imamlarından nakledilen görüşlerin açık ve zâhiri manalarından başka bir ma-

⁵⁷⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 351.

⁵⁷⁶ Nevevî, *el-Mecmu'*, V, 301.

naya yönelmek doğru değildir. Bir gün, iki gün veya birkaç günlüğüne erteleme, zorluğu kaldırıp kolaylık ilkesi gereği mümkün görülebilir. Fakat bir ay, iki ay veya bir yıldan daha az bir süreyle ertelemeye gelince, böyle bir durum insanların hemen yerine getirilmesi gereken bir vacip konusunda laubali davranmalarını önlemek için caiz görülmez."⁵⁷⁷

F. Zekâtın Verileceği Yerler

Yüce Allah zekâtın verileceği yerleri açıklamış ve bunları sekiz grupta sınırlandırmıştır. Ayette şöyle buyrulur: "Sadakalar (zekât gelirleri) sadece yoksullara, düşkünlere, zekât toplamakla görevli memurlara, kalpleri İslâm'a ısındırılmak isteyenlere, sözleşmeli kölelere (esirler), borçlulara, Allah yolunda çalışanlara ve yarı yolda kalanlara verilir. Bu paylaşırma sırası Allah tarafından belirlenmiştir. Allah her şeyi bilir ve O'nun her yaptığı yerindedir."⁵⁷⁸ Bu ayet-i kerime zekât verilecek yerleri sekizle sınırlamıştır. Ayetteki "إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ" ifadesindeki "إِنَّمَا" edatı, zekât verilecek yerlerin sekizle sınırlanmasının gerekliliğini ifade eder. Daha sonra Yüce Allah zekât verilecek grupları açıklamış ve mülkiyet bildiren "ج" harf-i ceri ile zekâtı fakirlere has kılmış daha sonra atıf harfi ile de diğer sınıfları fakirler üzerine atfetmiştir. Şirâzî zekâtın verileceği kişilerle ilgili ayeti zikrettikten sonra şöyle der: "Yüce Allah temlik bildiren "ج" ile bütün

577 Kardâvî, *Fıkhu'z-zekât*, II, 830.

578 et-Tevbe, 9/ 60.

sadakaları bu sekiz gruba tahsis etti, ortaklık bildiren "و" harfi ile de hepsini o sadakalara ortak kıldı. Bu da göstermektedir ki, bu sekiz sınıfın tümü müşterek şekilde sadakalara hak sahibidirler.⁵⁷⁹

Ancak İslâm bilginleri zekâtın bu sekiz sınıfın tümüne birden dağıtılmasının şart olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısım bilgin zekâtın bu sekiz sınıfın tümünü taksim edilmesinin şart olduğunu ileri sürerken, çoğunluğu zekâtın fakirler, miskinler, zekât memurları ve kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlerden ibaret olan dört sınıfa dağıtılmasının şart olduğunu söylerler.

İbn Kudâme bu konuda şöyle der: "Aşağıdaki dört sınıfa girenler başka bir şart aranmaksızın zekâttan paylarına düşeni alırlar; zekât verildikten sonra artık onların bu zekâtı hak edip etmediklerine bakılmaz. Bunlar fakirler, miskinler, zekât memurları ve kalbi İslâm'a ısındırılmak istenenlerdir. Bu kişiler zekâtı aldıklarında artık o zekât malı daimî olmak üzere onların mülkiyetine geçmiş olacağından, o mal hiçbir şekilde onlardan geri alınamaz. Borçlular, esirler, Allah yolundakiler ve yolda kalmışlardan oluşan diğer dört gruba gelince zekât onlara bir şartla verilir. Aldıkları zekâtı, o zekâtın kendilerine verilmesini meşru kılan yollara harcamalıdır. Aksi halde verilen zekât geri alınır. Her iki grup arasındaki farka gelince, böyle bir durumda ikinci

579 Şîrâzî, Ebû İshak, *el-Mühezzeb*, Beyrut: Dâru'l-fıkr, t.y., I, 171.

grubun zekâtı almalarını meşru kılan maksat gerçekleşmemiştir. Birinci gruba ilgili olarak zekâtın kendilerine verilmesinden maksat, fakirler ve miskinlerin ekonomik sıkıntılarını gidermek, kalpleri İslâm'a ısındırmak ve zekât memurlarının ücretlerini vermektir ki bu gerçekleşmiş lur.⁵⁸⁰

1992 Yılında Kuveyt'te yapılan *III. Çağdaş Zekât Problemleri Kongresi*'nde şu tavsiye kararları alınmıştır: Zekâtın geçerli olması için ilgili ayette sıralanan ilk dört gruba temlikte bulunulması şarttır. Temlikten maksat ise, ya belirli bir miktar parayı vermek ya da becerisi olana çalıştırıp hayatını kazanacağı alet-edavâtı sağlamaktır.⁵⁸¹

İslâm âlimleri ayette geçen sekiz sınıfın dışındaki herhangi bir kişiye zekâtın verilemeyeceği konusunda ittifak etmişler, zekâtın bu sekiz sınıfın tümüne taksiminin gerekli olup olmadığı, bu sınıflardan bir kısmına verilmesi durumunun ise caiz olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İslâm âlimlerinin çoğunluğunca kabul edilen görüş, zekâtın ayette geçen sekiz sınıfın tümüne birden dağıtılmasının gerekli olmadığı şeklindedir. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî bilginleri bu kanaattedir. Sahabe ve tabiûndan birçok kişiden de bu görüş nakledilmiştir. İbn Kudâme, Hırakî'nin "Kişi zekâtının tümünü bir sınıfa verse

580 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 130.

581 Ömer Süleyman el-Aşkar ve bşk., *Ebhâsun fıkhiyyetün fî kadâya'z-zekâti'l-muâsıra*, y. ve. t.y., II, 886.

caizdir" şeklindeki ifadesini açıklarken şöyle der: "Özetle, zekâtın sekiz sınıftan biriyle sınırlandırılması, hatta tek bir şahsa verilmesi caizdir". Hz. Ömer, Huzeyfe ve İbn Abbas gibi sahabeler, Said b. Cübeyr, Hasen el-Basrî, Nehaî ve Atâ gibi tabiiler ve Sevrî, Ebû Ubeyd ve rey ehli (Hanefîler) bu görüştedir."⁵⁸²

Nevevî şöyle der: "Hasen el-Basrî, Atâ, Said b. Cübeyr, Dahhâk, Şa'bî, Sevrî, Mâlik, Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel ve Ebu Ubeyd'e göre kişi zekâtını yalnızca bir sınıfa verebilir. İbn Münzir ve başkaları ile Huzeyfe ve İbn Abbas'ın da aynı görüşte olduğu bildirilir. Ebû Hanife'ye göre de zekât sekiz sınıftan tek bir kişiye verebilir. İbrahim en-Nehaî'ye göre ise zekât verilecek miktar az ise tek bir sınıfa verilebilir; aksi halde bütün sınıflara paylaştırılmalıdır."⁵⁸³

İbn Teymiyye, Taberî'den şunu nakleder: "İslâm âlimlerinin tümü, zekâtı dağıtmakla görevli komitenin sekiz sınıftan dilediğine zekâtı verebileceğini kabul eder. Yüce Allah'ın ayette sekiz sınıfı sayması, zekâtın bu sınıf kapsamı dışındaki birine verilemeyeceğini bildirmek içindir; bu sekiz sınıfa girenler arasında dağıtılmasının gerekli olduğunu göstermek için değil. Huzeyfe ve İbn Abbas (r.ahm.) şöyle demişlerdir: "Dilersen zekâtını tek bir sınıfa, yahut iki veya üç sınıfa dağıtabilirsin." Hz. Ömer'in de şöyle dediği bildirilir: Hangi sınıfa verirsен ver zekâtın geçerlidir. Hz. Ömer'in zekâtı toplayıp tek bir sınıfa dağıttığı da

582 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 127-128.

583 Nevevî, *el-Mecmu'*, VI, 172.

rivayet edilmiştir. Ebu'l-Aliye, Meymun b. Mehran ve İbrahim en-Nehâî'nin de bu görüşte olduğu bildirilmiştir."⁵⁸⁴

Kurtubî'nin aşağıdaki sözü de İslâm âlimlerinin, zekâtın sekiz sınıfa dağıtılmasının gerekli olmayıp tek bir sınıfa da verilebileceği şeklindeki görüşünü desteklemektedir: "Âlimlerimiz bu konuda *"sadakaları açıkça verirsiniz o ne güzel! Eğer onları yoksullara gizlice verirsiniz sizin için daha iyidir"*⁵⁸⁵ ayetini esas almışlardır. Kur'an'da "sadaka" kelimesinin mutlak olarak geçtiği bütün yerlerde "farz olan zekât" kastedilir.⁵⁸⁶ Kurtubînin bu ifadelerle ulaşmak istediği sonuç, ayette sekiz sınıftan yalnızca fakirlerin kastedildiğidir.

İbn Kudâme de cumhurun görüşünü desteklemek için Muaz b. Cebel'in (r.a.) Yemen'e gönderildiği sıradaki Hz. Peygamberin "onlara zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılmak üzere zekâtın farz kılındığını bildir"⁵⁸⁷ hadisini delil getirir. Bu hadisle Hz. Peygamber (s.a.v.), Muaz'a (r.a.) zekâtın tümünü fakirlere dağıtacağını bildirmiş, başka bir sınıf zikretmemiştir. Fakat yine Hz. Peygamber (s.a.v.), daha sonra gelen zekât malını müellefe-i kulüpten oluşan başka bir sınıf arasında dağıtmıştır. Bu kişiler, Akara b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn, Alkâme b. Ulâse, Zeyd el-Hayrî'dir. O, Hz. Ali'nin Yemen'den gönderdiği altın parçasını bu ki-

584 İbn Teymiyye, *Fetâvâ*, XXV, 40.

585 el-Bakara, 2/ 171.

586 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, VIII, 127.

587 Buhârî, "Zekât", 63.

şiler arasında pay etmiştir. Oysa bu mal Yemen halkından zekât olarak toplanmıştı. Daha sonra, başka bir zekât parası getirilmiş bu kez de üçüncü bir sınıfa vermiştir. Zira Kabîsa b. Muharik bir sulh anlaşması için belli miktar para ödemeyi üstlenip Hz. Peygamber'den (s.a.v.) yardım isteyince ona, "Kabîsa bekle de zekât malı gelsin ondan sana ödenmesini emredebim" demiştir. Seleme b. Sahri'l-Beyâdî'nin bildirdiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) halkının zekâtının ona verilmesini emretmişti." Şayet zekâtın ayette geçen sekiz sınıfa dağıtılması gerekli olsaydı Hz. Peygamber (s.a.v.) tek bir kişiye verilmesini caiz görmezdi.⁵⁸⁸

Buharî ve Müslim'de rivayet edilen ve İbn Kudâme'nin sözünü ettiği hadisle Müslim'in Ebu Saîd el-Hudrî'den naklettiği altın parçası ile ilgili hadis de zekâtın sekiz sınıfa dağıtılmasının gerekli olmadığını gösterir. Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle der: "Hz. Ali Yemen'den Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir miktar işlenmiş altın gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu altını (müellefe-i kulüpten) Akra b. Hâbis el-Hanzalî, Uyeyne b. Bedr el-Fezârî, Alkâme b. Ulâse el-Amirî'den oluşan dört kişi ile Benî Kilâb'dan biri, Zeyd-el Hayrî et-Tâî ve Nebhân oğullarından bir kişi arasında dağıttı. Bu durumdan rahatsız olan Kureyş mensupları, "Zekât Necid'in ileri gelenlerine dağıtılıyor biz göz ardı ediliyoruz!" dediler. Hz. Peygamber de bu işi, "Sadece onları İslâm'a ısındırmak için yaptım" dedi.⁵⁸⁹ Görüldüğü üzere burada Hz.

588 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 128-129.

589 Müslim, "Zekât", 47.

Peygamber (s.a.v.) zekâtı yalnızca müellefe-i kulûbe dağıtmıştır. Sekiz sınıf arasında dağıtılması gerekli olsaydı öyle yapardı.

Müslim'in Kabîsa b. Muhârik el-Hilâlî kanalıyla rivayet ettiği hadise gelince bu hadiste Kabîsa derki: "Maddî bir yükümlülüğü üstlendim ve yardım talep etmek için Hz. Peygamber'e geldim. Hz. Peygamber: "Zekât malı gelinceye kadar bekle, ondan sana verilmesini emredegim" buyurdu. Daha sonra şöyle dedi: "Kabîsa! İstemek şu üç kişi dışındakilere helal değildir. Birincisi; maddî bir sorumluluğu üstlenen kişidir. Onun, üstlendiği malı bulup sorumluluğunu yerine getirebilmesi için istemesi caizdir. İkincisi; felâkete uğrayan ve malını bu felâkette kaybeden kişidir. Hayatını idame ettirmesi için bu kişiye de istemek helâldir. Üçüncüsü ise, zengin iken fakir duruma düşüp halkından üç birliktaşının onun gerçekten bir musibetle karşılaştığı ve muhtaç durumda olduğuna ilişkin şahitlik yaptığı kişidir. Bu da hayatını devam ettirebilmek için isteyebilir. Bunun dışındakilerin istemesi haram olduğu gibi o kişinin yediği de haramdır."⁵⁹⁰

Bu hadis Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tek bir sınıfa hatta tek bir sınıftan yalnızca bir şahsa zekâtı verdiğini göstermektedir. Seleme b. Suhr el-Beyâdî ile ilgili hadise gelince, onun hakkında şöyle bir rivayet vardır: Eşine ziharda bulunmuş, daha sonra onunla birlikte olmuş, kefâretini ödeme hususunda yardımcı olması için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) müracaatta bulunmuştur. Hz.

590 Müslim, "Zekât", 36.

Peygamber de (s.a.v.) "Benî Züreyk halkının zekâtını toplamakla görevli kişiye git, zekâttan sana versin" buyurmuştur.⁵⁹¹ Bu hadis de daha öncekiler gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tek bir sınıftan bir şahsa zekâtın verilmesini emrettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak kişi veya ilgili kurumlar tarafından zekât dağıtılırken aşağıdaki noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir:

a) Zekât olarak dağıtılmak üzere ayrılan mal, fazla olup ayette belirtilen sekiz sınıf da mevcut ise, bu malın sekiz sınıfa dağıtılması gerekir. İbn Kudâme bu konuda şöyle der: "Güzel olan zekâtın sekiz sınıfa yahut da bu sekiz sınıftan ulaşılabilenlere dağıtılmasıdır. Çünkü bu böyle yapıldığında şüpheden uzaklaşılır ve geçerliliği konusunda kesin kanaat meydana gelir."⁵⁹² Zekâtın devlet tarafından dağıtıldığı durumlar için Kardâvî de bu görüşü tercih eder.

b) Zekât malı az olduğu durumda ise bizce, İbrahim en-Nehaî'nin görüşü dikkate alınmalıdır. O şöyle demektedir: "Zekât malı çok olduğunda sınıflar arasında dağıt; az olduğunda ise tek bir sınıfa ver."⁵⁹³ Örneğin; bir kişinin elinde zekât miktarı yirmi beş dinar tutan bin dinarlık parası olsa, o parayı tek bir fakire vermesini uygun bulurum. Çünkü dağıttığı takdirde ondan beklenen menfaat çok az hâsıl olur.

591 Ebû Dâvud, "Talâk", 17.

592 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 129.

593 Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, 869.

c) Eğer bu sekiz sınıftan birinin çok büyük ekonomik sıkıntı içerisinde olduğu anlaşılırsa, ona öncelik verilmelidir. Mâlik de bu görüştedir. O, sekiz sınıf mevcut olsa da ihtiyaçlı olanın tercih edilmesini uygun görmüştür.⁵⁹⁴

d) Kardâvî şöyle der: "Zekât dağıtılırken sınıflar arasında fakir ve miskinlere öncelik verilmelidir. Zira onların karınlarının doyurulması, ekonomik sıkıntıdan kurtarılması zekâtın öncelikli hedeflerdendir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Onların zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılır" buyurduğu Muaz'dan (r.a.) ve diğer sahabeden nakledilen hadislerinde, yalnızca fakirler zikredilmiştir. Bu durum fakir ve miskinleri oluşturan sınıfa verilen önceliği gösterir."⁵⁹⁵

1. Zekât Ayetindeki "Allah Yolundakiler" Kavramının Anlamı

Yüce Allah zekâtın verileceği yerleri açıklarken şöyle buyurur: "Sadakalar ancak şunlar içindir: Fakirler, yoksullar, o işte çalışan görevliler, müellefe-i kulûb (kalpleri İslâm'a ısındırılacaklar), köleler, borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar. Allah tarafından böyle farz kılındı. Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁵⁹⁶ İslâm bilginleri ayette geçen "

594 Karâfî, *Zehîra*, III, 149.

595 Kardâvî, *Fıkhu'z-zekât*, II, 693.

596 et-Tevbe, 9/ 60

سَبِيلِ اللَّهِ: Allah yolundakiler" den maksadın ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmına göre, bu kavramdan maksat hayır işleridir. Bunlara göre, sınırdaki nöbet bekleyen (murâbit) ve savaşan (cihad eden)lara ek olarak bireyler değil din ve devlet işlerinin yürütmesine katkı sağlayan, bireysel değil toplumsal amaçlı faaliyetler buna dâhildir. Hastaneler ve mülteci kampları inşa etmek, İslâm'ın ilkelerine uygun eğitim veren orta ve yüksek dereceli eğitim kurumları ile halka açık kütüphaneler açmak, insanlığa hizmet eden hayır kurumlarına yardımda bulunmak, toplum bireylerine hizmet sunan kurumları desteklemek, savaş halinde, savaşçıları desteklemek gibi. Ancak zekât bu alanlara harcanırken ayette sayılan diğer sınıflar da göz ardı edilmemeli.⁵⁹⁷

Bir kısım İslâm âlimi bu kavramla yalnızca Allah yolunda savaşanların kastedildiğini, zekâtın onların dışındakilere verilmesinin caiz olmadığını ileri sürerler. Bir kısmı ise bu kavramla cihad, hac ve umrenin kastedildiğini söyler. Fakat tercihe şayan olan, zekâtın toplum yararına harcanabileceği şeklindeki birinci görüştür. Bu görüşü geçmişteki ve günümüzdeki çok sayıda İslâm âlimi tercih etmiştir. Bunların kendilerini haklı gösterecek güçlü delilleri de vardır. Bu delillerden bir kaç şöyledir:

a) Allah'ın kitabı ve Rasûlü'nün Sünneti'nde "Allah yolun-

597 Muhammed Abdulkâdir Ebû Fâris, *İnfâku'z-zekât fî mesâlihi'l-Â'mme*, y. ve t. y., s. 100-101.

"dakiler" in payından toplum yararına harcamayı yasaklayan yahut onu cihadla sınırlayan açık bir nass yoktur.

B) Hadiste sabit olduğu üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.) yüz deveden oluşan zekât malını Hayber'de öldürülen ensardan bir kişinin diyeti olarak ödemiştir.⁵⁹⁸ Bu yola insanlar arasında barışı sağlamak için başvurulmuştu ki bu toplumun yararına olan bir davranıştır.

C) Zekât ayetini iyice düşünen kişi Yüce Allah'ın fakirler, miskinler, zekât memurları ve kalpleri İslam'a ısındırılanlardan oluşan birinci grupta esirler, borçlular, Allah yolundakiler ve yolda kalmışlardan oluşan ikinci grubu başlarındaki harf-i cer bakımından iki farklı kategoriye ayırdığını görür. Birinci grubun başında "ج" harf-i ceri, ikinci grubun başında ise "في" harf-i ceri vardır. Oysa "ج" temlik, "في" ise "bir kap, bir kuşatma, kapsayıcılık" ifade eder. Bundan hareketle birinci grup zekâta mâlik olan; ikinci grup ise zekâtı hak edendir. Dolayısıyla ihtiyaçlarını karşılamak için zekât onların yararına harcanabilir. Toplumsal yarar da ancak bu şekilde gerçekleşir.⁵⁹⁹

d) Bazı çağdaş İslâm düşünürleri "في سبيل الله" kavramı infakla birlikte kullanıldığında başka herhangi bir manaya ihtimali olmaksızın yalnızca cihad anlamına geldiğini iddia etmişlerdir.⁶⁰⁰

598 Buhârî, "Diyât", 22; Müslim, "Kasame", 1.

599 Ebû Fâris, *İnfâku'z-zekât*, s. 103-104.

600 el-Kahtânî, Musfir b. Ali, *en-Nizâmu'l-iktisâdî fi'l-İslâm*, y.y., 2002, s. 208.

Oysa bu iddia sahih olmayıp, manayı yalnızca cihadla sınırlamak da kabul edilemez. İçinde "في سبيل الله" geçip de cihad dışında başka manaların kastedildiği ayetler de vardır. Örneğin bir ayet şöyledir: "Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanlara can yakıcı bir azabı müjdele."⁶⁰¹ Bu ayette "سبيل الله" ile murad edilen mana çok daha kapsamlıdır; bu sadece cihadla sınırlanamaz. Aksi takdirde malını fakirler, miskinler, yetimler vb. yerlere harcayanlar da stok yapanlar grubuna girer ki işin aslı hiç de öyle değildir.

Şu ayetlerde de benzer durum söz konusudur: "Mallarını Allah yolunda sarf edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah'ın lütfu geniştir, O her şeyi bilendir. Mallarını Allah yolunda sarf edip sonra sarf ettikleri şeyin ardından başa kakmayan ve eza etmeyenlerin ecirleri Rablerinin katındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."⁶⁰² Bu ayetlerde "Allah yolundakiler" ifadesinin özel değil genel anlamda kullanılmıştır.

Sonuç olarak; zekâtın İslâm toplumunun yararına harcanması caizdir. Fakat bu fondan harcanan meblağın gerçekten İslâm toplumunun yararına olup olmadığını tespit için çok iyi araştırılıpma incelenmesi gerekir.

601 et-Tevbe, 9/ 34.

602 el-Bakra, 2/ 261-262.

2. Zekâtın İşsizlere Verilmesi

Aslolan zekâtın Tevbe suresinin 60. ayetinde belirtilen sekiz sınıfa dağıtılmasıdır. Zekâtın zengin yahut para kazanmaya gücü yetenlere verilmesi caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Zekât zengine ve çalışıp kazanmaya imkânı olana helal olmaz" buyurmuştur.⁶⁰³ Çalışıp kazanmaya imkânı olan şeklinde tercüme ettiğimiz (ذو مرة سوي) ifadesi ile çalışmaya gücü yeten, organları sağlıklı, gücü kuvveti yerinde olan kişi kastedilir. Dini ibarelerden "çalışmaya gücü yetenden" çalışacak işi ve hayatını kazanacak imkânı olan kişi kastedilir. Ancak iş imkânları yüzüne kapanmış, hayatını kazanmaya imkân bulamayanlara -günümüzde çalışacak iş bulamayan birçok kişi gibi- güçlü, kuvvetli olsalar dahi zekât verilebilir. Zira bu insanların önlerinde rızık bulma yolları kapanmıştır. Dolayısıyla bunlara zekâtın verilmesinde bir sakınca yoktur. Nevevî şöyle der: Mezhebimizin (Şâfiî) müçtehidlerine göre, çalışmak istediği halde iş bulamayana zekât helaldir; çünkü o âciz durumdadır."⁶⁰⁴

Abdullah b. Adî b. el-Hiyar'dan nakledilen hadis de yukarıdaki görüşü desteklemektedir. O şöyle diyor: İki kişi bana bildirdiler ki, onlar Veda haccı sırasında zekât dağıttığı esnada Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gitmiş ve zekâttan istemişler. Hz. Peygamber (s.a.v.) onları şöyle baştan ayağa süzüp güçlü, kuvvetli olduklarını görünce onlara şöyle der: "Eğer istiyorsanız vere-

603 Ebû Dâvud, "Zekât", 23.

604 Nevevî, *el-Mecmu'*, VI, 178.

yim. Fakat zengin ve çalışıp kazanabilecek güç ve kuvvete sahip olanın zekâtı hakkı yoktur."⁶⁰⁵

3. Zekâtın Yakın Akrabaya Verilmesi

İslâm âlimleri zekâtın yakın akrabaya verilmesinin hükmü üzerinde ayrıntılı şekilde durmuşlardır. Bu konuda ileri sürülen görüşlerden bir kaç şöyledir:

a) Zekâtın ana-babaya verilmesi tüm İslâm âlimlerince caiz görülmemiştir. Bu görüş İbn Münzir'den şu şekilde nakledilir: "İslâm âlimleri zekâtın valideyne verilmesinin caiz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Zira zekâtı veren zaten onların nafakalarını karşılamakla sorumludur. Oysa zekâtını vermekle onların nafakalarını karşılamış, sıkıntıları gidermiş olur; bunun faydası onlara zekâtı veren evlada döner. Bu durumda o kişi, sanki zekâtını kendisine vermiş olur. Böyle bir işlem kişinin alacağını, zekât vermek üzere ayırdığı maldan tahsil etmesine benzer ki, bu da caiz değildir."⁶⁰⁶

b) İster erkek ister kız olsun, kişinin zekâtını kendi çocuklarına vermesi caiz değildir. Çünkü kişinin çocukları ondan bir parçadır ve zaten onların nafakalarını karşılamakla sorumludur. Çocuklarına zekâtını veren, zekâtını kendi kendisine vermiş gibi olur.⁶⁰⁷

605 Ebû Dâvud, "Zekât", 23.

606 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 98.

607 Kardâvî, *Fıkh'u'z-zekât*, II, 781.

c) Kişinin zekâtını karısına vermesi de caiz değildir. Çünkü karının nafakası İslâm âlimlerinin ittifakıyla kocaya aittir. İbn Rüşd bu konuda şöyle der: "İslâm âlimleri eşinin nafaka ve giyim kuşamını karşılamamanın kocanın görevleri arasında olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Zira ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Emzirenlerin (annenin) yiyecek ve giyecekleri örfe uygun olarak çocuk kendisine ait olan babanın üzerine bir borçtur."⁶⁰⁸ Hz. Peygamber'in (s.a.v.), "Onların sizin üzerinizdeki hakları örfe uygun olarak yiyecek ve giyeceklerini karşılamalıdır"⁶⁰⁹ anlamındaki hadisi ile Ebû Süfyan'ın eşi Hind'e; "Kocanın malından örfe uygun olarak sana ve çocuklarına yetecek kadar al"⁶¹⁰ şeklindeki ifadesi de karının giyim ve gıda masraflarının kocaya ait olduğunu göstermektedir.⁶¹¹ Kişi zekâtını kendi karısına verdiği takdirde de sanki malını yine kendisine vermiş gibi olur.

d) Zengin eşin kendi tasarrufundaki malının zekâtını, fakir olan kocasına vermesi caizdir. Çünkü karının, fakir olan kocasının nafakasını karşılama yükümlülüğü yoktur. Abdullah İbn Mes'ud'un (r.a.) eşi Zeyneb'in rivayet ettiği hadis de bu görüşü desteklemektedir. Onun bildirdiğine göre bir gün Rasûlullah (s.a.v.), "Ey Kadınlar topluluğu! Zînet eşyalarınızdan bile olsa sadaka veriniz" buyurmuştu. Bunun üzerine ben kocamın yanı-

608 el-Bakra, 2/ 233.

609 Müslim, "Hacc", 19.

610 Buhârî, "Büyû", 95.

611 İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid*, Mısır 1981, II, 54.

na varıp: "Sen eli dar bir adamsın. Rasûlullah (s.a.v.) bize sadaka vermemizi emretti. Ona git de bir soruver: Sana ve çocuklarına sarfedeceğim meblağ sadaka yerine geçer se size, değilse başkalarına vereyim", dedim. Kocam da, "Kendin git ve sor" deyince, kendim gidip Rasûlullah'ın (s.a.v.) kapısına varınca ensardan bir kadının da orada beklediğini gördüm; onun maksadı da benimki ile aynı imiş. Rasûlullah'ın (s.a.v.) heybetinden içeriye girmeye çekiniyorduk. İçeriden Bilal çıkınca ona: "Hz. Peygamber'e (s.a.v.) git de ona iki kadın kapıda duruyor, sizden kendi kocalarına ve elleri altındaki yetimlere sarfettikleri mal, sadaka yerine geçer mi diye soruyorlar de, fakat bizim kim olduğumuzu da söyleme", dedik. Bilal Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına girdi ve meseleyi sordu. Rasûlullah (s.a.v.): "Onlar kimlerdir?" buyurdu. Bilal da: "Ensardan bir kadın ile Zeyneb" dedi. Rasûlullah (s.a.v.): "Zeyneblerin hangisi", diye sorunca, "Abdullah İbn Mes'ud'un karısı" cevabını verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Onlar böyle yapmakla iki sevap birden kazanmış olurlar. Birisi akrabalarını himaye etme sevabı diğeri de sadaka sevabı."⁶¹² Bütün İslâm âlimleri bu hadis doğrultusunda amel edilmesi noktasında görüş bildirmiş ve karının, kendi kocasına zekâtını verebileceğini söylemişlerdir.

e) Mal sahibinin zekâtını, nafakasını karşılamakla yükümlü olduğu yakınlarına vermesi caiz değildir. Kız veya erkek kardeşle, amca, hala, dayı, teyze gibi usûl, furu' ve eş dışındaki

⁶¹² Buhârî, "Zekât", 48; Müslim, "Zekât", 45.

yakınlara zekâtın verilip verilemeyeceği konusunda İslâm âlimlerince değişik görüşler ileri sürülmüştür. Tercih edilen görüş şudur: Mirasçı durumdaki kan hısımını nafaka ile yükümlüdür. Bu mirasçılık ister farz hisse, ister asabe isterse kan akrabalığı yoluyla olsun hüküm değişmez. Dolayısıyla kişinin nafakasını karşılamakla yükümlü olduğu birine zekâtını vermesi caiz değildir. Örneğin kişinin, kendisinden başka nafakasını karşılayacak kimsesi bulunmayan halasına zekâtını vermesi caiz değildir. Dolayısıyla zekâtın yakın akrabaya verilemeyeceği hükmü, o yakının nafakasının zekât verecek olan kişinin yükümlülüğünde olması durumunda söz konusudur. Geçmiş ve günümüz âlimlerinden bir grup da bu görüşü benimsemiştir. İbn Ebî Şeybe'nin, Ebû Hafsa kanalıyla yaptığı rivayet şöyledir: "Sâid b. Cübeyr'e (r.a.) teyzeye zekâtın verilip verilemeyeceğini sordum. O da, "Bu kapı size kapalı değildir" buyurdu."⁶¹³

f) Nafakasıyla yükümlü olunmayan yakına zekât verilebilir. Dolayısıyla, amca, dayı, hala, teyze, evli kız kardeş, kız veya erkek kardeşin oğlu ile kız kardeşin kocasına bunlar fakir ve nafakaları ile yükümlü olunmadığı sürece zekât verilebilir. Hatta bu tür yakınlar zekâtı almaya yabancılardan daha layıktır. Zekâtını yakınına veren kişi, biri zekâtının biri de yakın akrabayı gözetmesinin karşılığı olarak iki sevap alır. Süleyman b. Âmir'in naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

613 İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsar* (nşr. Kemal Yusuf Hut), Beyrut 1989, III, 192.

"Miskine verilen sadaka karşılığında bir sadaka sevabı, yakın akrabaya verilen sadaka karşılığında ise biri sadaka diğeri akrabayı gözetmenin karşılığı olarak iki sadaka sevabı alınır."⁶¹⁴

g) Kişi fakir biriyle evli olan kızına zekâtını verebilir. Çünkü evlendikten sonra kızın nafakası kocasına aittir, babasına değil.

h) Nafakasını karşılamakla yükümlü olursa dahi, yakınların borçları zekât malından ödenebilir. Dolayısıyla baba, anne, oğul, kız ve benzeri yakınların borçları zekâttan karşılanabilir. Ancak bu borcun kaynağı zekât sahibinin yükümlülüğündeki nafaka olmamalıdır. Çünkü anne, baba ve evlat dahi olsa, kişiye yakınlarının borçlarını ödeme sorumluluğu yoktur. Dolayısıyla bunların borçlarının zekâttan ödenmesi caizdir; bunlar zekât ayetinde sözü edilen "borçlular" sınıfına girdiklerinden yakınlığın olumsuz bir etkisi olmaz.

4. Zekâtın Hak Etmeyene Verilmesi

Yüce Allah şöyle buyurur: "Sadakalar (zekât gelirleri) sadece yoksullara, düşkünlere, zekât toplamakla görevli memurlara, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlere, sözleşmeli kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışanlara ve yarı yolda kalanlara verilir. Bu paylaşırma sırası Allah tarafından belirlenmiştir. Allah

614 Tirmizî, "Zekât", 26.

her şeyi bilir ve her yaptığı yerindedir."⁶¹⁵ İslâm âlimleri zekâtın ancak bu ayette zikredilen sekiz sınıfa verileceği, bunların dışındakı kalanların zekâttan alma haklarının olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Nitekim Hz. Ömer de bu ayeti okuduktan sonra "zekât malları ancak bu sayılan kişilere verilebilir"⁶¹⁶ demiştir.

Ziyad b. Hâris'den (r.a.) nakledilen bir hadiste o şöyle der: "Ona biat etmek üzere bir gün Allah'ın elçisine (s.a.v.) gittim. (Olayı uzun uzun anlattı). Bir adam geldi ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.), "Bana zekâttan biraz verebilir misiniz?"dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: "Yüce Allah, hükmünü verip harcama yerlerini sekiz sınıfa ayırdığı zekât konusunda ne bir peygamber ne de bir başkasının yeni bir hüküm vermesinden razı olmaz. Sen de bu sekiz sınıfa giriyorsan hakkını veriyim."⁶¹⁷

Bazıları Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı taksimi beğenmemiş, hak etmedikleri halde zekâttan faydalanma çabası içerisinde olmuşlardı. Yüce Allah onların bu art niyetlerini şu şekilde ifşâ etmiştir: "Onların bazıları sadakaların (zekât gelirlerinin) bölüştürülmesi konusunda sana dil uzatırlar. Eğer zekât gelirlerinden kendilerine bir pay verilirse memnun olurlar, eğer bu gelirlerden kendilerine bir pay verilmez ise hemen öfkelenirler. Oysa eğer onlar, Allah'ın ve Peygamber'in kendilerine

⁶¹⁵ et-Tevbe, 9/ 60.

⁶¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, IV, 306.

⁶¹⁷ Ebû Davûd, "Zekât", 23.

ayırdığı payı sevinçle karşılayarak, "Allah bize yeter, yakında Allah da bize lütfünden verecek, Peygamber de. Biz umudumuzu yalnız Allah'a bağlamışız" deselerdi, kendileri hakkında daha iyi olurdu. "Sadakalar (zekât gelirleri) sadece yoksullara, düşkünlere, zekât toplamakla görevli memurlara, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlere, sözleşmeli kölelere (esirler), borçlulara, Allah yolunda çalışanlara ve yarı yolda kalanlara verilir. Bu paylaşırma sırası Allah tarafından belirlenmiştir. Allah her şeyi bilir ve her yaptığı yerindedir."⁶¹⁸

İşte bu delillere dayanarak İslâm âlimleri zekâtı alma hakkı olmayan, dolayısıyla kendilerine zekât verilmesi caiz olmayanları belirlemişlerdir. Bunları genel itibariyle zenginler, hayatını kazanabilenler, kulluk bilinci içerisinde olmayanlar ve zekât verecek kişinin usûl, furu' ve eşinden oluşan yakınları, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ev halkı, kafirler, ateistler şeklinde sıralayabiliriz. Kendilerine zekât verilip verilemeyeceği konusunda İslâm âlimlerinin farklı görüşler ileri sürdüğü daha başka sınıflar da vardır. Biz burada bunlardan ilk ikisini sunacağız.

Bunlardan birincisi zenginler olup onların zekât alması helal değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), Muaz b. Cebel'e (r.a.) "Zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılmak üzere Allah'ın onlar üzerine zekâtı farz kıldığını bildir" buyurmuştur.⁶¹⁹ Ebu Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.v.),

618 et-Tevbe, 9/ 58-60.

619 Buhârî, "Zekât", 63.

"Zengine ve çalışıp kazanmaya imkânı olana zekât almak helal olmaz" buyurmuştur.⁶²⁰

Ubeydullah b. el-Hiyâr kendisine iki kişinin şunu haber verdiklerini nakleder: "İki kişi Hz. Peygamber'e gelerek zekât malından istediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) onları şöyle baştan ayağa süzüp güçlü kuvvetli olduklarını görünce onlara şöyle dedi: "Eğer istiyorsanız vereyim. Fakat zengin ve çalışıp kazanabilecek güç ve kuvvete sahip olanın zekâtı hakkı yoktur".⁶²¹

Kendisine zekât helal olmayan zenginden maksat, temel ihtiyaçları dışında nisap miktarı mala sahip ve dolayısıyla üzerine zekâtın vacip olması için gerekli şartları taşıyan kişidir. Zekâta engel olma sınırı bakımından İslâm âlimlerinin tercih ettiği görüş budur. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) zekâtın zenginlerden alınıp fakirlere dağıtılacağını açıklamıştır. Her kim ki nisap miktarı malı olur, zekâtın farz olması için gerekli şartlar da olursa o kişinin zekâtını eda etmesi gerekir; çünkü artık o fakir değil, zengindir. Kurtubî İslâm âlimlerinin fakirliğin tanımı konusundaki değişik görüşlerinden söz ederken Ebû Hanife'den şunu nakleder: "Her kim ki yirmi dînar yahut iki yüz dirhemlik servete sahiptir o zekât alamaz. Ebû Hanife nisabı dikkate alırken Hz. Peygamber'in (s.a.v.), "Ben, zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize dağıtmak üzere emrolundum"⁶²² hadisini esas al-

620 Ebû Dâvud, "Zekât", 23.

621 Ebû Dâvud, "Zekât", 23.

622 Buhârî, "Zekât", 63.

dı. Bu çok açık bir durumdur; Muğire de Mâlik'ten aynı görüşü nakletmiştir."⁶²³

Kendisine zekâtın helal olmadığı ve hayatını kazanabilecek güç ve kuvvete sahip olandan maksat; sağlıklı olup ihtiyacını karşılayacak iş imkânı bulabilen kişidir. Böyle birine zekâttan verilmez, çünkü o çalışıp hem kendisi hem de ailesinin geçimini kazandırmakla yükümlüdür. Kendi isteği ile çalışmayıp âtıl halde durmak ve bunun sonucunda da zekât alabilmek için el açıp yalvarmak bir insana yaraşmaz. İslâm âlimlerinin çoğunluğunun görüşü bu doğrultudadır.⁶²⁴

"Zengine ve sağlıklı kişiye zekât helal değildir"⁶²⁵ hadisi de yukarıdaki görüşü destekler. Her ne kadar bu hadiste "sağlıklı kişi" mutlak şekilde zikredilmişse de "zengin ve çalışıp kazanma güç ve imkânı olanın zekâttan payı yoktur"⁶²⁶ mealindeki hadis ile o mutlaklık giderilmiştir. Nitekim Nevevî, "Günlük ihtiyaçlarını karşılayacak kadar para kazanan kişiye zekât verilmesi caiz değildir" demiştir.⁶²⁷

İmam Beğavî yukarıdaki hadisi zikrettikten sonra şöyle der: "Bu hadis, kazancı kendisine yeten güçlü kuvvetli kişiye zekâtın verilmesinin caiz olmadığını delilidir. Fakat Hz. Pey-

623 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VIII, 109.

624 Nevevî *el-Mecmu'*, VI, 228.

625 Ebû Davûd, "Zekât", 23.

626 Ebû Davûd, "Zekât", 23.

627 Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, II, 310.

gamber (s.a.v.) para kazanma imkânından yoksun olan "güç ve kuvveti" dikkate almamıştır. Çünkü insan çok kuvvetli gözük-
tüğü halde gerçekte geçimini temin edecek güç ve kabiliyetten
yoksun olabilir. Bu durumdaki bir kişiye zekât helaldır. Yönetici,
zekâttan pay isteyen kişinin güç ve kuvvetinin yerinde olduğunu
görür de durumundan şüphelenirse, Hz. Peygamber'in (s.a.v.)
yaptığı gibi onu uyarır ve zekâttan pay almaması gerektiğini
söyler. Fakat onun para kazanamadığını yahut kazandığının aile
bireylerinin ihtiyacını karşılamadığını düşünürse bu durumda
ona zekâttan pay verebilir.⁶²⁸ Çalışmak istemesine rağmen insan
iş bulamıyorsa ona da zekât helaldır. Nevevî, "Müctehidlerimiz
isteyip de çalışacak iş bulamayan kişiye zekâtın verilebileceğini
şöylemişlerdir" der.⁶²⁹

Kardâvî şöyle der: "Sonuç olarak çalışıp kazanmaya gücü
yetene zekâttan verilmemesi için aşağıdaki şartların mevcut ol-
ması gerekir:

- a) Haytını kazanabileceği işinin olması.
- b) Bu işin dinen helal olması. Yoksa haram iş dinen yok hük-
mündedir.
- c) İş normalde katlanılabilen, tahammül sınırları içerisinde
olmalı.

628 Begavi, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud, *Şerhü's-sünne* (nşr.
Şuayb Arnaut, Muhammed Züheyr Şaviş), Beyrut 1983/1403, VI, 81-82.

629 Nevevî, *el-Mecmu'*, VI, 191.

d) Bu iş o kişinin kabiliyetine, onuruna ve toplumsal itibarına uygun olmalı.

e) Bu işten kendisi ve aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek miktarda para kazanabilmeli.

Bütün bunlardan çıkan sonuç şudur: İslâm güç ve kudreti yerinde olup da iş imkânı bulan herkesin kendi kendisini geçindirmesi ve idarecilerin de bu konuda halka yardımcı olmasını ister. Çeşitli hastalıklar sebebiyle çalışmaktan aciz yahut sağlıklı olmasına rağmen kendisine layık helal bir iş bulamayan veya bulup da geliri kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarının tümü veya bir kısmını karşılamayan kişinin zekât alması helaldır, dinen bunda hiçbir sakınca yoktur."⁶³⁰

630 Kardâvî, *Fıkhu'z-zekât*, II, 559-560.

VII. İSLÂM TİCARET AHLÂKI

A. Giriş

İslâm, işadammının bir takım ilke ve ahlâkî değerlere bağılı olmasını ister. Bu ilke ve değerler Kitap ve Sünnet ile sahabe ve selef-i sâlihîn'in ticarî uygulamalarından çıkarılmıştır.

Gazzali işadamında bulunması gereken ahlâkî niteliklerle ilgili olarak şunları söyler: "Yüce Allah âdâleti ve cömertliği emretmiştir. Zîra adâlet, işadamının sermayesi cömertlik ise onu başarı ve mutluluğa ulaştıran şeydir. Akıllı bir kişiye dünya mutluluğu için yalnızca sermaye yeterli olmadığı gibi âhiret saadeti için de yalnızca adâlet ve haksızlıktan kaçınmak yeterli değildir. Aksine cömertlik de önemlidir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara ihsanda bulun."⁶³¹ "Muhakkak ki Allah, adâleti, iyiliği (ihsan'ı) ve akrabaya yardım etmeyi emreder."⁶³² "...Muhakkak ki iyilik eden (muhsin)lere Al-

631 el-Kasas, 28/ 77.

632 en-Nahl, 16/ 90.

lah'ın rahmeti çok yakındır."⁶³³ *İhsan* kavramı ile üzerine vazife olmamasına rağmen kişinin gönlünden gelerek yaptığı ve faydası kendisine yönelen davranışlar kastedilir. *Vacip* kavramı ile ise, kişinin yerine getirmekle yükümlü olduğu davranışlar kastedilir; zulümden kaçınıp adâletli davranmak gibi.⁶³⁴

Doğruluk, güvenilirlik ve dürüstlük bir tüccarın sahip olması gereken en önemli özelliklerdendir. Hz. Peygamber'-den (s.a.v.) nakledilen bir hadiste şöyle buyrulur: "Doğru ve güvenilir tüccar, âhirette nebîler, siddîkler ve şehitlerle birlikte olacaktır."⁶³⁵ Başka bir hadiste de şöyle denir: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün namaz kılmak üzere musallaya çıktı. İnsanların alış veriş yaptıklarını görünce "Ey tüccarlar topluluğu!" diye seslendi. Bunun üzerine herkes başını kaldırıp ona bakmaya başladılar. Rasûlullah: "Tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltilecekler, Allah'ın yasaklarından kaçınan, iyi davranan ve sadaka verenler hariç" buyurdu⁶³⁶. Konu hakkında daha başka rivayetler de vardır.

İşadamı ticarî işlemlerinde yanıltıcı davranışlardan (ğabn) kaçınmalıdır. Zira bu tür davranışlar alış verişte taraflardan birinin zararı ile sonuçlanır. Bu nedenle ğabn bir anlamda hilekârlık olarak nitelendirilir. Gazzali bu konuda şöyle der: "Tâcir

633 el-A'raf, 7/ 56.

634 Gazzali, *İhyâ*, II, 80-81.

635 Tirmizî, "Büyû", 4.

636 Tirmizî, "Büyû", 4.

müşterisini normal şartlarda hiç yanıltmamalıdır, malın fiyatı ne ise onu talep etmelidir. Fakat ticarete fiyat farkı yani kâr normal bir şeydir. Zîra alış veriş kâr elde etmek için yapılır. Kâr da ancak farklı fiyat uygulaması ile gerçekleşir. Ancak satıcı bu fiyat farkında aşırılığa kaçmamalı, piyasa şartlarına yakın bir fiyat uygulamalıdır. Müşteri mala olan aşırı talebi yahut ihtiyacı sebebiyle fazla fiyat verse dahi, muhsin sıfatına nail olmak isteyen tüccar bunu kabul etmeyip makul olan bedeli talep etmelidir. Aslında hîle ve aldatma sözkonusu olmadıkça fazla kâr almak haksızlık sayılmaz. Bazı âlimler kârın, maliyetin üçte birini aşması durumunda aldatmanın (gabn) sözkonusu olacağını ve dolayısıyla mağdurun muhayyerlik hakkının bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak bizce bu görüş isabetli değildir. Zira muhsin sıfatını taşıyan tacir gabndan uzak durmalıdır.

Rivayet olunur ki, Yûnus b. Ubeyd'in elinde kaliteleri birbirinden farklı kumaşlar vardı. Bir kısmının fiyatını 200 Lira bir kısmınıninkini ise 400 Lira olarak belirlemişti. Bir gün dükkânda yerine yeğenini bırakıp namaza gittiğinde bir göçebe Arap gelir ve 400 Liralık kumaştan ister. Yeğeni de 200 Liralığı gösterir, bu göçebenin hoşuna gider ve 400 Lira vererek alır çıkar. Yolda Yûnus b. Ubeyd'le karşılaşırlar. Yunus onun elindeki kumaşı tanır ve kaçta aldığını sorar. Göçebe 400 Liraya aldığını söyleyince, "200 Liradan fazla etmez, dön gidip onu geri verelim" der. Göçebe "bizim orada bu 500 Lira eder ben bu fiyata razıyım" derse de Yunus ısrar eder ve "dindeki ihlâs ve samimiyet dünya ve onda

bulunan her şeyden daha hayırlıdır" der. Dükkâna vardıklarında adamın 200 Lirasını iade eder ve yeğenine "sen hiç Allah'tan korkmaz, kuldan utanmaz mısın? Niçin normal fiyatına verip de Müslümana karşı dürüst davranmıyorsun?" diyerek çıkışır. Yeğeni, "Vallahî! Ben onu zorlamadım, o kendi rızasıyla aldı" deyince Yunus, "O'nun razı olduğu şey senin başına gelseydi sen razı olur muydun?" der. Dolayısıyla bu kıssalardan ticarete fiyatı gizleyerek yahut hilekârlık yaparak aşırı fiyat uygulamanın zulüm ve haksızlık olduğu anlaşılmaktadır.

Zübeyr b. Adiy şöyle derdi: Sahabeden 18 kişi gördüm ki, onların hiçbirisi bir dirhemlik eti dahi satın almayı beceremezlerdi. Dolayısıyla satıcıya güvenerek fazla pazarlık yapmayan bu gibi kişilerden aşırı fiyat talep etmek (gabn) zulümdür. Maksatlı olmasa dahi ihsandan uzaklaşma durumu sözkonusudur. Zîra bu tür aşırı fiyat talebinde bulunma hîle ve gerçek fiyatı gizlemekle olur.

Rivayet edilir ki, Sırrî es-Sekatî satmak üzere (60 kilo ağırlığında gelen) bir ölçeklik bademi 60 Dinardan alır ve üç Dinar kâr koyarak, etiketin üzerine 63 Dinar yazar. Her on kilodan yarım Dinar kâr etmeyi hesaplar. Daha sonra pazarda bu miktardaki bademin fiyatı 90 Dinara çıktığı duyulur. Badem satın almak isteyen bir pazarcı gelip bademin kaç para olduğunu sorar. es-Sakatî, "63 Dinar" der. Salih bir kişliğe sahip olan pazarcı, bu miktardaki bademin fiyatının pazarda 90 Dinara yükseldiğini söyler. Sırrî es-Sekatî şöyle der: Ben bir sözleşme yaptım. O söz-

leşmemi bozmam. Bademi de ancak 63 Dinara satarım." Pazarıcı da, "Ben de hiçbir müslümanı kandırmayacağıma ilişkin Allah'a söz verdim, eğer alırsam 90 Dinara alırım, yoksa almam" der. Böylece ne pazarıcı prensiplerinden taviz verip o bademi alır, ne de Sırrî es-Sekatî kendi ilkelerinden taviz verip onu daha yüksek bir bedelle satar." İşte gerçek fedakârlık, gerçek ihsan bu şekilde olur.

Rivayet olunur ki, Muhammed b. el-Munkedir kumaş ticareti ile meşgul olurdu. Kumaşlardan bir kısmının fiyatı beş, diğerininki on Dinardı. Bir ara o yokken, çırağı fiyatı beş Dinar olan kumaşı on dinara satar. Durumdan haberdar olan Muhammed b. el-Munkedir gün boyu o kumaşı satın alan kişiyi arar ve bulunca şöyle der: Benim çırağım beş Dinarlık kumaşı sana on Dinara satmış. Gel şu meseleyi halledelim." Müşteri, " Ben o kumaşı kendi rızamla aldım" der. Muhammed, "Sen rızanla almış olabilirsiniz ama biz kendimiz için istemediğimiz şeyi sizin için de istemeyiz. Gel şu üç seçenekten birini kabul et: 1) Parana karşılık on Dinarlık kumaş vereyim. 2) Üste beş Dinar daha vereyim. 3) Kumaşı geri ver paranı al" der. Bu ısrar karşısında müşteri, "O halde beş Dinarımı ver ödeşelim" der. Muhammed beş Dinarı verir helalleşir ayrılırlar. Müşteri oradan uzaklaşırken "Allah Allah! Kim bu ihtiyar?" diye söylenirken ona şöyle denir: O Muhammed el-Münkedir'dir. Bunun üzerine müşteri, Ya öyle mi? Demek ki o, Allah'ın hürmetine bize su verdiği kişi imiş! İşte bu davranışa ihsan denilir. 10 Dinar kâr etme fırsatı

doğmuşken onu terk edip piyasa şartlarını dikkate alarak bir ve yarım Dinarlık kâra razı olmaktır. Zira her kim ki, az kârla yetinir o sürümden kazanır.⁶³⁷

Burada kısa bir şekilde de olsa Müslüman tüccarların İslâm'ın yeryüzüne yayılmasındaki katkılarına temas etmek istiyorum: Müslüman tüccarlar hikmetli sözleri ve güzel öğütleri, ticaret ve diğer davranışlarındaki samimiyet, dürüstlük ve güzel ahlâkları ile gittikleri her yerde İslâm'ı yayma gayreti içerisinde oldular. Bu sayede birçok ülke halkı İslâm'ı kabul edip Müslüman oldu. Günümüzde Çin sınırları içinde kalan Doğu Türkistan halkı Müslüman tüccarlar sayesinde İslâm'la tanışmış ve İslâm buradan, Çin'in diğer bölgelerine yayılmıştır. Endonezya, Malezya, Filipinler gibi Güneydoğu Asya ülkelerine İslâm, Müslüman tüccarlar aracılığıyla ulaşmıştır. Srilanka'nın güney batısındaki Maldiv adaları'na İslâm'ın ulaşmasında Müslüman tüccarların emeği çok büyüktür. İslâm, Vietnam'a da tüccarlar aracılığıyla girmiştir. İslâm dininin Kuzey Afrika'dan Orta Afrika'ya hatta Afrikanın güney uçlarına kadar ulaşmasında Müslüman tüccarların büyük katkısı vardır. Arnavutluk ve diğer bir kısım Balkan ülkesi, Osmanlı fetihlerinden önce Müslüman tüccarlar aracılığıyla İslâm'la tanışmış ve bu bölge halklarından birçok kişi bu sayede Müslüman olmuştu. Bu kısa sunumun da gösterdiği gibi, Müslüman tüccarların insanlarla olan ilişkile-

637 Gazzali, *İhyâ*, II, 81-82.

rindeki ahlâk ve dürüstlük İslâm'ın yeryüzünde yayılmasının en önemli etkenlerindendir.

B. Müslüman İşadammının Ahlâkî Vasıflarından Bir Demet

1. Müslüman İyi Niyetlidir

Değerli işadami kardeşim! İş hayatının her aşamasında öncelikli hedefin rızkını helâl yoldan kazanmak, kendin ve aileni haramdan korumak ve Allah'ın rızasını elde etmek olsun. Zira iyi niyet normal işleri, kişiyi Allah'a yaklaştıran ibadete çevirir. Hz. Peygamber (s.av) şöyle buyurmuştur: "Ameller niyetlere göredir. Herkes niyetinin karşılığını alır. Dolayısıyla kimin hicreti Allah'a ve Rasûlüne ise, onun hicreti Allah ve Rasûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalık yahut evlenmek istediği bir kadın için ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir."⁶³⁸

Gazzali Müslüman tüccarın sahip olması gereken iyi niyetle ilgili şunları söyler: "Ticarete atılırken iyi niyetli ve sağlam inançlı olmak gerekir. İnsan yapacağı ticaretle, dilenmekten kurtulmak, helâlle yetinip insanların elindekine göz dikmemek, kazanacaklarıyla hem dinine hem de ailesine sahip çıkmayı amaç edinmeli. Şayet o böyle yaparsa Allah yolunda cihad edenlerden olur. Ayrıca Müslümanlara samimi olmak ve kendisi için iste-

638 Buhârî, "Bed'u'l-vahy", 1; "Eymân", 23; Ebû Dâvud, "Talak", 11.

diğini diğer insanlara da istemesi, muamelede ihsan ve adaleti kendine ilke edinmesi, pazarda gördüğü şeyler karşısında hedefi, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak olmalıdır. Bu niyet ve inançla iş yapan tüccar âhireti yolunda çalışıyor demektir. Eğer ticaretinin ona bir yararı olursa bu onun için bir artıdır. Dünyada kaybetse de ahrette kazançlı çıkar."⁶³⁹

2. Müslüman İşine Erken Koyulur

Rızık uğrunda erken davranmak gerekir. Tirmizî, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işe erken koyulmakla ilgili olarak şöyle bir hadis nakleder: "Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Gündüzün ilk vakitlerini ümmetim için bereketli kıl." Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bir yere bir seriyye veya bir ordu göndereceği zaman, onu günün erken vaktinde yola çıkarırdı. Sahr adlı bir tüccarın işine erkenden başladığı ve bu sayede zengin olduğu rivayet edilir."⁶⁴⁰ Bu zenginliğin sebebi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duasının kabulü şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁴¹

3. Müslüman Pazara Girdiğinde Allah'ı Anar

Hz. Ömer'den nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim ki pazara girerken 'Allah'tan başka tanrı yoktur, onun ortağı yoktur, mülk ona aittir, hamd

639 Gazzali, *Ihyâ*, II, 84.

640 Ebû Dâvud, "Cihad", 85; Tirmizî, "Büyû", 6.

641 Mubârekfurî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, IV, 338.

sadece onadır. O dirilten ve öldürenidir. Ancak O diridir, ölme-yecektir. Tüm hayırlar onun elindedir. O her şeye gücü yetendir" derse, Allah ona binlerce iyilik yazar, binlerce kötülüğünü siler, onun derecesini kat kat yükseltir."⁶⁴² Müslüman tâcir bunlarla yetinmemeli, zihni daima Allah'ı zikirle meşgul olmalıdır. Zira pazarlarda dünyalık peşinde koşanlar arasında olup da Allah'ı zikretmek büyük bir fazîlettir. Hz. Ömer'in oğlu ve torunu Sâlim, Muhammed b. Vâsi' ve başkalarının yukarıdaki duayı okuyarak pazarlarda dolaştıkları ve bu sayede Allah'ı zikretmenin sevabına nail olacaklarını umdukları rivayet edilir.

Hz. Ömer pazara girdiğinde şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Küfür, fık ve pazarda yaygın olan kötülüklerden sana sığınırım. Allah'ım! Günaha sokan yeminden ve zarar ettiren satıştan sana sığınırım." İşte helâl rızık peşinde koşup kanaatkâr davranan kişinin ticareti böyle olur. Onun davranışı helal-haram tanımadan dünyalık peşinde koşan kişininki ile bir olamaz. Âhiretini kazanmak için ticaret yapan kişi, ahrette elde edeceği kârı nasıl terekebilir ki? Bu tavır yalnızca pazarlarda değil camide de evde de geçerli olmalıdır; zira hepsinin hükmü aynıdır. Şurası kesin olarak bilinmeli ki kurtuluş takvadadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Her nerede olursan ol Allah'a karşı takvalı davran."⁶⁴³ Takvalı olma görevi dindar geçinerek yerine getirilmiş olunmaz. Aksine hayatın her aşaması dinin kurallarına uy-

642 Tirmizî, "Dea'vât", 35.

643 Tirmizî, "el-Birr ve's-Sıla", 55.

gun olmalıdır; yapılan ticaret de elde edilen kâr da buna dâhildir. Hâtta şöyle bir söz vardır: Âhiretini seven yaşar, dünyasını seven sapar. Ahmak kişi boş işler peşinde koşar. Akıllı kişi ise kendi ayıbına bakar.⁶⁴⁴

Değerli işadımı kardeşim! Şunu bil ki, Allah'tan rızık istemenin en önemli araç ve anahtarı günahlardan tevbe edip Allah'tan bağışlanmayı istemektir. Yüce Allah, Nuh'un (a.s) diliyle bizlere şöyle buyurur: "Dedim ki: Rabbinizden bağışlanma dileyin; doğrusu O, çok bağışlayandır. Size gökten bol bol yağınur indirsın. Sizi, mallar ve oğullarla desteklesin; sizin için bahçeler var etsin, ırmaklar akıtsın."⁶⁴⁵ Yüce Allah başka bir ayette de Hûd'un (a.s) kavmine yönelik şu sözlerini bizlere bildirmiştir: "Ey milletim! Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki size gökten bol bol yağmur göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın; suçlular olarak yüz çevirmeyin."⁶⁴⁶ Dolayısıyla değerli işadımı kardeşim! Allah'ı daima hatırdan tutmalı, O'na tevbe edip, O'ndan günahlarımızı bağışlamasını dilemeliyiz.

4. Müslüman Karşılaştığı İnsanlarla Selamlaşır

Karşılaştığı kişiye selam vermek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sürekli uyguladığı sünnetlerdendir. Abdullah b. Amr'dan (r.a.) nakledildiğine göre, "Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "Müslü-

644 Gazali, *Ihyâ*, II, 86-87.

645 en-Nûh, 71/ 10-12.

646 Hûd, 11/ 52.

man için en güzel davranış nedir?" diye sorar, Hz. Peygamber de (s.a.v.), "İnsanlara ikramda bulunup yedirmen, karşılaştığın kişilere-tanısan da tanımasan da- selam vermendir" diye cevap verir."⁶⁴⁷

Berâ' b. Âzib'den nakledildiğine Hz. Peygamber (s.a.v.) şu yedi şeyi emretmiştir: "Hastayı ziyaret etmek, cenazenin arkasından yürümek, hapşırana cevap vermek, zayıf durumdaki kişiye yardımcı olmak, haksızlığa uğrayanı desteklemek, selam vermek ve yemin edene yeminini yerine getirmesi için yardımcı olmaktır."⁶⁴⁸

Ebû Hreyre'nin (r.a.) naklettiği bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Gerçek mü'min olmadıkça cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de gerçek mü'min olamazsınız. Size yerine getirdiğiniz taktirde gerçek mü'min olacağınız şeyi söyleyeyim mi? Aranızda selamı yaygınlaştırın."⁶⁴⁹

Şurası iyi bilinmeli ki; mü'minlerin birbirleriyle karşılaştıklarında selamlaşmak için kullanacakları sözcük "Selâmun aleyküm"dür. Yoksa "hayırlı sabahlar" veya "hayırlı akşamlar" gibi ifadeler değildir. Selamlaşırken, ister Arapça ister başka dillerde olsun "Selâmun aleyküm"den başka sözcük kullanılmamalı. Fakat günümüzde bazı kişiler buna uymamaktadır.

647 Buhârî, "İmân", 6.

648 Buhârî, "İsti'zân", 8.

649 Müslim, "İmân", 22.

"Selam" yalnızca dünya ehlinin değil aynı zamanda cennet ehlinin de selamlaşmak için kullandığı bir sözcüktür. Yüce Allah şöyle buyurur: "(O mü'minler), Adn cennetlerine girecekler, atalarından, eşlerinden ve zürriyetlerinden salih olanlarla birlikte olacaklar. Melekler de her kapıdan yanlarına girip şöyle diyecekler: Sabrettiğiniz için size selam olsun. Ahiret yurdu ne güzeldir!"⁶⁵⁰ "Ey mü'minler kendi evlerinizin dışındaki evlere izin alıp halkına selam vermeden girmeyiniz. Böyle davranmak sizin için daha hayırlıdır. Ola ki düşünür de sebebini anlarsınız."⁶⁵¹ "İbrahim'in şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi? Onlar, İbrahim'in yanına girip "Selam sana" demişlerdi, İbrahim de: "Selam size" demişti. İçinden de, onların "tanınmamış bir topluluk" olduklarını geçirmişti."⁶⁵²

Peygamberler, melekler ve Müslümanların selamlaşırken kullandıkları sözcük "es-Selam"dır. Ebû Hurey'den (r.a.) nakleildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ Adem'i (a.s) kendi sûretinde (Ademin kendi sûretinde) yarattı. Yaratma işlemi tamamlandıktan sonra Adem'e, "Onlara git şu oturan melekler topluluğuna selam ver. Onların sana verecekleri selamı da dinle. Çünkü o selam, senin ve senin evlatlarının selamı olacaktır" buyurdu. Bunun üzerine Âdem (a.s)

650 er-R'ad, 13/ 23-24.

651 en-Nûr, 24/ 27.

652 ez-Zâriyât, 51/ 24-25.

gitti ve "es-Selâmu aleykûm" dedi. Onlar da, "ve rahmetullah" ilavesiyle "es-Selâmu aleyke ve rahmetullah" dediler.⁶⁵³

"es-Selamu aleykum" biz Müslümanların selamıdır. Dolayısıyla selamlaşmalarımızda bu ifadeyi kullanmaya özen göstermeliyiz. Zira bu ifade çok büyük anlamlar içermektedir. O, din ve canlarımızın her türü belâ ve musîbetten korunmasını içeren dua anlamına gelir. Müslümanlar bu ifade ile birbirlerine selam verdiklerinde can, mal ve namuslarına dokunmayacaklarına dair garanti vermiş olurlar.⁶⁵⁴

Müslümanlar bu yüce selamlaşma şeklini, her biri yabancı kökenli olan "Good moorning", "Bonjur", "Hayırlı akşamlar", "Hayırlı sabahlar" gibi sözcüklerle değiştirmemelidirler. Yüce Allah şöyle buyurur: "Hayırlıyı daha değersizle mi değiştirmek istiyorsunuz?"⁶⁵⁵

İslâm âlimleri selamlaşırken "Selam" dan başka sözcüğün kullanılmasını mekruh görmüşlerdir. Bir âlimin bu konudaki görüşü şöyledir: "Hayırlı sabahlar" diye selamlaşmak mekruhtur. Ancak "Allah seni hayırla sabahlatsın" demek mekruh olmaz.⁶⁵⁶

653 Müslim, "el-Cennetü ve sıfatü ne'î miha ve ehlihâ", 11.

654 Hey'et, *el-Mevsûâtü'l-fıkıyye*, XXV, 156.

655 el-Bakara, 2/ 61.

656 İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed, *el-Fetâvâ'l-hadisîyye*, Kahire 1989, s.133.

Bir İslâm düşünürü şöyle diyor: "Birçok kişi selam verirken, "hayırlı sabahlar", "hayırlı akşamlar" der; selamı alırken de "sabahın aydınlık olsun" veya "akşamın aydınlık olsun" der. Bu selamlaşma mecusilere ait bir tarzdır. Nitekim mecusiler "iyilik" ve "kötülük" tanrısı olmak üzere iki kudrete inanırlar. O iki gücü "ışık" ve "karanlık" temsil eder. Mecusilerin iyilik yahut ışık tanrısı, kötülük ya da karanlık tanrısı diye iki tanrısı vardır. Bu iki tanrı kâinata egemen olmak için sürekli kavga eder, tartışırlar. Bu nedenle mecusilerin kendi aralarında selamlaşırken; "hayırlı sabahlar" veya "nurlu sabahlar" demeleri normaldir. Oysa İslâm bizlere selamlaşmak için "es-Selâmu aleyküm" sözcüğünü kullanmamızı, diğer selamlaşma yöntemlerini ise terketmemizi ister. Fakat üzülererek belirtelimki günümüzde -Araplar dahil- birçok Müslüman birbiriyle selamlaşırken "es-Selâmu aleyküm" yerine "hayırlı sabahlar" veya "hayırlı akşamlar" demeyi tercih ediyorlar.⁶⁵⁷

Selamlaşmada aslolan sözle yapılmasıdır; ağızdan her hangi bir söz çıkmaksızın el yahut baş hareketiyle selam verilmez. Bu tür baş veya el hareketleriyle yapılan selamlaşma yöntemi ilim ehlince mekruh görülmüştür. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bizden başkasına benzemeye çalışan bizden değildir. Yahudi ve Hiristiyanlara benzemeyin. Yahudiler parmak

657 Ebû Zeyd, Bekir b. Abdullah, *Mu'cemu'l-menâhi'l-lafziyye*, y. ve t. y., s. 334-335.

işareti, Hristiyanlar ise avuç içi ile selamlaşırlar."⁶⁵⁸ Nesâî'nin rivayet ettiği şu hadis de yukarıdaki bilgiyi destekler niteliktedir. Câbir b. Abdullah'dan (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yahudiler gibi selamlaşmayın. Onlar başlarıyla, avuçlarıyla ve işaretle selamlaşırlar."⁶⁵⁹ Selef-i sâlihîn'in işaretle selamlaşmayı mekruh görmeleri de yukarıdaki görüşü destekler. Buhârî'nin "Edebü'l-müfred" adlı eserinde naklettiği üzere Atâ b. Ebî Rabâh şöyle demiştir: Seleflerimiz el işaretiyle selamlaşmayı mekruh görürlerdi."⁶⁶⁰

Selam verilen kişi, onu duyup anlayamayacak kadar uzakta olursa sözle birlikte el işareti de kullanılabilir. Bu konuda şöyle denmiştir: "İşaretle selamlaşmanın yasaklığı sözle selamlaşmaya gücü yetenler içindir. Ancak sözle selamlaşmayı engelleyecek bir durumda el işareti ile selamlaşmak caizdir. Örneğin: Namaz kılan, uzak bir mesafede olan yahut görme ve işitme engelli olan kişiler el işareti ile selamlaşabilirler."⁶⁶¹

İbn Hacer'e göre hadiste selamın yaygınlaştırılmasının emredilmiş olması, o işin sesli bir şekilde yapılması, yani en azından onu veren ve alanın duyacakları kadar bir seslilikte ol-

658 Tirmizî, "İsti'zân", 7. Not: Bu hadisin zayıf olduğu bildirilmiştir.

659 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XI, 14. Not: Müellif bu hadisin Nesâî'de geçtiğini bildirmesine rağmen biz bu hadisi sözkonusu eserde bulamadık. (Mütercim)

660 Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Edebü'l-müfred* (nşr. Kemal Yusuf Hut), Beyrut 1984, I, 385.

661 Fazlullah Cilani, *Fazlullahü's-samed fî tevzihi'l-edebi'l-müfred*, y.y.: Darü'l-İstikame, 1995/1416, II, 489.

masının gerekliliğine işaret vardır. Namazdaki kişinin durumu gibi, bazı zorunlu haller dışında, işaretle, elle vb. şekillerde selam vermek yeterli olmaz. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namaz esnasında işaretle selamı aldığı rivayet edilir. Selam verenin sesini duyamayacak kadar uzak mesâfede bulunanlar da, sözle birlikte işaretle selam verip selam alabilirler.⁶⁶²

5. Müslüman Ticaretinde Hoşgörülü Olur

Alış verişte karşı tarafa hoşgörülü davranıp kolaylık göstermek İslâm'ın istediği bir davranış şeklidir. Bu konuda çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

- "Allah Teâlâ alırken, satarken ve ödemede bulunurken kolaylıklık gösterene merhamet eder."⁶⁶³

- "Allah Teâlâ alırken, satarken ve ödemede bulunurken kolaylıklık gösterilmesini sever."⁶⁶⁴

- "Sizlerden önce yaşamış olan bir kişi, alırken, satarken ve tahsilât yaparken kolaylık gösterdiğinden dolayı Allah onu bağışladı."⁶⁶⁵

662 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XIII, 255.

663 Buhârî, "Büyû", 16.

664 Tirmizî, "Büyû", 75.

665 Tirmizî, "Büyû", 76.

- "Yüce Allah satarken, satın alırken, tahsilât yaparken ve borçlarını öderken kolaylık gösteren kişiyi cennete koyar."⁶⁶⁶

Değerli işadamaı kardeşim bir hak talebinde bulunurken oldukça nâzik ve kibar davran; tahsilatta hoşgörü bu şekilde olur.

Ödeme güçlüğü çeken borçlu konusunda ise Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Borçlu darlık içinde ise, rahata çıkıncaya kadar bekleyin. Bağışta bulunmanız sizin için daha hayırlıdır. Bunu bir bilseydiniz."⁶⁶⁷ Bu âyet hernekadar faiz borcuyla ilgili olarak nazil olmuş ise de diğer borçlar için de geçerlidir. Dolayısıyla borçu sıkıntıda ise ona süre tanımanın gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ünlü tefsir âlimi Taberî de ayeti bu şekilde yorumlamıştır.

Ödeme güçlüğü çekene yardımcı olma konusunda çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

- "Dünyada bir müminin sıkıntısını giderenin Allah da kıyamet günü sıkıntısını giderir. Darda kalmışa kolaylık sağlayana Allah da dünya ve âhirette kolaylık sağlar. Kim bir müslümanın hatasını örterse Allah da dünya ve âhirette onun hatasını örter. Kul, kardeşinin yardımcısı olduğu sürece Allah da onun yardımcısıdır."⁶⁶⁸

666 Nesâî, "Büyû", 104.

667 el-Bakara, 2/ 278-280.

668 Müslim, "Zikr ve Duâ", 11.

- "Yüce Allah ödem sıkıntısı çeken borçluya zaman tanıyan veya onun borcunu silen arşının gölgesinde misafir eder."⁶⁶⁹

- "Kıyamet gününün dehşetinden korunmak isteyen, zor-
da kalan borçluyu rahatlatsın veya o'nun borcunu silsin."⁶⁷⁰

- "Sizden önce yaşmaış olan bir kişi ölünce melekler karşı-
lamış ve ona şöyle demişlerdi: Hayatında hiç iyilik yaptın mı?
Adam "hayır" diye cevap verince melekler, "hatırlamaya çalış,
belki yapmışsındır" dediler. Bunun üzerine adam "İnsanlara
borç verir, işçilerime ödeme güçlüğü çeken borçlulara zaman ta-
nımalarını, zenginlere ise ikramda bulunmalarını emrederdim"
dedi. Bunun üzerine Yüce Allah meleklerle emretti: O kuluma
ikrâmda bulunun."⁶⁷¹

- "Kendisine bol bol dünyalık verilmiş olan bir kul öldük-
ten sonra âhirette Allah'ın huzuruna çıkarıldı. Yüce Allah -ken-
disinden hiçbir şey gizli kalmamasına rağmen- o kişiye şöyle
buyurdu: "Dünyada neler yaptın?" O kul, 'Rabbim bana malın-
dan bol bol verdin. Ben de alış veriş yaparken insanlara ikrâmda
bulunur, imkânı olanlara kolaylık sağlar, sıkıntıda olanlara ise
süre tanırdım" dedi. Bunun üzerine Yüce Allah, "Bu bana daha
çok yaraşır, o kuluma ikrâmda bulunun dedi."⁶⁷²

669 Müslim, "Zühd ve'r-Rakâik", 18.

670 Müslim, "Müsâkât", 6.

671 Müslim, "Müsâkât", 6.

672 Müslim, "Müsâkât", 6.

- "Allah Teâlâ, ödeme sıkıntısı çeken borçluya süre tanıyan veya o'nun borcunu silen, kendi gölgesinden başka gölgenin bulunmadığı o günde, arşının gölgesinde misafir eder."⁶⁷³

Dolayısıyla değerli işadımı kardeşim! Ödeme sıkıntısı çeken borçluya kolaylık tanı ki, Yüce Allah da kıyamet günü sana kolaylık tanısin.

6. Müslüman Dürüst ve Güvenilir Kişiliğe Sahiptir

Doğruluk ve dürüstlük müslümanın bütün davranışlarında bulunması gereken bir özelliktir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve doğrularla birlikte olun."⁶⁷⁴ "Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, boyun eğen erkekler ve boyun eğen kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, alçak gönüllü erkekler ve alçak gönüllü kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkekler ve namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve Allah'ı çok anan kadınlar; işte Allah bunlar için bağış ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."⁶⁷⁵

Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi doğru olmaya devam ettik-

673 Tirmizî, "Büyû", 67.

674 et-Tevbe, 9/ 119.

675 el-Ahzâb, 337 35.

çe Allah katında doğrulardan yazılır. Yalan günaha, günah da cehennem ateşine götürür. Kişi yalan söylemeye devam ettikçe Allah katında yalancılardan yazılır."⁶⁷⁶

Ticaretteki öneminden dolayı dürüstlük Müslüman işadamlarından özellikle talep edilir. Doğruluk konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen hadislerden bir kaç şöyledir:

- "Taraflar birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Doğru söyleyip her şeyi açık açık dile getirirlerse alış verişleri bereketli olur. Yok yalan söyler, kusurları gizlerlerse alış verişlerinin bereketi yok olur gider."⁶⁷⁷

- "Doğru ve güvenilir tüccar, âhirette nebîler, siddîkler ve şehitlerle birlikte olacaktır."⁶⁷⁸

Rıfâ'a (r.a.) dan nakledilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün namaz kılmak üzere musallaya çıktı. İnsanların alış veriş yaptıklarını görünce "Ey tüccarlar topluluğu!" diye seslendi. Bunun üzerine herkes başını kaldırıp ona bakmaya başladılar. Rasûlullah: "Tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltilecekler, Allah'ın yasaklarından kaçınan, iyi davranan ve sadaka verenler hariç" buyurdu⁶⁷⁹. Buradan anlıyoruz ki saygılı, dürüst ve müttaki davranmak işadamlarını kıyamet günü ateşten korur.

676 Buhârî, "Edeb", 69.

677 Buhârî, "Büyû", 19, 22; Müslim, "Büyû", 47.

678 Tirmizî, "Büyû", 4.

679 Tirmizî, "Büyû", 4.

- "Kazancın en temizini, yalan söylemeyen dürüst işadamlarının elde ettiği kazançtır. Onlar güvenilir kimselerdir; hıyanet etmez, sözlerinde durur, alış verişlerini mükemmel bir şekilde İslâm'ın belirlediği kurallara uygun şekilde yapar, borçlarını geciktirmez, alacakları konusunda ise zorluk çıkarmazlar."⁶⁸⁰

Müslümanlar, tarih boyunca dürüstlük ve güvenilirliğin en güzel örneklerini sergilemişlerdir. Rivayete göre, bir yerde ipeğin fiyatı yükselir. Bu durumun Basra'yı da etkiler ve orada da kumaş fiyatları yükselir. Kumaş ticareti yapan Yunus b. Ubeyd birinden 30 bin dinara mal alır. O kişiye sen filan yerde fiyatların yükseldiğinden haberin var mı? diye sorunca adam, "Eğer haberim olsaydı bu kumaşı sana o fiyatla satmazdım" der. Yunus bunun üzerine, "Malını al paramı ver" diyerek akdi bozar ve böylece fırsatçılıktan kaçınarak dürüstlükten ayrılmamış olur.

7. Müslüman Güzel Ahlâk Sahibidir

Güzel ahlâk, İslâm'ın getirdiği temel ilkelerdendir. Onun İslâm'da çok büyük yeri vardır. Yüce Allah, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) güzel ahlâklı olduğunu bildirerek onu şöyle övmüştür. "Ve şüphesiz sen, pek büyük bir ahlâk üzeresin."⁶⁸¹

Güzel ahlâkın önemine dair Hz. Peygamberden (s.a.v.) çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

680 Beyhakî, *Şua'bu'l-îmân*, IV, 221.

681 el-Kalem, 68/ 4.

- "Nerede olursan ol Allah'tan sakın. Bir kötülük yaptığında ardından hemen bir iyilik yap ki o kötülüğü gidersin. İnsanlara karşı da güzel ahlâklı ol."⁶⁸²

Mesrûk (r.a.) anlatıyor: Abdullah b. Amr'la (r.a.) otururken o şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v.), sözünde ve eylemlerinde çirkin değil hep güzel davranırdı. O şöyle buyururdu: "En hayırlınız, güzel ahlâklı olanınızdır."⁶⁸³

- "Bana en sevimli olup kıyamette en yakınımnda buluncaklar; sizlerin güzel ahlâklı olanlarıdır."⁶⁸⁴

- "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."⁶⁸⁵

- "Terazinin kefesinde güzel ahlâktan daha ağır bir şey olmaz."⁶⁸⁶

Doğruluk, güvenilirlik, sözleşme ve vaadlere bağlı kalmak, insanlarla olan ilişkilerindeki güzellik, ödeme güçlüğü çekenlere süre tanımak, borç ve diğer hakların tesliminde ihmalkâr davramamak vb. davranışlar müslümânda bulunması gereken ahlâkî niteliklerdir. Müslüman işadâminin bu niteliklere sahip olması ise özellikle talep edilir.

682 Tirmizî, "el-Birr ve's-sıla", 55.

683 Buhârî, "Edeb", 39.

684 Tirmizî, "el-Birr ve's-sıla", 71.

685 Beyhakî, *Sünen*, X, 191.

686 Ebû Dâvud, "Edeb", 8.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, İslâm birçok bölgeye güzel ahlak sahibi Müslüman işadamları sayesinde ulaşmıştır. Şair şöyle der:

Uluslar, ancak ahlakî değerleriyle ulustur. Ahlakî değerlerini kaybeden, ulus olma niteliklerini de kaybeder.

8. Müslüman Ölçü ve Tartıda Hile Yapmaz

Yüce Allah ölçerken ve tartarken dürüst olunmasını emretmiş ve bu konuda çok sayıda ayet göndermiştir. Bu ayetlerden bir kaç şöyledir:

- "Yetimin malına, o ergenlik çağına erişinceye kadar -o en güzel (şeklin) dışında- yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı doğru olarak yapın. Hiç bir kişiye, gücünün kaldırabileceği dışında bir şey yüklemeyiz. Söylediğiniz zaman -yakınınız dahi olsa- âdil olun. Allah'ın ahbine vefâ gösterin. İşte bunlarla size tavsiye (emr) etti; umulur ki öğüt alıp düşünürsünüz."⁶⁸⁷

- "Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun ve dosdoğru bir tartıyla tartın; bunu yapmanız, daha hayırlıdır ve sonuç bakımından daha güzeldir."⁶⁸⁸

- "Ölçüyü tam tutun ve eksiltenlerden olmayın."⁶⁸⁹

687 el-En'âm, 6/ 152.

688 el-İsrâ, 17/ 35.

689 eş-Şuarâ, 26/ 181.

- "Tartıyı adâletle tutup-doğrultun ve tartıyı noksan yapmayın."⁶⁹⁰

Yüce Allah ölçü ve tartı aletleriyle oynayarak bu sayede eksik tartmayı yasaklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Eksik ölçüp tartanların vay haline, ki onlar, insanlardan ölçerek aldıklarında noksansız alırlar. Kendileri onlara ölçtüklerinde veya tarttıklarında eksiltirler. Yoksa onlar, o büyük günde, diriltileceklerini sanmıyorlar mı? İnsanların, âlemlerin Rabbi için kalkacağı günde."⁶⁹¹

Hiz. Peygmaberin (s.a.v.) hadislerinde de eksik ölçüp tartmanın milletlerin başlarına musîbetlerin gelmesine neden olacağı beyan edilmiştir. Abdullah b. Ömer'den (r.a.) nakledilmiştir: Hiz. Peygamber (s.a.v.) bize yönelerek şöyle buyurdu: "Ey Mühacirler topluluğu! Allah'a sığınırım ama beş şey var ki, onlarla imtihan edilip kaybetmedikçe başınıza hiç bir şey gelmez: Bir kavmin içerisinde fuhuş yaygınlaştığında o kavmin içinde, daha öncekilerin başına gelmediği şekilde salgın hastalık (Tâun) ve açlık meydana gelir. Ölçü ve tartıyı eksik yapan kavme kıtlık isabet eder ve başlarına zâlim yönetici müsallat olur. Zekâtını vermeyen kavmin üzerine semâdan yağmur inmez. Hatta hayvanlar olmasa tek bir damla dahi yağmur yağmaz. Allah'ın ve Rasûlünün ahdini (dinini) terk eden milletin üzerine kendilerinden olmayan düşmanlar müsallat olup ellerindekini onlardan

690 er-Rahmân, 55/ 9.

691 el-Mutaffifîn, 83/ 1-6.

alırlar. Sosyal yaşamında Allah'ın indirdiği şeyi hâkim kılmayan topluma, Allah sıkıntı ve kargaşayı musallat eder.⁶⁹²

Gazzali işadamını eksik ölçüp tartma konusunda uyarırken şöyle der: "Ölçerken hiç bir şeyi gizlemeyin, ölçüp tartarken adâletli olun, nasıl aldıysanız öyle verin. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Eksik ölçüp tartanların vay haline ki onlar, insanlardan ölçerek aldıklarında noksansız alırlar. Kendileri onlara ölçtüklerinde veya tarttıklarında eksiltirler."⁶⁹³ Bundan şu anlaşılır: Verirken fazla, alırken eksik almalı. Zîrâ gerçek adâletin sağlanması çok zordur, bu nedenle verdiği fazla, aldığı eksik ölçerek âdil olmaya çalışmalı. Hakkını tam olarak almak isterken sınırı aşabilir. Kimileri şöyle derdi: Bir buğday tanesi uğruna Allah'tan veyl (tehdit) satın almam. Kimileri de şöyle der: Vay haline! Bir buğday tanesi karşılığına genişliği gökler ve yer kadar olan cenneti satanlara. Tûbâ cennetini basit bir meta' karşılığında satan ne büyük zarardadır. Gerçek mü'minler tartı ve ölçüde eksik yapmaktan aşırı derece sakınmaya çalışırlar. Çünkü o tevbe edilmesi zor olan bir günahdır. Nitekim taneler veya tohum sahipleri bilinemez ki onları toplayıp hakları iade edilsin. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.) bir şey satın aldığı da şöyle derdi: "Ölçen ölçtüğünün karşılığını alır. Doğru şekilde ölç ve hakkını al!"⁶⁹⁴

692 İbn Mâce, "Fiten", 22.

693 el-Mutaffiîn, 83/ 1-3.

694 Gazzali, *İhyâ*, II, 79.

Değerli işadami kardeşim! Ölçü ve tartıyla oynamaktan sakın. Çünkü böyle bir şey helâk olmanın başlıca sebebidir. Ölçü ve tartıyla oynanarak elde edilen kazanç haramdır.

9. Müslüman Alış Veriş Yaparken Sadaka Verir

Alış veriş yapanların yemin, boş söz ve yalana çokça başvurmaları sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara işlemlerini sadaka ile süslemelerini önermiştir. Çünkü sadaka bu tür hoş olmayan sözler sebebiyle meydana gelen günahları yok eder, böylece Allah'ın gazabını gidermiş olur. Kays b. Ebû Garze (r.a.) anlatıyor: Bir gün, Hz. Peygamber (s.a.v.) bize uğradı -ki o dönemde bize "simsar" denirdi- ve "Ey tüccarlar! Satış işine şeytan ve günah bulaşır, siz alış verişinize sadaka karıştırın" buyurdu".⁶⁹⁵ Kays b. Ebû Garze'den (r.a.) nakledilen diğer bir rivayette ise o şöyle demiştir: "Bize Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde "simsarlar" denilirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) geldiğinde bizi, daha güzel bir isimle isimlendirerek şöyle buyurdu: "Ey tüccarlar topluluğu! Satış işine şeytan ve günah bulaşır, siz alış verişinize sadaka karıştırın" buyurdu."⁶⁹⁶ Başka bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ey tüccârlar topluluğu! Alış verişlerinizde yemin ve yalan ortaya çıkacaktır, dolayısıyla alış verişinize sadaka karıştırın."⁶⁹⁷

695 Ebû Dâvud, "Büyû", 1; Tirmizî, "Büyû", 4; Nesâî, "Eymân", 22,23.

696 Ebû Dâvud, "Büyû", 1; Tirmizî, "Büyû", 4; Nesâî, "Eymân", 22,23.

697 Nesâî, "Eymân ve'n-nüzûr", 23.

Sadakanın fazileti ile ilgili Kitap ve Sünnet'te çok sayıda nass mevcuttur. Konuya ilgili ayetlerden bir kaçı şöyledir:

- "Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır."⁶⁹⁸

- "Allah'a güzel bir ödünç verecek kim var? O, ona kat kat fazlasını versin. Kısan da Allah'tır, genişlik veren de. Ona döndürüleceksiniz."⁶⁹⁹

- "Mallarını gece gündüz, gizli ve açık şekilde hayra harcayanlar... Onların ödülü Rabpleri yanındadır. Üzerlerinde ne bir korku olur, ne de üzürlürler."⁷⁰⁰

Konuya ilişkin olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinden bir kaçı ise şöyledir:

- "Huzeyfe (r.a.) anlatıyor: 'Hz. Ömer, hanginiz Hz. Pegamberin (s.a.v.) fitne ile ilgili hadisini biliyorsunuz?' diye sorunca ben, 'Hz. Peygamberin (s.a.v.) bu konudaki sözünü aynen ezberledim' dedim. Ömer, sen bu işi başarırsın, peki söyle bakalım Hz. Peygamber (s.a.v.) ne buyurdu?' dedi. Ben Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadisini şöyle zikrettim: Namaz kılmak, sadaka vermek ve insanlara iyilikte bulunmak kişinin ailesi, çocukları ve kom-

698 el-Hadîd, 57/ 18.

699 el-Bakara, 2/ 245.

700 el-Bakara, 2/ 274.

şularına yönelik (fitnesini) dayanamayıp işlediği hatalarını örter. Başka bir rivayette bunlar, namaz kılmak, sadaka vermek, iyiliği emrip kötülükten sakındırmak şeklinde sıralanmıştır."⁷⁰¹

- "Sizlerden kim yarım hurma ile de olsa ateşten korunabilirse onu yapsın."⁷⁰²

- "Sadaka kötülüğün yetmiş kapısını kapatır."⁷⁰³

- "Hastalıklarınızı sadaka ile tedavi edin."⁷⁰⁴

- "Sadaka Allah'ın gazabını söndürür ve ölümün kötüsünden korur."⁷⁰⁵

- "Gizli bir şekilde verilen sadaka Allah'ın gazabını söndürür."⁷⁰⁶

- "Yarım hurma bile olsa sadaka verin. Çünkü o açlığı engeller ve suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları örter."⁷⁰⁷

701 Buhârî, "Zekât", 22.

702 Müslim, "Zekât", 20.

703 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, IV, 274.

704 Beyhakî, *Sünen*, III, 382.

705 Tirmizî, "Zekât", 48.

706 İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-mizân* (nşr. Dâiretu'l-muarri'î'n-Nizâmiyye-el-Hind), Beyrut 1986, I, 377.

707 Muhamed Nâsiruddîn el-Bânî, *Sahîhu ve da'ifu'l-Câmiu's-sağîr ve ziyâdetuhû*, y.y.: Mektebetü'l-İslâmî, t.y., s. I, 527; Benzer hadis için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 284.

10. Müslüman Verdiği Sözde Durur

Kur'an-ı Kerim'in birçok ayeti ve Hz. Peygamberin (s.a.v.) birçok hadislerinde verilen sözün yerine getirilmesi emredilmiş, sözde durma teşvik edilmiş, verilen sözün yerine getirilmemesi durumu da kötülenmiştir.

Konuyla ilgili ayetlerden bir kaç şöyledir:

- "Ey iman edenler! Akitlerinizin gereğini yapın."⁷⁰⁸ Bu âyet akitlerin gereğinin yapılmasını emretmektedir. Verilen sözlerin yerine getirilmesi de buna dâhildir. Bir İslâm bilgini bu ayetle şunun murad edildiğini söylemiştir: "Allah'ın üzerinize olan ah-di ile kendi aranızda yaptığınız ahidleri yerine getirin."⁷⁰⁹

- "Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur."⁷¹⁰ Bu âyet verilen sözün yerine getirilmesini en şiddetli biçimde emreden âyetlerdendir. Çünkü bu âyet, sözünü yerine getirmeyenleri şiddetle kınamaktadır. Karâfî bu konuda şöyle der: "Va'd edilen şey/verilen söz yerine getirilmediği takdirde, yalan söylenmiş olunur. Bu sebepten dolayı va'de aykırı davranmak mutlak şekilde haram görülmelidir."⁷¹¹

- "Ahidleştığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin, pe-

708 el-Mâide, 5/ 1.

709 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, VI, 33.

710 es-Saff, 61/ 3.

711 Karâfî, *el-Furûk*, IV, 20.

kiştirdikten sonra yeminleri bozmayın; çünkü Allah'ı üzerinize kefil kılmışsınızdır. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir."⁷¹²

- "Ergenlik çağına erişinceye kadar, -o da en güzel bir tarz olması- dışında yetimin malına yaklaşmayın. Ahde vefâ gösterin. Çünkü ahde vefa göstermek bir sorumluluktur."⁷¹³

Ayrıca Allah Teâlâ sözünü yerine getirmeyen münafıkları yermiş ve bu konuda şöyle buyuruyor: Onlardan kimi de Allah'a şöyle kesin söz vermişlerdi: "Eğer Allah bize lütfundan verirse, biz de mutlaka zekât verip iyiliklerde bulunacak ve elbette iyi insanlardan olacağız. Fakat Allah lütfundan onlara servet verince cimrilik edip mallarının hakkını vermediler. Zaten onlar yan çizip duruyorlardı. Allah'a verdikleri sözden dönmeleri ve yalan söylemeyi âdet edinmeleri sebebiyle, Allah da bu işlerinin neticesini, kalplerinde kıyamet gününe kadar sürecektir bir münafıklık kıldı."⁷¹⁴

Yüce Allah münafıkları azarlarken sözünde duranları da överek şöyle buyurmuştur: "Olar antlaşma yaptıkları zaman sözlerini yerine getirirler."⁷¹⁵

"Ve sözünü yerine getiren İbrahim'in kinde de..."⁷¹⁶

712 en-Nahl, 16/ 91.

713 el-İsrâ, 17/ 34.

714 et-Tevbe, 9/ 75-77.

715 el-Bakara, 2/ 177.

716 en-Necm, 53/ 37.

"Kitap'da İsmail'e dair anlattıklarımızı da an. Çünkü o sözünde doğru bir kimse idi, tarafımızdan gönderilmiş bir peygamberdi."⁷¹⁷

Verilen sözü yerine getirme ve va'dinde durmanın önemi-ne ilişkin olarak çok sayıda hadis de rivayet edilmiştir. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

- "Münafıklığın belirtisi üçtür; konuştuğunda yalan söyler, emanete hiyanet eder ve verdiği sözde durmaz."⁷¹⁸ Aynı hadis Müslim'de "... namaz kılıp, oruç tutup kendisinin Müslüman olduğunu iddia etse dahi..." ilavesi ile rivayet edilmiştir.⁷¹⁹

- "Dört huy vardır ki, bunlar kimde bulunursa o tam bir münafıktır. Onlardan biri bulunduğunda ise- onu terk edene kadar- münafıklığın bir alâmetini taşıyor demektir. Bu dört huy şunlardır: Emanete hiyanet etmek, konuştuğunda yalan söylemek, andlaşma yaptığında ona riayet etmeyip bozmak ve tartıştığında kötü ve çirkin sözler söylemek."⁷²⁰

- "Abdullah b. Âmir (r.a.) anlatıyor: Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) annemin evinde oturduğu sırada, annem "gel bak ne vereceğim?" diyerek beni yanına çağırdı. Hz. Peygamber (s.a.v.) anneme, "Ona ne verecektin?" diye sorunca annem, "Hurma ve-

⁷¹⁷ Meryem, 19/ 54.

⁷¹⁸ Buhârî, "İmân", 23.

⁷¹⁹ Müslim, "İmân", 25.

⁷²⁰ Buhârî, "İmân", 23.

recektim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Eğer ona bir şey vermeseydin yalancı olurdun."⁷²¹

- Hz. Âişe (r.a.h) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.) namazlarında çokça günah ve borca düşmekten Allah'a sığınırdı. O'na 'Ya Rasûlellah! Borçlu duruma düşmekten ne kadar da çok Allah'a sığınıyorsun?' dendiğinde o (s.a.v.) şöyle buyurdu: İnsan borçlu hale düşünce konuştuğunda yalan söyler, verdiği sözünü tutamaz."⁷²²

Kitap ve pünnet'ten konuyla ilgili nassları naklettikten sonra şunu belirtmek istiyorum ki, İslâm bilginleri verilen sözün yerine getirilmesinin dini hükmü konusunda farklı görüşleri ileri sürmüşlerdir. Kimisi bunun mendup, kimisi vâcip olduğunu söylerken kimisi de ayrıntıya girmiş bazı durumlarda vâcip bazı durumlarda ise mendup olduğunu söylemiştir. Benim tercih ettiğim görüş, verilen sözün yerine getirilmesinin dinen de hukuken de gerekli olduğu şeklindedir. İslâm bilginlerinden bir grubun görüşü de bu doğrultudadır. Geçmiş fukahadan İbn Şübrûme, Hasen el-Basrî, Ömer b. Abdülazîz, Kâdî Saîd b. el-Aşva' ve İshak b. Râhuye gibi âlimler de bu görüştedir.

Buhârî, kitabında *va'din yerine getirilmesi* adıyla bir başlık açmış yukarıda geçen İbrahim (a.s) ile ilgili ayeti vermiş ve Hasenü'l-Basrî ile İbnü'l-Aşva' ve Semure'nin va'de bağlılığın

721 Ebû Dâvud, "Edeb", 88.

722 Buhârî, "İstikrâz ve Edâi'd-düyûn ve'l-hacr ve't-teflis", 10.

gerektiğine dair hüküm verdiklerini belirtmiştir.⁷²³ Misver b. Muhrim anlatıyor: "Ben Hz. Peygamberden (s.a.v.) işittim: O'na bir yakınından bahsedilince şöyle dedi: "O bana söz verdi ve sözünü yerine getirdi". Buhârî va'din bağlayıcılığı ile ilgili olarak yukarıda geçen Aşva' hadisini delil getirmiştir.⁷²⁴

Buhârî va'din bağlayıcılığı ile ilgili olarak dört hadis daha rivayet eder. Bunlardan birincisi Ebû Süfyan'la Bizans Kralı Heraklius arasında geçen Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkındaki konuşmadır. Bu konuşmada Heraklius, Ebû Süfyan'a Hz. Peygamber'in neyi emrettiğini sorar. Ebû Süfyan da, Hz. Peygamber'in namazı, doğruluğu, iffetli olmayı, va'dinde durma ve emanete riayeti emrettiğini söyler. Heraklius bunun üzerine, "İşte bunlar bir Peygamber'in sıfatlarıdır "der.⁷²⁵

Münâfıklığın alâmetleri konusundaki hadislerin üçüncüsü ise Cabir b. Abdullah'dan rivayet edilen şu hadistir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiğinde Hz. Ebubekir, Ala' b. Hadramî'ye bir miktar mal getirtti ve şöyle dedi; Kimin Rasûlullah'tan bir alacağı, kendisine verilmiş bir sözü varsa bize gelsin. Ben kalktım ve dedim ki: Hz. Peygamber (s.a.v.) bana şu, şu şeyleri va'detmişti. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.) elini uzattı ve üç kez açarak buyur al dedi. Benim elime üçer kez beş yüzer verdi." Buhârî daha sonra Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) "Hz. Peygamber bir

723 Buhârî, "Şehâdât", 28.

724 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, v, 355.

725 Buhârî, "Şehâdât", 28.

şey söyledimi onu mutlaka yerine getirirdi" şeklindeki hadisini rivayet eder.⁷²⁶

Görüldüğü üzere bütün bu deliller va'de bağlılığın gerekliliğini göstermektedir. Va'd konusunda yazılan bir seserde va'din bağlayıcılığı ile ilgili olarak şöyle denir: Va'din bağlayıcılığı ile ilgili olarak hadis, sahabe sözü ve şiirlerden ulaşabildiklerimi topladım. Konuya ayetle başladım. Sahabeden va'de bağlı kalmanın vacip olduğuna dair görüşleri desteklemek, Kitap ve Sünnet'teki delillere uygunluk sağlamak için ayeti en dakik şekilde tefsir etmeye çalıştım."⁷²⁷

Sözkonusu eserde zikredilen örnek sahnelerden biri şöyledir: "Geçmişte saygın insanlarından bir olan Mutrif b. Abdullah eş-Şuhayr: "أستغفر الله وأتوب إليه: Allah'tan bağışlanmamı diler ve O'na yönelirim" diyen bir kişiyi görünce adamın kolunu tutar ve "Belki O'na dönmeyebilirsin, söz veren, verdiği sözü yerine getirmelidir" der. Başka bir örnekte de şöyle denir: "Sâlihlerden olduğu düşüncesiyle gecelerini oruçlu geçiren kişiye, "Orucunu boz, nâfile işleyen nefsinin âmiri haline gelmiştir" dendiğinde o şöyle dedi: Ben Rabbime geceleri de oruç tutacağıma söz verdim. Dolayısıyla veriğim sözün gereğini yerine getirmemekten dolayı Allah'tan hayâ ederim" dedi.⁷²⁸

726 Buhâri, "Şehâdât", 28.

727 el-Hâfız es-Sahâvî, *İltimâsu's-sa'd fi'l-vefâi bi'l-va'd*, y. ve t. y., s. 30.

728 Sahâvî, *İltimâsu's-sa'd fi'l-vefâi bi'l-va'd*, s. 57-58.

Selef-i sâlihinden biri şöyle demiştir: "Va'd buluttur, yerine getirmek ise yağmurdur. Va'dlerin en güzeli yağmurlarla onaylananlardır."⁷²⁹

Sonuç olarak bütün bu anlatılanlardan va'din bağlayıcı olduğu şeklindeki görüşle mal etmenin gerekliliği anlaşıyor. Zira insanların ilişkilerinde istikarı ancak bu şekildeki bir anlayış korur. Özellikle de ticarî ilişkilerde bu anlayış çok önemlidir. İslâm fıkını esas aldıklarını bildiren faizsiz bankalar, bu nedenle, müşterileriyle olan ticarî ilişkilerinde va'din bağlayıcılığı ilkesini uygularlar.

11. Müslüman Gerektiğinde Sattığı Malı Geri Alır

Değerli işadamı kardeşim! Biri senden her hangi bir mal satın alıp da pişman olur ve sözleşmeyi bozup malı geri vermek isterse (ikâle) sen o kişinin teklifini kabul edip malını iade et. Umulur ki bu sebeple Yüce Allah da âhirette senin günahlarını siler.

Fukaha yapılan bir akdin bozulmasından ibaret olan ikâle-yi şöyle tanımlamışlardır: İkâle; iki tarafın rızası ile akdin sona erdirilip, hüküm ve sonuçlarının yok sayılmasıdır."⁷³⁰

İkâle, İslâm'da güzel görülüp teşvik edilen bir uygulamadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) müşteri herhangi bir sebeple satın aldığı

729 Sahâvî, *İltimâsu's-sa'd fi'l-vefâi bi'l-va'd*, s. 96.

730 Hey'et, *el-Mevsûâtü'l-fıkhiyye*, V, 324.

şeyden memnun kalmayıp sözleşmeyi bozmak istediğinde satıcının buna olumlu karşılık vermesini tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) konuyla ilgili hadislerinden bir kaçı şöyledir:

- "Kim bir Müslümana ikâle yaparsa Allah da kıyamet günü onun günahını affeder."⁷³¹

- "Kim ki, pişmanlıktan dolayı yaptığı sözleşmeyi bozmak isteyen müslüman kardeşinin bu isteğini yerine getirirse Allah da kıyamet günü onun günahını affeder."⁷³²

- "Yaptığı alış veriştan pişmanlık duyan kişinin akdini sona erdirenin Allah da kıyamet gününde günahlarını affeder."⁷³³

Bir hadis âlimi, (من أقال مسلماً أقاله الله عشرته) hadisini açıklarken şöyle demiştir: Yani bir müslümanı yaptığı alış verişinden, vaz geçip onu muaf tutarsa Allah da onun günah ve hatalarını affeder. Kişiyi yaptığı alış veriştan muaf tutmak yani ikâle şöyle olur: Bir kişi bir alış veriş yapar, daha sonra ya aldatıldığı düşüncesi, ya ihtiyacının kalmaması, ya parasının tükenmesi sebebiyle malı geri vermek ister; satıcı da bunu kabul ederse Allah da bu satıcının sıkıntılarını giderir, kıyamet günü onu bağışlar. Çünkü kesinleşen bir sözleşmeyi, müşterinin tek başına gücü yetmediği halde, o bozmuş ve müşterisine ihsanda bulunmuştur.⁷³⁴

731 İbn Mâce, "Ticaret", 26.

732 İbn Hibbân, *Sahih*, XI, 404.

733 İbn Mâce, "Ticaret", 26.

734 Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd şerh'u Sünen-i Ebû Dâvud*, Beyrut 1415h., IX, 237.

Rivayete göre, "bir adam bir meyve bahçesinin meyvelerini toptan satın alır. Meyveyi toplayıp tartınca tahmîn edilenden eksik olduğunu görür. Bahçe sâhibinden, ya eksik kısmın değerini hesaptan düşmesini ya da sözleşmenin bozulmasını teklif eder. Fakat adam bu teklifi kabul etmeyeceğine yemin eder. Bunun üzerine müşterinin annesi, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) durumu bildirir. Hz. Peygamber (s.a.v.), "O demek ki hayır işlememeye yemin etmiş" buyurur. Bu sözü işiten bahçe sâhibi Hz. Peygamber (s.a.v.) gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü, o kişinin talebini kabul ettim" der.⁷³⁵

Şurası iyi bilinmeli ki, tarafların îcap ve kabul beyanı ile gerçekleşen akitler bağlayıcıdır. Bağlayıcı akitlerde ise, karşı tarafın rızası olmadıkça taraflardan birinin feshetme hakkı yoktur. Muhayyerlik hakkının mevcut olması durumunda ise tarafların fehs hakkı olur. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Alış verişte taraflar, birbirlerinden ayrılmadıkları sürece (akdi bozma veya devam ettirme konusunda) serbesttirler."⁷³⁶

Buna rağmen ilim ehli gerektiğinde ikâlede bulunmanın alış verişin âdabından olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Gazzali, ticarî işlemlerde ihsanda bulunmanın önemi konusunda şöyle der: "Tâcirin yapması gerekenlerden bir diğeri de sattığı bir mal geri verilmek istendiğinde onu kabul etmesidir. Çünkü ancak zarara uğradığını düşünüp pişman olan kişi aldığı

735 Muvatta, "Büyû", 10.

736 Buhârî, "Büyû", 19; Müslim, "Büyû", 11.

malı geri vermek ister. Tâcirin kardeşini hoşnut etme konusunda nefsini iknâ etmesi gerekir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim ki, pişmanlıktan dolayı yaptığı sözleşmeyi bozmak isteyen müslüman kardeşinin bu isteğini yerine getirirse Allah da kıyamet günü onun günahını affeder."⁷³⁷⁷³⁸

Başka bir âlim de (من أقال مسلماً أقاله الله عشرته) hadisini açıklarken şöyle diyor: "Yani bir müslüman ikalede bulunmak isteyen bu teklifini kabul eder akdi bozarsa Allah da onu düştüğü durumdan kurtarıp derecesini yükseltir. Zira taraflardan biri veya her ikisi pişman olup akdi bozmak istediklerinde, akit bozulup mal asıl satıcıya para da sahibine döndüğünde ikale yapılmış olur. Bir müslüman ikâle yaparsa, yani alış verişi bozmayı kabul ederse, Allah da kıyamet günü onu bağışlar. İkâle, alış verişin bozulması ve malın satıcıya, paranın alıcıya dönmesi işlemine denir. Bu her iki tarafın veya iki taraftan birinin pişman olması durumunda yapılır. İkâle alış verişte olduğu gibi antlaşmalarda da olur. Ünlü İslâm âlimi İbn Abdisselâm şöyle der: "Yaptığı alış verişten pişmanlık duyanı ikâle edip akdi sona erdirmek Kur'an'ın emrettiği bir uygulama değildir. Çünkü onun pişman olmasının bir takım nedenleri vardır. Özellikle de gayrimenkul satışı ve şuf'a hakkının söz konusu olduğu durumlarda..."⁷³⁹

737 İbn Mâce, "Büyû", 26.

738 Gazzali, *Ihyâ*, II, 83.

739 el-Münavî, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacî'l-Ârifin, *Feyzü'l-kadir şerhi'l-Câmii's-sağîr*, Beyrut 1938, VI, 103.

Şüphesiz ikâle insanlara karşı acıma, merhamet etme ve içine düştükleri zor durumdan kurtulmalarını sağlamak için yapılan bir ihsan, ikram, kolaylık ve yardımdan ibarettir. Bu müslümandan beklenen bir tavidir. Özelde insanlara, genelde bütün varlıklara karşı iyi davranma, onları acıma konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. O hadislerden bir kaçını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- "Acıyıp iyilik yapana Allah da acır. Siz yerdekilere acıyın ki, gökteki de size acısın."⁷⁴⁰

- "Şurası kesindir ki, Yüce Allah kullarından merhametli olanlara merhamet eder."⁷⁴¹

- "Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona ne haksızlık eder ne de zor durumunda onu terk eder. Kim bir kardeşinin ihtiyacını giderirse Allah da onun sıkıntısını giderir. Kim dünyada bir mümin kardeşinin sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü onun sıkıntısını giderir. Kim bir müslümanın hatasını örterse Allah da dünya ve âhirette onun hatasını örter."⁷⁴²

- "Kul kardeşinin yardımcısı olduğu sürece Allah da onun yardımcısıdır."⁷⁴³

740 Ebû Dâvud, "Edeb", 66.

741 Buhârî, "Cenâiz", 32.

742 Müslim, "Zikr ve Duâ", 11.

743 Müslim, "Zikr ve Duâ", 11.

- "Kim zor durumdaki bir kardeşinin sıkıntısını gidermek üzere ona kolaylık sağlarsa Allah da ona dünya ve âhirette kolaylık sağlar."⁷⁴⁴

- "Sizden önce yaşayanlardan bir tüccar vardı. Halka borç verirdi. Borçluları arasında yoksul bir kişi görürse hizmetçilerine, "Onun borcundan vazgeçiverin, böylece Allah'ın da bizim günahlarımızdan vazgeçeceğini umarız" derdi. Allah da onun günahlarından vazgeçti."⁷⁴⁵

- "Allah'ım! Ümmetime acıyıp yumuşak davranana sen de yumuşak davran. Onlara sıkıntı verene ise sıkıntı ver."⁷⁴⁶

- "Allah merhametlidir, merhamet edeni sever. Dolayısıyla merhametliye verdiğini sert ve acımasız davranana vermez."⁷⁴⁷

- "Merhametten yoksun olan hayırdan da yoksundur."⁷⁴⁸

- "İnsanlara acımayana Allah da acımaz."⁷⁴⁹

- "Bir insanın kalbi katılaşmışsa ondaki acıma duygusu yok olmuş demektir."⁷⁵⁰

744 Müslim, "Zikr ve Duâ", 11.

745 Buhârî, "Büyû", 18.

746 Müslim, "İmarât", 5.

747 Müslim, "Birr ve Sıla", 23.

748 Müslim, "Birr ve Sıla", 23.

749 Müslim, "Ru'ya", 15.

750 Ebû Dâvud, "Edeb", 66.

Bu kadar çok sayıdaki hadisi zikretmemizin sebebi, günümüzde insanlar arası ilişkilerde tamahkârlık, aç gözlülük, acımasızlık ve tahammülsüzlüğün hâkim olması sebebiyledir. Umulur ki bunlardan ders alınır da bu huylar terk edilir.

Burada iki noktaya daha kısaca temas etmek istiyorum:

Birincisi; "Kim bir Müslümanın yapmış olduğu sözleşmeyi ikâle ederse..." hadisindeki "Müslüman" kaydı geneli ifade etmesi bakımından zikredilmiştir. Yoksa bu bir kayıt değildir. Dolayısıyla ikâle işlemi bir Müslümanla gayri Müslim arasında da geçerlidir. Bir İslâm âlimi bu konuda şöyle der: "İkâlede bulunmak için karşı tarafın Müslüman olması şart değildir. Hadiste "Müslüman" ifadesinin geçmesi, genel itibariyledir. Yoksa bir Müslüman gayri Müslime ikâle yaptığında da onun sevabını alır. Nitekim başka bir rivayette, "Kim yaptığı sözleşmeden pişman olup o akdi feshetme teklifinde bulunana ikâle yaparsa..." buyurulmaktadır.⁷⁵¹

İkincisine gelince; mekruh veya fâsid bir akid yapılmışsa ikâle ile o akdi iptal etmek gerekir. Çünkü mekruh veya fâsid olarak gerçekleşen bir akdin mutlaka başa dönülüp usûlüne uygun hale getirilmesi gerekir. Aksi halde taraflar günah işlemiş olurlar. Aynı zamanda usulsüzlüğün imkân dâhilinde ortadan

751 es-San'anî, Ebû İbrâhim İzzeddin Muhammed b. İsmail Emir, *Sübülü's-selâm şerhi Bulûğî'l-merâm min cern'i edilleti'l-ahkâm* (nşr. Fevvaz Ahmed Zümerli - İbrâhim Muhammed Cemel), Beyrut 1987, III, 796.

kaldırılması gerekir ki bu da ya akdin feshi ya da ikâlesi ile olur. Satıcının müşteriye kandırıp piyasa değerinden bir miktar fazla fiyat uygulaması (gabn-ı yesir) durumunda da ikâle gerekli olur. Burada "piyasa değerinden bir miktar fazla fiyat uygulaması (gabn-ı yesir)" kaydının konulmasının nedeni şudur: Eğer gabn-ı fâhiş meydana gelmiş yani satıcı müşteriye kandırarak piyasa değerinin çok üstünde fâhiş fiyat uygulamışsa, sahih olan anlayışa göre, ikâleye gerek kalmadan müşterinin malı iade hakkı doğar.⁷⁵²

12. Müslüman Felâkete Uğrayana Ödemelerinde Kolaylık Sağlar

Değerli tüccar kardeşim! Sana borcu olan bir kişi yangın, sel vb. âfetlere maruz kalmış ve borcunu ödeme konusunda zorlanıyorsa ona acı ve onun için kolaylaştırıcı ol.

İslâm âlimleri, aşırı soğuk, aşırı sıcak, sel ve çekirge istilası gibi karşı konulup tedbir alınması mümkün olmayan, ürün ve bütün birikimleri yok eden her türlü semâvi âfeti felâket kapsamında saymışlardır. Kişi ister bu felâketin geleceğinden haberdar olsun ister olmasın fark etmez.⁷⁵³ Bir kısım İslâm bilgini savaş gibi semâvi olmayan bazı olayları da âfet olarak kabul

752 Hey'et, *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, V, 325.

753 Mahmud Abdurrahman Abdulmun'im, *Mu'cemu'l-mustalahâtı ve'l-elfâzı'l-fikhiyye*, Kahire: Dâru'l-fadîle, t.y., s. I, 515.

etmiştir. Atâ b. Ebî Rabah şöyle diyor: Yağmur, soğuk, çekirge istilasası, kasırga ve yangın gibi yakıp yıkan her şey felâkettir."⁷⁵⁴

Felâket, yükümlülüklerini yerine getirme konusunda kişiye kolaylık sağlanmasını gerektiren sebeplerdendir. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

- "Kardeşine bir ürün sattıktan sonra onun başına bir felâket isâbet ederse, ondan bir şey alman caiz olmaz. Kardeşinin malını haksız yolla nasıl alırsın ki?"⁷⁵⁵

- Enes (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.) ürünün henüz olgunlaşmadan satılmasını yasakladı. Sahabe, "olgunlaşma ile neyi kastediyorsunuz ya Rasûlellah?" diye sorunca O; "ürünün kızarmasıdır" diye cevapladı ve daha sonra şöyle dedi: Şayet Allah ürün vermese kardeşinizin malını ne hakla alacaksınız?"⁷⁵⁶

- Cabir'den (r.a.) rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) felâkete uğrayanın borcunun düşürülmesini emretti."⁷⁵⁷

Ebû Saî'd el-Hudrî (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında bir adamın satın aldığı ürüne felâket isabet etmiş ve ağır borç altında kalmıştı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.)

754 Ebû Davud, "Büyû", 61.

755 Müslim, "Müsâkât", 14.

756 Müslim, "Müsâkât", 15.

757 Müslim, "Müsâkât", 17.

şöyle buyurdu: Herkes o kişiye yardımcı olsun. Halk ona yardım etti; fakat toplanan yardım onun borcunu karşılamadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) alacaklılara, "Onda ne bulursanız alın, bundan başka bir şey talep edemezsiniz" dedi."⁷⁵⁸

Bu hadislerden şunu anlıyoruz: Hz. Peygamber (s.a.v.) felâkete uğrayanın borcunun silinmesini ve ona kolaylık sağlanmasını emrediyor. Aksi takdirde müslümanın malının haksız şekilde yenilmiş olacağını bildiriyor.

Müslüman işadamı hem kendisi hem de Müslüman kardeşini günahlardan sakındırma konusunda dikkatli olmalı, gerektiğinde başkaları ile dayanışma içerisine girmelidir. Yüce Allah şöyle buyurur: "İmtihani kazanmanın şartlarından biri de, iman edip, birbirlerine sabrı ve merhameti tavsiye edenlerden olmaktır."⁷⁵⁹

Haz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

- "Merhamet etmeyen merhamet göremez."⁷⁶⁰

- "İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez."⁷⁶¹

- "Merhamet sahiplerine Allah da merhamet eder. Siz yer-

758 Nesâî, "Büyû", 30.

759 el-Beled, 90/ 17.

760 Buhârî, "Edeb", 18.

761 Buhârî, "Tevhid", 2.

dekilere merhamet edin ki yücelerde olan da size merhamet etsin. Acıma (rahmet) Allah'ın rahman sıfatından bir parçadır. Kim o sığata bürünüp gereğini yerine getirirse, Allah da ona karşılığını verir. Kim de yerine getirmemezse Allah'ın rahmetinden mahrum kalır."⁷⁶²

- "Merhamet edin ki, merhamet olunasınız. Siz affedici olun ki Allah da sizleri affetsin."⁷⁶³

13. Müslüman Ticarî İşlemlerinde Yeminden Kaçınır

Birçok işadamı alış veriş yaparken en basit konularda bile yemin ediyor fakat daha sonra gereğini yerine getirmiyorlar. Bilmiyorlar ki kişi iyi niyetli, yani yemininin gereğini yerine getirme kararlılığında olsa dahi, fazla yemin etmek mekruhtur. Zira Yüce Allah, "yeminlerinizi koruyunuz" buyurmuştur.⁷⁶⁴ Bu ayet, "boş yere yemin etmeyin. Siz yemin etmeyip kendinizi yükümlülük altına sokmadığınız sürece sorumlu olmazsınız" şeklinde tefsir edilmiştir.⁷⁶⁵

Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmuştur: "Yeminlerinizde; Allah'ı iyilik etmenize, fenalıktan sakınmanıza ve in-

762 Tirmizî, "Birr ve sıla", 16.

763 Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *Edebü'l-müfred* (nşr. Muhammed Fuad Abdulbakî), Beyrut 1989, I, 138.

764 el-Mâide, 5/ 89.

765 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 285.

sanların arasını bulmaya engel yapmayın. Allah her şeyi işiten-dir, her şeyi bilendir."⁷⁶⁶ Bu ayetin tefsirinde ise şu görüşler dile getirilmiştir: "Fazlaca Allah'ın adını anarak yemin etmeyiniz. Çünkü bu kalplerin en fazla ürpermesi gereken bir tutumdur. Bu yüzden Yüce Allah, "Yeminlerinizi koruyunuz"⁷⁶⁷ buyurur-ken, "Sürekli yemin edip duran aşağılığa itaât etme" ayetiyle de çokça yemin edenleri kınamıştır.⁷⁶⁸ Bu nedenle ilk dönem Arap-ları genelde az yemin eden kişiyi överlermiş."⁷⁶⁹

Ancak kişi kasıtlı olarak, bile bile yalan yere yemin ederse kesinlikle haram işlemiş olur. Yüce Allah şöyle buyurur: "Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini birkaç kuruş karşılığında satanlar var ya, onların âhirette hiçbir payları olmaz. Kıyamet günü Al-lah onlarla konuşmaz, taraflarına bakmaz ve kendilerini günah-lardan arındırmaz; onları acıklı bir azap beklemektedir."⁷⁷⁰

Hiz. Peygamber (s.a.v.) alış veriş ve diğler muâmelelerde çok fazla yemin etmeyi yasaklamıştır. Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Hiz. Peygamber'i (s.a.v.) işittim, diyordu ki: "(Ticarette yalan) yemin, (tüccarın zannınca) mala rağbeti artırır. (Halbuki ger-çekte) kazancı giderir."⁷⁷¹ Başka bir hadiste de Hiz. Peygamber

766 el-Bakara, 2/ 224.

767 el-Mâide, 5/ 89.

768 el-Kalem, 68/ 10.

769 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, 97.

770 Âl-i İmrân, 3/ 77.

771 Buhârî, "Büyü", 26.

(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Alış-verişte fazla yeminden kaçının. Çünkü yemin sürümü artırır, fakat bereketi giderir."⁷⁷²

Bu hadislerle ticarete çok yemin yasaklanmıştır. Dolayısıyla gereksiz yere yemin etmek mekruhtur. Müşteri yanılır da mala olan rağbeti artar düşüncesiyle yapılan yemin de bu yasağa dâhildir.⁷⁷³

Bir İslâm âlimi bu hadisi şerh ederken şöyle der: "Yeminin sürümü artırıp bereketi yok etmesinden maksat; sermayenin tümünün mahvolmasıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Allah, faiz gelirini mahveder, sadakaları arttırır."⁷⁷⁴ Bazen bu "mahv" yalan yere yemin eden kişinin malına mülküne yönelir de o kişinin malını, mülkünü ticaretinin bereketini silip süpürür. Bu bela bazen de yalan yere yemin edenin kendisine yönelir, onu helâk olma yahut başına çeşitli belâların gelmesiyle cezalandırır. Bazen bu yemin yüzünden evi ve ülkesi musîbetlerle karşı karşıya kalır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yalan yere yemin bir memleketi yerle bir eder." Yani bir ülkede yalan yere yemin alışkanlık haline getirilir, halk da buna katılırsa o halk helâk olup gider. Âhirette ise tevbe etmeyenlerin sevapları mahvolur gider. Nitekim yalan yemine "yemin-i ğâmus" denir ki, Müslümanın malının haksız şekilde yenilmesine alet edilen yemine denir.

772 Müslim, "Müsâkât", 27.

773 Nevevi, *Sahih'i Müslim*, III, 220.

774 el-Bakara, 2/ 276.

Hız. Peygamber (s.a.v.), "Çokça yemin etmekten sakının" buyururken insanları fazla yeminden kaçınmaları konusunda uyarmaktadır. Çünkü çokça yemin eden kişinin yalan ve günaha düşme ihtimali çok yüksektir. Yalan söylemeyeceğinden emin olsa bile yeminine sadık kalamaz, en azından pişmanlıktan emin olamaz. Bunlardan emin olduğu düşünülse bile, üzerine yemin ettiği malı, Allah'ın adını kullanarak müşteriye yamadığından emin olamaz. Bütün bunlar ticaretteki yanlış davranışlardandır. Bu nedenle ya aklında ya da dininde eksiklik bulunan kişi, ancak bu tür davranışlarda bulunur.⁷⁷⁵

Abdullah b. Ebî Evfâ'dan (r.a.) nakledilen bir riyette, "Adamın biri pazarda malını tezgâhın üzerine koymuş bir müslümanı kandırıp malımı ona satarım düşüncesiyle 'mal için gerçekte ödemediği bir bedeli ödediğine dair yemin ediyordu'. Bunun üzerine aşağıda meâli verilen Âl-i İmrân suresi'nin 77. ayeti nâzil oldu: "Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere karşılık satanlar..."⁷⁷⁶ Ebû Zer (r.a.) naklediyor: Hız. Peygamber (s.a.v.), "Üç kişi vardır ki, kıyamet günü Allah onlarla ne konuşur, ne bakar, ne de onları temize çıkarır; orada onlar için can yakıcı bir azap vardır" buyurduktan sonra yukarıdaki ayeti üç kez okudu. Ebû Zer (r.a.), "Kaybeden ve zarara uğrayanlar kimlerdir ya Rasûlellah?" diye sorduğumda Hız. Peygaber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

775 el-Kurtubî, Ebû'l-Abbas Ziyâeddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhim, *el-Müfhim limâ eşkele min telhîs-i kitâb-i Müslim* (nşr. Muhyiddin Dib Metu...ve diğ.), Beyrut 1996/1417, IV, 522-523.

776 Buhârî, "Büyû", 27.

"Kibir ve gösteriş amaçlı olarak uzun elbiseler giyen, yaptığı iyiliği başa kakan ve malına müşteri çekmek için yalan yere yemin edendir" buyurdu.⁷⁷⁷

- "Üç kişi vardır ki kıyamet günü Allah onların yüzüne bakmaz; ihtiyar zâni, kibirli fakir ve alış veriş yaparken Allah'ın adını kullanarak yemin eden kişi."⁷⁷⁸

Bütün bu rivayetlerin de gösterdiği gibi, Müslüman bir işadamı Allah'tan sakınıp gereksiz yere yemin etmemeli.

Bu konuda Gazzali şöyle der: "İnsanın alış veriş yaparken yemin etmesi kesinlikle doğru bir davranış değildir. Zira kişi eğer yalan yere yemin etmişse, yemin-i ğâmus'ta bulunmuş olur ki, bu çok büyük günahdır. Yalan değil doğru olarak yemin etmişse bu durumda da Allah'ı ticaretine alet etmiş olur. Dünya menfaati için Allah'ın adını kullanmak ise hoş bir tutum değildir. Satışa sunulan malı doğru şekilde yemin ederek övmek dahi hoş değildir. Çünkü bu tutumun rızkın artmasına bir faydası olmaz. Aynı zamanda bu anlayıştaki bir insan hatadan tamamen uzak kalmaz."⁷⁷⁹

Son olarak şunu da belirtelim ki, bir işadamı eğer çok yemin ediyorsa çok da sadaka vermelidir. Çünkü Hz. peygamber

777 Müslim, "İmân", 46.

778 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VI, 246.

779 Gazzali, *İhyâ*, 77.

(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ey tüccarlar topluluğu! Satış işine şeytan ve günah bulaşır, siz alış verişinize sadaka karıştırın."⁷⁸⁰

14. Müslüman Kimseyi Dolandırmaz

İslâm'ın alış verişle ilgili en önemli prensiplerinden biri, bütün yönleriyle dolandırıcılığın yasaklanmış olmasıdır. Dolandırıcılığın haram olduğunu gösteren çok sayıda delil vardır.

Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen hadislerden bir kaç şöyledir:

- "Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v.) pazarda dolaşırken bir gıda maddesi yığının yanına yaklaşıp elini içine daldırdı. Eli ıslanınca satıcıya: "Bu nedir?" diye sordu. O da "Ya Rasûlellah! Yağmurdan ıslandı" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "İnsanların görebilmesi için o yaş kısmı üste getirseydin ya; bizi aldatan bizden değildir!" buyurdu.⁷⁸¹

- "Bizi aldatan bizden değildir."⁷⁸²

- "Enes b. Mâlik anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün pazara çıktığında bir gıda maddesi yığını gördü. Yığının yanına yaklaşıp elini o gıda maddesinin içine daldırdı ve bir miktar yağmurdan ıslanmış gıda maddesi çıkardı. Bunun üzerine satıcıya:

780 Ebû Dâvud, "Büyû", 1; Tirmizî, "Büyû", 4; Nesâî, "Eymân", 22,23.

781 Müslim, "İman", 164; Tirmizî, "Büyû", 74; Ebû Dâvud, "Büyû", 52.

782 Müslim, "İman", 43.

"Hangi neden seni böyle bir işe yöneltti" dedi. Satıcı: "Seni gerçek bir Peygamber olarak gönderene yemin ederim ki, onun hepsi aynı maldır" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "Müşterilerin ne aldığını bilebilmeleri için kuruyu bir tarafa yaşı da bir tarafa koysaydıya. Bizi aldatan bizden değildir" buyurdu.⁷⁸³

"Bize silah doğrultan bizden değildir; bizi aldatan bizden değildir."⁷⁸⁴

Yukarıdaki hadiste geçen "bizden değildir" ifadesi dolandırıcılığın yasaklanmasındaki şiddeti ve onun ne büyük bir günah olduğunu göstermektedir.

Ünlü hadis yorumcusu Hattabî şöyle diyor: "Hadisteki 'bizden değildir' ifadesiyle 'bu vasıflara sahip kişinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yolunda olmadığı' kastedilir. Başka bir ifadeyle; 'kardeşini aldatan ve ona dürüst davranmayan bizim yolumuza tabi olmamış ve sünnetimize tutunmamıştır' demektir. Bu bir kişinin arkadaşına 'bende sendenim, senin taraftarıyım' demesine benzer ki bu ifadeyle her durumda onun yanında olduğunu bildirmek için kullanılır. Nitekim ayette⁷⁸⁵ de buna benzer bir kullanım göze çarpmaktadır: "Rabbim! Kim bana uyarırsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayıp esirgeyensin."⁷⁸⁶

783 Tabrânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, IV, 123.

784 Müslim, "İman", 43.

785 İbrâhim 14/ 36.

786 Azimabadi, Ebü't-Tayyib Şemsülhak Muhammed b. Emir Ali, *Avnü'l-ma'*

- "Müslüman müslümanın kardeşidir; dolayısıyla bir müslümanın, ayıbını beyan etmeden bir malı diğer müslüman kardeşine satması caiz değildir."⁷⁸⁷

Buraya kadar zikredilen deliller, başkasını aldatıp onun malını bâtil yolla yemenin kesin olarak haram kılındığını göstermektedir. Çünkü aldatmada satışa sunulan malın eksik ve ayıplarını gizleme durumu sözkonusudur. Zira yüce Allah şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayalı ticaret dışında mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah sizi esirgeyecektir."⁷⁸⁸

Aldatma, İslâm'ın temel prensiplerinden 'Müslümanın malının dokunulmazlığı' ilkesine aykırı bir eylemdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Müslümanın malı ancak onun rızasıyla alındığında helal olur."⁷⁸⁹

Yukarıda zikredilen hadisler aldatmanın büyük günahlardan olduğunu göstermektedir.

Bu konuyla ilgili olarak şöyle denmiştir: "İslâm'ın aldatmayı yasak kıldığını bildiren hadisler bu işin büyük günahlardan olduğunu göstermektedir. Aldatanın Allah'ın gazabına muhatap

bûd şerhu süneni Ebî Dâvud (thk. Abdurrahman Muhammed Osman), Medine 1968, IX, 231.

787 İbn Mâce, *Ticâret*", 45.

788 en-Nisâ, 4/ 29.

789 Beyhakî, *Sünen*, V, 89.

olacağı, o kişiyi meleklerin lanetleyeceği şeklindeki haberler de bu görüşü destekler. Aldatmanın varlığı, maldaki kusurun ortaya çıkması durumunda belli olur. O kusur müşterinin –şayet önceden bilseydi- malı almasına engel olacak bir nitelikte ise, bu bir ayıptır ve aldatma söz konusu olmuş demektir. Dolayısıyla satıcının maldaki ayıbı -şayet varsa- bildirmesi gerekir ki, bu durumda müşteri ona rıza göstererek almış olsun ve bundan satıcı sorumlu olmasın. Vâsile hadisi⁷⁹⁰ ve benzerlerinden anlaşıldığına göre, yabancı biri (müşteri dışında birisi) maldaki ayıptan haberi varsa, -sormasa dahi- müşteriye durumdan haberdar etmesi gerekir. Nitekim bir adam bir kadınla evlenmek ister veya biri diğeri ile ticaret, hayır yahut ilim tahsili için birliğine gitmek ister bir diğeri de onların birinde bulunan bir ayıbı bilirse, bu durumdan habersiz olan taraflar istişarede bulunmasalar dahi, durum hakkında onları bilgilendirmelidir. Bütün bu işler, üzerinde önemle durulmuş olan nasihatın, bütün Müslümanlarca yerine getirilmesi anlamına gelir."⁷⁹¹

İslâm ticareti, alış verişi yasaklamıyor. Bilindiği üzere Hz. peygamber (s.a.v.) ve ashabı pazar ve benzeri alış veriş mekânlarında alış veriş yapıyor, ticaretle meşgul oluyorlardı. Sahabe-nin dışında âlim ve sâlih kişiler de ticaretle meşgul olmuşlardı. Ancak hepsi "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayalı ticaret

790 Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 12.

791 el-Heytemî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer, *ez-Zevâcir an iktirâfi'l-kebâir; Keffü'r-ra'a an muharremati'l-lehv ve's-sema; el-l'lâm bi-kavâti'-i'l-İslâm*, Beyrut 1988, I, 543.

dışında mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah sizi esirgeyecektir."⁷⁹² ayetinde işaret edilen prensipler çerçevesinde karşılıklı rıza ilkesine riayet ediyorlardı. Zira bu ayet ticaretin ancak karşılıklı rızaya dayalı olarak yapıldığı takdirde meşru görülüp helal olacağını bildirmektedir. Bu da ancak aldatma ve hilenin bulunmadığı bir alış verişte söz konusu olabilir. Fakat aldatma ve hilekârlığa başvurularak birinin malı bâtil yolla alınıyorsa bu ticaret kesinlikle haramdır ve Allah'ın gazabına sebep olur. Zira böyle bir ticaret Allah ve Rasûlünü aldatmaya yönelik bir davranıştır. Bunu yapan yukarıda zikredilen ve aşağıda gelecek hadislerde belirtilen kişilerin kapsamına girer. Allah'ın ve Rasûlünün rızasını, din ve dünya saâdetini dileyen, insanlık şeref ve onurunu koruyup âhîret ve nâmusuna sahip olmak isteyen herkes ticaretinde çok dikkatli olmalı ve kazancına hile ve aldatma karıştırmamalıdır."⁷⁹³

Dolandırıcılığın her çeşidi şiddetle haram kılınmıştır. O işe tevessül eden o kadar fâsik, sahtekâr, hâin bir kişidir ki; insanların mallarını bâtil yolla yer ve fakat Allah'ı ve Rasûlünü aldatıldığını sanar. Oysa asıl aldanan kendisidir; zira bunun faturası kendisine çıkacaktır. Dolandırıcılığın bu derece yaygınlaşması, zamanın bozulduğu ve kıyametin yaklaştığına işarettir. Mallar ve işlerin bozulması, piyasa ve ürünlerde bereketin kalmaması bu kötülükler yüzündendir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu sözü-

792 en-Nisâ, 4/ 29.

793 Heytemî, ez-Zevâcir, I, 546.

nü iyi düşünmek gerekir: "Gerçek kıtlık yağmurun yağmaması değil, yağmur yağdığı halde bereketin kalmamasıdır."⁷⁹⁴ Yani ticaretteki yanlışlıklar, büyük günahlar, işadamları ve meslek erbabının işlemiş olduğu kabahatlar nedeniyle üzerlerine Allah'ın gazabı âdeta bir karanlık gibi çökmüştür. Bunun sonucunda onların malları da, şan ve şerfleri yok oldu, bununla da kalmayıp tepelerine kâfirler musallat oldu. Bu kâfirler onları esir alıp köleleştirdiler; onlara işkence edip her tülü ezâ ve cefâyı tattırdılar. Kafirlerin müslümanlar üzerindeki bunca tasallutu, onları ezip mallarını talan etmesi son zamanlarda ticaret ve diğer işlerdeki kokuşmuşluğun bir sonucudur. Çünkü bu sahtekârlar, Allah onları her dâim gözetlediği halde, fırsatı ellerine geçirdilermi, Allah tarafından gözetlendiklerini unutup; Allah'ın azabını düşünmeyip halkın mallarını haksız şekilde bâtil yollarla ellerinden alıyorlar. Oysa Allah, onları her zaman ve her yerde gözetliyor. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir."⁷⁹⁵ "Sen, sözü açıktan söylersen, bilesin ki O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir."⁷⁹⁶ "Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır."⁷⁹⁷

İnsanların mallarını bâtil yolla yiyen bu hâin ve dolandırıcı-

794 Benzer bir hadis için bk. et-Tayalisi, Ebû Davud Süleyman b. Davud b. el-Carud el-Farisî, *Müsnedu Ebî Dâvud et-tayâlisî*, Beyrut 1985, I, 318.

795 el-Ğâfir, 40/ 10.

796 Tâhâ, 20/ 7.

797 el-Mülk, 67/ 14.

cılar, o yaptıkları şeylerin Kur'an ve Sünnet'te ne kadar büyük bir günah olarak belirlendiğini düşünselerdi, belki yaptıklarının hiç olmazsa bir kısmından vazgeçerlerdi. Sadece şu hadisler bu işin dehşetini ortaya koyma bakımından yeterli gelir diye düşünüyorum. "Karnına bir lokma haram giren bir insanın 40 günlük ameli kabul olmaz. Haramla büyüyen bir beden için cehennem ateşi daha layıktır."⁷⁹⁸ "Emîn ve güvenilir olmayan kişinin dini de yoktur."⁷⁹⁹

İslâm âlimleri aldatma ve hilekârlığın zararları konusunda şunları söylemişlerdir:

1) Dolandırıcılık, insanı cehenneme ulaştıran bir yoldur.

2) Dolandırıcılık, kişinin ne derece alçak ve aşağı bir yaratık olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla ancak helâkı hak etmiş aşağılık kişiler bu işe tevessül eder.

3) Dolandırıcılık, insanı Allah'tan da insanlardan da uzaklaştırır.

4) Dolandırıcılık, duanın kabulünden mahrum kılar.

5) Dolandırıcılık, mal ve ömürdeki bereketi siler.

6) Dolandırıcılık, imanın eksikliğinin göstergesidir.

798 Tabrânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VI, 310.

799 Beyhakî, *Sünen*, VI, 288.

15. Müslüman Sattığı Maldaki Ayıbı Açıklar

Satıcının -eğer varsa- malındaki ayıp ve kusuru müşteriye bildirmesi gerekir. Müşteri malın durumundan haberdar olduktan sonra o malı alırsa satıcının bunda artık bir sorumluluğu kalmaz. Ebû Suba' anlatıyor: "Vâsile b. el-Esfa'nın beldesinden bir deve satın almıştım. Hayvanı götürürken Vâsile peşimden koşarak geldi ve : "Abdullah! Onu satın mı aldın?" diye sordu. Ben de: "Evet" dedim. "Bütün özellikleri sana açıklandı mı?" diye sorunca ben: "Nesi var ki?; gösterişli hali onun sağlıklı bir hayvan olduğunu gösteriyor" dedim. Vâsile: "Binmek için mi aldın, eti için mi?" diye sorunca "Hacca giderken binmek için aldım" dedim. Vâsile: "Onun ağında delik var, onu geri ver" dedi. Bunun üzerine deveyi satan Vâsile'ye yönelerek: "Allah senin hayrını versin! Neden yaptığım ticarete çomak sokuyorsun?" dedi. Vâsile şöyle dedi: "Ben Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şunu işittim: "Hiç kimse için bir malın özelliklerini açıklamadan satması caiz değildir. Bildiği halde malın özelliklerini açıklamadan satmak helal değildir."⁸⁰⁰

Hiz. peygamber (s.a.v.) başka bir hadisinde de şöyle buyurmuştur: "Müslüman Müslümanın kardeşidir; dolayısıyla bir Müslümanın diğer bir Müslüman kardeşine bir malı, o malın ayıbını beyan etmeden satması caiz değildir."⁸⁰¹ Kusurlu bir malı, onun kusurunu bildirmeden satmak bir tür dolandırıcılıktır.

800 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 12.

801 İbn Mâce, *Ticâret*, 45.

Dolandırıcılık ise İslâm'da haram kılınmıştır. Hz. Peygamber'-den (s.a.v.) bu konuda çok sayıda hadis nakledilmiştir ki bunlardan bir kaçı şöyledir:

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v.) pazarda dolaşırken bir gıda maddesi yığınının yanına yaklaşıp elini içine daldırdı. Eli ıslanınca satıcıya: "Bu nedir?" diye sordu. O da "Ya Resulellah! Yağmurdan ıslandı" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "İnsanların görebilmesi için o yaş kısmı üste getirseydin ya; bizi aldatan bizden değildir!" buyurdu.⁸⁰²

"Enes b. Mâlik anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün pazara çıktığında bir gıda maddesi yığını gördü. Yığının yanına yaklaşıp elini o gıda maddesinin içine daldırdı ve bir miktar yağmurdan ıslanmış gıda maddesi çıkardı. Bunun üzerine satıcıya: "Hangi neden seni böyle bir işe yöneltti" dedi. Satıcı: "Seni gerçek bir peygamber olarak gönderene yemin ederim ki, onun hepsi aynı maldır" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) "müşterilerin ne aldığını bilebilmeleri için kuruyu bir tarafa yaşı da bir tarafa koysaydıya. Bizi aldatan bizden değildir" buyurdu.⁸⁰³

* * *

802 Müslim, "İman", 164; Tirmizî, "Büyû", 74; Ebû Dâvud, "Büyû", 52.

803 Tabrânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, IV, 123.

16. Müslüman Bulduğu Malı Sahibine İade Eder

Sahibi tarafından kaybedilip başkası tarafından bulunan mallara "لقطة: buluntu" denir. Buluntu mallarda aslolan, şayet değerli ise, onun belirlenip sahibine ulaşmak üzere ilân edilmesidir. Fakat mal bazı meyvelerde olduğu değersiz ve çabuk bozulan türden ise onu ilan etmek gerekmediği gibi, bulanın ondan yararlanması da caizdir. Enes'in (r.a.) anlattığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün yolda yürürken yerde bir hurma tanesi görür ve şöyle der: "Eğer sadaka olduğundan korkmasaydım onu yerdim."⁸⁰⁴ Bu hadisten, değersiz buluntu malların sahiplenilebileceği anlaşılmaktadır. İbn Hacer bu hadisten elde edilecek sonuçla ilgili olarak şöyle der: "Onu yerdim" ifadesinden, yollarda bulunan değersiz mallardan yararlanmanın caiz olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onu yemekten kaçınmasının nedeni sadaka olması ihtimalidir; yoksa yolda bulunmuş olması değil. Çünkü Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sadaka malını yemesi haram kılınmıştı. Ayrıca hadiste ilandan söz edilmemesi, bu tür değersiz malların bulunması durumunda ilana gerek olmadığını gösterir.⁸⁰⁵

Bazı İslâm âlimleri bulunan, değersiz bir mal ise, ilanda bulunmaksızın ondan istifade edilebileceğini belirtmişlerdir. Kimileri de buluntu maldan yararlanılabilmesi için, onun bir dinardan daha değersiz olması ve Cum'a vakti kadar dahi olsa

804 Buhârî, "Lukata", 6.

805 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 107-108.

ilanda bulunulmasını şart koşmuşlardır. Bu görüş İshâk b. İbrahim'e aittir."⁸⁰⁶ Kimi İslâm âlimi ise çabuk bozulmayan değersiz malların üç gün süreyle ilan edilmesini gerekli görmüşlerdir. Bu görüşe delil olarak şu hadis zikredilmiştir: "Kim ki, bir ip parçası yahut bir dirhem vb. değersiz bir şey bulursa onu üç gün ilan etsin, belirtilen değerden daha yüksekse altı gün ilan etsin. Bu süreçte sahibi gelirse ona teslim eder; aksi takdirde sadaka olarak başkasına verir."⁸⁰⁷

Değerli mallar konusuna gelince, onların bulunması durumunda bir yıl ilan edilmesi gerekir. Ubey b. Ka'b (r.a.) anlatıyor: İçinde 100 dinar bulunan bir kese buldum. Gelip durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) haber verince o şöyle buyurdu: "Onu bir sene süreyle ilan et." Bir sene ilan ettim, sahibi çıkmayınca tekrar Hz. Peygamber'e (s.a.v.) başvurdum. O yine "Bir sene süreyle ilan et" buyurdu. Bir sene daha ilan ettim ve yine sahibi çıkmayınca üçüncü kez Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna çıkıp durumu arz edince o şöyle buyurdu: O paranın kesesini, miktarını ve ağız bağını iyice belle, hıfzet. Sahibi gelirse ona verirsin, aksi halde onu kullanabilirsin. Ben de onu kullandım."⁸⁰⁸ Zeyd b. Halid el-Cühenî (r.a.) anlatıyor: "Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek buluntu malın hükmünü sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Onun mahfazasını ve bağını belle, sonra bir yıl ilân et!

806 Tirmizî, "Ahkâm", 35.

807 Beyhakî, *Sünen*, VI, 195.

808 Buhârî, "Lukata", 1.

Sahibi gelirse verirsin. Aksi takdirde onu nasıl istersen öyle yap" buyurdu. Adam, "Koyunun hükmü nedir" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Onu al. O ya senin yahut din kardeşinin veya kurdundur" buyurdu. Adam, "Kaybolmuş devenin hükmü nedir" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Ondan sana ne? Su tulumu ve çarığı beraberindedir. Sahibi rastlayıncaya kadar suya gider ve ağaçlarla beslenir" buyurdu."⁸⁰⁹

Buluntu mal değerli bir şeyse, bir sene süreyle ilan etmenin vacipliği konusunda ittifak edildiği bildirilmiştir. Dolayısıyla onu bir sene süreyle ilan etmek gerekir."⁸¹⁰

İlan malın bulunduğu yerde, pazarlarda, cami kapılarında ve insanların çokça gelip geçtiği yerlerde yapılmalıdır. İlan, bir şey kaybeden var mı?, hayvanı koybolan varmı?, para kaybeden var mı? vb. insanların anlayabileceği şekilde yapılır. Duyuru ilk başlangıçta her gün, daha sonra haftada bir, ondan sonra da birkaç haftada bir yapılır."⁸¹¹

Bulunan malın değerli olması durumunda onun ilan edilmesinin gerekliliği konusunda İslâm âlimlerinin genel kabulü vardır. İbn Kudâma şöyle der: "Bir malı bulan herhangi bir kişi, ister ona sahip olmak isterse sahibi için korumak niyetiyle alsın, onu ilan etmelidir. Şafiî'ye göre, malı sahibine teslim etmek

809 Buhârî, "Lukata", 1, 2, 3; Müslim, "Lukata", 1,2.

810 Nevevi, *Sahih'i Müslim*, IV, 386.

811 Nevevi, *Sahih'i Müslim*, IV, 386-387.

amacıyla alanın, onu ilan etmesine gerek yoktur. Bizim delilimiz yukarda geçen ve Zeyd b. Hâlid ve Ubey b. Ka'b (r.a.) tarafından rivayet edilen hadislerdir. Zira bu adislerde Hz. Peygamber (s.a.v.) buluntu malın ilanını emrederken sahiplenene veya sahibi adına koruma amaçlı alma arasında herhangi bir fark gözetmemiştir. Malı sahibi adına korumak onu ancak sahibine ulaştırmakla gerçekleşir. Onu ulaştırmak için de ilan edip duyurmak gerekir. Malın sahibine ulaştırılmaksızın bulanın elinde kalması, onun yok olması anlamına gelir. Tanıtmaksızın malı elde tutmak ise onun sahibine ulaşmasını engeller. Dolayısıyla buluntu malı ilan etmeksizin elde tutmak veya bulunan yere bırakmak doğru değildir. Eğer ilan gerekli olmasaydı onu almak da caiz olmazdı. Zira o malın bulunduğu yerde kalması sahibine ulaşması bakımından daha elverişlidir. Şöyle ki; sahibi gelir, araştırır ve onu bulabilir veya onu tanıyan biri malı alıp sahibine ulaştırabilir. Bu sebepten dolayı buluntu malı ilan niyeti olmaksızın almak caiz değildir. Buluntuyu almak caiz olduğuna göre, onu ilan etmek vaciptir. Başka bir ifadeyle, malı bulan ona sahip olmak yahut sahibi adına korumak istese de ilan etmesi vaciptir. Oysa sahiplenmek de bunun için bazı şeyleri aracı kılmak da vacip değildir. Doayısıyla buluntu malın, sahibinin mülkünden çıkmaması için, korunabileceği konusunda ittifak edilmiştir."⁸¹²

İslâm âlimlerine göre kaybolmuş bir malı bulan kişinin eli emanetçinin eli hükmündedir. Mal bir yıllık ilan süresi içerisin-

812 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 4.

de, kişinin bir kasıt ve kusuru olmaksızın helâk olursa tazmini gerekmez. Ancak, bir tecavüz veya kasıt durumunda tazminle mükellef tutulur.

17. Müslüman Müşteri Kızıştırmaz

Kişinin gerçek alıcı olmadığı halde, müşteriye yanıltıp fazla fiyat vermesini sağlamak için malın fiyatını yükseltmesi işlemine müşteri kızıştırma (*neceş*) denir. Müşteri kızıştırmak, "Hz. Peygamber (s.a.v.) müşteri kızıştırmayı yasakladı" hadisi⁸¹³ ile haram kılınmıştır. Bu konuda Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen diğer bir hadis de şöyledir: "Hz. peygamber (s.a.v.) şehirlinin köylü adına alış veriş yapmasını yasaklar ve müşteri kızıştırmayınız, hiç kimse kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın buyururdu."⁸¹⁴

Haram olan müşteri kızıştırma şu şekilde olur: Kişi satıcının yanına varıp, gerçekte alıcı olmadığı halde, satıcıyla pazarlık yapıp mala piyasa değerinin üzerinde bir fiyat verir. Bu kişinin gerçek amacı, malı almak olmayıp, müşteriye pazarlık sırasında yanıltıp yüksek fiyat vermesini sağlamaktır ki, bu bir tür hilekârlıktır. İmam Şâfiî'ye göre, müşteri kızıştırmanın cereyan ettiği bir akit sahihtir. Fakat bu işi yapan günahkâr olur. Çünkü satıcı müşteri kızıştırmıştır. İmam Tirmizî de bu görüştedir.

813 Buhârî, "Büyû", 60.

814 Buhârî, "Büyû", 58.

18. Müslüman Müşterinin Bilgisizliğini İstismar Etmez

Hız. Peygamber (s.a.v.), yabancılık veya başka sebeplerle piyasadaki fiyatlardan haberi olmayan müşterilerin bu bilgisizliğinin istismar edilmesini yasaklamıştır. Bunun bir sonucu olarak Hız. Peygamber (s.a.v.) şehirlinin köylüyü henüz pazara ulaşmadan yolda karşılamasını yasakladı. Çünkü bu işte köylünün piyasa fiyatları konusundaki bilgisizliğinin istismarı ve şehirlinin sıkıntıya sokulması durumu sözkonusudur. Kouyla ilgili olarak Hız. Peygamber'den (s.a.v.) çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bir kaç şöyledir:

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: "Hız. peygamber (s.a.v.) malı yolda karşılamayı ve şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı."⁸¹⁵

- "Şehirli köylü adına satış yapmasın. İnsanları bırakın, Allah onları birbirleri ile rızıklandırsın."⁸¹⁶

Çeşitli lafızlarla rivayet edilen bu hadislerde şehirlinin köylü adına simsarlık yapması veya onun adına alış veriş yapması yasaklanmıştır. Şafiî ve çoğu İslâm bilginleri bu görüştedir.

Bu hadislerle kastedilen şudur: Köylü veya bir yabancı kişi, toplumun ihtiyacı olan bir malı günün fiyatıyla satmak üzere şehre getirir. Şehirli onu karşılayarak, sen malı bana bırak ben

815 Buhârî, "Büyû", 71.

816 Müslim, "Büyû", 6.

onu ileride daha yüksek fiyatla satarım der. İşte hadisler bu tür bir işleme kapı araladığı için şehirlinin köylüyü karşılayıp onun adına satış yapmasını yasaklamıştır.⁸¹⁷

Şehirlinin köylü adına satış yapmasının yasaklanmasının nedeni bu işin şehir halkı ve dolayısıyla insanlara zarar ve sıkıntı vermesidir. Zira bu tedbirlerden amaç, malların insanlara ucuza satışının teminidir. Şehirlinin köylü adına satış yapmasının yasaklanmasında şehir halkının menfaatinin gözetildiği konusunda ihtilaf yoktur. Çünkü köylü serbest bırakıldığında malını günün değerinden satacak ve dolayısıyla şehirli de malı ucuza almış olacaktır. Köylünün malınının pazarlanmasını şehirli kendi arzuladığı fiyattan satmak üzere üstlendiğinde, şehir halkı bundan zarar görür. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu tür satış yöntemini yasaklarken bu gibi olumsuz sonuçları engellemeği hedeflemiştir.⁸¹⁸

Hadislerdeki yasaklamanın muhtemel bir nedeni de şudur: Köylü henüz pazara ulaşıp piyasa fiyatlarını öğrenmeden şehirli tarafından yolda karşılanıp malı ucuz fiyattan satın alınır. Daha sonra bu mal pazarda daha yüksek fiyattan satılır. İşte hadislerle bu kapı kapatılmış olmaktadır.

* * *

817 Nevevi, *Sahih'i Müslim*, X, 164.

818 Hey'et, *el-Mevsûatu'l-fıkhiyye*, IX, 82.

19. Müslüman Rüşvet ve Hediye Vermekten Kaçınır

Hadis kaynaklarında rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Ezd kabilesinden İbn Utbiyye adlı kişiyi zekât toplamakla görevlendirir. O zekâtı toplayıp getirince Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle der: "Bu size zekât olarak verilen; bu da bana hediye olarak verilen maldır." Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun üzerine minbere çıkar Allah'a hamd ettikten sonra şöyle hitap eder: "O görevliye ne oluyor ki, biz onu zekât toplamakla görevlendiriyoruz, sonra gelip 'bu sizindir, bu da benimdir' diyor?" Bu adam (zekât toplamakla görevlendirilmeyip de) babası veya annesinin evinde oturuyor olsaydı yine de kendisine hediye verilecek miydi? Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki; Zekât toplamakla görevlendirilmiş kişilerden her hangi biri o maldan haksız bir şey alırsa, kıyamet günü kesinlikle o kişi çaldığı mal boynunda yüklenmiş olarak hesap verir. Çaldığı hayvan deve ise, inleyerek; sığır ise, böğürerek; koyun ise de meleyerek huzur-i mahşere getirilirler."⁸¹⁹

Bu hadis Müslümanlara, üstlendikleri yetki sebebiyle kendilerine verilen hediye kabul etmelerinin yasaklandığını gösterir. Zira bu bir tür rüşvettir. Bir görevlinin, önceden kendisine hediye verme alışkanlığı olmayan birinin, bu göreve geldikten sonra kendisine verdiği hediye kabul etmesi caiz değildir. Fıkhta yargıca hediye verilmesi ile ilgili olarak şöyle denir: Yargıç,

819 Buhârî, "Hibe", 16.

bu görevi üstlendikten sonra, önceden kendisine hediye verme alışkanlığı olmayan bir kişinin hediyesini kabul edemez. Çünkü bu tür bir hediye olayında, yargıcın kalbini kazanıp mahkemede lehine hüküm verilmesini sağlama düşüncesi hâkimdir. Bu da bir tür rüşvettir.⁸²⁰

Dolayısıyla değerli işadamaı kardeşim! Ticarî ilişklerinde sana kolaylık sağlar düşüncesiyle yetkili kişilere sakın hediye verme. Çünkü bu rüşvetten sayılır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise rüşvet vereni de alanı da lanetlemiştir.⁸²¹ Lanet Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılma, mahrum bırakılma anlamına gelir. Sakın sen Allah'ın rahmetinden mahrum bırakılanlardan olma.

20. Müslüman Haramdan Uzak Durur

Haram kazanıp yemenin ne büyük bir günâh olduğu konusunda Kur'an-ı Kerim'in üç ayrı sûresinde şöyle buyrulur:

- "Kalbleri inanmamışken, ağızlarıyla, "İnandık" diyenler, yahudilerden yalana kulak verenler ve başka bir topluluk hesabına casusluk edenlerden inkâra koşanlar seni üzmesin. Sözleri asıl yerlerinden değiştirirler de, "Böyle bir fetva size verilirse alın, verilmezse kaçının" derler. Allah'ın imtihan etmek istediği kimse konusunda Allah'a karşı senin elinden bir şey gelmez. İşte onlar Allah'ın, kalblerini arıtmak istemediği kimselerdir. Dün-

820 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIV, 58.

821 Ebû Dâvud, "Ekdiye", 4.

yada rezillik onlarıdır. Onlara ahirette de büyük azab vardır. Onlar yalana kulak verirler, haram yerler. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, yahut onlardan yüz çevir; yüz çevirirsen sana bir zarar veremezler. Eğer hükmedersen aralarında adaletle hüküm ver. Allah adil olanları sever."⁸²²

"Onlardan çoğunun günaha, haksızlığa ve haram yemeğe koşuştuklarını görürsün. Yaptıkları ne kötüdür! Rabbe kul olanlar ve bilginlerin onlara günah söz söylemeyi ve haram yemeyi yasaklamaları gerekmez miydi? Yapmakta oldukları ne kötüdür!"⁸²³

Müfessirler ayette geçen "أَكَالُونَ لِلْسُّخْتِ" tabirini "haram mal yemek" olarak açıklamışlardır. Haram mala suht/haksız kazanç denir. Haram mal yapılan ibadetleri boşa çıkarır.⁸²⁴ Ayrıca kazancın bereketini giderdiği için de bu tür haksız kazanca *suht* adı verilmiştir. Zira haram kazançta bereket olmaz. Ayrıca haram insanın şahsiyetini, kişiliğini bitirip yok eder. Ayetteki haram mal ile, lehlerine hüküm vermeleri için yargıçlara verilen rüşvet kastedilir. Âlimlerin çoğunluğunun görüşü bu doğrultudadır. İbn Abbâs ve el-Hasan el-Basrî'nin de bu görüşte oldukları bildirilmiştir.⁸²⁵

822 el-Mâide, 5/ 41-42.

823 el-Mâide, 5/ 62.

824 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 183.

825 el-Âlusî, Ebü's-Sena Şehabeddin Mahmûd b. Abdullah, *Rûhü'l-meâni fî tefsiri'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb'i'l-mesâni*, Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y., III, 309.

Buhârî, yargıçlara verilen rüşvete haksız kazanç (suht) denildiğini rivayet etmiştir.⁸²⁶ Suht'un rüşvet olarak verilen şeye dendiğine ilişkin bu görüş Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mesud ve Zeyd b. Sâbit'den (r.a.hm) oluşan sahabeden de rivayet edilmiştir. Konuyla ilgili olarak bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Suht/ haram mal ile beslenen her ceset için cehennem ateşi daha evladır. "Suht/ haram mal ile neyi kastediyorsunuz? Ya Resulullah!" dendiğinde, Hz. Peygamber (s.a.v.), "Yargıda verilen rüşvettir" buyurmuştur.⁸²⁷

Bir Mâlikî âlimi olan İbn Abdilberr bu konuda şöyle der: "Konuyla ilgili hadisler yargıç veya şâhidin, yargı ve tanıklık işlemini doğru şekilde yapmaları için aldıkları şeyler dahi suht/ haram mal, rüşvet kapsamına girer. Rüşvetin her türü suht sayılır; her suht ise haramdır. Dolayısıyla Müslümanın bu yolla elde edilen maları yemesi caiz değildir. Bu hususta İslâm âlimleri arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Nitekim bazı tefsir âlimleri ayette geçen "أَكْأَلُونَ لِلسُّخْتِ" haramı yemek için..." ayetinin anlamı konusunda şöyle demişlerdir: "Suht yargı işlerinde verilen rüşvete denir. Dolayısıyla haram kazancın her türü suhttur."⁸²⁸

Yenilmesi ve elde edilmesi yasak olan her şey, haram mal kapsamına girer. Dolayısıyla faiz, gasp, kumar, hırsızlık, fuhuş, içki, domuz, leş ve puttan elde edilen kazançla, ihtiyacı olmadığı

826 Buhârî, "İcâre", 16.

827 İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, IV, 454.

828 İbn Abdilberr, *Fethu'l-Mâlik*, VIII, 223.

halde dilenmek gibi bâtil yollardan elde edilen mallar haramdır.

Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Burada birkaçını zikrediyoruz:

- "Kabîsa (r.a.) anlatıyor: "Maddî bir yükümlülüğü üstlendim ve yardım istemek için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) geldim. Hz. Peygamber, "Zekât malı gelinceye kadar bekle, ondan sana verilmesini emredegim" buyurdu. Daha sonra şöyle dedi: "Kabîsa! İstemek şu üç kişi dışındakilere helal değildir. Birincisi; maddî bir sorumluluğu üstlenen kişidir. Onun, üstlendiği malı bulup sorumluluğunu yerine getirebilmesi için istemesi caizdir. İkincisi; felâkete uğrayan ve malını bu felâkette kaybeden kişidir. Hayatını idame ettirmesi için bu kişiye de istemek helâldir. Üçüncüsü ise, zengin iken fakir duruma düşüp halkından üç bir kişinin onun gerçekten bir musibetle karşılaştığı ve muhtaç durumda olduğuna ilişkin şahitlik yaptığı kişidir. Bu da hayatını devam ettirebilmek için isteyebilir. Bunun dışındakilerin istemesi haram olduğu gibi, o kişinin yediği de haramdır."⁸²⁹

- "Haramla büyüyen vücut cennete girmez. Haramla büyüyen bir beden için cehennem ateşi daha layıktır."⁸³⁰

- "Haramla beslenen ceset için cehennem ateşi daha layık-

829 Müslim, "Zekât", 36.

830 Taberani, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XIX, 36.

tır."⁸³¹ Çok şiddetli bir tehdidi içeren bu hadis başkasının malını bâtıl yolla yemenin büyük günahlardan olduğunu gösterir.⁸³²

- "Ka'b b. Ucre (r.a.) anlatıyor: Bana Rasûlullah şöyle dedi: Ka'b b. Ucre! Seni benden sonra gelecek idareciler konusunda Allah için uyarıyorum! Her kim ki onların kapılarının önünü aşındırır, onların yalanlarını tasdik eder, haksızlıklarına yardımcı olur ise o benden ben de ondan değilim. O kişi âhirette Kevser havuzu'nda benim ümmetim içinde yer alamaz. Her kim de onlarla birlikte olduğu halde onların yalanlarını tasdik etmez, haksızlıklarına arka çıkmazsa o benden ben de ondanım. O, Kevser havuzu başında benimle birlikte olur. Ey Ka'b b. Ucre! Namaz hakla batılı ayıran bir delildir, burhandır; oruç cennetin sûrudur, kalesidir; sadaka suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları yok eder. Ey Kab b. Ucre! Şurası muhakkak ki, haramla büyüyen beden cehennemi öncelikle hak eder."⁸³³

- "Hz. Ebubekir'in (r.a.) rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Haramla gıdalanan vücut cennete girmez."⁸³⁴

* * *

831 Tabrânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VI, 310.

832 Bk. el-Münâvi, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali, *Fey-zü'l-kadîr şerhi'l-Câmîi's-sagîr*, Beyrut 1938, V, 23.

833 Tirmizî, "Tahâre", 433.

834 Taberani, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XIX, 36.

21. Müslüman Üzerinde Ayet Bulunan Kâğıtları Ambalajda Kullanmaz

Değerli tüccar kardeşim! Üzerinde Allah'ın ayetlerinin yazılı olduğu kâğıtları mallarını ambalajlamak için kullanmaktan kaçın. Bu ayetler Allah'ı hatırlattığı ve O'nun şeâirinden olduğu için onları bu tür amaçlar için kullanmak haramdır. Zira İslâm'da Allah'ı hatırlatan şeylere saygı gösterilmesi esastır. Yüce Allah şöyle buyurur: "Durum böyledir. Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır. (Haram olduğu) size bildirilenlerin dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O halde, pislikten, putlardan sakının; yalan sözden sakının." "İşte bu, böyledir. Her kim Allah'ın nişânelerine saygı gösterirse, artık şüphe yok ki o, kalplerin takvâsındandır."⁸³⁵

Ünlü tefsir bilgini Kurtubî'ye göre, "şâi're" nin çoğulu olan "şeâîr" kelimesi Allah'ı hatırlatan her şey için kullanılır. Dolayısıyla bütün Allah'ı hatırlatan şeylere saygı gösterilmesi gerekir."⁸³⁶

Kur'an-ı Kerim'in ayetleri de Allah'ın en büyük şeâirinden, onu hatırlatan şeylerden olduğu için onlara karşı saygılı olunmalıdır. Üzerinde ayet bulunan kâğıtlara konulan mal tüketildiğinde o kâğıtların yerlere atılma ihtimali olduğu için ayetler

835 el-Hacc, 22/ 30, 32.

836 Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XII, 56.

saygısızlığa maruz kalabilir. Bu nedenlerden dolayı üzerinde Allah'ın kelâmının bulunduğu kâğıtların ambalaj amacıyla kullanılması haramdır.

Yukarıdan beri zikredilenlere ek olarak Müslüman tüccar şu hususlara da dikkat etmelidir:

1) Müslüman tüccar asılsız indirimlerden kaçınmalıdır. Çünkü bu tür davranış bir tür hiledir. Hele malın kullanım tarihi dolmuş yahut gözle görülmeyecek bir defosu varsa bu durumda sorumluluk daha da artar.

2) Pazarlar ve dükkân önlerinde müşterinin dikkatini çekmek için yüksek sesle bağırılmamalı.

3) Mağaza önlerinde teyp, radyo veya televizyon gibi aletler yüksek sesle açılarak insanlar rahatsız edilmemeli.

4) Satışa sunulan mallar insanların geçeceği yol veya kaldırımlara konulmamalı. Çünkü bunda insanlara zarar durumu söz konusudur. İslâm'da ise ne zarar vermek ne de zarara rıza göstermek vardır.

5) Kumaş ve benzeri mallar, üzerine Kur'an ayetleri yazılarak satışa arz edilmemeli. Böyle bir davranış Allah'ın kelâmının basit amaçlar uğruna aşağılanmasıya yol açar ki bu da haramdır. Böyle bir davranış ise müslümana asla yakışmaz.

BİBLİYOGRAFYA

1. Kur'an-ı Kerim
2. Kütüb-i tis'a
3. Abdulvehhâb Ebû Süleyman, *el-Bitâkâtü'l-benkıyyetü'l-ik-râziyyetü ve's-sehbu'l-mubâşir mine'r-rasîd*, Dımaşk 1998.
4. Ahmed Şâkir, *Talîku alâ Sünen-i Tirmizî*, y. ve t.y.
5. Ali el-Kâri, *Mirkatü'l-mefatih şerhu mişkati'l-mesabih* (nşr. Sıdkı Muhammed Cemil el-Attar), Beyrut 1992/1412.
6. el-Âlusî, Ebü's-Sena Şehabeddin Mahmûd b. Abdullah, *Rûhü'l-meâni fî tefsiri'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb'i'l-mesâni*, Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y.
7. el-Askalânî, İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi şerh-i Sahîhi'l-buhârî* (nşr. Muhammed Fuad Abdulbâkî-Muhibbuddîn el-Hatîb), Kahire 1986.

8. Azimabadi, Ebü't-Tayyib Şemsülhak Muhammed b. Emir Ali, *Avnü'l-ma'bûd şerhu süneni Ebî Dâvud* (thk. Abdurrahman Muhammed Osman), Medine 1968.
9. Begavi, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud, *Şerhü's-sünne* (nşr. Şuayb el-Arnaut, Muhammed Züheyr Şaviş), Beyrut 1983/1403.
10. Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Beyhakiyyi'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Abdulkadir Attâ), Mekke 1414/1994.
11. el-Bezzâr, Amr b. Abdulhâlik, *Müsnedü'l-bezzâr* (nşr. Mahfûz Errahman Zeynullah), Beyrut 1409h.
12. Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Edebü'l-müfred* (nşr. Kemal Yusuf Hut), Beyrut 1984.
13. Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *Edebü'l-müfred* (nşr. Muhammed Fuad Abdulbakî), Beyrut 1989.
14. el-Buhutî, Şeyh Mansur b. Yunus b. Selahiddin Hanbeli, *Şerhu münteha'l-irâdât*, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, t.y.
15. el-Cassâs, Ebûbekir Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut 1414/1993.
16. el-Cemâl, Garib, *el-Mesârif ve büyûtü't-temvîli'l-İslâmiyye*, Cidde ty.

17. ed-Dârekutnî, Alî b. Ömer Ebu'l-Huseyn, *Sünenü'd-Dârekutnî* (nşr. es-Seyyid Abdullah Hâşim el-Medenî), Beyrut 1386/1966.
18. ed-Desûkî, Muhammed Arafe, *Hâşiyetü'd-desûkî* (nşr. Muhammed U'leyş), Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.
19. Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Müflih b. Muhammed İbn Müflih Makdisi, *el-Âdâbu's-şeri'yye* (nşr. Şuayb Arnaut, Ömer Kayam), Beyrut 1996.
20. Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebü'd-Dünya, *Islâhu'l-mâl* (nşr. Mustafa Müflih Kudat), Mansure 1990.
21. Ebû Hamid Hucetülislam Muhammed b. Muhammed Gazzali, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Beyrut 1983.
22. Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebevî* (thk. Mustafa Saka), Kahire 1955.
23. Ebû Zeyd, Bekir b. Abdullah, *Mu'cemu'l-menâhî'l-lafziyye*, y. ve t. y.
24. Ebü'l-A'la Mevdudi, *er-Riba*, Dımaşk: Dârü'l-Fikr, t.y.
25. Ebü'l-Feyz Ahmed b. Muhammed b. Sıddik Gumari İbnü's-Sıddik, *el-Hidâye fî tahrici ehâdisi'l-Bidâye = Hidayetü'r-rüşd bi-tahrici ehâdisi Bidayeti İbn Rüşd* (nşr. Yusuf Abdurrahman Mar'aşli, Adnan Ali Şallak), Beyrut 1987/1407.

26. Eminefendizâde Küçük Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hük-kam şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (Arp. terc. Fehmi el-Hüsey-ni), Beyrut : Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
27. Fazlullah Cilani, *Fazlullahü's-samed fî tevzihi'l-edebi'l-müfred*, y.y.: Darü'l-İstikame, 1995/1416.
28. Hâfız es-Sahâvî, *İltimâsu's-sa'd fî'l-vefâi bi'l-va'd*, y. ve t. y.
29. el-Hemşerî, Mustafa Abdullah, *el-A'mâlü'l-masrafiyye ve'l-İslâm*, Kahire 1974.
30. Hey'et, *el-Mevsûâtu'l-fıkıyye*, Kuveyt 1404/1983--
31. Hey'etu mecma'î'l-fıkhi'l-İslâmî, *Mecelletü'l-mecma'î'l-fik-hi'l-İslâmî li munazza- mati'l-mü'temeri'l-İslâmî* (MMFİ). en-Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, Beyrut 1405h.
32. Hey'etu Râbitati'l-âlemi'l-İslâmî, *Karârâtu'l-Mecmei'l-fik-hi'l-İslâmî* 1398-1422/1997-2000.
33. el-Heytemî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer, *ez-Zevâcir an iktirâfi'l-kebâir; Keffü'r-ra'a an muharrema-ti'l-lehv ve's-sema; el-İ'lâm bi-kavâti'i'l-İslâm*, Beyrut 1988.
34. I'zz b. Abdisselâm, *Kavâidu'l-ahkâm fî melâlihi'l-enâm*, Beyrut y. ve t.y.

35. İbn Abdilberr, *el-İstizkâr* (nşr. Abdul Mu'tî Emîn Kala'cî), Beyrut 1993.
36. İbn Abdilberr, *Fethu'l-Mâlik bi tebvîbi't-temhîd li'bni Ab-di'l-berr alâ Muvattai'l-imâm Mâlik* (nşr. Mustafa Samîra), Beyrut 1998.
37. İbn Âbidîn, "Tahbîru't-tahrîr f'i ibtâlî'l-kadâi bi'l-feshi bi-l-gabni'l-fâhiş bilâ tağrîr" (birlikte, *Mecmûatü resâili İbn Âbidin*), y.y.: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, t.y.
38. İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebsâr*, İstanbul 1984.
39. İbn Batta, Abdullah Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed Ukberi (nşr. Süleyman b. Abdullah Umeyr), *İp-tâlu'l-hıyel*, Beyrut 1996/1417.
40. İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbi, *el-Kavaninü'l-fıkhiyye*, Beyrut: Darü'l-Kalem, t.y.
41. İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsar* (nşr. Kemal Yusuf Hut), Beyrut 1989.
42. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-mîzân* (nşr. Dâiretu'l-mu-arri'fî'n-Nizâmiyye-el-Hind), Beyrut 1986.
43. İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şehabeddin Ahmed, *el-Fetâvâ'l-hadîsiyye*, Kahire 1989.

44. İbn Hacer el-Askalani, *Telhisü'l-habir fî tahrici ehadisi'r-rafiî'l-kebir* (nşr. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), Beyrut 1998/1419.
45. İbn Hazm, *el-Muhallâ* (nşr. Abdulgaffâr Süleyman el-Bağdâdî), Beyrut 1988.
46. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî, *Sahihu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb Arnaut) Beyrut 1993.
47. İbn Kesîr, Ebu'l-Fedâ İsmâil, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Zerkâ (Ürdün), 1990.
48. İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî- Abdulfettâh Muhammed el-Hulv), Beyrut 1405.
49. İbn Nüceym, Zeynüddîn b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerh Kenzi'd-dekâik* (nşr. Ahmed Izv I'nâyeti'd-Dimaşkî), Beyrut 2002.
50. İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid*, Mısır 1981.
51. İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri, *Kitâbü't-tabakati'l-kebîr* (nşr. Friedrich Schwally), Leiden 1912.

52. İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 60; Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Ferkad el-Hanefi Şeybani, *Kitâbü'l-kesb* (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Haleb 1997/1417.
53. İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mecmuatü'l-fetâvâ* (nşr. Amir Cezzar, Enver Baz), Riyad 1997/1418, XXV.
54. İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kurân* (nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ), Beyrut 1408/1988.
55. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd* (nşr. Şuayb Arnaut, Abdülkadir Arnaut), Beyrut 1981.
56. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *İ'lâmu'l-muvakkûn* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut, 1407/1987.
57. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *Şerhu İbn Kayyim alâ muhtasar-i Ebî Davud*, y. ve t. y.
58. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *Tehzîb'ü süneni Ebî Dâvud* (birlikte, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi Münziri, *Muhtasaru süneni Ebî Davud*, nşr. Muhammed Hamid Faki, Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut: Darü'l-Ma'rife, t.y.

59. İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim en-Nisaburi, *el-İcma'* (nşr. Fuad Abdülmün'im Ahmed), İskenderiye 1981.
60. Kahtânî, Musfir b. Ali, *en-Nizâmu'l-iktisâdî fi'l-İslâm*, y.y., 2002.
61. el-Kârâfî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim, *ez-Zehîra* (nşr. Saîd Ahmed E'rab-Muhammed Haccî), Beyrut 1994.
62. el-Kardâvî, Yusuf, *Beyu'l-murâbaha li'l-âmir bi's-şirâ*, Kahire 1987.
63. el-Kardâvî, Yusuf, *Devru'l-kıyem ve ahlâk fi'l-iktisâdî'l-İslâmî*, Beyrut 1996/1417.
64. el-Kardâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-zekât*, Beyrut 1969.
65. el-Kardâvî, Yusuf, *el-Helâlu ve'l-harâmu fi'l-İslâm*, Beyrut 1985.
66. el-Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd, *Bedâ'i'ü's-sanâ'i' fî tertîbi's-serâ'i'*, Beyrut t.y.
67. el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed el-Ensârî, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1993.

68. el-Kurtubî, Ebü'l-Abbas Ziyâeddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhim, *el-Müfhim limâ eşkele min telhîs-i kitâb-i Müslim* (nşr. Muhyiddin Dîb Metu...ve diğ.), Beyrut 1996/1417.
69. Mahmud Abdurrahman Abdulmun'im, *Mu'cemu'l-mustalahâtı ve'l-elfâzı'l-fıkhiyye*, Kahire: Dâru'l-fadîle, t.y.
70. Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Beyrut : Dâru sadr, t.y.
71. el-Maverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Havi'l-kebir huve şerhu muhtasari'l-Müzenî* (nşr. Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcud), Beyrut 1994/1414.
72. el-Merdavî, Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel* (nşr. Muhammed Hamid Fıki), Beyrut 1986/1406.
73. Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud *el-İhtyar li ta'lîli'l- muhtâr*, y.y., 1951.
74. el-Misrî, Refik Yunus, *el-Câmi' fî usûli'r-riba*, Cidde 1999.
75. el-Misrî, Refik Yunus, *el-Meysir ve'l-kumâr: el-Musâbakât ve'l-cevâiz*, Dimaşk el-1993.

76. el-Mubârekfurî, Ebu'l-Ali Abdurrahman Muhammed b. Abdurrahîm, *Mukaddimetu tuhfeti'l-ahvezi şerhu camii't-Tirmizi* (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire: Muhammed Abdulmuhsin el-Kütübî, t.y.
77. Muhamed Nâsiruddîn el-Bânî, *Sahîhu ve da'ifu'l-Câmiu's-sağîr ve ziyâdetuhû*, y.y.: Mektebetü'l-İslâmî, t.y.
78. Muhammed Abdulkâdir Ebû Fâris, *İnfâku'z-zekât fi mesâlihi'l-Â'mme*, y. ve t. y.
79. Muhammed Nâsirüddin Elbanî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, Dimaşk 1979.
80. Muhammed Osman Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye el-muâsıra fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Amman 2001.
81. Muhammed Sâlih el-Useymîn, *eş-Şerhu'l-mumti' alâ Zâdi'l-mustakni'*, Rıyad 1997.
82. Mustafa Zerkâ, *Akdü'l-istisna' ve medâ ehemmiyyetühû fi'l-istismâratil-muâsıra*, y.y., 1995.
83. Mustafa Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhiyy'l-â'm*, y.ve t.y.
84. Mustafa Zerka, *Fetâvâ*, Dimaşk 1420/1999.
85. el-Münâvi, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali, *Feyzü'l-kadîr şerhi'l-Câmi's-sagîr*, Beyrut 1938.

Bibliyografya

86. el-Mütrek, Abdülaziz, *er-Riba ve'l-muâmelatü'l-masrifiyye fi nazariş-şerîâtî'l-İslâmiyye*, Kahire 1974.
87. en-Nevevî, Muhyiddîn, *Kitâbu'l-mecmu fi şerhi'l-Mühezzeb*, y. ve t. y.: Dâru'l-fikr.
88. en-Nevevî, *Sahihu Müslim bi şerhi'n-Nevevî*, Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, t.y.
89. en-Nîsâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn* (nşr. Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrut 1990.
90. Ömer Süleyman el-Aşkar ve bşk., *Ebhâsun fıkhiyyetün fi kadâya'z-zekâti'l-muâsıra*, y. ve. t.y.
91. Sâmi Hasen Hamûd, *Tatvîru'a'mâli'l-masrafiyye bimâ yettefiku veş-şerîâtî'l-İslâmiyye*, Kahire 1976.
92. es-San'anî, Ebû İbrâhim İzzeddin Muhammed b. İsmail Emir, *Sübülü's-selâm şerhi Bulûği'l-merâm min cem'i edilleti'l-ahkâm* (nşr. Fevvaz Ahmed Zümerli - İbrâhim Muhammed Cemel), Beyrut 1987.
93. es-Serahsi, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *Şerhu kitâbi's-Siyeri'l-kebîr* (nşr. Muhammed Hasen İsmail eş-Şâfiî'), Beyrut 1997.
94. eş-Şafiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, Beyrut 1393h.

95. eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylû'l-evtâr*, Beyrut: Dâr'l-kutübi'l-ilmîyye, t.y.
96. eş-Şevkânî, *Veblü'l-gamâm*, y. ve t.y.
97. eş-Şîrâzî, Ebû İshak, *el-Mühezzeb*, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
98. et-Taberani, Ebü'l-Kâsım Süleyman, *el-Mu'cemu'l-kebîr* (nşr. Hamdi Abdülmecid Selefî), Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y.
99. et-Taberânî, Süleman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-evsat* (nşr. Târik b. İ'vazullah b. Muhammed- Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî), Kahire 1415h.
100. et-Taberi, İbn Cerir Muhammed, *Tehzibü'l-âsâr* (nşr. Nasır b. Sa'd Reşid), Mekke 1984.
101. et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-taberî*, Beyrut 1992.
102. Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed, *Şerhu meâ'ni'l-âsâr* (nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr), Beyrut 1987.
103. et-Tayalisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud b. el-Carud el-Farisî, *Müsnedu Ebî Dâvud et-tayâlisî*, Beyrut 1985.
104. et-Tehânevî, Zafer Ahmed, *İ'lâü's-sünen*, Karaçi 1415.

Bibliyografya

105. et-Tîbî, Şerafü'ddîn Hüseyin b. Muhammed, *Şerhu't-tîbî ale'l-Mişkât* (nşr. Ebu Abdullah Muhammed Ali Semk), Beyrut 1422h.
106. Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, Dımaşk 1985.
107. Zuhayli, Vehbe *Nazariyyetü'z-zarureti'ş-şer'iyye mukarenen maa'l-kanun*, Beyrut 1982.

FIKHÎ VE AHLÂKÎ YÖNLERİYLE İSLÂM'DA TİCARET

PROF. DR. HÜSAMEDDİN AFFÂNE

Bu kitapta insanımızın dinî yönlerini bilmesi gereken ticaret gibi önemli bir konu incelenmiştir. Zira ticaret, toplumun ekonomik hayatının omurgasını oluşturur. Bu sebeple işadamları kardeşlerimizin iş hayatı ve diğer ilişkilerinde ihtiyaç duydukları dinî konuların en önemlilerini inceleyen bir kitap hazırlamayı arzuladık. Bu kitap Müslüman işadamına rehberlik niteliğinde olup, alış verişi ilgili dinî hükümlerle bu konudaki adab-ı muâşeret kurallarını içermektedir. Kitabımızda öncelikle, konuyla ilgili çok sayıda ayet ve hadise yer verdik ; onu adetâ bu ayet ve hadislerle süsledik. Konuların anlatımında kolay ve sade bir dil kullanmaya özen gösterdik. Ele aldığımız konuların ihtilaflı olanları arasında tercihde bulunduk. Bunu yaparken dinî deliller yanında çağdaş ve kadîm fukahânın görüşlerinden de yararlandık. Kitabımızda günümüz işadamlarının ticarî işlemlerinde başvurdukları birçok çağdaş yöntem incelendi. Özellikle faiz ve faizli bankalarla ilişkiler konusu üzerinde durduk. Çünkü bu konu, işadamları arasında yaygınlaşmış ve kendisinden sıklıkla bahsedilir bir konu haline gelmiştir.

İSLAM'DA TİCARET

POLEN

www.polenkitap.com

